UNIVERSITATEA BABEŞ-BOLYAI
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ŞCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”

Teză de doctorat

Conducător ştiinţific:

Acad. prof. univ. dr. Basarab NICOLESCU

Doctorand:

Adrian Mirel PETRARIU

Cluj-Napoca
2013

UNIVERSITATEA BABEŞ-BOLYAI
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ŞCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”

Adrian Mirel Petrariu

TEZĂ DE DOCTORAT

Niveluri de Realitate în sistemele sociale

Componenţa comisiei de doctorat
numită prin ordinul Rectorului Universităţii „Babeş-Bolyai”
Nr. 24631 din 31/07/2012

Preşedinte:	prof. univ. dr. **Nicolae PĂUN**, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj- Napoca
Conducător ştiinţific:	acad. prof. univ. dr. **Basarab NICOLESCU**, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
Referenţi:	prof. dr. **Tiberiu BRĂILEAN**, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi
	conf. univ. dr**. Liciniu KOVÁCS**, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
	prof. dr. **Vistrian MĂTIEŞ**, Universitatea Tehnică, Cluj-Napoca

Cuprins

Mulțumiri 5
1. Argument 6
1.1 Contextul epistemologic 6
1.2 Necesitatea și caracteristicile abordării transdisciplinare 14
1.3 Noțiunea de sistem social și cea de nivel de Realitate 27
1.4 Izomorfismul și tipurile de raționament 34
2. Interacția dintre nivelurile de Realitate cosmic, social și individual 45
2.1 Logica energiei ca principiu simbolic structurant al Realității 45
2.2 Complexul nevoii de contradicție ontologică 57
2.3 Thêmata, aliniamentele ontologice și principiile termodinamicii 72
2.4 Principiul Pareto și implicațiile sale ontologice 80
2.5 Modelul transdisciplinar al procesului și ordinea sa structurală și funcțională 84
3. Paradigma condiției umane 93
3.1 Nevoia ca premisă funcțională a sistemelor 93
3.2 Nivelurile de Realitate ale acțiunii omenești și liberul arbitru 107
3.3 Discontinuitatea dintre nivelurile de Realitate și necesitatea energetică 119
4. Originea structurii sistemului social, caracterizarea și studiul proprietăților sale 126
4.1 Mecanica și axiologia simbolică 126
4.2 Noțiunea transdisciplinară de evoluție. 138
4.3 Contradicția metafizică fundamentală a sistemelor vii 152
5. Analiza comportării sistemului social în regim dinamic 164
5.1 Poziționarea față de contradicție și echilibrarea sistemelor 164
5.2 Autoliniștirea, reducționismul, necontextualizarea. 170
5.3 Structura ternară a mecanicii simbolice 179
5.4 Cauzalitatea circulară și terțul inclus 185
6. Sinteza structurală a sistemului social 195
6.1 Relația, element al sistemului social 195
6.2 Poziționarea socială, echitatea și competiția 203
6.3 Organizația ca structură transdisciplinară 218
7. Sinteza funcțională a sistemului social 231
7.1 Dimensiunea afectivă a sistemelor sociale 231
7.2 Răul social sau ordinea subiectivă a procesului transdisciplinar 240

7.3 Nevoia spirituală: dimensiune socială transdisciplinară 250
8. Concluzii 272
9. Bibliografie 282
9.1 Bibliografie principală 282
9.2 Bibliografie secundară 293
10. Publicații și conferințe 295
10.1 Publicații 295
10.2 Conferințe 296

Mulțumiri

Primele mulțumiri se cuvin îndreptate către omul și profesorul Basarab Nicolescu și nu doar pentru faptul că mi-a primit teza de doctorat, sau pentru răbdarea și înțelegerea cu care și-a exercitat îndrumarea, ci mai ales pentru munca sa și eforturile sale permanente de a îi ajuta pe oameni să cunoască, să vadă, să trăiască o viață de o altfel de calitate. Aduc calde mulțumiri și îmi exprim recunoștința cea mai sinceră pentru întreaga sa operă, pentru toate scrierile sale și pentru această întâlnire așa de fericită care mi-a permis să îmi urmez destinul.

Adresez sincere mulţumiri doamnei Magda Stavinschi pentru întreaga activitate a domniei sale și susținere a cercetării transdisciplinare.

Mulțumesc conducerii Universității Babeș-Bolyai, precum și conducerii Facultății de Studii Europene din cadrul acestei universități pentru posibilitatea de a realiza și susține o teză de doctorat transdisciplinară.

Alese mulţumiri referenţilor oficiali, domnului prof. dr. Tiberiu Brăileanu, domnului prof. dr. ing. Vistrian Mătieș, domnului conf. dr. Liciniu-Alexandru Kovács, precum și distinșilor membri ai comisiei de îndrumare, domnului prof. univ. dr. Virgil Ciomoș și, nu în ultimul rând, domnului prof. dr. Ovidiu Pecican, care au contribuit la elaborarea şi finalizarea tezei, prin rigoarea, exigenţa şi competenţa sugestiilor lor.

Aș dori, de asemenea, să adresez mulțumiri speciale colegilor de școală doctorală și mai ales pentru Anca Mustea, Petrișor Militaru și Silvia Mihaela Grigorean, care prin munca lor de pionierat au constituit un ghid și uneori chiar o sursă de inspirație pentru cercetarea celorlalți.

Mulţumiri profesorului Toader Aioanei, cel care, intuind direcția în care ar trebui să o apuc, s-a străduit să îmi insufle pasiunea pentru filosofie și pentru proza scurtă, de idei.

Mulţumesc familiei mele, părinților mei Mihai și Cecilia și sorei mele, Daniela, pentru susținerea morală și materială pe care mi le-au oferit pe parcursul scrierii tezei de doctorat și în special pentru dorința și speranța lor de a mă împlini: nimic nu ar fi fost posibil fără ei.

Mulţumesc apropiaților mei, oameni care au muncit, suferit și iubit lângă mine, și în special lui Alexandru Eugen Cristea, Vanesa Elena Magheruşan și Eugenia Lacrămă. Fără ei înțelegerea care stă la fundamentul acestei teze nu ar fi existat niciodată.

1. Argument

1.1 Contextul epistemologic

Sub acest titlu se află analizat din punct de vedere gnoseologic și general epistemologic, mai precis raportat la cunoașterea de tip științific, **stadiul actual** al cunoașterii relevante pentru tema de cercetare aleasă.

Societatea umană este, fără dubiu, unul dintre cele mai complexe medii la care se poate gândi un om. Prezenta lucrare și-a propus să fie o **abordare transdisciplinară** a sistemului social și a funcționării societății (societatea umană ca ansamblu de sisteme sociale), în termenii cauzelor, traiectoriei și legăturilor care se pot stabili, cu scopul de a urmări câteva repere izomorfice care să slujească drept puncte de referință în mijlocul complexității amintite.

În cele ce urmează vom face o scurtă trecere în revistă a celor mai importante repere epistemologice actuale pe care am fondat efortul de a sonda sistemul social în maniera amintită.

Termenul de **transdisciplinaritate** a apărut în 1970, în psihologia lui Jean Piaget. Perioada de dezvoltare a fost după anii '80, când s-au pus bazele teoretice şi formale ale transdisciplinarității, metodologia sa culminând cu **Manifestul**[1] din 1996. Basarab Nicolescu este cel care a formulat o definiţie riguroasă a transdisciplinarităţii. El a folosit termenul și a dezvoltat conceptul introduse de Jean Piaget în 1970 şi le-a elevat la nivel global, aducând însă și o importantă completare: „Transdisciplinaritatea priveşte – aşa cum indică prefixul «trans» – ceea ce se află în acelaşi timp şi între discipline, şi înăuntrul diverselor discipline, şi dincolo de orice disciplină."[2] Pe lângă sensurile deja enunțate, privind ceea ce se afla în același timp și între discipline, și înăuntrul diverselor discipline, Basarab Nicolescu completează cu sensul de „dincolo de orice disciplină". Această completare cu cel de-al treilea sens ilustrează prin ea însăși nevoia terțului care trebuie să împace și să stabilizeze o contradicție inerentă manifestată într-un nivel de Realitate anume pentru a crea ceea ce se numește un *fenomen*.

Transdisciplinaritatea nu este o nouă disciplină, nu este o nouă religie, nu este o nouă ştiinţă, nu este o nouă ideologie, ci este o **nouă metodologie**. Metodologia nu este un sistem

[1]A se vedea Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, Editura Junimea, Iași, 2007.
[2]Ibidem, p. 53.

de gândire; ea oferă mijloacele pentru un sistem de gândire. Postulatele metodologice[3] ale hermeneuticii transdisciplinare, care determină metodologia cercetării transdisciplinare, sunt postulatul ontologic, referitor la nivelurile de Realitate, postulatul logic, referitor la logica terțului inclus și postulatul epistemologic, referitor la complexitatea lumii în care trăim.

În 1931, Gödel a demonstrat matematic faptul că un sistem de axiome foarte bogat conduce inevitabil la rezultate fie confuze, fie contradictorii. Teorema aceasta îi poartă acum numele, și deși la vremea respectivă se pare că nu a avut ecou decât într-un cerc restrâns de specialiști, însă acum a ajuns să fie considerată una dintre rezultatele științifice cele mai importante ale secolului trecut. Teorema lui Gödel ne arată că cercetarea unei teorii matematice sau fizice complete este iluzorie, dar poate fi extrapolată și la studiul oricărui sistem îndeajuns de complex, de bogat, așa cum este un sistem social, de exemplu.

Teoria sistemelor a fost propusă în anul 1940 de către biologul Ludwig von Bertalanffy (General Systems Theory, 1968) și continuată de Ross Ashby (Introduction to Cybernetics, 1956). Ludwig von Bertalanffy a intuit că ideile despre organisme pot fi extinse la orice entitate complexă- sistem: "Von Bertalanffy a urmărit prin teoria sistemelor atât să reacționeze împotriva reducționismului dar și să încerce să reînvie unitatea științei. El a subliniat că sistemele reale sunt deschise față de mediul lor înconjurător și reacționează cu el, și că ele pot dobândi noi proprietăți calitative prin emergență, având ca rezultat evoluția continuă. În loc de a reduce o entitate (cum ar fi corpul omenesc) la proprietățile părților sau elementelor sale (cum ar fi organele sau celulele sale), teoria sistemelor se concentrează pe aranjamentul relațiilor dintre părți, relații care le conectează într-un întreg (de aici și atenția acordată conceptului de holism). Această organizare particulară determină un sistem, care este independent de substanța concretă a elementelor sale componente (cum sunt particulele, celulele, tranzistorii, oamenii, etc.). Astfel, aceleași concepte și principii de organizare stau în spatele diferitelor discipline (fizică, biologie, tehnologie, sociologie, etc.), oferind o bază pentru unificarea lor."[4] Observăm cu acest prilej că finalitatea transdisciplinarității, aceea de unitate a cunoașterii, reprezintă un deziderat și pentru cadrul disciplinar.

Concepută ca o filozofie a ştiinţei, teoria sistemelor este o ştiinţă a caracteristicilor generale şi a modalităţilor de studiu a sistemelor indiferent de natura acestora din urmă**.** Teoria sistemelor îşi propune explicarea stării sistemului la un moment dat (echilibru) şi a

[3]Idem, "Methodology Of Transdisciplinarity – Levels Of Reality, Logic Of The Included Middle And Complexity", în *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science* Vol. 1, Nr. 1, decembrie, 2010, pp.19-38.

[4]A se vedea Ludwig von Bertalanffy apud Francis Keylighen, Cliff Joslyn, „What is Systems theory*"* [online] În *Principia Cybernetica Web* [citat în septembrie 2012], Disponibil pe Internet la adresa http://pespmc1.vub.ac.be/SYSTHEOR.html

legii de transformare a unei stări în altă stare prin introducere, printre altele, a noţiunii de retroacţiune (feed back)[5]. După F. Heylighen şi C. Joslyn[6], **teoria sistemelor este considerată a fi studiul transdisciplinar** al organizării abstracte a fenomenelor, independent de substanța lor, de tipul sau scala lor de existență spațială și temporală. Ea investighează atât principiile comune pentru toate entitățile complexe cât și modelele, de regulă matematice, care pot fi folosite pentru a le descrie.

De-a lungul timpului, oamenii de știință cunoscuți din domeniul științelor complexității au abordat problema auto-organizării, conturându-se ideea că *sistemele complexe,* pentru a putea fi și *adaptive*, trebuie neapărat să aiba și capacitatea (proprietatea) de auto-organizare. Hegel a dezvoltat în secolul XIX o teorie care să explice dezvoltarea socială ca proces dinamic. Marx și Darwin au folosit și ei teoria sistemelor în lucrărilor lor. Stuart Kauffman, biolog și fondator al științelor complexității, a studiat dezvoltarea organismelor și ecosistemelor utilizând intensiv simularea computerizată. El a arătat că auto-organizarea rezultată din aceste rețele este un factor esențial al evoluției, împreună cu selecția darwiniană identificând complementaritatea dintre cele două mecanisme evolutive, unul asigurând diversificarea formelor de viață autonome, iar celălalt specializarea lor în raport cu condițiile de mediu variabile[7].

Teoria sistemelor este legată strâns de cibernetică și de dinamica sistemelor. Se poate observa emergența conceptului de *științe ale complexității*, care studiază auto-organizarea, și rețelele eterogene de actori interactivi, precum și domeniile asociate precum termodinamica departe-de-echilibru, dinamica haosului, viața artificială, inteligența artificială, rețelele neuronale și simulările și modelările computerizate.[8] În contextul amintit, o importanță aparte capătă teoria complexității lui Edgar Morin, care „ţine seama de acel dialogism intern care stă la baza funcţionării oricărui sistem viu, de antagonismul, complementaritatea şi dezordinea universală. Gândirea complexă înseamnă, deci, a lega, a organiza, a contextualiza, a globaliza, integrând noţiunele de entropie, hazard, incertitudine şi având la bază trei teorii stimulative: teoria informaţiei, cibernetica şi teoria sistemelor, la care se adaugă ideea auto-organizării

[5]Larousse, *Dicţionar de sociologie*, Editura Univers enciclopedic, Bucureşti, 1996, p. 297.
[6]A se vedea F. Keylighen, C. Joslyn, *op. cit.,* p. 1.
[7]A se vedea Stuart Kauffman în *System theory* [online] [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://www.utwente.nl/cw/theorieenoverzicht/Theory%20clusters/Communication%20Processes/System_Theory.doc/
[8]A se vedea Francis Keylighen, Cliff Joslyn, *op. cit.,* p. 1.

sistemelor, şi trei principii constitutive: principiul dialogic, principiul revenirii şi principiul „hologramic“ (partea se regăseşte în întreg, dar şi întregul în parte)”[9].

Activând și el în domeniul științelor complexității, John Holland a elaborat teoria algoritmilor genetici, care, folosind instrumentele geneticii, studiază modul în care pot să apară noi forme de organizare atât în organismele vii cât și în organizații. Algoritmii genetici sunt folosiți în multiple domenii de cercetare pentru a studia procesul evolutiv al sistemelor. Precedate de munca lui Chris Langton, cercetările lui Kauffman și Holland au prefigurat apariția unei noi discipline în cadrul științelor complexității, și anume *viața artificială*. Viața artificială se referă la dezvoltarea unor programe computerizate care simulează comportamente ale organismelor vii, cum ar fi reproducerea, sexualitatea, co-evoluția, competiția, confruntarea, etc.

Cu timpul, tipul acesta de cercetare a condus la conturarea acelor caracteristici fundamentale care definesc auto-organizarea şi o deosebesc de alte proprietăți ale sistemelor. Principalele caracteristici ale sistemelor auto-organizatoare sunt considerate astăzi a fi faptul că ordinea globală rezultă din interacțiunile locale, controlul distribuit, robustețea (reziliența), neliniaritatea, închiderea organizațională, dinamica departe-de-echilibru, bifurcația şi haosul. Teoria generală a sistemelor (TGS) a cunoscut aplicații în fizică, mecanică, termodinamică, în biologie şi în cibernetică. Posibilitatea de a transfera acest tip de analiză la sistemele sociale, care au particularitatea de a fi hipercomplexe, rămâne o provocare, pe care ne-o asumăm în teza de față, cu atât mai mult cu cât există însă studii care arată că trebuie să evităm o generalizare prea grăbită.[10] Analiza de tip sistemic studiază *întreguri, principii generale, interrelaționări și modele de transformare*, în loc de părți sau instantanee statice. „În acest tip de gândire, nu faptul este important, ci relația dintre diferite elemente aflate în interacțiune dinamică, indiferent de natura lor și de raporturile de forță dintre ele. Această abordare sistemică pare să fie chiar principiul universal operant al universului. Oricum, anatomiile recente ale realității susțin tot mai mult ideea că fenomenul fundamental în univers este relația.[11]” Dacă „teoria sistemelor reprezintă studiul transdisciplinar al principiilor comune tuturor unităților complexe cât și al modelelor care pot fi utilizate pentru descrierea entităților” iar gândirea sistemică desemnează „un set de judecăți ce vizează înțelegerea modului în care se derulează lucrurile în general, o perspectivă ce își propune să pătrundă dincolo de evenimente, căutarea modelelor de comportament, identificarea relațiilor din

[9]A se vedea Ioana Repciuc, „Edgar Morin”, în *Sisif* [online], numărul 30/ 1 octombrie 2011, [citat în septembrie 2012] Disponibil pe Internet la adresa http://www.sisif.ro/rx/462/Edgar-Morin.html
[10]Larousse, *op. cit.*, p. 298.
[11]Tiberiu Brăilean, *Sisteme economice*, Editura Junimea, Iași, 2009, p. 21.

cadrul sistemului care sunt responsabile pentru procesele care se produc în sistem"[12], atunci gândirea sistemică este absolut necesară pentru descifrarea funcționării sistemelor sociale și a societății umane.

"Teoriile și știința sunt prezente pentru a ne face să înțelegem în detaliu și în profunzime tot ceea ce, la prima vedere, pare simplu și de la sine înțeles."[13] Astfel, economia este produsă de încercarea omului de a aloca rațional mijloace pentru resurse, psihologia analizează cum caracteristicile personalității umane sau organismului se dezvoltă și dau naștere la modele de comportament, sociologia studiază regularitățile în conduita socială care sunt produse de condițiile sociale în care se găsesc și șabloanele de comportament pentru grupuri de oameni. Auguste Comte, considerat inventatorul sociologiei, din moment ce el a elaborat şi lansat termenul, a relevat specificitatea socialului, stabilind supremaţia sociologiei asupra tuturor celorlalte domenii ale cunoaşterii şi a propus o teorie generală a cunoaşterii, expusă într-o teorie specifică ştiinţelor, a conceput o teorie socială. Sociologia, care are domeniul cu cel mai redus grad de generalitate şi cel mai complex, nu poate fi o ştiinţă în sensul geometriei, şi totuşi, este ca un corolar al tuturor celorlalte ştiinţe care au apărut înaintea ei.[14] Sociologia reprezintă, dintr-un anume punct de vedere, găsirea tipurilor generale din spatele idiosincrasiilor.

Ghicim deja, încă din cadrul contextului epistemologic, nevoia metodologiei transdisciplinare, și mai concret, nevoia postulatului ontologic, cel al existențelor nivelurilor diferite de Realitate, cel individual și cel social, dacă ne gândim la "pactul de separare care atribuie individul psihologiei și societatea economiei sau sociologiei."[15] Circumscrisă oarecum aceleiași nevoi de transdisciplinaritate, apariția sistemicii a influențat traiectoriile disciplinare. Psihoterapia sistemică familială a început să se dezvolte, în Statele Unite ale Americii, în anii '50, studiind familia ca pe un sistem social făcând parte dintr-o lume complexă formată din sisteme de sisteme. Dincolo de discipline însă, viața omului de zi cu zi este formată însă dintr-o serie de fenomene care, dacă există, trebuie să se supună unor legi. Pentru că singura știință care respectă postulatele lui Galilei[16] (că există un limbaj universal, care captează legi universale, valabile în tot universul, și acesta este limbajul matematic; că aceste legi se pot verifica printr-un anume tip de experiență- științifică, cu un protocol bine

[12]A se vedea Marin Fotache, *Despre sistemică și cibernetică* în D. Oprea, Dinu Airinei, Marin Fotache, *Sisteme informaționale pentru afaceri,* Editura Polirom, Iași, 2002, p.10.
[13]Serge Moscovici, *Psihologia socială sau Mașina de fabricat zei*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 3.
[14]Larousse, *op. cit.*, p. 59
[15]Serge Moscovici*, op. cit.*, p. 5.
[16]A se vedea Galileo Galilei apud Basarab Nicolescu, "Methodology Of Transdisciplinarity – Levels Of Reality, Logic Of The Included Middle And Complexity", *loc. cit.*, p. 24.

determinat; că reproductibilitatea datelor experimentale este independentă de observator și este de o precizie din ce în ce mai mare) este până la urmă doar fizica, iar conceptul de știință este imposibil de definit în absența considerării fenomenului *Thêmata*, frustrarea științelor sociale este că ele nu pot formula legi general valabile, ci cel mult regularități. "Experimentul, aureolat de prestigiul din ştiinţele exacte, pare să reprezinte forma ideală pe care ar trebui s-o îmbrace orice demers ştiinţific preocupat de demersul empiric. Dacă această metodă constă, în esenţă, în izolarea variabilelor cu scopul de a urmări variaţiile, reiese că acest gen de situaţie este aproape imposibil de realizat. Nu se pot crea artificial situaţii sociale aşa cum se procedează într-un laborator."[17] Știința modernă este însă o știință a repetiției: se repetă rezultatele ce sunt conforme legilor generale, într-un limbaj specializat, artificial, care este cel matematic. Ființa umană și conștiența sa sunt eliminate din câmpul repetiției (ele fiind, prin definiţie, singulare) și astfel nu sunt acceptate în domeniul științei, care presupune repetiția.

Științele sociale, deși constrânse a imita cumva științele exacte, sunt alterate de participarea permanentă a Subiectului în fenomenele și relațiile pe care le studiază. Sociologia este considerată, în general, o știință de legi pentru faptele sociale, la fel cum este fizica pentru fenomenele fizice, însă adevărul este că succesul în cazul științelor sociale îl reprezintă formularea unui principiu valabil în cel mai bun caz în cazul unui procent semnificativ de situații, ca și în cazul științelor medicale, unde situația se păstrează, deși la o altă scară.

Și în științele exacte s-au petrecut revoluții de ordin epistemologic. Astfel, diferența dintre fizica clasică și cea cuantică, care demonstrează că dacă cea dintâi poate fi asimilată determinismului universal, în cazul cuanticii este demonstrat indeterminismul, libertatea cuantică. Conceptele cu care operează fiecare sunt antagonice. Simplitatea din fizica clasică (determinism, continuitate, cauzalitate locală, obiectivitate, scientism) este pusă în antiteză cu complexitatea cuantică (indeterminism, discontinuitate, non-separabilitate, unificare, teoria big-bang-ului, principiul antropic). Pe lângă revoluțiile în filosofia contemporană, create de concepte precum complementaritatea, raționalismul deschis, logica non-aristotelică, logica contradicției, complexitatea, este necesar să constatăm că în știința ultimilor ani a fost înlocuită noțiunea de obiect cu cea de eveniment, relație și interconectare și de aceea este necesară o scurtă analiză a concepției actuale asupra materiei și energiei. Acum se consideră mișcarea reală ca fiind cea a energiei, obiectele fiind configurații locale ale energiei iar diferențele se fac între gradele de materialitate ale materiei, ce sunt considerate, din perspectiva transdisciplinară, ca fiind de fapt grade de complexitate. "Obiectul a fost înlocuit

[17]A se vedea Lisette Coandă, Florin Curta, *Mic dicţionar de sociologie*, Editura All, Bucureşti, 1993, p. 107.

de relaţia, interacţiunea, interconexiunea fenomenelor naturale, iar conceptul clasic de materie a fost înlocuit de conceptul infinit mai subtil de substanţă-energie-spaţiu-timp-informaţie”[18]. Și teoria sistemelor se ocupă cu problemele privind relaționările, structura și interdepedența mai degrabă decât cu atributele constante ale obiectelor, cu șabloane spațiale și temporale.[19] Ce este așadar important este că în ziua de astăzi (2013), însuși conceptul științific de materie este schimbat față de secolele trecute, după cum urmează:

materia = energie + substanță + spațiu- timp + informație

„În conformitate cu concepțiile actuale științifice, materia nu mai este deloc identică cu substanța. […] *Materia* este asociată cu *substanță-energie-informație-spațiu-timp.* Gradul de materialitate cuantică este, desigur, diferit față de gradul de materialitate considerat de fizica clasică.”[20] Cuvintele cheie sunt așadar, energie, mișcare, interrelaţionare[21]. Altfel spus, ceea ce stă ca fundament al tuturor fenomenelor, este mișcarea și configurarea energiei în diverse feluri, precum și interrelaționarea dintre sisteme creată de această permanentă mișcare. “Însă știința mișcării *in abstracto* este mecanica rațională, clădită pe un număr mic de postulate numai cu ajutorul logicii matematice. Dacă prin urmare vom putea stabili pe cale experimentală sau cu ajutorul metodei axiomatice că aceste postulate sunt adevărate și în societate, atunci aparatul științific al mecanicii va fi aplicabil în bloc sociologiei, care se va putea folosi de terminologia științifică a mecanicii, de legile și rezultatele ei, întocmai precum se folosesc de atâta vreme și alte științe ale naturii, de pildă chimia și fizica.” [22]

Însă “impactul cultural major al revoluției cuantice este fără îndoială readucerea în discuție a dogmei filosofice contemporane a existenței unui singur nivel de Realitate.”[23] “Apropriindu-și complexitatea cuantică, transdisciplinaritatea operează cu mai multe niveluri de Realitate care există în același timp și sunt guvernate de legi diferite, niciunul dintre ele

[18]A se vedea Basarab Nicolescu, *L’homme peut-il vivre heureux sans spiritualité?* [online], [citat în septembrie 2012] Disponibil pe Internet la adresa http://www.caravancafe-des-arts.com/SaintMalo_2008.htm

[19]Daniel Katz, Robert Louis Kahn, *The Social Psychology of Organizing*, Wiley, New York, 1966, p.22.

[20]“According to present scientific conceptions, matter is far from being identical with substance. […] *Matter* is associated with a *substance-energy-information-space-time.* The degree of quantum materiality is, of course, different from the degree of materiality considered by classical physics.” Basarab Nicolescu, “Gödelian Aspects of Nature and Knowledge”, în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, Gruyter Verlag, Berlin - New York, 1998, pp. 385-403.

[21]Idem, *Les Voies de la Création Théâtrale*, Vol. XIII, CNRS Editions, Paris, 1985.

[22]A se vedea Traian Lalescu, Mecanica socială a d-lui Sp. Haret, în *Convorbiri literare*, nr. 1, an. XLV, Ianuarie, 1911, în *Operele lui Spiru Haret*, vol. X, Editura Comunicare.ro, București, 2010, p. 256.

[23]A se vedea Basarab Nicolescu, *Imaginație, imaginar, imaginal,* Steaua, nr. 6/2006 [online], [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7196

nefiind privilegiat în înțelegerea celorlalte. Între aceste niveluri există o coerență, o transmisie de informație ce presupune existența unei zone de non-rezistență. Realitatea va fi astfel compusă, în această viziune, din obiectul transdisciplinar (nivelurile de Realitate plus zona de non-rezistență), subiectul transdisciplinar (nivelurile de percepție, corespondente nivelurilor de Realitate, plus zona de non-rezistență) și terțul ascuns, total incognoscibil, un fel de punct de contact între cele două" [24]

Conceptul de niveluri de Realitate continuă și face considerabil mai comprehensibilă logica dinamică a contradictoriului a lui Ștefan Lupașcu. Postulatul fundamental al logicii dinamice a contradicției[25] enunță: "Oricărui fenomen sau element sau eveniment logic oarecare, deci la raționamentul pe care-l gândesti, la propoziția pe care o exprimi, la semnul cu care o simbolizezi: e, de exemplu, trebuie asociat întotdeauna, structural dar și funcțional (s.n.) un anti-fenomen sau anti-element, sau anti-eveniment logic, deci un raționament, o propoziție, un semn contradictoriu: non-e".

Putem sintetiza enumerativ contextul epistemologic care a permis apariția lucrării de față: ideile despre autoorganizare, teoria haosului, teoria sistemelor, gândirea sistemică, Tradiție[26], pilonii transdisciplinarității: terțul inclus (postulatul logic), nivelele de realitate (postulatul ontologic), complexitatea (postulatul epistemologic), terțul inclus și terțul ascuns, terțul inclus logic și terțul inclus ontologic, metodologia transdisciplinară, diferența dintre metodă și metodologie ca știință a metodelor, dintre diletantism și rigoarea metodologică, insuficiența metodelor, sistemele deschise și sistemele închise, incompletitudinea derivată din teoria lui Gödel, raportul dintre adevăr și metodă, diferențele dintre teorii și modele cu privire la sens, aplicabilitate și parametrii liberi care trebuie adăugați, imaginația și dimensiunile imaginarului științific, epistemologia ca știință a cunoașterii, *Theory of everything* ca deziderat al științei, ideologia, gândirea simbolică și Thêmata, postulatele lui Galilei, prejudecățile și orizonturile lor în viziunea lui Gadamer, noțiunea de realitate obiectivă, gândirea mecanică, scientism, cauzalitate, determinism și indeterminism, realism cuantic, niveluri transdisciplinare de contextualizare științifică – obiectivitate, subiectivitate, complexitate, nivelurile de Realitate ale Subiectului, ale Obiectului și Terțul ascuns, logica energiei și contradicției lui Ștefan Lupașcu.

[24]Idem, *Transdisciplinaritatea*: *Manifest*, *loc. cit.,* p. 51.
[25]Stefane Lupasco, *Le principe d'antagonisme et la logique de l'énergie - Prolégomènes à une science de la contradiction* apud idem, *Noi, particula și lumea,* Junimea, Iași, 2007.
[26]Înțeleasă ca știință a evenimentului singular și nereproductibil. A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 51.

În concluzie, putem saluta noua orientare epistemologică a științei actuale, prin care a fost lăsat în urmă scientismul empirist și pozitivist. Rolul principiilor epistemologice fundamentale ale fizicii cuantice este subliniat, așa cum sunt și implicațiile epistemologice ale paradigmei incompletitudinii formale derivate din teoremele lui Gödel. În aceste condiții, putem afirma că emergența transdisciplinarității în cadrul contextului epistemologic este salutară.

1.2 Necesitatea și caracteristicile abordării transdisciplinare

În cadrul prezentării și analizei complexului epistemologic am urmărit în ce măsură epistemologia științifică actuală poate constitui o interfață în dialogul dintre științele naturii și științele sociale. Plecând de la *multiplicarea disciplinară fără precedent*, în cele ce urmează se va face vorbire despre **transdisciplinaritate, pluridisciplinaritate și interdisciplinaritate** și despre metodologia transdisciplinară, despre **echilibrul în cunoaștere** ca expresie a atitudinii transdisciplinare și despre **nivelurile de Realitate ale cercetării.**

Bertalanffy, creditat ca părinte al "mişcării" sistemice, şi-a motivat demersul său prin observaţia că, datorită imensului volum de cunoştinţe acumulat, ştiinţa modernă a fost nevoită să se fragmenteze în domenii tot mai analitice, în vederea pătrunderii în intimitatea fenomenelor şi proceselor. „Enormul progres al ştiinţei epocii contemporane a dus şi la fracturarea, la intrarea în criză a ştiinţei. Fiecare ştiinţă are propriul demers, limbaj, se poate spune chiar şi că şi-a creat propriul univers, în funcţie de obiectivele şi instrumentarul proprii. În acest context, al noului Turn Babel ştiinţific, sistemica are, dincolo de nostalgia unităţii, preocuparea de a descoperi general valabilul şi aplicabilul.”[27]

Desfășurarea societății umane și a vieții omului ca individ atât pe niveluri de Realitate diferite, cât și între și dincolo de ele, precum și legăturile și punțile care se fac și se desfac în mod permanent, constant, între niveluri, cu alte cuvinte interacția lor, creează o complexitate realmente greu de studiat și pentru înțelegerea căreia au fost angajate eforturi remarcabile de-a lungul timpului. Eforturile generale de a cunoaște lumea au creat, începând cu anul 1300 e.n. și până în momentul de față, nici mai mult nici mai puțin decât peste 8000 (opt mii) de discipline științifice și vorbim doar din câte a înregistrat istoria noastră. De la separarea ramurilor cunoașterii de la sfârșitul secolului 15 în *Quadrivium* (aritmetică, geometrie, astronomie și muzică- ca studiu al proporțiilor acustice), grupând disciplinele care se bazau pe măsurare și calcul pentru a prezenta argumente, și *Trivium* (gramatică, retorică, logică),

[27]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 3.

incluzând disciplinele care se bazau pe metode verbale de argumentare și pe logică silogistică aristoteliană, și până la cele 8000 de discipline de astăzi, putem observa cum acest fenomen de multiplicare și specializare disciplinară corespunde fără îndoială unui flux specific, izomorfic, care poate fi observat și studiat și în alte niveluri. Chiar presupunând că fiecare dintre disciplinele emergente își păstrează locul de drept în cadrul corpului, organismului cunoașterii în ansamblul său, loc de drept exprimat prin situația că disciplina servește unitatea cunoașterii și nu invers, totuși nu există scăpare în fața *principiilor de nivel cosmic care acționează și pe acest tărâm epistemologic*. *Astfel, o dată cu specializarea crește și efemerizarea iar o dată cu expansiunea, multiplicarea și elaborarea crește și numărul legilor de mișcare într-un nivel anume, cu alte cuvinte, scade libertatea exprimată de posibilitățile de mișcare.*

Mai concret spus, cercetătorul decis să abordeze holistic studiul unei anumite chestiuni concrete are astăzi posibilități de mișcare îngrădite: el ar trebui să cunoască și să respecte toate disciplinele relevante față de chestiunea studiată. Libertatea sa de cercetare este în primul rând libertatea creată de posibilitățile din cadrul disciplinelor. Mai mult decât atât, în interiorul unei discipline există o istorie a disciplinei și deși există tendința să se considere validitatea opiniilor științifice ca fiind cronologică, ea nu este întotdeauna justificată. Fiindcă este puțin probabil să existe resursele necesare pentru anvergura unui asemenea demers, "un Pico de la Mirandola este de neconceput în epoca noastră"[28], cel mai adesea analiza unui fenomen rămâne în cadrul unei singure discipline sau are caracter interdisciplinar sau pluridisciplinar limitat. „De la eșecul Cosmosofiei lui Hegel, Pan-nihilismului lui Comte, Panenteismului lui Fechner și Pan-psihismului lui Bergson- pentru a numi doar patru, dar remarcabile, încercări de a elabora o explicație atotcuprinzătoare- filozofii s-au întors dinspre întrebarea întrebărilor pentru a urma cultul prevalent al specializării în speranța că a fi precis cu privire la lucruri mărunte s-ar dovedi mai sigur decât a fi evaziv despre tot" [29]. „Se poate spune că datorită echipamentelor științifice împreună cu metodele de laborator, ne-am putea aștepta să ne apropiem de adevăr- cu toată istoria și moștenirea dinaintea noastră, etc. Însă, cu cât este mai mare varietatea materialului colectat, cu atât mai puțin probabil este să obținem rezultate corecte. Nu în cantitatea și calitatea materialului colectat stă garanția că se va ajunge la o judecată corectă asupra materialului."[30] Față în față cu pericolul de a fi "specialist într-o

[28]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit*., p. 51.
[29]J. G. Bennett, *The Dramatic Universe*, vol. 1, Claymont Communications, Ediție revizuită, 1987, p. 1.
[30]A se vedea Blanche Grant, Louis Morris, *A.R. Orage's group talks as recollected by B.B. Grant and L.S. Morris,* Editura Magisteria, București, 2013, p. 8.

disciplină și ignorant în 7999"[31], fugind de neajunsul uman privind „concentrarea excesivă asupra a ceea ce știm, manifestat prin tendința de a învăța ceea ce este exact, nu ceea ce este general"[32] s-a recurs la pluridisciplinaritate și la interdisciplinaritate, iar apoi la transdisciplinaritate, însă ce este fără dubiu este că Realitatea există și funcționează, iar datoria omului este să încerce să o cunoască și să o înțeleagă, dacă dorește să se ridice la înălțimea numelui pe care îl poartă. Este atât o datorie morală, o chestiune de *demnitate* după Basarab Nicolescu, cât și o constrângere, în egală măsură exterioară, creată de nevoile umane care trebuie satisfăcute în fața sistemelor naturale, și interioară, creată de un flux interior de energie specializată pentru acțiunea de a cunoaște.

O contradicție fundamentală pentru cunoaștere este născută astfel, între capacitatea omului de a cunoaște, care este limitată, în opoziție cu cunoașterea *per se*, care este infinită, adăugând și această energie la tensiunea esențială intrisecă actului cunoașterii[33]. Această contradicție este firește ireconciliabilă în nivelul de Realitate în care ea se manifestă. Fiecare act de cunoaștere este într-o măsură mai mare sau mai mică doar un decupaj al Realității dar cu toate acestea omul trebuie să cunoască și să înțeleagă. Însăși definiția Realității, așa cum a fost ea formulată de Basarab Nicolescu, ilustrează această contradicție care definește situația omului, care nu poate să cunoască tot dar trebuie totuși să cunoască: ea este "ceea ce rezistă la experienţele, reprezentările, descrierile, imaginile sau formalizările noastre matematice"[34]. Realul, fiind pur și simplu, "ceea ce este" este însă altceva decât Realitatea. Realul "este ascuns pentru totdeauna". Doar Realitatea "este accesibilă cunoaşterii noastre."

Contradicția cu pricina nu este o descoperire modernă; ea este cunoscută de mii de ani. O regăsim de pildă în Dao de Jing, cartea cea mai tradusă din lume, se pare, după Biblie: "Viața noastră are limită dar cunoașterea nu are niciuna. Să te folosești de ceva care are o limită pentru a ajunge la ceva ce limită nu are este un lucru periculos și care te epuizează. Dacă știi aceasta și totuși cauți cunoașterea, pericolul este cu adevărat foarte mare. […] Dacă știi să te oprești acolo unde nu mai poți înainta în cunoaștere, ai atins desăvârșirea."[35]

Filozofii chinezi nu se opuneau cunoașterii în sine, așa cum poate ar părea la prima vedere, ci se opuneau cunoașterii nesusținută de *ființă* corespunzătoare. Viața este cea limitată, în raport cu cunoașterea, care este nelimitată. Îndemnurile lor, de "a ști să te oprești"

[31]Basarab Nicolescu, *op. cit*, p.51.
[32]A se vedea Nassim Nicholas Taleb, *Lebăda neagră, Impactul foarte puțin probabilului*, Editura Curtea Veche, București, 2009, p.17.
[33]A se vedea Ana Bazac, "Lucian Blaga and Thomas Kuhn: The Dogmatic Aeon and the Essential Tension", în *Noesis*, XXXVII, 2012, pp. 23-36.
[34]Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 102.
[35]Lao Zi, *Cartea despre Dao și putere- cu ilustrări din Zhuang Zi*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 154.

și de a "căuta odihnă acolo unde cunoașterea nu poate să mai cunoască"[36] se referă la pericolul pe care îl creează insuficiența ființei, ca reprezentant al vieții, gata să creeze dezechilibru când nu mai este proporțională cu funcția de cunoaștere. Poate că același dezechilibru creează și "eroarea filosofilor moderni", care nu au reținut că "gândirea trebuie să servească ființa și nu ființa să servească gândirea"[37], și dacă acceptăm că viața și cunoașterea sunt inseparabile, atunci trebuie să enunțăm concluzia potrivit căreia cunoașterea este o veritabilă *funcție* pentru *întreaga* ființă umană. "Observând că nu putem trăi fără a ne interesa o serie de lucruri, filozofii care s-au interogat asupra valorii vieții au crezut că, în fapt, aspectul interesant erau lucrurile acestea, iar nu interesul față de ele."[38] Ca orice funcție, cunoașterea înseamnă, în mod practic, un anume tip de *consum specializat* al energiei. Cu alte cuvinte, exercitarea acestei funcții, consumul energiei destinat cunoașterii în vederea cunoașterii este la fel de important, dacă nu chiar mai important, decât obiectul cunoașterii în sine. Consumul său, deși obligatoriu, poate fi realizat, bineînțeles, mai bine sau mai rău. De pildă, deși literatura motivațională și de dezvoltare personală nu are în mod evident caracter academic, ea prezintă încercările oamenilor de a gestiona și rezolva situații concrete de viață și conține nenumărate experiențe în acest sens. Din punct de vedere epistemologic, ea este expresia contradicției observație-experiență. Deși explicațiile furnizate pentru situațiile experimentate nu au neapărat o valoare științifică obiectivă, echidistanța lor fiind afectată adesea de interesul de a obține echilibrul, datele oferite în mod jurnalistic constituie în schimb un material util pentru a observa aplicarea contextualizată a legilor simbolice în diversele niveluri de Realitate.

Importanța funcției omului de a cunoaște și de a înțelege lumea în care se află este subliniată de chiar finalitatea enunțată pentru transdisciplinaritate. "Finalitatea ei este înțelegerea lumii prezente, unul dintre imperativele ei fiind unitatea cunoașterii."[39]

În acest context, pentru a putea descifra raporturile dintre informație, cunoaștere, înțelegere, ființă și educație se impune să facem apel la unul dintre ternarele contextualizate transdisciplinare, și anume acela format de ființă, cunoaștere și înțelegere.

Dacă analizăm nivelul de contextualizare în care se situează acest ternar, care reprezintă o manifestare a ternarului fundamental reprezentat de nivelurile de Realitate ale Obiectului- nivelurile de Realitate ale Subiectului și Terțul ascuns, remarcăm cum cunoașterea ține de nivelurile de Realitate ale Subiectului, ființa ține de nivelurile de Realitate

[36]Ibidem, p. 154.
[37]A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, Editura Junimea, Iași, 2007, p. 87.
[38]Jose Ortega y Gasset, *Tema vremii noastre*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 124.
[39]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 53.

ale Obiectului, iar înțelegerea joacă rolul de terț pentru această contradicție, rolul său având desigur o importantă legătură cu *nivelurile de Realitate*.

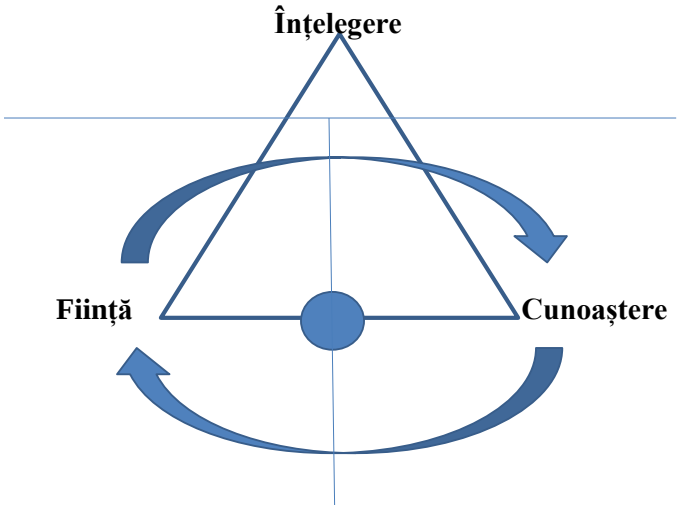

Fig. 1: Echilibrul ternar în cunoaștere exprimat prin ternarul contextualizat fundamental înțelegere – ființă – cunoaștere[40]

Interacțiunea Subiect-Obiect pare a fi conceptul cheie în această ecuație. Obiectul, cu toate nivelurile sale de Realitate, există, iar informația despre Obiect există și ea, manifestată în cele mai diferite forme. Diferența dintre înțelegere și cunoaștere rezidă în existența sau inexistența corespondenței dintre imaginea interioară a Subiectului și structura exterioară a Obiectului.[41] Cu alte cuvinte, înțelegerea reprezintă *corespondența dintre nivelurile de Realitate ale Subiectului și nivelurile de Realitate ale Obiectului.*

Filozofia orientală a insistat mereu atât pe unitatea din diversitate, cât și pe pericolul reprezentat de dezechilibru și pe cât de important este echilibrul pentru ființa umană în particular și pentru sisteme în general. Am putea de asemenea afirma că filozofia chineză este *întemeiată pe observarea sistematică a contradicției*. Ea își ocupă în acest fel un loc necesar, bine determinat și binemeritat în istoria cunoașterii, de vreme ce "plecând de la un anumit număr de perechi de termeni care se exclud reciproc, se poate construi o teorie nouă care elimină contradicțiile dintr-un anumit nivel de Realitate, dar această teorie va fi doar temporară, pentru că ea va conduce în mod inevitabil, sub presiunea conjugată a teoriei și a experienței, la descoperirea de noi niveluri de contradictorii, situate într-un nou nivel de

[40]Transdisciplinaritatea reprezintă, din punct de vedere poetic, o încercare de a regăsi un echilibru între cunoaștere și ființă. Idem, *Teoreme poetice*, Junimea, 2007, p. 60.
[41]Trebuie amintită aici o remarcabilă lucrare-experiment, al cărei capitol despre educația integrală detaliază în mod concret despre ce înseamnă a învăța să fii, a învăța să faci și a învăța să cunoști: Mirela Mureşan (coord.), *Transdisciplinaritatea – de la un experiment spre un model didactic*, Editura Junimea, Iaşi, 2010.

Realitate. La rândul ei, această teorie va fi așadar înlocuită cu teorii și mai unificate, pe măsură ce sunt descoperite noi niveluri de Realitate. Acest proces va continua indefinit fără a da naștere vreodată unei teorii unificate complet. Axioma non-contradicției este întărită în mod treptat pe parcursul acestui proces. În acest sens, fără a duce vreodată la o non-contradicție absolută, putem vorbi despre o *evoluție a cunoașterii* care cuprinde toate nivelurile de Realitate: cunoaștere care este pentru totdeauna *deschisă*."[42]

Pare astfel mai explicabil de ce civilizația chineză, în pofida nivelului avansat de tehnologice deținut în trecut, nu a ajuns la tehnoștiința de astăzi, creată de lumea occidentală, cu susținerea creștinismului, prin fuziunea dintre știința fundamentală și tehnică. Fiind apărată pe de o parte de reducționism prin observarea constantă a contradicției, în schimb filosofia chineză, aflată sub imperiul cunoscutului paradox "Dao care poate fi numit nu este adevăratul Dao", era în imposibilitate de *a cerceta un limbaj care să descrie legi universale aparținând unui singur nivel de Realitate*.

Ceea ce nu reiese însă cu claritate din filozofia chineză este *rolul terțului în unitate* precum și *necesitatea terțului pentru stabilirea unui echilibru*.

În lipsa unei stări gnoseologice corecte, echilibrate, compuse din informație, experiență, observație, care să ducă la o cunoaștere obiectivă, va apărea în mod necesar o stare contradictorie, generată de contradicția dintre minte și corp, dintre informație și experiență, stare susceptibilă de a naște emoții suplimentare pentru împăcarea ei. *Credința în informație* reprezintă o consecință deosebit de importantă a acestui fenomen de sorginte energetică. Din acest punct de vedere, afirmația potrivit căreia credința și necredința sunt "inteligența săracului" capătă sens pe deplin.[43]

Dacă Biblia a servit multă vreme ca **principiu unificator**, hermeneutic pentru disciplinele emergente, singura cale de a găsi astăzi o coerență în mijlocul a 8000 de adevăruri este fundamentarea solidă a unui model al Realității și a unei metodologii care să elimine pericolul iminent al confuziei, și în special a confuziei între niveluri de Realitate diferite (care reprezintă de altfel sursa tehnică a prostiei în cel mai propriu înțeles al cuvântului), diletantismului și al sincretismului greșit înțeles. "Demersul sistemic a fost și reprezintă în bună măsură o tentativă dacă nu de unificare, măcar de armonizare a cunoașterii. Izvorâtă din sufocanta babelizare a științelor contemporane, sistemica încearcă să fie o punte între diferitele domenii ale cunoașterii științifice. […] Într-o lume a fragmentării, a unui relativism

[42]Basarab Nicolescu, "Gödelian Aspects of Nature and Knowledge", în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, *loc. cit.*, p. 391.
[43]Idem, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 37.

dus uneori la extrem, orice tentativă de armonizare poate părea sortită dinainte eșecului. Sistemica actuală nu-și propune atât de mult găsirea unei pietre filosofale, cât a unei *pietre metodologice*. Într-o măsură mai mare sau mai mică, sistemica este resorbită în celelalte științe și, totodată, își extrage substanța din aceasta." [44]

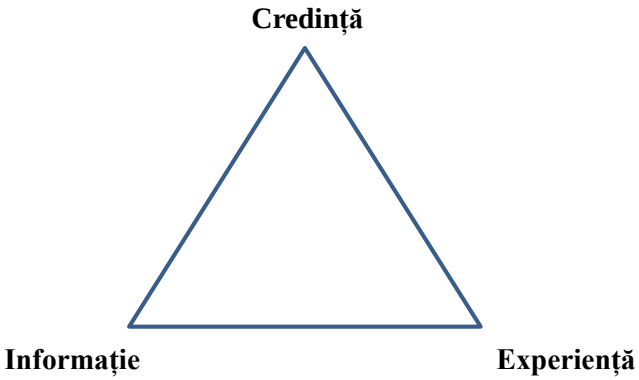

Fig. 2: Credința în informație ca formă de reunificare a contradicțiilor din cadrul cunoașterii

Unificarea cunoașterii nu se referă la cantitatea sa, la vastitatea sa. În acest sens, o unificare ar fi imposibilă, nu doar pentru un om, cât și pentru o comunitate științifică, dacă ne gândim la cele peste 8000 de discipline academice, ci se referă la legăturile dintre domeniile de cunoaștere, între discipline, între științe, între fapte, între oameni.[45] Nevoia indispensabilă de legături între diferitele discipline s-a manifestat, la mijlocul secolului XX prin pluridisciplinaritate și interdisciplinaritate.

"Articularea cunoaşterii sistemice porneşte de la observarea diferitelor categorii de sisteme, studiindu-se comportamentul acestora şi identificându-se caracteristicile comune. Odată identificat şi descris ansamblul conceptelor, observându-se şi descoperindu-se în cadrul acestuia anumite relaţii, pot fi construite principii generale. Astfel, principiile sistemice emerg din interacţiunea/integrarea unor concepte aflate în legătură. În continuare, se caută identificarea unor relaţii între principii; din organizarea principiilor în scheme conceptuale derivă modelele sistemice. Acest proces, ce porneşte de la observaţie şi se "materializează" în construcţia unor modele sistemice constituie primul stadiu al dezvoltării unei imagini sistemice. Cel de-al doilea stadiu se referă la procesul de internalizare/aplicare: integrarea acestor concepte, principii şi modele în propria noastră gândire şi aplicarea în variatele contexte specifice vieţii reale, în sistemele şi situaţiile care ne interesează, altfel spus,

[44]Marin Fotache, *op. cit*., p. 1.
[45]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea*: *Manifest*, *loc. cit.,* p. 55.

transformarea modelului general într-un context specific. Cele două stadii se influenţează şi evoluează reciproc, alcătuind, în dezvoltarea lor, o spirală."[46]

Fiecare ştiinţă îşi are propria schemă, propriul eşafodaj teoretic. Teoria sistemelor reprezintă un ansamblu de concepte şi principii aplicabile tuturor sistemelor, deci peste graniţele unei ştiinţe sau discipline specifice. În cadrul teoriei sistemelor sunt *integrate* elemente din multiple şi variate discipline ale cercetării umane. Însă teoria sistemelor rămâne, totuși, o *disciplină*, "un domeniu științific transdisciplinar/ multiperspectival care caută să deriveze și să formuleze acele principii care sunt izomorfe pentru toate domeniile cercetării științifice. Acest demers este întemeiat pe anumite presupuneri fundamentale: în primul rând, un fenomen poate fi privit ca o rețea de relații între elemente, cu alte cuvinte, ca un sistem; în al doilea rând, toate sistemele, electrice, biologice sau sociale, au proprietăți, comportamente și șabloane comune, care pot fi înțelese și folosite pentru a dezvolta o înțelegere augmentată asupra comportamentului fenomenelor complexe și pentru a înainta către unitatea științifică."[47]. Obiectivul teoriei sistemice este de a prelua de la fiecare domeniu de cercetare specific acele elemente generale ale cunoaşterii, ce pot fi adoptate şi aplicate pe o întinsă arie transdisciplinară,[48] dar în pofida similarităților remarcabile cu transdisciplinaritatea, trebuie să constatăm cu precizie că teoria sistemelor este definită ca domeniu științific, așadar disciplinar, și nu ca *domeniu metodologic*, iar pe de altă parte, deși studiază și folosește multiplicitatea nivelurilor, *nu are integrată noțiunea de niveluri de Realitate*.

„Transdisciplinaritatea este radical deosebită de multidisciplinaritate şi interdisciplinaritate prin finalitatea sa - înțelegerea lumii prezente -, finalitate ce nu se poate înscrie în cercetarea disciplinară. Finalitatea multidisciplinarității și interdisciplinarității este întotdeauna cercetarea disciplinară. Dacă transdisciplinaritatea este atât de frecvent confundată cu interdisciplinaritatea și multidisciplinaritatea (cum de altfel și interdisciplinaritatea este deseori confundată cu multidisciplinaritatea), aceasta se explică în cea mai mare parte prin faptul că toate trei debordează limitele disciplinelor. Această confuzie este foarte nocivă în măsura în care ea ocultează finalitățile diferite ale acestor trei moduri de abordare a cunoașterii."[49] Printre altele, și datorită simplului motiv că punțile sunt ceva ce sunt dincolo de științe, între științe și dincolo de ele. Punțile sunt transdisciplinare prin definiție. Cu alte cuvinte, unitatea deschisă a cunoașterii nu poate fi realizată fără transdisciplinaritate. Stabilind punţi între ştiinţele exacte şi ştiinţele umaniste, între Ştiinţă şi

[46]Marin Fotache, *op. cit*., p. 5.
[47]Daniel Katz, Robert Louis Kahn, *op. cit.,* p.23.
[48]Marin Fotache, *op. cit.,* p. 4.
[49]Basarab Nicolescu, *op. cit*., p. 56.

Tradiţie, între gândirea ştiinţifică şi gândirea simbolică, între cunoaştere şi fiinţă, transdisciplinaritatea tinde către unitatea cunoaşterii, trecând prin etapa obligatorie a *autocunoaşterii*. Metodologia transdisciplinară este o *metodologie de reunificare* omului, o reunificare a întregului cunoaşterii.

"Transferul operat din domeniul plin de succes al unei fizici predictive, care unită cu tehnica a ajuns să transforme lumea prin tehnoştiinţă- ideea că totul poate fi cunoscut în acest fel- tranziția de nesimțit, stimulată de epoca luminilor, explozie ideologică, nu științifică, scientismul- singurul adevăr este știința, iar celelalte forme de cunoaștere sunt excluse."[50]

Relevant în această privință este articolul 13 din Carta Transisciplinarității[51]: "Etica transdisciplinară respinge orice atitudine ce refuză dialogul și dezbaterea, indiferent de originea acestei atitudini – fie ea de ordin ideologic, scientist, religios, economic, politic, filosofic. Cunoașterea împărtășită ar trebui să ducă la o înțelegere împărtășită, fondată pe respectul absolut al diversităților colective și individuale, unite prin viața comună pe una și aceeasi planetă."

Pluridisciplinaritatea studiază obiectul unei singure și aceleiași discipline din perspectiva mai multor discipline simultan. Interdisciplinaritatea privește transferul de metode din cadrul unei discipline în cadrul altei discipline. După Basarab Nicolescu[52], putem distinge trei grade ale interdisciplinarității: un grad aplicativ (metodele fizicii nucleare transferate în cadrul medicinei conduc la apariția a noi modalități de tratament pentru cancer), un grad epistemologic (transferul metodelor logicii formale în cadrul domeniului juridic generează analize interesante în epistemologia juridică) și un grad generator de noi discipline (transferul metodelor matematice în domeniul fizicii dă naștere fizicii matematice, celor ale fizicii particulelor în domeniul astrofizicii dă naștere cosmologiei cuantice, ale matematicii în domeniul fenomenelor meteorologice sau piețelor financiare dă naștere teoriei haosului, ale informaticii în artă dă naștere artei informatice).

Finalitățile pluridisciplinarității și a interdisciplinarității *rămân însă în cadrul cercetării disciplinare* iar ultimul grad al interdisciplinarității contribuie semnificativ la multiplicarea disciplinară.

---

[50]Idem, "De la fizica cuantică la transdisciplinaritate", TVR Cultural, București, în emisiunea *Înapoi la argument,* 1 martie 2006, interviu de Horia-Roman Patapievici.

[51]Carta Transdisciplinarității [online], Convento da Arrabida, 6 noiembrie 1994. Comitetul de redactare: Lima de Freitas, Edgar Morin și Basarab Nicolescu, traducere de Horia Vasilescu [citat în octombrie 2013]. Disponibilă pe Internet la adresa http://ciret-transdisciplinarity.org/chart.php#ro

[52]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit*., p. 56.

Considerăm că problema babelizării, proces natural și inevitabil de multiplicare, dezvoltare, **nu poate fi rezolvată la același nivel de Realitate la care ea este creată**. Facem referire atât la cunoscuta butadă a lui Albert Einstein, că nicio problemă nu poate fi rezolvată la același nivel la care a fost creată, dar mai ales la nivelurile de Realitate și la faptul că o contradicție într-un nivel de Realitate nu va fi împăcată decât în alt nivel de Realitate. Din acest motiv, o știință, o disciplină, oricare ar fi ea, nu va putea niciodată crea punțile necesare pentru a obține "armonizarea", în fapt, *împăcarea* contradicțiilor inevitabile din interiorul aventurii științifice, cum este de pildă cea dintre calitate și cantitate[53], reprezentate prin contextualizare, în cadrul cunoașterii, de unitatea cunoașterii și babelizarea ei (extremă specializare având drept final incompetența)[54].

Ce este foarte important de înțeles este că **și căutarea are mai multe niveluri de Realitate**. Coroborând aceasta cu postulatul că nu se poate cunoaște Realitatea dintr-un singur nivel, și cu faptul că nivelurile sunt mai degrabă diferite prin orientare decât ierarhizate în mod obiectiv, un om care dorește să înțeleagă sincer trebuie să se ferească de păcatul reducționismului. Consumul energiei destinate înțelegerii lumii, deși reprezintă în esență același fenomen energetic, se desfășoară foarte diferit, fiindcă are naturi diferite și este împărțită pe niveluri de Realitate diferite și, mai ales, este extrem de contextualizată la subiect, la interioritatea lui: cine, unde, de ce, pentru ce. Aceasta dă naștere la contradicții reale sau aparente între diversele moduri de a cunoaște lumea: începând cu cea majoră dintre știință și religie (pe care transdisciplinaritatea le aduce în dialog), dintre catafatism și apofatism și desfășurându-se mai apoi pe întregul palier al manifestării umane de a căuta și înțelege informație: de la cele mai profane la cele mai sacre, de la cele mai joase, precum interesul de tip tabloid pentru viața altor oameni, trecând prin interesul de tip știință popularizată și interesul de tip mistic, prin înțelepciunea populară a proverbelor și zicătorilor transformate astăzi în zicători contemporane propagate prin intermediul mijloacelor media, până la cercetarea serioasă, științifică, academică, de la sărăcie spirituală bazată pe frică, violență, ură, dogmatism până la oamenii cei mai profunzi. Însă cunoașterea trebuie în mod obligatoriu să fie întemeiată pe trăirea punților care leagă toate aceste lucruri pentru a fi cu adevărat obiectivă și din nou revenim la izomorfism ca punte fundamentală și instrument esențial pentru unitatea cunoașterii și incluziunea valorilor, ca principiu care creează cristalizări diferite datorate aceleiași legi.

[53]Este cunoscut că fenomenele sociale nu pot fi studiate în mod veridic decât prin contradicția dintre cele două dimensiuni interdependente ale lor: calitativă și cantitativă. A se vedea Vasile Miftode, *Tratat de metodologie sociologică*, Editura Lumen, Iași, 2003, p. 397.

[54]A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice, loc. cit.,* p. 61.

"Cercetarea disciplinară se referă cel mult la unul și același nivel de Realitate; de altfel, cel mai ades, ea se referă doar la fragmente ale unuia și aceluiași nivel de Realitate. În schimb, transdisciplinaritatea se preocupă de dinamica provocată de acțiunea simultană a mai multor niveluri de Realitate. Descoperirea acestei dinamici trece în mod necesar prin cunoașterea disciplinară. Transdisciplinaritatea, fără a fi o nouă disciplină ori o nouă super-disciplină, se nutrește din cercetarea disciplinară care, la rândul său, este limpezită într-o manieră nouă și fertilă de cunoașterea transdisciplinară. În acest sens, cercetările disciplinare și transdisciplinare nu sunt antagoniste ci complementare."[55] Din această perspectivă, ne putem referi la cercetarea transdisciplinară ca fiind o *cercetare in vivo*. Pentru ilustrarea acestui principiu, în alcătuirea cunoașterii care a stat în spatele lucrării de față, a fost folosit un ternar contextualizat precis: Informație-Experiență-Observație.

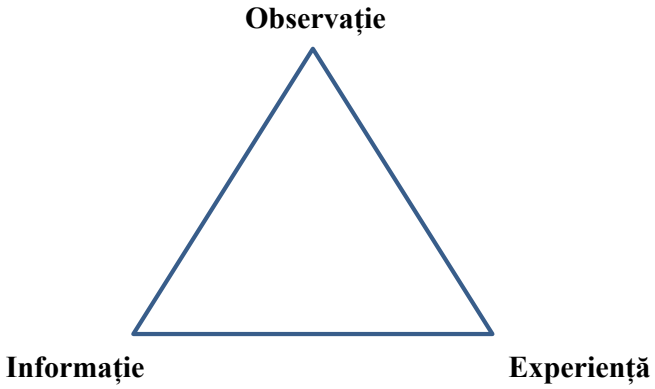

Fig. 3: Modelul de învățare experiențială: componentele procesului de *cercetare in vivo* sau credința care implică verificare permanentă[56]

Se impune aici amintit conceptul de **învățare experiențială**, dezvoltat prin Modelul de Învățare Experiențială creat de David A. Kolb și Ron Fry[57] în anii '70, care este compus din patru elemente: experiența concretă, observarea experienței și reflecția asupra acelei experiențe, formarea de concepte abstracte bazate pe reflecție, verificarea conceptelor noi formate, și apoi repetarea ciclului de la capăt. Aceste elemente formează o "spirală a învățării", care poate debuta cu oricare dintre ele, dar de obicei debutează cu o experiență concretă. *Corelând modelul de învățare experiențială cu metodologia transdisciplinară*,

[55]Idem, *Transdisciplinaritatea*: *Manifest*, *op. cit.,* p. 55.
[56]"Informația conținută în fluxul vieții este mai bogată decât orice filosofie conceptuală". Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertății,* Curtea veche, București, 2004*,* p.87.
[57]A se vedea David A. Kolb, Ron Fry, "Toward an applied theory of experiential learning", în C. Cooper (editor), *Theories of Group Process,* Londra, 1975.

ternarul format de experiența concretă, observarea experienței și corelația cu informația prin reflecție are ca rezultat formarea unei convingeri în termenii energiei mentale sau a unei credințe în termenii energiei emoționale. Această convingere, credință, concept abstract urmează a fi verificată în mișcarea emoțională alimentată de contradicția credință-speranță, verificare ce se constituie într-o nouă experiență concretă ce declanșează spirala învățării și tot așa. Căci, așa cum remarca Basarab Nicolescu, „în cazul cunoaşterii de tip transdisciplinar, vorbim de o cunoaştere in vivo, care presupune: a-l pune pe om în situaţia din care el însuşi învaţă; a-l determina să fie creativ, interogativ, reflexiv; a-l ajuta să găsească el însuşi răspunsuri".[58] Alți autori care s-au ocupat de paradigma învățării experiențiale au fost John Dewey, Jean Piaget și Kurt Lewin.

Spre deosebire de un empirism naiv („furnizarea unei serii de citate de confirmare elocvente care aparțin unor personalități dispărute ca sprijin pentru un argument. Căutând, vom găsi întotdeauna pe cineva care a făcut o afirmație răsunătoare prin care ni se confirmă punctul de vedere. Și, cu referire la orice subiect, putem găsi un alt gânditor dispărut care să susțină exact contrariul")[59], cunoașterea *in vivo* folosește o adevărată *metodologie a îndoielii*: „să nu accepţi nimic fără să verifici tu însuţi".[60] Îndoiala însoțește în mod obligatoriu **plasticitatea** Realității[61], aspect adaptat de către organism în **neuroplasticitate** (plasticitate corticală sau posibilitatea de a crea noi hărți corticale, prin abilitatea creierului de a reorganiza căile neuronale conform cu noile experiențe, descoperire științifică semnificativă a ultimilor decade).[62]

De vreme ce funcționarea societății umane este cu siguranță mai mult decât suma disciplinelor care o analizează și trece granița disciplinară, fiind mai mult decât totalitatea rezultatelor foste, actuale sau viitoare obținute în orice disciplină anume, este necesar studiul a ceea ce este în același timp între discipline, le traversează și este dincolo de ele, fapt care creează **caracterul esențial și necesar transdisciplinar** al acestui demers. De asemenea, purtând caracterul transdisciplinar, lucrarea nu este accesibilă doar specialiștilor din disciplinele care construiesc sfera subiectului analizat.

[58]Basarab Nicolescu apud. Mirela Mureşan (coord.), *op. cit.*, p. 100.
[59]Nassim Nicholas Taleb, *op. cit.*, p.24.
[60]A se vedea Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertății, loc. cit.*, p. 70.
[61]"Suntem parte din această realitate, care se modifică datorită gândurilor, sentimentelor, acțiunilor noastre. Aceasta înseamnă că suntem pe deplin responsabili de ceea ce este realitatea." A se vedea Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, Editura Junimea, Iași, 2009, p. 281.
[62]A se vedea Daniela Oltea Joja, "Learning experience and neuroplasticity- a shifting paradigm", în *Noema,* Vol. XII, 2013, p. 160.

Studiul riguros al unui sistem social nu poate avea decât caracter transdisciplinar și datorită principiului că *orice nivel de Realitate poate fi înțeles doar prin raportare la nivelurile de Realitate vecine*, „nici un nivel de Realitate nu constituie un loc privilegiat din care să se poată înțelege toate celelalte niveluri de Realitate”[63] și „fiecare nivel este ceea ce este pentru că toate celelalte niveluri există în acelaşi timp”[64]. Înțelegerea sistemului social este o condiție obligatorie pentru aplicarea factorului volitiv în cadrul sociologiei acțiunii. Cu alte cuvinte, nu se poate interveni în mod rațional într-un sistem a cărui funcționare nu este înțeleasă. Dacă nu se poate interveni rațional, atunci rezultatele intervenției nu pot corespunde voinței noastre.

Studiul structurii umane (realizat atât în exterior, cât mai ales în interior, sub formă de autocunoaștere), adevărată odisee pentru fiecare dintre noi, este alimentat în special de informații provenite pe calea Tradiției și este indispensabil pentru descifrarea mecanismelor și cadrelor sociale, indiferent de știința care ar face din acestea obiect de studiu. Cunoașterea universului interior nu se poate face fără cunoașterea celui exterior și viceversa. Marii actori universali nu pot fi ignorați: timpul, inerția, hazardul, cauzalitatea, conservarea energiei. Existența și non-existența, atracția și respingerea, afirmația și negația, toate își găsesc teren de manifestare, coexistență și conciliere în toate nivelurile de realitate, dând naștere la felurite structuri, evenimente și fenomene. Analogiile nu se regăsesc doar în macrocosmos, ci și în lumea microparticulelor: una dintre cele mai frapante este cea dintre principiul cuantic cunoscut astăzi sub numele de *bootstrap*, care statuează că fiecare particulă este ceea ce este pentru că toate celelalte particule există concomitent, și care descrie magistral lumea omenească a regilor și a cerșetorilor, în care trăim cu toții, și care nu pot exista unii fără ceilalți. În conformitate cu Carta (Manifestul) Transdisciplinarității[65], rigoarea, deschiderea și toleranța sunt caracteristicile fundamentale ale atitudinii și viziunii transdisciplinare. Rigoarea în argumentație, care ia în seamă toate datele existente, este cea mai bună barieră în calea derivelor posibile. Deschiderea implică acceptarea necunoscutului, neașteptatului și imprevizibilului. Toleranța este recunoașterea dreptului de a susține idei și adevăruri contrare acelora pe care le împărtășim noi înșine. [...]“

Caracteristica transdisciplinară a prezentei abordări se traduce în mod direct în imperativitatea de a observa dinamica postulatelor transdisciplinarității în cadrul disciplinelor care studiază sistemele sociale. Aceste postulate metodologice necesită o riguroasă și

[63]Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 104.
[64]Ibidem, p. 241.
[65]A se vedea Carta Transdisciplinarității, *op. cit.*, art. 14.

temeinică clarificare a conceptelor de nivel de Realitate, zonă de rezistență, zonă de non-rezistență, cunoaștere in vivo, care să ne permită apoi o contextualizare a lor în dinamica contradictorie a căutării spirituale a sensului. O astfel de abordare este orientată spre *ceea ce se află simultan în interiorul științelor care studiază sistemele, între ele dar și dincolo de ele.* Metodologia transdisciplinară este răspunsul pe care l-am găsit pentru a ne feri de pericolul **diletantismului** și **confuziei** dintre nivelurile multiple de Realitate ce interacționează în mod complex în cadrul societății, ea fiind compatibilă cu orice tip de metodă, din moment ce metodologia este *o știință a metodelor*, și având, din aceleași motive, o speranță de viață crescută față de orice teorie, ideologie, sau chiar disciplină.

1.3 Noțiunea de sistem social și cea de nivel de Realitate

Titlul lucrării de față înglobează două concepte: acela de **sistem social** și acela de **nivel de Realitate**. În acest subcapitol terț, considerăm a fi necesar, după ce am luat act de contextul epistemologic în care se situează construcția lucrării de față și am enunțat caracteristicile abordării transdisciplinare, a defini cu claritate și precizie ce anume se înțelege prin un sistem social, ce anume este el, care sunt disciplinele al căror obiect de studiu principal este și, desigur, ce sunt nivelurile de Realitate.

Trebuie să începem prin a constata că sistemul social face obiectul cunoașterii omului volens-nolens, din moment ce realitatea cu care luăm poate contactul cel mai evident, imediat după cea a legilor fizicii, este cea a sistemului social din care facem parte. Lăsând desigur fizicienilor să se ocupe de legile fizicii, spunând în treacăt că de altfel ei fac acest lucru foarte bine și eficient, și folosind în același timp toate informațiile pe care ei le furnizează, o următoare opțiune pentru cercetătorul interesat să își cunoască situația devine studiul mediului în care trăiește și a interacțiunilor cu el. Aceasta se traduce în studiul sistemului social.

Realitatea sistemului social este în mod evident mai complexă decât cea a legilor fizicii, din moment ce le include efectele dar nu se limitează la acestea. Sistemul social apare așadar la intersecția dintre disciplinele așa zis exacte, disciplinele așa zis umane și om în sine, în calitatea lui de ființă vie, și pe cale de consecință **imposibil de redus** la un sistem, nivel sau chiar ansamblu de sisteme sau niveluri, din moment ce o parte a sa va fi mereu dincolo de ele. Un sistem social este în același timp **interior și exterior**- dacă Omul ca **verigă** între niveluri de Realitate lipsește ca factor de interacțiune a sistemului social, acesta duce la *transformarea Subiectului în Obiect.*

Abordarea transdisciplinară privește **interacția** dintre conceptul de sistem și cel de nivel de Realitate și mai concret, își propune a studia desfășurarea sistemelor pe niveluri de Realitate și de a evita cu orice preț reducționismul fenomenelor desfășurate pe mai multe niveluri de Realitate la un singur nivel de Realitate. Studierea sistemului social necesită examinarea nevoilor și a scopurilor omului (cele mai multe, dacă nu toate, fiind de fapt actualizarea unor nevoi) și mai exact, studierea nivelurilor de Realitate ale ființei umane din care izvorâște fiecare nevoie, precum și a raporturilor dintre ele. Însă nu este suficient doar atât: omul, alături de sistemul social a cărui componentă este, se supune legilor universului din care face parte. Într-o tratare transdisciplinară, nivelul de Realitate social trebuie studiat în relaţia sa cu nivelul de Realitate individual şi nivelul de Realitate cosmic, *fapt cvasi-ignorat astăzi în studiile de specialitate*. Structura discontinuă a nivelurilor de Realitate determină structura discontinuă a spațiului transdisciplinar, iar transdisciplinaritatea se ocupă de dinamica generată de acțiunea mai multor niveluri de Realitate deodată.[66] Studiul sistemului social devine astfel *studiul interacției dintre nivelul de Realitate individual, nivelul de Realitate social și nivelul de Realitate cosmic.*

Teoria sistemelor definește **noţiunea de sistem** ca fiind un tot cu un grad de complexitate superior, format din elemente distincte aflate în relaţii de interacţiune sau de interdependenţă. Aceste elemente sunt considerate subsisteme care aparţin aceleiaşi categorii cu ansamblul din care fac parte. Sistemul, dacă este deschis, se află într-un mediu cu care este în interacţiune, altfel este vorba de un sistem închis. Sistemul constituie un tot cu un grad de complexitate superior celui al părţilor sale[67].

A. Hall și R. Fagen au definit sistemul ca fiind o multitudine de obiecte care interacționează.[68] Peter Checkland enunță **banalizarea** sintagmei sistem și semnalizează folosirea ei pentru orice entitate complexă din lumea reală ce conține mai multe părți relaționate.[69] Folosind conceptul de sistem pentru a aborda relațiile umane și structurile bazate pe evenimente, studiile[70] despre psihologia socială a organizațiilor desfășurate de Daniel Katz și Robert L. Kahn au rămas ca texte de referință pentru comportamentul organizațiilor. Ei au dezvoltat un **model de proces** pentru a interpreta acțiunile organizaționale în termenii de

[66]A se vedea Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea*: *Manifest*, *loc. cit*., p. 59.
[67]Larousse, *op. cit.*, p. 297
[68]A se vedea A. Hall, R. Fagen apud Adrian Restian, *Unitatea lumii și integrarea științelor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 10.
[69]Peter Checkland, „System thinking", în W. L. Currie, B. Galiers, *Rethinking management information systems*, Oxford University Press, Oxford, 1999, p. 46.
[70]A se vedea Daniel Katz, Robert Louis Kahn, *op. cit.,* p.22.

intrări, transformări și ieșiri, având ca idee centrală că *sistemele sociale formale sunt homeostatice,* având calități precum entropie negativă, feedback, diferențiere și echifinalitate.

După L. von Bertalanffy putem considera un sistem ca fiind compus din patru componente[71]:

1. obiectele, părțile sau variabilele din cadrul sistemului (pot fi fizice sau abstracte, sau și una și alta, depinzând de natura sistemului);
2. atributele sistemului (calitățile sau proprietățile sistemului și obiectelor sale);
3. relații interne între obiectele sale;
4. mediul în care există sistemul

Un sistem devine astfel o serie de obiecte care se influențează unele pe celelalte în cadrul unui mediu, formând o structură mai mare care este diferită de oricare dintre părțile componente. În general putem defini un sistem ca fiind o colecţie de elemente materiale în interacţiune, un ansamblu de elemente între care se exercită o interacțiune ce nu se poate reduce niciodată la zero, iar prin această noțiune se pot cuprinde sisteme dintre cele mai variate, de la cele de bază (spațiu-timpul) până la cele mai specializate (mediul juridic, economic, cultural) în care se desfășoară viața unei ființe umane ca individ.

Caracteristicile sistemelor sunt: holismul și interdependența (conform principiului aristotelian că întregul este mai mult decât suma părților), corelațiile, cauzele și lanțul cauzal, nivelarea în suprasisteme și subsisteme, auto-organizarea și controlul, orientarea spre scop, schimburile cu mediul înconjurător, intrările și ieșirile, nevoia de echilibru/ homeostază, posibilitatea de schimbare și adaptare (morfogeneză) și echifinalitatea, exprimată prin situația că există mai multe variante de atingere a scopurilor.[72] Conceptele sistemice relevante pentru cercetarea sistemelor includ: granițele mediului sistemic, intrările, ieșirile, procesul, starea, ierarhia, orientarea spre scop, și informația.[73]

Teoria sistemelor enunță anumite categorii de probleme ce se cer rezolvate în cadrul studiului sistemelor, probleme *ce vor servi la structurarea prezentului studiu asupra sistemelor sociale*:

1. Studiul posibilităţilor de conexiune a elementelor în cadrul unui sistem şi modul de organizare a structurii sistemului – *studiul structurii sistemelor*.

[71]A se vedea L. von Bertalanffy în *System theory* [online]*, loc. cit.*, p. 1.
[72]Ibidem, p.1.
[73]A se vedea F. Keylighen, C. Joslyn, *op. cit.,* p. 1.

2. Studiul modului de caracterizare a sistemului utilizând modele matematice capabile a exprima relaţile cantitative sau calitative ce caracterizează funcţionarea – *caracterizarea sistemului*.
3. *Studiul unor proprietăţi* necesare în buna funcţionare a a sistemelor – stabilitate, repetabilitate, etc.
4. Analiza comportării sistemelor în regim dinamic- *analiza sistemelor.*
5. Determinarea proprietăţilor de conducere (algoritmi, modele matematice, etc.) ale subsistemelor sau elementelor capabile să asigure o bună funcţionare globală- *sinteza funcţională a sistemelor*.
6. Determinarea şi realizarea structurilor capabile a asigura proprietăţile (algoritmi, modele matematice) subsistemelor sau elementelor componente deteminate în etapa sintezei funcţionale- *sinteza structurală*.

Sistemul social este un termen central în *teoria sociologică a sistemelor*. Termenul în cauză se delimitează de alte sisteme, precum ecosistemul, organismele biologice, sistemele fizice şi sistemele tehnice. Toate acestea formează *mediul înconjurător* al sistemelor sociale. Cerinţele minime pentru un sistem social se constituie din interacţiunea dintre cel puţin două sisteme personale sau două persoane acţionând în virtutea unor **roluri**. Plecând şi de la cuvintele lui George Berkeley: "*Esse est percipi*" ("A exista înseamnă a fi perceput"), putem afirma aşadar că un sistem social apare *în momentul când doi oameni se percep unul pe celălalt* (ceea ce reprezintă, de altfel, şi prima formă de comunicare). El este format din **Subiect, Obiect şi interacţiunea dintre ele**. *Lumea întreagă poate fi considerată un mare sistem social, divizat în multe sisteme sociale mici.*

În acest context este imperativ a fi amintită **analiza tranzacţională,** care este o formă de **psihologie socială** dezvoltată la jumătatea secolului XX, de catre medicul psihiatru Eric Berne[74]. Acesta a definit **tranzacţia** ca fiind unitatea fundamentală a comunicării sociale, formată din *stimul şi răspuns*. Tranzacţiile se referă la comunicarea interpersonală **verbală** (cuvintele în sine), **nonverbală** (limbajul corpului) şi **paraverbală** (tonul şi inflexiunile vocii, ritmul de vorbire, modul de accentuare al cuvintelor, pauzele dintre cuvinte, etc.). La cel mai simplu nivel, analiza tranzacţionala reprezintă o metodă de studiere a interacţiunilor între persoane.

Primul care a formulat o teorie sistematică a sistemelor sociale a fost Talcott Parsons, ca parte a paradigmei sale AGIL. În cadrul lucrărilor sale, sistemul social reprezintă însă doar

[74]A se vedea Eric Berne, *Analiza tranzacţională în psihoterapie*, Editura Trei, Bucureşti, 2011 şi Eric Berne, *Ce spui după Bună ziua?*, Editura Trei, 2011.

un segment, sau un subsistem din ceea ce Parsons a denumit ca fiind teoria acțiunii; actele sunt organizate în sisteme[75]. Vilfredo Pareto a folosit termenul de sistem social mai devreme, dar numai ca o schiță și nu ca o schemă analitică generală așa cum l-a folosit Parsons. După Pareto, sistemul social este "sistemul privit atât într-un moment anume, cât și în transformările sale succesive pe care le suferă într-o anumită perioadă de timp"[76].

Walter Buckley a argumentat[77] că modelul de echilibru mecanic și cel homeostatic care au stat la baza teoriilor sociologice moderne sunt depășite și că în prezent se conturează un model mult mai viabil, mai fidel tipului de sistem cu care societatea se identifică din ce în ce mai mult, din perspectiva modernă asupra sistemelor (care include, printre altele, cercetarea sistemică, cibernetica, teoriile informaționale și de comunicație, și domeniile corelate). În conformitate cu Walter Buckley, societatea, sau sistemul sociocultural, nu este în esența sa un sistem de echilibru sau un sistem homeostatic, ci un **sistem complex adaptiv**. Se consideră[78] că sistemul sociocultural este în mod fundamental de tip adaptiv complex și necesită pentru analiză un model teoretic sau o perspectivă care urmează caracteristicile sistemului de tip adaptiv complex. Acest cadru analitic a pătruns în ultimii ani în teoriile sociologice și psihosociologice și majoritatea orientărilor teoretice se integrează astăzi în perspectiva modernă a cercetării asupra sistemelor, care se unifică astfel cu cea a științelor sociale. Sistemele adaptive complexe sunt considerate astăzi a avea ca proprietăți fundamentale **autoorganizarea** și **emergența**.

Emergența este considerată a fi o proprietate universală a sistemelor vii, organizaționale, economice și sociale, ce le conferă calitatea de a manifesta caracteristici și componente cu totul noi, care nu sunt întâlnite la niciunul dintre elementele care le compun. Cu alte cuvinte, emergența reprezintă fenomenul prin care se creează spontan, fără intervenția unui agent exterior, ceva nou, distinct față de ce a fost înainte în sistem.

Conceptul de emergență are deocamdată un sens echivoc în știință. Uneori el este folosit ca o explicare a apariției unor proprietăți coerente globale în orice sistem care se compune din părți sau elemente având comportamente observabile la nivel local. Alteori el este utilizat

---

[75]A se vedea Talcott Parsons, *The Social System* [online], Routledge & Kegan Paul Ltd., Londra, 1951, p. 4 și urm. [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://home.ku.edu.tr/~mbaker/CSHS503/TalcottParsonsSocialSystem.pdf

[76]Vilfredo Pareto, "On the Equilibrium of the Social Systems", în Talcott Parsons, *Theories of Society; Foundations of Modern Sociological Theory* [online], Vol. 2, The Free Press of Glencoe, Inc., 1961, p. 1288. [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://www.archive.org/stream/theoriesofsociet02pars#page/1288/mode/2up/search/pareto

[77]A se vedea Walter Buckley, *Sociology and Modern System Theory*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967.

[78]Idem, "Society as a Complex Adaptive System.", în Walter Buckley (editor), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist: A Sourcebook*, Chicago,1968, pp. 490–491.

pentru a denumi ceea ce nu poate fi explicat în comporamentul sau evoluția unui sistem. În științele complexității, emergența apare ca noțiunea ce denumește noile proprietăți coerente care nu sunt predictibile dacă analizăm proprietățile izolate ale părților unui sistem, proprietăți ce apar atunci când abordăm sistemul la nivel global. Noutatea și coerența noilor proprietăți sunt condiții esențiale pentru a recunoaște emergența acestora într-un sistem adaptiv complex. În legătură cu acest aspect, se pot ridica întrebări precum cum este posibil ca un nou lucru să apară, dacă el nu poate fi prevăzut din proprietățile componentelor din care este constituit sistemul sau ce conferă coerența unor proprietăți decurgând din comportamentul și funcționarea unui număr mare de părți, astfel încât acestea să se manifeste la nivelul întregului system. Aceste două chestiuni esențiale legate de emergența ca proprietate a sistemelor pot fi puse în legătură cu discontinuitatea dintre nivelurile de Realitate și cu Terțul ascuns care asigură coerența dintre ansamblurile nivelurilor de Realitate prin interacțiunea lor perpetuă.

Emergența este direct legată de auto-organizare, ea manifestându-se cu precădere în timpul sau ca o consecință a procesului de auto-organizare. Datorită acestui lucru, proprietățile emergente sunt cele care determină auto-reglarea și menținerea coeziunii unui sistem auto-organizator în fața entropiei induse de acțiunea mediului înconjurător. Nu ne putem abține să nu corelăm principiul emergenței cu vechiul principiu enunțat de Aristotel, care statuează că *întregul este mai mult decât suma părților*. Studiul unor rețele sociale complexe, indiferent de locul în care apar și de natura lor fizică, poate duce la înțelegerea mai profundă a emergenței ca procesul fundamental prin care în natură, economie sau societate apar noi sisteme, având proprietăți și comportamente distincte, ceea ce conferă lumii în care trăim infinita sa varietate si diversitate. Datorită principiului emergenței, trebuie să concluzionăm că un sistem social este **comunitar prin inseparabilitate umană.**

Conceptul central al transdisciplinarității este cel de **nivel de Realitate.** Conceptul de niveluri de Realitate trebuie foarte bine înțeles, pentru a nu se face confuzie cu *nivelurile de organizare*: "Nivelurile de Realitate sunt radical diferite de nivelurile de organizare, așa cum au fost definite în abordările sistemice. Nivelurile de organizare nu presupun o ruptură de conceptele fundamentale: mai multe niveluri de organizare aparțin unui singur și același nivel de Realitate. Nivelurile de organizare corespund unor structurări diferite ale acelorași legi fundamentale."[79] Devine necesară astfel schițarea câtorva considerații generale privind conceptul de nivel de Realitate, ale cărui coerență, rigoare și forță de înțelegere se întemeiază pe o cunoaștere umanistă, care include o dinamică a valorilor. Asumarea acestor premise

[79]Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 79.

delimitează orizontul transdisciplinar în care se înscrie demersul nostru, articulat în spiritul unei cunoaşteri in vivo, menită a unifica fiinţa interioară prin experienţa trăită.

Nivelurile de Realitate constituie un ansamblu de sisteme aflate mereu sub acţiunea unui număr de legi generale iar „două niveluri de realitate sunt diferite dacă, trecând de la unul la altul, există o ruptură a legilor şi o ruptură a conceptelor fundamentale."[80] Nivelurile de organizare definite de teoria sistemelor aparţin, în schimb, aceluiaşi nivel de Realitate.

„Emergența a cel puțin două niveluri diferite de Realitate în studiul sistemelor naturale este un eveniment major în istoria cunoașterii. Ne poate conduce la a reconsidera viața noastră individuală și socială, la a da o nouă interpretare vechii cunoașteri, la a ne cunoaște pe noi înșine într-un fel diferit, aici și acum."[81] Conceptul de niveluri de Realitate nu este un moft filozofic sau o găselniță convenabilă pentru a explica inexplicabilul. Postulatele transdisciplinarității, ontologic, epistemologic și logic reprezintă cerințe obligatorii pentru a obține o descriere obiectivă a unui sistem complex. Studiul unui fenomen creat prin interacțiunea unor niveluri de Realitate diferite efectuat fără luarea în considerare a postulatelor transdisciplinarității este în mod necesar un studiu reducționist, și este, pe cale de consecință, un studiu subiectiv, cu tot ce înseamnă aceasta. Din perspectiva nivelurilor de Realitate, un sistem social există când *zonele de non-rezistență ale Obiectului și Subiectului sunt identice una cu alta*- Subiectul și Obiectul pot astfel comunica.

Sistemele cu niveluri multiple și ierarhia lor au fost teoretizate[82] din punctul de vedere al teoriei organizaționale. Din această perspectivă au fost constatate similaritățile dintre organizațiile omenești și sistemele ierarhice, cu obiectivul de a stabili punți între formalismul teoretic privind multiplicitatea nivelurilor și problemele organizaționale.

În domeniul sistemelor sociale a fost enunțată existența următoarelor niveluri de Realitate:[83]

- Nivelul individual
- Nivelul comunităților geografice și istorice (familie, națiune)
- Nivelul planetar
- Nivelul comunităților în ciber-spațiu-timp
- Nivelul cosmic

[80]Idem, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 102.
[81]Idem, "Gödelian Aspects of Nature and Knowledge", în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, *loc. cit.*, pp. 385-403.
[82]M. D. Mesarovič, D. Macko, Y. Takahara, *Theory of Hierarchical, Multilevel, Systems,* Academic Press, New York and London, 1970, p. 16.
[83]Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 79.

În încheiere, trebuie să postulăm coexistența nivelurilor de organizare multiple cu nivelurile de Realitate multiple și uneori, suprapunerea lor. Aceasta înseamnă că, ceea ce reprezintă niveluri diferite de organizare din perspectiva unui anumit nivel de Realitate, pot reprezenta uneori chiar niveluri diferite de Realitate.

1.4 Izomorfismul și tipurile de raționament

În această secțiune vom trasa câteva repere privind un concept central al cercetării transdisciplinare, și anume **invarianța legilor**, izomorfismul, vom analiza diferențele dintre gândirea **sistemică**, gândirea **mecanicistă** și gândirea **simbolică**, trecând și prin analiza importantului raport dintre **simplitate și complexitate**.

Istoria diferitelor ştiinţe sau discipline a mers în paralel cu studiul unor sisteme importante, cum sunt sistemele sociale, culturale, ecologice, biologice, tehnologice, etc. şi, în timp, a apărut necesitatea de a înțelege funcționarea lor într-un cadru extins, holistic: studierea a ceea ce se află la rădăcină, nu a ceea ce se află în ramuri.[84] Abordarea de acest tip a arătat, urmând stadiile de gândire mecanicist, sistemic și, în final, transdisciplinar, că diferitelor sisteme, indiferent de domeniul ştiinţific de care aparţin, le sunt caracteristice proprietăţi comune: legi structurale şi funcţionale: „Ceea ce există cu adevărat sunt adevărurile statornice ale vieții comunitare umane, regulile morale, regulile statale, regulile populare și altele de acest fel. Niciun gânditor nu poate vedea ființa existenței umane altfel decât în privința constantelor ființei umane.”[85]

Arătând cum aceeași ecuație diferențială poate descrie fenomene diferite, M. Petrovitch[86] a exprimat ideea conform căreia **analogia** sugerează asociații posibile pe care nu le poate demonstra, demonstrația lor rămânând în sarcina altor metode. Petrovitch a concluzionat că există fenomene de naturi diferite care pot fi descrise prin metode matematice identice și că există posibilitatea efectuării unui studiu de modele matematice general.[87] În același sens, deși la un nivel mai abstract, ideea a fost continuată de René Thom[88].

Autorul consideră, în condițiile descrise deja, că **izomorfismul** rămâne fenomenul care reprezintă cheia fundamentală spre înțelegerea lumii în care trăim, ceea ce reprezintă de altfel

---

[84]“Maybe you are searching among the branches, for what only appears in the roots.” A se vedea Jalalu’l-Din Rumi, *Selected poems of Rumi*, Vol. 2, Dover publications, New York, 2011, p.50.

[85]Hans Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, Editura Teora, București, 2001, p. 464.

[86]A se vedea Mihailov Petrovitch, *La mécanique des phénomènes fondée sur les analogies* [online], Gauthier-Villars, Paris, 1906, p. 14 și urm. [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa https://archive.org/details/macaniquedesp00petr

[87]Edmond Nicolau, *Analogie, modelare, stimulare cibernetică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 42-43.

[88]A se vedea René Thom, *Stabilité structurelle et morphogénèse. Essai d’une théorie générale des modèles*, Benjamin-Cummings, 1972.

și scopul transdisciplinarității însăși. Izomorfismul este răspunsul la marea întrebare a transdisciplinarității: ce este cu adevărat universal astăzi? De aceea, lucrarea de față, deși se ocupă de studiul societății și a vieții sociale, se ferește să formuleze legi care să separe, ci este în principal un **exercițiu de triangulație**, respectiv o permanentă căutare a terțului inclus (și implicit o permanentă identificare a legăturilor dintre niveluri de Realitate diferite) pentru diverse perechi de contrarii ireconciliabile, A și non-A, în sistemele sociale, respectiv de căutare permanentă a izomorfismelor cauzate de postulatele transdisciplinarității.

Exemplificările, concluziile și observațiile au fost aduse pentru a ilustra posibilitățile abordării prin logica antagonismului energetic și nu se referă la calitatea, relevanța, implicațiile teoretice și practice ale contribuțiilor aduse de autorii citați în aceste exemple și nu constituie prin ele însele o critică sau o susținere dintr-o perspectivă disciplinară. Considerațiile amintite subliniază cum abordarea transdisciplinară poate fi folosită și dezvoltată.

Dar ce este cu adevărat invariant în pofida schimbărilor numeroase și haotice din lumea contemporană?

Un precursor important al cercetării izomorfismului în cadrul sistemelor sociale a fost Spiru Haret. Matematician român, astronom, pedagog, reformator al învățământului românesc, el publică, în anul 1910, Mecanica socială, la Paris și București, utilizând, matematica în explicarea și înțelegerea fenomenelor sociale. Înaintea sa, Marchizul de Condorcet (1743–1794), revoluţionar interesat de „binele public” şi de „instrucţia socială”, creează o „matematică socială”[89] în 1793 – aceasta fiind socotită a fi simbolul şi chintesenţa ştiinţificităţii – ca metodă şi sistem de a cunoaşte raporturile sociale şi de a le îndrepta pe un făgaş pozitiv. Este vorba despre adaptarea metodelor fizicii şi matematicii la cunoaşterea faptelor umane, iar rezultatul este şi elaborarea unei arte sociale, a unei tehnici de control a fenomenelor sociale. Așa cum apreciază Ana Bazac, Condorcet a folosit “ecuaţiile diferenţiale şi tratamentul probabilist în înţelegerea influenţelor şi convingerilor, a condiţiilor de decizie în cadrul contractului social şi a mecanismului democratic al votului”[90]. Spiru Haret mărturisește[91] cum a folosit, în lucrarea sa Mécanique sociale, să vadă “dacă n-ar fi cu putință să se stabilească pentru fenomenele acestea oarecare norme și clasificări, care să permită o simplificare a studierii lor și degajarea cu mai multă ușurință a oarecăror legi generale. Pentru

[89]A se vedea Gilles– Gaston Granger, *La mathématique sociale du marquis de Condorcet*, Paris, PUF, 1956.
[90]A se vedea Ana Bazac, *Spiru Haret, Mecanica Socială: Semnificaţii Epistemologice* [online] [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://www.studii.crifst.ro/doc/2012/2012_4_02.pdf
[91]Spiru C. Haret, *Despre mecanica socială*, Extras din analele Academiei Române, Seria II., Tom. XXXIII., Memoriile secțiunii științifice, p.1.

aceasta mi-a servit foarte mult, ca termen de comparație, o altă știință care acum trei sute de ani se prezenta sub o aparență tot așa de nesigură ca și știința socială, dar care azi este o știință perfect constituită": mecanica rațională.

Conceptul de lege este foarte important pentru noțiunea de niveluri de Realitate și implicit pentru această lucrare, de vreme ce unul dintre elementele ce diferențiază un nivel de Realitate de altul este exact discontinuitatea[92] în legile care le guvernează. Gândirea simbolică este imediat operatorie din momentul în care ne asumăm structura Realității pe niveluri[93]. *Legile izomorfe sau simbolice sunt acele legi care se aplică în toate nivelurile de Realitate.* Legile (cosmice, natuale, umane, interioare, exterioare) reprezintă așadar manifestări ale unor meta-legi contextualizate în cadrul nivelurilor de Realitate. Legile creează o mecanică a mișcării prin felul în care reglează mișcarea. Contextualizarea legilor implică manifestarea lor în niveluri de Realitate diferite. Însă, pe lângă legile care se referă la un sistem în întregul său și legile care se referă la constituanții sistemului, trebuie să mai existe un al treilea tip de legi.[94] Meta-legile, sau legile izomorfe, legile simbolice, creează o **mecanică simbolică**. Fără a dori să „*umple cu metafizică lacunele ştiinţei*"[95], putem spune că dacă metafizica are ca obiect explicarea naturii lumii, *mecanica simbolică are ca obiect studiul legilor simbolice și a contextualizării lor în cadrul nivelurilor de Realitate.* Mecanica simbolică devine astfel mijlocul de cunoaștere a interacțiunii dintre nivelurile de Realitate guvernate fiecare în parte de legi diferite.[96]

[92]În legătură cu discontinuitatea, trebuie aici făcută o mențiune specială: datorită logicii energiei, trebuie afirmată existența antagonismului determinism-indeterminism, care înseamnă nici mai mult nici mai puțin că *hazardul trebuie să existe*.

[93]A se vedea Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 244.

[94]Idem, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 108.

[95]A se vedea Jean Piaget, *Înţelepciunea şi iluziile filosofiei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 234.

[96]Din această perspectivă, un *miracol* ar putea reprezenta manifestarea unei legi obișnuite într-un anume nivel de Realitate, într-un nivel de Realitate unde ea nu se aplică în mod normal. Un miracol poate fi în acest context definit precum o contextualizare de excepție.

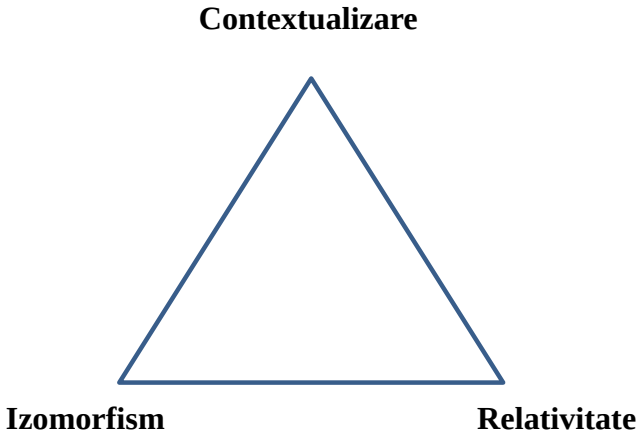

Fig. 4: Contextualizarea, instrument simbolic structural al Universului

Concluzionăm aşadar că *orice lege ştiinţifică validă este contextualizarea unei legi simbolice valide, aplicată izomorf într-unul sau mai multe niveluri de Realitate. O lege simbolică, în calitatea sa de expresie a gândirii simbolice, uneşte nivelurile de Realitate prin fuziunea adevărurilor demonstrabile cu cele nedemonstrabile.*

Din această perspectivă considerăm relevant a adăuga că scopurile declarate ale *Societăţii Internaţionale pentru Ştiinţele Sistemelor* (ISSS)[97] sunt:

(1) investigarea izomorfismului dintre conceptele, legile şi modelele diferitelor câmpuri de activitate şi facilitarea transferului cunoştinţelor dintr-un domeniu în altele;

(2) încurajarea dezvoltării unor modele teoretice adecvate în domenii în care acestea lipsesc;

(3) minimizarea redundanţei în ceea ce priveşte efortul teoretic desfăşurat în diferitele câmpuri de activitate;

(4) promovarea unităţii ştiinţei prin ameliorarea comunicării dintre oameni de ştiinţă, specialişti.

La scurt timp după formarea ISSS în Statele Unite, în Regatul Unit al Marii Britanii s-a născut o nouă abordare față de sisteme și izomorfism. Sistematica lui John Bennett[98] subliniază rolul intuiției în studiul sistemelor, analog cu rolul logicii în cadrul analizei. După Bennett, scopul sistemicii este înțelegerea complexității organizate. El a definit sistematica ca *studiul sistemelor și aplicațiile lor la problema înțelegerii lumii și a nouă înșine*.

[97]A se vedea "Origin and purpose of the ISSS" [online] în *International society for the systems sciences*. [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://isss.org/world/en/about-the-isss
[98]A se vedea J. G. Bennett, *op.cit,* p. 100.

Gândirea sistemică desemnează un set de judecăţi ce vizează înţelegerea modului în care se derulează lucrurile, în general. Este o perspectivă care îşi propune să pătrundă dincolo de evenimente, căutarea modelelor de comportament, identificarea relaţiile din cadrul sistemului care sunt responsabile pentru procesele care se produc în sistem.[99] Pentru a ilustra polisemantismul sistemic, Checkland face o altă delimitare conceptuală/lingvistică între *teoria* sistemelor – care are sensul de teorie a sistemelor (sisteme cu existenţă de sine stătătoare) şi *gândirea* sistemică – ce reprezintă proces de gândire ce utilizează idei sistemice.[100]

„Natura permite omului să resimtă bucuria intelectuală a complexității. Ca să poată gusta mai bine bucuria vie a simplității. Nu există altă cale pentru înțelegere.” [101] Trebuie să ne propunem, din această perspectivă, să identificăm acele lucruri simple care se află în spatele complexității. Aceasta nu neagă complexitatea, dimpotrivă, de vreme ce nu o disecă în părți și afirmă interrelaționarea absolută a părților sale. Nu este o simplificare care duce la reducționism și la determinism. Cuvântul cheie în acest tip de abordare este izomorfismul. Dacă „la început a fost complexitatea” (Edgar Morin), dacă ea a provocat mereu pe oameni să o simplifice, fie prin știința în diversele sale înțelesuri, fie prin revelație, prin Tradiție, dacă ambiția supremă este Marea Teorie a Unificării, atunci simplitatea își găsește locul de drept în reconcilierea dintre Complexitate și Unitate.

Aplecându-se asupra sistemelor sociale, Spiru Haret a observat că “fenomenele sociale se prezintă sub o aparență așa de complicată, încât mai nimeni nu crede că ar fi cu putință studierea lor să se poată face după oarecare norme precise și sigure. Cu toate acestea tot sunt unii care au încercat să găsească asemenea norme, mai mult sau mai puțin generale, cel puțin pentru unele din fenomenele sociale. […] Înainte de Galileu, nimeni nu spera că se va putea vreodată distinge vreo lege, după care să se poată înțelege rostul mișcărilor corpurilor materiale; și cu toate acestea s-a ajuns astăzi că perfecțiunea acestei științe este atât de mare, încât se poate zice că ea ste cea mai perfectă dintre toate științele fizice.”[102]

Există motive astfel să considerăm că, uneori, lucruri care par foarte complicate, au în realitate cauze dintre cele mai simple. Sau, în cuvintele lui Basarab Nicolescu, “complexitatea alienantă a unui nivel de Realitate poate fi simplitatea armonioasă a unui alt nivel de Realitate”[103]. Aceasta se poate formula și prin ipoteza că, ceea ce este complicat privit dintr-un nivel de Realitate, este de fapt simplu privit din alt nivel de Realitate (Basarab Nicolescu).

[99]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 3.
[100]Peter Checkland, *op. cit.*, p. 34.
[101]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 123.
[102]Spiru C. Haret, *Despre mecanica socială*, *loc. cit.*, p.1.
[103]Basarab Nicolescu, *op. cit.*, p. 26.

Legile de mișcare ale planetelor sunt un exemplu în acest sens. „Reprezentarea abreviată a logicii din spatele proprietăților universului”[104] este într-adevăr necesar a fi la nivelul de principiu general coerent simplu: “tot ceea ce vedem are rădăcinile în lumea nevăzută. Formele se schimbă, însă esența rămâne aceeași”[105].

Dacă luăm ca exemplu lumea animală, putem observa cum comportamentul colectiv spontan se poate produce ca urmare a interacțiunilor locale dintre componentele sistemului social animal. Roiurile de albine, bancurile de pești, stolurile de păsări, turmele de ierbivore, toate funcționează după principiile auto-organizării. Atunci când apare un pericol iminent sau mediul înconjurător se modifică drastic, sistemul reacționează în mod sincronizat, care reduce pe cât posibil pericolele generate de modificările amintite. Simularea computerizată a comportamentelor colective a demonstrat că regulile din spatele reacțiilor sunt în realitate foarte simple, precum păstrarea unei distanțe minime dintre indivizi și urmarea unei direcții medii, pornind de la mișcările vecinilor imediați. Plecând de la aceste reguli simple de comportament local, obținem un comportament emergent coerent la nivelul întregului sistem.

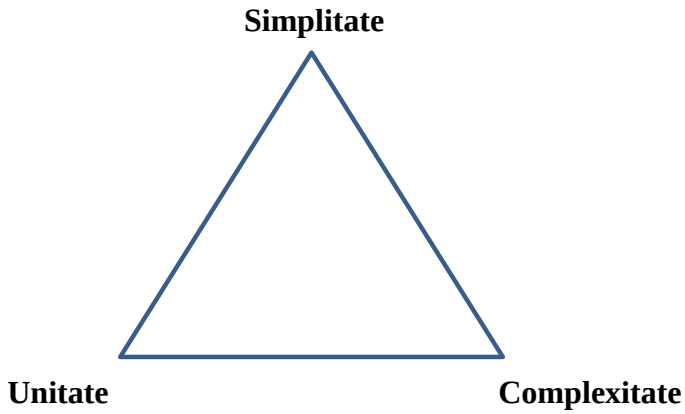

Fig. 5: Unitatea structurală în diversitate: de la gândirea mecanicistă, la cea sistemică și apoi simbolică

“Studiile făcute asupra unor asemenea sisteme sunt utile în vederea înțelegerii și explicării fenomenelor economice. De exemplu, efectul de imitație, observat în cazul mulțimilor de investitori de pe piețele financiare se aseamănă cu comportamentul de turmă[106]. Prin simulare pe calculator se poate reproduce, de pildă, comportamentul unui stol de păsări și

[104]A se vedea John Barrow apud Tiberiu Brăilean, *op. cit*., p. 21.
[105]“Everything you see has its roots in the unseen world. The forms may change, yet the essence remains the same”. Jalalu’l-Din Rumi, *op. cit.,* p. 53
[106]*Hoarding* în limba engleză.

înțelege mai bine cum acționează grupurile mari de oameni atunci când efectuează tranzacții financiare, merg la cumpărături în hipermarket-uri, iau parte la o selecție pe piața forței de muncă, etc. Aceste simulări se realizează folosind, de regulă, automate celulare, care sunt în esență, modalități de reprezentare a evoluției unei mulțimi finite de entități între care există interacțiuni și reguli de comportament foarte simple. Astfel de simulări pot duce la obținerea unor comportamente extrem de complicate, care se apropie de cele întâlnite în sistemele biologice, ecosisteme sau organizații. Cercetările efectuate asupra sistemelor adaptive complexe în ultimii ani au evidențiat un număr de trăsături caracteristice, care disting sistemele cu autoorganizare de sistemele mecanice tradiționale, studiate de fizică sau de disciplinele inginerești."[107] Dezvoltarea studiilor generale ale societăţii este însoţită de necesitatea unei pozitivităţi şi a unei obiectivităţi satisfăcute prin abordarea ştiinţelor fizice sau biologice pentru explicarea fenomenelor sociale; rezultă **metaforele mecaniciste şi organiciste**, care abundă în sociologiile generale. La Descartes, de exemplu, ştiinţa vieţii s-a vrut "mecanicistă", din această perspectivă ea trebuia să excludă din sfera demonstraţiilor şi cercetărilor sale "forţele oculte". Aceste orientări de tip mecanicist au cauzat o reacție de respingere a contradicțiilor de tipul *individ-societate* sau *calitativ-cantitativ*, ele fiind considerate de unii sociologi drept **dezbateri sau dispute false**.[108]

În acest context trebuie amintit curentul filozofic pozitivist, constituit pe temeiul revoluției științifice moderne și a primei revoluții industriale. În acest cadru, au avut loc încercări de a transfera concepte și instrumente teoretice (legi, corelații) din științele naturii în domeniul social (precum Descartes sau Condorcet). Deși nu ar fi corect să caracterizăm aceste încercări precum simple extensii ale mecanicii, ci dimpotrivă, putem spune că ele au constituit un moment necesar în construcția științelor sociale și în înțelegerea particularităților societății, pe de altă parte fără introducerea noțiunii de niveluri de Realitate, nu putem vorbi decât de un transfer de metode de la o disciplină la alta, cu alte cuvinte, de interdisciplinaritate.

Însă Natura are un limbaj dublu: **matematic și simbolic**.[109].Fără a contesta utilitatea practică a logicii binare în interiorul unui singur nivel de Realitate, trebuie însă să afirmăm că nu poate duce niciodată la cunoașterea obiectivă a lumii în mod integral, fiindcă pentru aceasta, *trebuie percepute mai multe niveluri de Realitate*. Și mai mult decât atât, trebuie enunțat foarte clar că științele exacte nu pot fi suficiente pentru cunoașterea ființei umane, fie și pentru simplul motiv că niciodată experiența interioară nu poate fi redusă la respectarea

[107]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 3.
[108]Larousse, *op. cit.*, p. 278
[109]A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 115.

postulatelor formulate de Galilei. Așa cum postulează chiar Carta Transdisciplinarității,"viziunea transdisciplinară este deschisă în măsura în care depășește domeniul științelor exacte prin dialogul și reconcilierea lor, nu doar cu științele umaniste ci și cu artele, literatura, poezia și experiența interioară."[110] Cunoașterea ființei umane **și, pe cale de consecință, a sistemelor sociale**, este în mod necesar o cunoaștere care folosește atât metodele științelor exacte cât și pe cele așa numite umaniste, fără a putea fi, desigur, redusă, la cele amintite sau la suma lor. Pentru aceasta din urmă, este necesară o gândire de tip ternar, o gândire care să perceapă unitatea în diversitate, legile simbolice, o gândire simbolică. În acest fel se poate căpăta înțelepciune- abilitatea de a face legăturile corecte între lucruri, de a percepe lumea obiectiv, de a o vedea în întregul ei și nu doar dintr-o perspectivă subiectivă: "cerem, în mod legitim, gândirii, să împrăștie ceața și obscuritatea, să ordoneze și să clarifice realul, să dezvăluie legile care îl guvernează."[111]

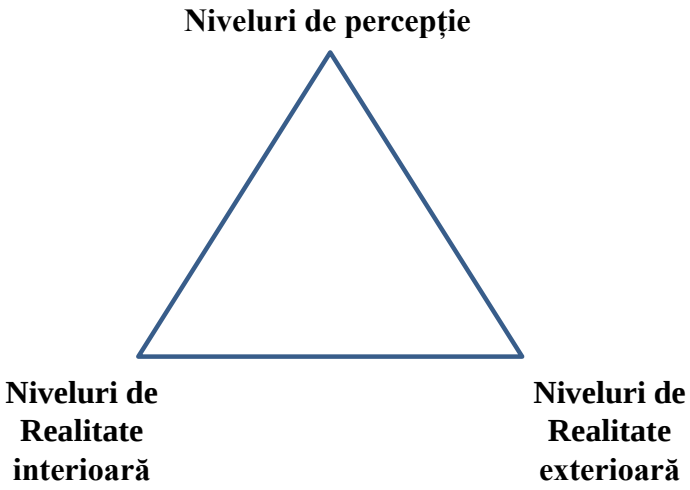

Fig. 6: Nivelurile de Realitate ale Percepției depind de corespondența dintre nivelurile de Realitate interioare cu nivelurile de Realitate exterioare

Simbolizarea începe odată cu semnele (și animalele au abilitatea de a se orienta în acțiunile lor în funcție de semne, dar nu au abilitatea de a vedea simboluri, și trecerea de la orientarea după semne la interpretarea simbolurilor corespunde cu saltul de la nivelul de Realitate animal la nivelul de Realitate uman). După Talcott Parsons, gândirea simbolică reprezintă o condiție elementară pentru apariția culturii, este implicată în orientarea cognitivă și în conceptul de evaluare, și este dobândită prin interacțiunea individului cu obiecte sociale:

[110]A se vedea Carta Transdisciplinarității, *op. cit*., art. 5.
[111] Edgar Morin, *Introduction à la pensée complexe*, ESF Éditeur, Paris, 1990, p. 9.

"Oricare ar fi originile și procesele dezvoltării sistemelor simbolice, este destul de clar că elaborarea înaltă a sistemelor de acțiune umane nu este posibilă fără sisteme simbolice relativ stabile unde înțelesul nu este în mod predominant contingent în situații foarte particulare. Cea mai importantă implicație singulară a acestei generalizări este poate posibilitatea de comunicare, deoarece situațiile cu doi actori nu sunt niciodată identice și fără capacitatea de a extrage un înțeles abstract din cele mai particulare situații, comunicarea ar fi imposibilă. Dar pe de altă parte, această stabilitate a unui sistem simbolic, stabilitate care trebuie extinsă în timp și între indivizi, probabil că nu ar putea fi menținută decât dacă funcționează într-un proces de comunicare în mijlocul unei pluralități de actori. Un astfel de sistem simbolic împărtășit ce funcționează în interacțiune cu ceea ce vom numi tradiție culturală."[112] Prin aceasta, Parsons identifică o *contradicție deosebit de importantă, dintre comunicare, ce stă la temelia sistemelor sociale și gândirea simbolică*, o contradicție în sens lupașcian desigur, ce naște o cauzalitate circulară generatoare de tradiție culturală în cadrul sistemelor.

"Diferitele niveluri de Realitate ale Obiectului sunt accesibile cunoașterii noastre datorită diferitelor niveluri de percepție potențiale prezente în ființa noastră. Aceste niveluri de percepție permit o viziune a Realității din ce în ce mai generală, unificatoare, cuprinzătoare, fără a atinge vreodată epuizarea ei. Riguros spus, aceste niveluri de percepție sunt, de fapt, niveluri de Realitate ale Subiectului"[113]. Simbolurile (lat. *symbolum* sau grec. *σύμβολον* - reprezentare) sunt un exemplu strălucit al unității structurale în diversitate, al celor trei principii la lucru (unitate, simplitate, complexitate). Etimologia cuvântului se referă la a aduce împreună, în opoziție cu *diabolein*, care înseamnă a diviza. Separarea și divizarea nu sunt același lucru, dacă prima se referă la o chestiune de ordin structural, cea de-a doua se referă la o chestiune de ordin ontologic, la izolare, la eliminarea legăturilor, punților, interdependenței: "Diavolul este cel care separă: el ne separă de noi înșine, catastrofă ontologică pe care doar un poet o poate percepe în adevăratele ei dimensiuni." [114] Senzația de divizare, de izolare, și nu cea de separare, creează singurătatea, frica, rebeliunea. Simbolurile sunt o expresie a "punerii în relație a planurilor existenței prin intermediul obiectelor corespunzătoare, mediatoare "[115]

[112]A se vedea Talcott Parsons, *op. cit.*, p. 6.
[113]A se vedea Basarab Nicolescu, "In Vitro and in Vivo. Knowledge Methodology of Transdisciplinarity", în Basarab Nicolescu (ed.), *Transdisciplinarity. Theory and Practice*, Hampton Press, 2008, p. 19.
[114]Idem, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p.188.
[115]A se vedea Jean- Jacques Wunenburger, *Filosofia imaginilor*, Editura Polirom, Iași, 2004, p.355-356.

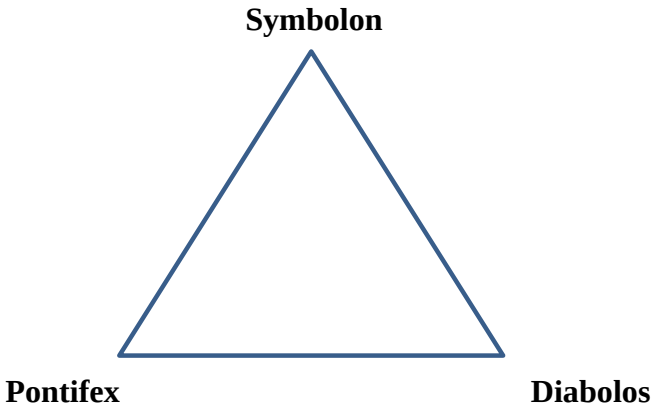

Fig. 7: Simbolul ca unificare între conectare şi divizare

Ceea ce face simbolurile miraculoase (miracol în sensul de manifestare a legilor unui nivel de Realitate în cadrul unui alt nivel de Realitate) este că ele nu stabilesc niciodată o concluzie, nu au niciodată un singur sens particular, o însemnătate unică, singulară, ci oferă ca un oracol răspunsuri în funcție de întrebarea pusă, de nivelul de înțelegere al celui care pune întrebarea, de nivelul de percepție al celui care pune întrebarea. Urmând logica energetică, răspunsul trebuie să fie proporțional cu intensitatea interogației. Ca atare, experiența interioară pe care o poate oferi un simbol, relația cu el, este proporțională cu experiența interioară generală, cu relația generală cu Realitatea. Un simbol există în mai multe niveluri de Realitate: pe de o parte el este rezultatul unui efort uman, pe de altă parte indică existența unei ordini obiective în Cosmos, din care oamenii fac parte.[116] Înțelegerea unui simbol depinde de nivelurile de percepție, deci de nivelurile de Realitate percepute.

Un exemplu strălucit în acest sens îl constituie etimologia. Etimologia este disciplina care explică rădăcina, proveniența, formarea unui cuvânt și evoluția și dezvoltarea înțelesului său. Cuvântul provine din grecescul *etumos* (adevărat, real) și astfel etimologia se dezvăluie precum disciplina care se ocupă cu descoperirea adevăratului înțeles al cuvintelor. Lucrarea de față va încerca să folosească informațiile conținute în cuvinte, în originea lor, în modul lor de formare, proveniență, ilustrând astfel nivelurile de Realitate diferite asociate unui fenomen sau obiect, căutând **discernământul de a dezvălui ipotezele ascunse în orice reprezentare**. Trebuie să amintim cu acest prilej cuvintele lui W. Heisenberg[117]: "Dacă vedem conținutul

[116] A se vedea Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?, loc. cit.*, p. 108.
[117] „Le fait que des contenus de l'ordre de l'esprit pouvent se communiquer d'un homme à l'autre dans l'agencement des symboles relève du niveau de réalité qui peut être délimité au moyen de concept des

ordinii spiritului că se poate comunica de la un om la altul prin îmbinarea/ înlănțuirea simbolurilor, aceasta arată nivelul de realitate care poate fi delimitat prin intermediul conceptului de concepte ale spiritului sau ale simbolului și acesta nu este susceptibil de nicio *explicație* prin intermediul conexinilor care aparțin nivelelor inferioare ale realității", care descriu fenomenul **realității** simbolurilor.[118]

Prin studiul etimologic al cuvintelor românești, latinești sau din alte limbi, care descriu sau sunt implicate în fenomenele analizate, lucrarea de față a încercat să găsească **sensul lor universal, transdisciplinar**, față de cel local, disciplinar, cu care sunt folosite în mod obișnuit.

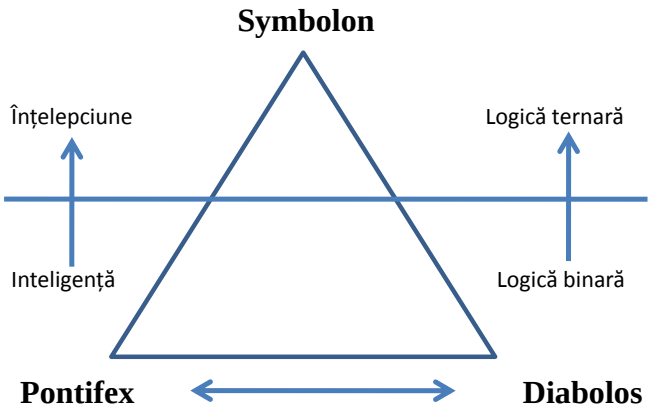

Fig. 8: Gândirea simbolică, percepție a unității în diversitate opusă reducționismului

„Defectul inerent al înțelepciunii obișnuite" provine dintr-o parte structurală a minții noastre, cea care nu poate utiliza decât logica binară: nu ne pricepem să asimilăm „**metareguli"**, precum regula că *nu învățăm că nu învățăm*.[119] Dacă vom conecta ternarul înțelepciune - inteligență - neglijență cu ternarul contemplare - inteligență - ignoranță, vom putea concluziona că un element important în a dobândi logica simbolică îl reprezintă *contemplarea*[120]. Din punct de vedere epistemologic, acest ternar se întâmplă să explice diferența tehnică dintre inteligență și înțelepciune. Inteligența fiind abilitatea de a lega lucrurile, ea se rezumă la a face legături între lucruri constatate a fi divizate, însă o face după

concepts d'esprit ou de symbole et il n'est susceptible d'aucune « explication » au moyen des connexions qui appartiennent aux niveaux inférieurs de la réalite." Werner Heisenberg, *Philosophie*, Éditions du Seuil, Paris, 1942, p. 361.

[118]Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 108.

[119]Nassim Nicholas Taleb, *op. cit.*, p.18.

[120] Un alt terț inclus deosebit de important pentru contradicția dintre inteligență și neglijență este religia. A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.,* p.37.

o logică binară. Cât despre prostie, aceasta nu se confundă cu opusul inteligenței, care este neglijența, ci este un "scandal metafizic" și nu își găsește locul nicăieri, pentru că „se referă la confuzia nivelurilor de Realitate și a locurilor" în general.[121]

Gândirea simbolică se poate realiza doar prin considerarea nivelurilor de Realitate diferite care interacționează într-un punct anume. Ea nu poate opera reducționist. Ea este o necesitate pentru a obține unitatea deschisă a cunoașterii. Considerăm gândirea simbolică un exercițiu de logică modernă, de tip ternar și nu binar, care permite revelația **nu prin aflarea unor informații noi ci prin formularea de legături noi între informații deja cunoscute**. Din punct de vedere al metodologiei transdisciplinare, căutarea sistematică a terțului inclus conferă gândirii simbolice caracter **apofatic** iar stabilirea nivelurilor diverse de Realitate îi conferă în același timp și caracter **catafatic**, fiind în final o permanentă aspirație spre unitatea cunoașterii, o permanentă urmărire a fluxului de informații care circulă între diferitele discipline, le traversează și merge dincolo de orice disciplină.

Ambiția lucrării de față este de a observa o sumă cât mai mică de legi generale care să guverneze sistemele sociale pe plan general, chiar dacă se manifestă în mod diferit în rolul lor de legi secundare în comparație cu rolul lor de legi generale, iar acest lucru nu este posibil a fi atins prin gândirea reducționistă, cea care consideră un singur nivel de Realitate și care încearcă permanent să creeze un sistem închis. Datorită teoremei lui Gödel însă, este de așteptat ca rezultatele din domeniul logicii mentale la care se va ajunge să fie *fie incomplete, fie contradictorii*.

2. Interacția dintre nivelurile de Realitate cosmic, social și individual

2.1 Logica energiei ca principiu simbolic structurant al Realității

Prezentul subcapitol analizează **conservarea energiei**, **specializarea energiei**, **relativitatea dintre nivelurile de Realitate**, **principiul gradației**, și **dialectica interior-exterior** pentru a descrie cum acționează aceste principii, în mod structurant, asupra sistemelor. Ele devin în acest fel, așa cum vom vedea, veritabile *legi simbolice*.

Trebuie să afirmăm în acest punct că, dacă vom începe prin a analiza în cele ce urmează nivelul de Realitate cosmic, și mai concret, modul în care este structurat și funcționează Universul la nivelul sau nivelurile sale cele mai primare, aceasta este pentru că, *prin izomorfism și prin interacțiunea dintre nivelurile de Realitate convergente, aceste legi simbolice se aplică și omului și sistemelor sociale din care face parte*, evident, în mod

[121]Ibidem, p. 37.

contextualizat. "În sociologie, există fără îndoială un grup imens de fenomene al cărui studiu nu reclamă formularea precisă a forțelor psihologice ci numai considerarea lor sub o formă abstractă. Această operațiune de simplificare este chiar totdeauna necesară, fiindcă fenomenele nu se pot studia decât prin aproximații succesive, în grupuri din ce în ce mai complete. Ce curaj ar fi avut Newton, în opera sa creatoare, dacă el ar fi conceput atomul ca un furnicar de electroni astfel precum îl prezintă acum ultimele rezultate ale științei? Dificultățile analitice ar fi fost inabordabile, pe câtă vreme în stadiul actual, mecanica electronului s-a putut aproxima într-un timp relativ scurt tocmai fiindcă prima aproximație, mecanica lui Newton, era complet studiată."[122]

Relația dintre fenomenele cosmice și fenomenele sociale a fost observată anterior și chiar analizată statistic.[123] Aceasta înseamnă că printre cauzele producerii unui fenomen în cadrul unui sistem, este cel puțin una care ține de logica energiei ca principiu structurant al Universului sau de una dintre consecințele sale. Cu alte cuvinte, pentru producerea unui fenomen, inclusiv în cadrul unui sistem social, *cel puțin una dintre explicațiile sale se poate face dintr-o perspectivă cosmică*. Considerăm că o componentă importantă a *cosmodernității*[124] rezidă în înțelegerea acestui lucru.

Începem prin a statua că originea energiei excede cu mult cadrul lucrării de față, însă reținem, pentru conformitate, ipoteza științifică ca fiind cel mai probabil creată de fluctuațiile vidului cuantic. Originea energiei este "o problemă metafizică care depășește experiența științifică. Energia există, dar sensul său?!"[125]

Conceptul fizic de energie interesează un studiu despre sistemele sociale pentru motivul că *manifestările sale primare descriu izomorfisme valabile pentru orice tip de sistem din Univers.* Reținem ca extrem de relevantă pentru cuprinsul acestei lucrări ipoteza că există *o singură energie ca sursă a diversității lumii*[126]. Lucrarea de față nu își propune să studieze

[122]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 256.

[123] De exemplu, au existat autori care au afirmat, pe baza unor analize statistice și lingvistice, că anumite fenomene cosmice ar fi într-o relație cauzală cu fenomenul sinuciderilor. Durkheim a obiectat că o relație statistică nu poate fi considerată direct ca relație cauzală, ci numai o consecință a unor raporturi complexe. A se vedea Vasile Miftode, *op. cit.*, p.9.

[124]Cosmodernitatea, concept introdus de Basarab Nicolescu, definește perspectiva transdisciplinară și cuantică a modernității, al cărei cadru conceptual este definit de nivelurile de Realitate ce există simultan. Perspectiva cosmodernă introduce un al treilea termen, ireductibil la Subiect sau la Obiect: Terțul ascuns. A se vedea Basarab Nicolescu, *op. cit*., p. 78.

[125]A se vedea Stéphane Lupasco, Solange de Mailly Nesle, Basarab Nicolescu, *L'Homme et ses trois éthiques,* Editions du Rocher, 1986, p. 102.

[126]Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 65.

sursa și caracteristicile energiei amintite[127] ci modurile în care pot fi privite și explicate fenomenele legate de sistemele sociale, începând chiar cu existența lor, în lumina unei astfel de perspective asupra lumii înconjurătoare, așa cum ne-a fost oferită de știința ultimilor ani.

Plecând de la ipoteza existenței unei singure surse de energie la originea tuturor formelor de energie cunoscute, am putea spune chiar că *energia este un prim concept simbolic*. El trebuie tratat simbolic, perceput simbolic și folosit simbolic în raționamentele care privesc funcționarea sistemelor sociale.

Iar primul izomorfism în ce privește Energia[128] este că ea *se conservă*: "Nimeni nu ştie de ce se conservă energia, şi nimeni nu poate fi absolut sigur dacă ea se conservă cu adevărat pretutindeni în univers şi în ce condiţii. Tot ce putem spune este că în decursul a peste un secol şi un sfert de măsurători avute, oamenii de ştiinţă nu au fost niciodată în măsură să arate vreo violare concretă a conservării energiei, nici în mediul cotidian familial, nici în cerurile de deasupra lui, nici în atomii lui. Această lege este considerată **cea mai puternică şi mai fundamentată generalizare despre Univers** (s.n.) de care au fost în stare vreodată oamenii de ştiinţă."[129] Conservarea Energiei este postulată de primul principiu al termodinamicii. Prima Lege a Termodinamicii enunţă că energia poate fi **transferată** dintr-un loc într-altul, sau transferată dintr-o formă într-alta, dar ea nu poate fi creată sau distrusă.

„În lumea cuantică observăm o transformare perpetuă de energie-substanță-informație; conceptul de energie apare ca un concept unificator: informația este energie codată, iar substanța este energie concretizată. În fizica de astăzi, spațiu-timpul nu mai apare ca un receptacul în care sunt plasate obiecte materiale: este o consecință a prezenței materiei."[130] Din această perspectivă, dacă energia nu se mai schimbă, înseamnă că a atins maximul său informațional. Aceasta duce la considerarea unei proprietăți deosebit de interesante a energiei, în calitatea sa de *concept unificator*, și anume **omniscienţa** sa.

Conservarea Energiei are o consecință metafizică de maximă importanță. Dacă raportăm acest fapt științific, axiomatic, la nivelurile de contextualizare ale ternarelor transdisciplinare, aceasta înseamnă că *mișcarea sa interioară este zero*, deoarece nu intervine nicio schimbare în structura și existența sa, de niciun fel. Tot ceea ce face Energia este să se

[127]Pentru studiul asupra unei origini sacre a energiei care alimentează autoconsistența și interdependența Universului a se vedea și Anca Mustea, „The transdisciplinary model of the sacred", în *Transdisciplinary Studies*, Editura Curtea Veche, nr. 3/2012, p. 81.

[128]Pentru a înlesni parcurgerea firului logic o metodă potrivită ar fi notarea *conceptului simbolic* de energie cu majusculă, iar *conceptului fizic* de energie precum un substantiv comun.

[129]Isaac Asimov, *In the Game of Energy and Thermodynamics You Can't Even Break Even*, Smithsonian Institute Journal, June, 1970, p. 101.

[130]Basarab Nicolescu, „Gödelian Aspects of Nature and Knowledge", în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, *loc. cit.*, pp. 385-403.

miște în exteriorul său. Având unitatea de mișcare compusă din mișcare interioară și mișcare exterioară, este o trivialitate matematică faptul că mișcarea interioară zero înseamnă mișcare exterioară **infinită**.

Dacă folosim concepțiile științifice contemporane și privim timpul ca fiind secvențialitate de evenimente iar spațiul ca fiind simultaneitate de evenimente, în acest caz putem face lesne asocierea dintre actualizarea mișcării interioare și curgerea timpului sub formă de potențializare secvențială și dintre mișcarea exterioară potențializată corelativ și actualizarea creată de simultaneitatea evenimentelor. În această situație, deducția imediată este că, datorită actualizării absolute a timpului în cazul conservării energiei, potențializarea spațiului este infinită. Conform lui Ștefan Lupașcu, timpul se naște, din punct de vedere al logicii energiei, din "conflictul dintre identitate și diversitate", fiind „un rezultat al mișcării, al schimbării".[131] În concluzie, *conservarea energiei nu poate exista decât în condițiile spațiului/ mișcării exterioare infinite.* **Mișcarea** infinită, perpetuă devine astfel asociată conservării energiei în mod direct. Energia trebuie să se consume în permanență. Prin consumul său nu se înțelege dispariția sa, întrucât este știut că energia se conservă, ci transformarea sa, transferul său, mișcarea sa. "Gândirea sistemică și cuantică, întemeiată pe fizica cuantică, dar depășind cadrul strâmt al științei, concepe Universul ca pe un mare Tot, o vastă matrice cosmică, în care totul este în mișcare și structurare energetică. Adevărata mișcare este mișcarea energiei. Obiectele nu sunt decât configurații locale ale energiei. Dar această unitate a lumii nu este statică, ea implică diferențierea, diversitatea, contradicția. Lumea se găsește într-o stare de veșnică geneză."[132]

Prin mișcare perpetuă, schimburi între sisteme, și specializare (structurare/ destructurare/ recreere), energia creează întreaga lume. Interacțiunea necesită o permanentă structurare urmată de distrugere.

[131]Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 44.
[132]Idem, *Noi, particula și lumea, loc. cit.*, p. 204.

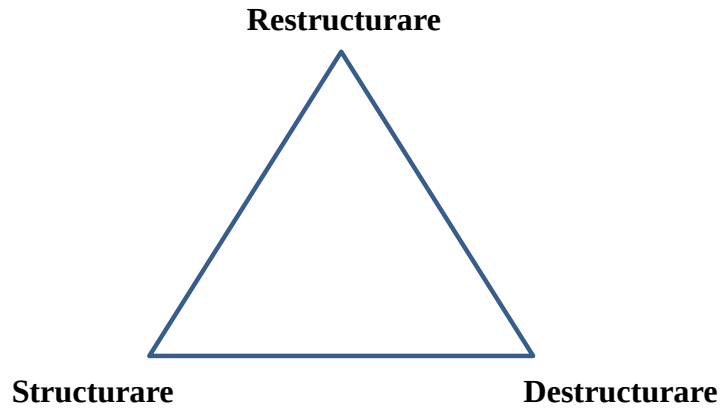

Fig. 9: Interacțiunea ca instrument al re-creerii perpetue între stabilitate și instabilitate

Ștefan Lupașcu a subliniat importanța conceptului de sistematizare a energiei în condițiile actualei concepții despre materie: „Așa cum știm de la Einstein încoace, toată materia se reduce la energie. Nu putem vorbi astăzi decât în termeni de energie. Întrebarea pe care mi-ați adresat-o se sprijină pe vechea noțiune de materie. Din momentul în care totul se reduce la energie, problema ridicată este de a ști cum această energie se sistematizează pentru a genera sisteme diferite precum o masă, precum eu și cu dvs., și care este diferența dintre aceste sisteme."[133] Un alt postulat logic de importanță capitală pentru înțelegerea efectului structurant al Energiei devine astfel **specializarea** sa. Diferențierea ulterioară a acesteia, a finalității ei și a modului său de consum constituie sursa diversității lumii și, pe cale de consecință, și a diversității din interiorul sistemelor sociale. Desigur este vorba despre mișcare exterioară doar Energiei ca sursă a tuturor formelor specializate și structurate de energie, a diversității lumii. Din această perspectivă, ce este doar mișcare exterioară pentru Energie, este mișcare interioară și exterioară deopotrivă pentru o formă de energie derivată.

Având ca punct de plecare conservarea Energiei, fiecare transfer de energie, fiecare mișcare se desfășoară în jurul traiectoriei unei mișcări superioare, având ca legi de mișcare obligatorii legile de mișcare ale traiectoriei de care depinde plus legi de mișcare proprii.

[133]A se vedea Stéphane Lupasco, *Les Trois Matières*, 10/18 Julliard, 1970, p. 58.

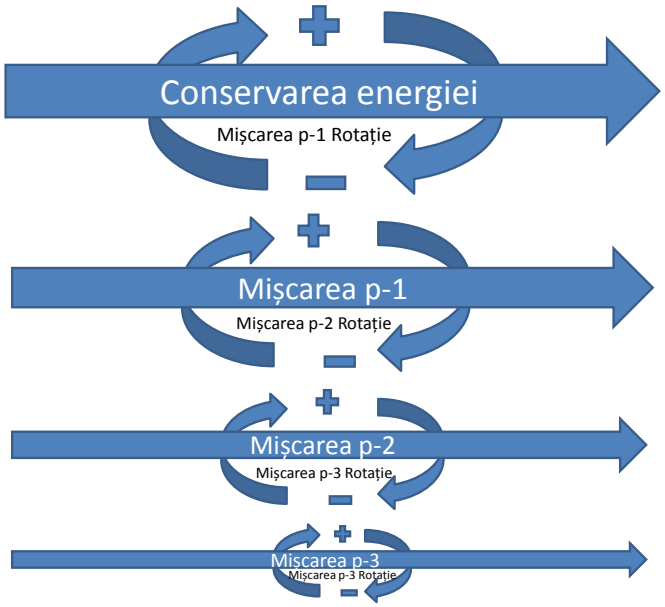

Fig. 10: Specializarea energiei permite generarea de contradicții secundare, contextualizate la diverse niveluri de Realitate, care folosesc ca axă a mișcării energiei traiectoria generată de contradicția imediat superioară

Din punct de vedere al mișcării, structurarea presupune ca premisă menținerea unei traiectorii, iar destructurarea încetarea unei traiectorii. Interacțiunea are nevoie de structurare și destructurare perpetuă, iar evoluția are nevoie de armonizarea traiectoriilor.

În concluzie, putem afirma că alături de relativitatea Timpului în diferitele niveluri de Realitate și efectul de domino care permite structurarea mișcării în jurul traiectoriei superioare, al treilea element care permite construcția lumii așa cum o știm este specializarea Energiei. Specializarea energiei reprezintă *consumul specific diverselor forme structurale de energie prezente, fiecare având contradicțiile specifice.*

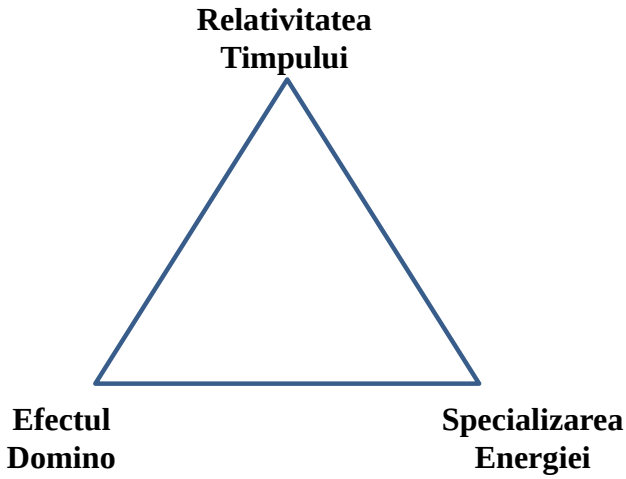

Fig. 11: Lumea se structurează pe niveluri de Realitate: energia se specializează, timpul are dimensiuni diferite, mișcarea antrenează mișcare

Prin prisma specializării, energia, așa cum este ea definită de către știința fizicii și energia socială sau umană reprezintă **proiecții diferite ale energiei simbolice în niveluri diferite de Realitate:** "Să fim precișii. Când vorbim de energie, nu este vorba nici de electricitate, nici de căldură. Este vorba despre energia afectivă, emoțională și relațională și de capacitatea umană de a întreprinde, de a crea și de a construi, de a dezvolta și de a servi."[134] Pentru studiul unui sistem social, înțelegerea faptului că funcționează cu diferite tipuri de energie specializată, conforme nivelurilor de Realitate care îl compun, este crucială[135].

Într-un nivel de Realitate, va fi o contradicție între plus și minus, însă datorită faptului că acest nivel corespunde unei gradații anumite, atunci plusul său va fi minus față de nivelul superior, referitor la absolutul plus sau minus al aceleiași proprietăți, iar minusul său va fi plus față de un nivel inferior. Realitatea este desfășurată pe niveluri de Realitate, iar fiecare nivel este construit din lucruri contradictorii, proporționale la acel nivel. Timpul curge relativ între niveluri. **Gradația** devine astfel un element structural al Universului de maximă importanță, pe care îl vom lua în calcul de fiecare dată. *Premisa gradației reprezintă așadar fundamentul relativității dintre nivelurile de Realitate.*

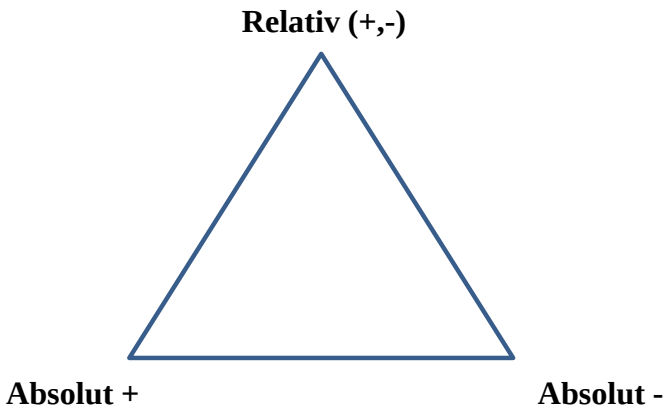

Fig. 12: Gradația ca proprietate a unui nivel

[134]Alain Cardon, *Jocurile manipulării*, Editura Codecs, București, 2002, p. 11.
[135]Energia religioasă, de pildă, este considerat a fi un concept care fundamentează toate concepțiile despre divinitate. A se vedea Stéphane Lupasco, Solange de Mailly Nesle, Basarab Nicolescu, *L'Homme et ses trois éthiques, loc. cit.*, p. 92.

De exemplu, ce este libertate absolută într-un nivel anume, va fi constrângere într-un nivel unde există un grad mai mare de libertate și un grad mai mic de constrângere, raportat la libertatea absolută și la constrângerea absolută.

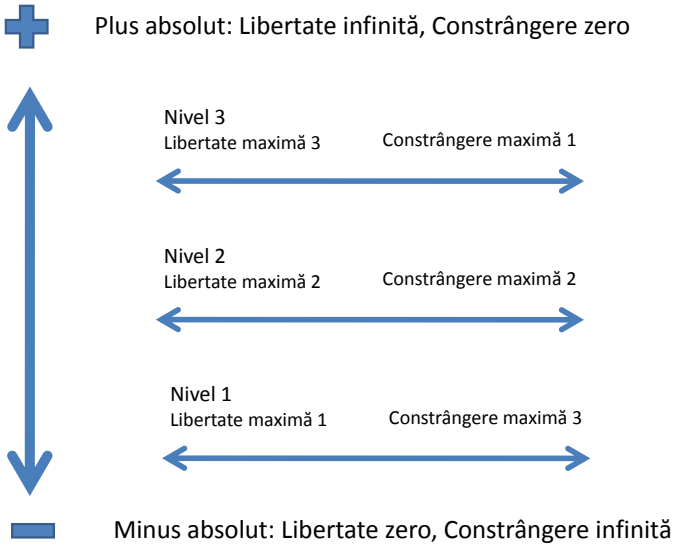

Fig. 13: Contradicția într-un nivel de Realitate este relativă față de Contradicția absolută

Este de aceea necesară situarea fiecărui nivel de Realitate față de proprietățile absolute și față de proprietățile similare ale nivelurilor de Realitate adiacente, pentru a înțelege mișcarea dinăuntrul său.

Treptele interioare unui nivel de Realitate sunt praguri ale gradației interioare care nu presupun însă mișcarea sub legi diferite- ci doar diferențe dintre calitate și cantitate. Aceasta este o gradație pe orizontală, care poate fi asimilată dezvoltării. Ea se desfășoară între aceiași poli ai contradicției generale, însă nu trece niciodată în alt nivel de Realitate.

Gradația pe verticală presupune însă traversarea mai multor niveluri de Realitate, cu schimbarea legilor de mișcare aferentă.

Între treptele pe orizontală există așadar, o superioritate, însă supusă acelorași legi de mișcare.

Elementele care construiesc gradația în univers sunt așadar:

- relativitatea Timpului în nivelurile de Realitate și în nivelurile de organizare
- contradicțiile din cadrul unui nivel care sunt relative la contradicțiile superioare
- legile de mișcare din cadrul unui nivel care depind de legile de mișcare superioare

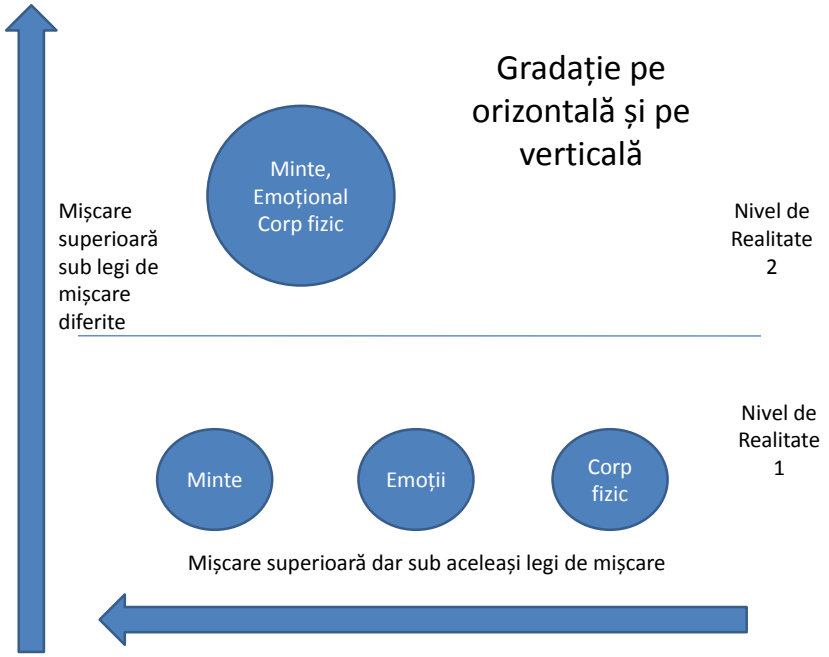

Fig. 14: Superioritatea din cadrul aceluiași nivel de Realitate și superioritatea care traversează mai multe niveluri de Realitate

Închiderea organizațională determină, în cazul sistemelor auto-organizatoare o distincție clară între **interior** (componentele care participă la închidere) și **exterior** (cele care nu participă) și deci se poate delimita o margine sau graniță care separă sistemul de mediul său înconjurător. Realitatea nu este ceva exterior sau interior nouă, ea este în același timp interioară și exterioară.[136] Dar aceeași graniță poate fi determinată și pentru componentele sau părțile sistemului însuși. Rezultă deci că sistemul auto-organizator poate fi separat într-un număr de subsisteme relativ autonome, închise organizațional, dar aceste subsisteme vor interacționa continuu unele cu altele într-un mod indirect. Aceste interacțiuni vor tinde, de asemenea, să determine configurații auto-suficiente "închise", determinând subsisteme de nivel ierarhic mai înalt, care conțin subsistemele inițiale drept componente. Aceste sisteme de nivel mai înalt pot interacționa între ele, determinând un anumit model de interacțiuni, deci definind un sistem de ordin și mai înalt.

[136]A se vedea Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 281.

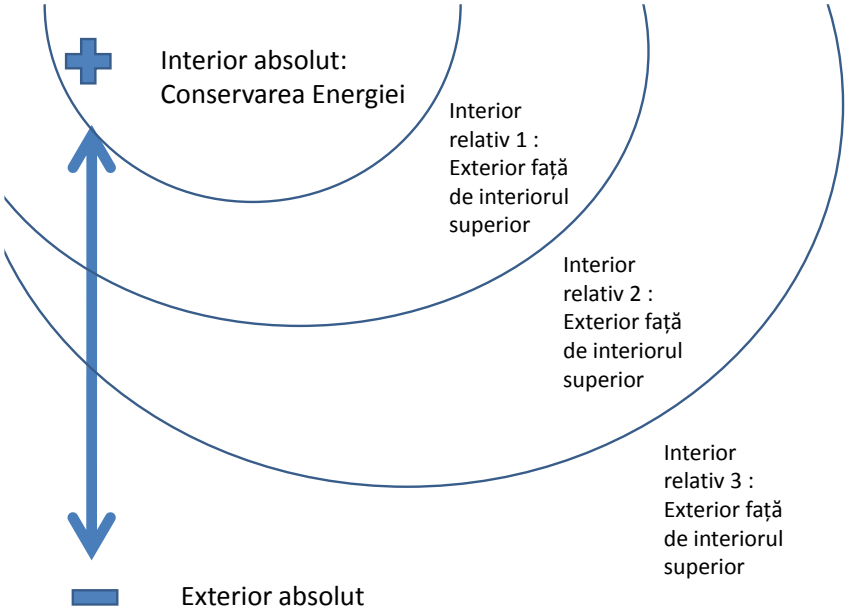

Fig. 15: Dihotomia interior-exterior face posibilă structurarea mișcării inferioare în jurul traiectoriei mișcării superioare

Specializarea energiei este o premisă a relativității dintre nivelurile de Realitate. Dacă aplicăm principiul simbolic al gradației, atunci putem concluziona cum conservarea Energiei corespunde cu un grad absolut de interioritate iar specializarea completă a Energiei corespunde cu gradul absolut de exterioritate. În termeni de conștiență, cunoaștere sau viață, aceasta echivalează cu axa simbolică evoluție-involuție: "Există evoluție, prin trecerea de la o stare de conștiență inferioară la o stare de conștiență superioară. Regăsim procesul la Lupașcu, exprimat prin conștiența conștienței și cunoașterea cunoașterii."[137]

Acest lucru explică de ce „sistemele adaptive complexe tind să aibă o arhitectură de tip ierarhic, de "cutii în alte cutii", în care la fiecare nivel se pot distinge un număr de organizații relativ autonome închise. De exemplu, o celulă este un sistem organizațional închis, incluzând o rețea complexă de cicluri chimice interactive în cadrul unei membrane care le protejează de perturbațiile mediului extern. Totuși, celulele sunt ele însele organizate în țesuturi care

[137]"Il y a évolution, mais au sens de dévoilement, en passant d'un état de conscience inférieur à un état de conscience supérieur. Nous retrouvons bien le processus cher à Lupasco de connaissance de la connaissance et de conscience de la conscience." Michel Random, "L'énergie et la troisième matière" [online], în *Bulletin Interactif du Centre International de Recherches et Études Transdisciplinaires*, nr. 13, mai 1998. [citat în octombrie 2013] Disponibil pe Internet la adresa http://ciret-transdisciplinarity.org/bulletin/b13c15.php

împreună formează un organism multicelular. Aceste organisme sunt, la rândul lor, conectate printr-o multitudine de circuite de hrană ciclice, a căror mulțime formează un ecosistem"[138].

Închiderea organizațională este esențială pentru înțelegerea emergenței. Prin închiderea organizațională se formează, la fiecare nivel, un întreg ale cărui proprietăți nu pot fi reduse la proprietățile elementelor componente. Dar proprietățile emergente de la nivelele înalte restricționează comportamentul componentelor de pe nivelele inferioare.

Observăm că Universul este construit după o logică impecabilă, însă în el există o prezență a cărei participare la logica și la structura descrise până acum nu poate fi formalizată cu ușurință, asta dacă poate fi formalizată în vreun fel. Viața este un mister care traversează nivelurile de Realitate, este prezentă în interiorul nivelurilor de Realitate și în același timp este dincolo de ele. "Natura transdisciplinară are o structură ternară (Natură obiectivă, Natură subiectivă, Natură trans-), care definește *Natura vie*. Această Natură este vie pentru că viața este prezentă în toate gradațiile sale și pentru că studiul său necesită integrarea *experienței trăite*. Cele trei aspecte ale Naturii trebuie considerate simultan în termenii inter-relaționării lor și a conjugării lor cu toate fenomenele Naturii vii"[139] Vorbind despre diferența dintre un sistem reprezentat de o ființă vie, înzestrat cu viață și un sistem automat, mecanic, trebuie să ne ridicăm întrebarea: ce are un organism, o formă de viață în plus față de un sistem lipsit de viață? Dacă vom considera viața ca fiind o formă aparte de energie, provenind direct din zona Terțului ascuns, care intrând în combinație cu materia și cu forma, creează un sistem viu în loc de un sistem mort, atunci suntem nevoiți să spunem că și viața se supune principiului gradației. *Cu alte cuvinte, pentru a aplica logica energiei, trebuie să postulăm că există o scară a vieții, care cuprinde grade ale vieții, în funcție de interioritatea energiei care joacă rolul de energie liberă.* O caracteristică importantă a energiei **vieții**, care este și ea, firește, desfășurată pe grade, precum orice altceva în acest Univers pe care îl ocupăm, este interioritatea sa. Cu alte cuvinte, orice ființă vie este așa fiindcă este animată de ruptura, de contradicția interior-exterior, fiindcă are **interioritate.** Dintr-un anume punct de vedere, chiar definiția vieții poate fi elucidată prin discontinuitate: *discontinuitatea dintre nivelul de*

[138]A se vedea Emil Scarlat, Nora Chiriță, *Bazele ciberneticii economice,* [online] Editura Economica, București, 2012, [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://www.asecib.ase.ro/BCIB/CAPITOLUL-5.pdf

[139]"Transdisciplinary Nature has a ternary structure (objective Nature, subjective Nature, trans-Nature), which defines *living Nature.* This Nature is living because it is there that life is present in all its degrees and because its study demands the integration of *lived experience*. The three aspects of Nature must be considered simultaneously in terms of their inter-relation and their conjunction within all the phenomena of living Nature". A se vedea Basarab Nicolescu, *Transdisciplinarity and Complexity: Levels of Reality as Source of Indeterminacy,* [online], [citat în octombrie 2013], Disponibil pe Internet la adresa http://ciret-transdisciplinarity.org/bulletin/b15c4.php

Realitate al materiei vii și cel al materiei lipsite de viață[140]: astfel, viața devine **o consecință a contactului energetic simbolic dintre Subiect și Obiect.**

„Ideile sistemice au fost formulate ca generalizări ale cunoştinţelor despre organisme popularizate în prima parte a secolului XX. Natura vieţii a fost unul din punctele nodale ale biologiei: posedă fiinţele vii, care sunt, evident, mai mult decât suma componentelor lor, o componentă misterioasă, non-materială care stă la baza vieţii (un asemenea curent a fost vitalismul)? Multe răspunsuri plauzibile au putut fi formulate mult mai recent, după descoperirea mecanismelor genetice ale ADN-ului. Totuşi, se poate spune că, începând cu ultima parte a secolului XIX, biologia foloseşte pe scară largă o paradigmă holistă, una din ideile forţă consacrate fiind cea potrivit căreia *gradul de organizare* reprezintă o caracteristică crucială a organismelor vii, mai degrabă decât o forţă spirituală, metafizică." [141]

Friedrich Cramer[142] investighează viul sub raportul dezintegrării și ordinii, unde viul înseamnă energie, iar moartea este lipsa transportului de energie, instaurarea stării de echilibru, de uniformitate și omogenitate. Din punct de vedere al dialecticii interior-exterior, insaurarea morții reprezintă eliminarea interiorului, colapsul contradicției prin uniformizarea exterior-exterior. La Bergson, viaţa este un "efort", un "flux", un fel de undă care "urcă panta pe care coboară materia.

Interioritatea ca element esențial al formei de viață a fost observată și de Georges Bataille: „Vă pun în gardă, cu toate acestea, împotriva obiceiului de a privi aceste ființe infime numai din afară; împotriva obiceiului de a le privi ca pe niște lucruri care nu există înăuntru. Dumneavoastră și cu mine existăm înăuntru. Dar la fel se întâmplă și cu câine și, prin urmare, cu o insectă sau cu o ființă mai mică. Cât de simplă ar fi o ființă, nu există un prag de la care să apară existența înăuntru. Acesta nu poate fi rezultatul complexității crescânde. Dacă ființele infime nu ar avea mai întâi, în felul lor, o existență înăuntru, niciun fel de complexitate n-ar putea-o face să se ivească.".[143] Observația sa este corectă privind faptul că interioritatea nu este o consecință a complexității, însă *gradele de interioritate,* pe care autorul amintit nu le remarcă, sunt cu certitudine o consecință și a complexității.

Doar energia cu grad de interioritate absolut, cea față de care totul este exterior și nimic interior, cea cu mișcare interioară zero, se poate conserva. Interioritatea devine așadar

[140]Materia organică și cea anorganică au fost clasificate ca niveluri de Realitate diferite de către Nicolai Hartmann. A se vedea Basarab Nicolescu, "Transdisciplinarity: The Hidden Third", în *Human and Social Studies,* Vol.I, No.I, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2012, p.16.
[141]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 2.
[142]Friedrich Cramer, *Haos și ordine. Structura complexă a* viului, BIC ALL, București, 2001, p.152.
[143]Georges Bataille, *Erotismul*, Editura Nemira, București, 1998, p. 21.

măsura dintre Unitate și Diversitate, fiindcă este proporțională cu specializarea Energiei. Devine oare viața astfel ca fiind *ab initio* inerentă contradicției interior- exterior, datorită puternicei ei caracteristici de interioritate?

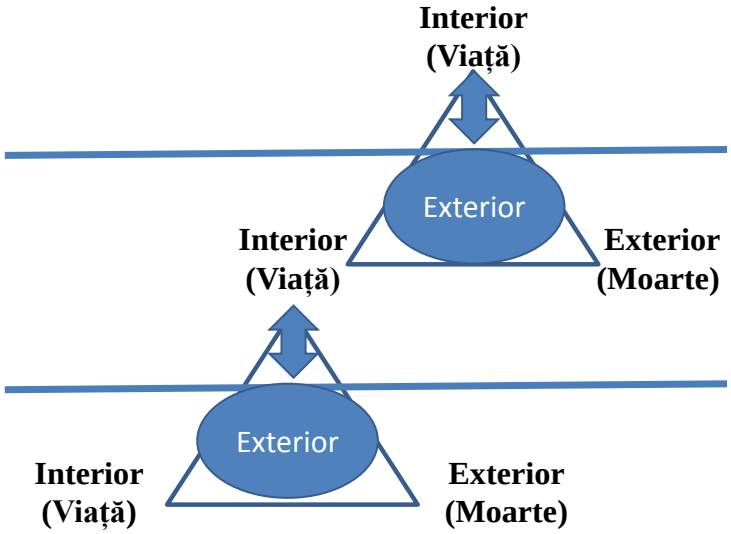

Fig. 16: Gradele de viață ca grade ale interiorității

„Obiectele vii sunt compuse din materie și se conformează legilor fizicii și chimiei. De aceea, aceste legi contribuie la un nivel de înțelegere a cosmologiei. Cu toate acestea, sistemele biologice au caracteristici diferite față de sistemele lipsite de viață. Ideea că putem înțelege caracteristicile sistemelor vii prin derivare sau prin explicația oferită de legile fizice sau chimice nu este un fapt științific, ci o presupunere scolastică. Pentru a înțelege cosmologia, trebuie să studiem de asemenea biologia pentru date științifice de bază despre obiectele vii, și așadar despre natura noastră."[144] În sistemele închise ale fizicii, structurile conținute pot fi analizate ca și cum ele ar fi independente de forțele externe. Însă **sistemele vii**, fie că sunt *organisme biologice* sau *organizații sociale*, sunt în mod acut dependente de mediul lor extern și astfel ele trebuie privite ca fiind sisteme deschise. [145]

2.2 Complexul nevoii de contradicție ontologică

Observăm, din cele de mai sus, că în teoria sistemelor *nu este subliniată nevoia pe care o au sistemele de contradicție*. Considerăm că este necesar în cele ce urmează a analiza **contradicția ca sursă de mișcare dar și de nemișcare a energiei**, a vedea cum prin compunerea postulatului logic al transdisciplinarității cu cel ontologic se ajunge la postulatul

[144]Paula S. Derry, „The Place of Biology in Cosmology", în *Transdisciplinarity in Science and Religion*, Editura Curtea veche, București, 2009, p. 232.
[145]Daniel Katz, Robert Louis Kahn, *op. cit.*, p.22.

epistemologic, mai concret, cum contradicția proiectată și contextualizată în niveluri diferite de Realitate duce la complexitate, și care sunt **componentele** complexului nevoii de contradicție a sistemelor.

În esența ei, lumea trebuie să fie creată, **în mod simbolic**, prin reconcilierea de către energie a *nevoii fundamentale de contradicție cu nevoia fundamentală de non-contradicție,* sau de liniște[146]. Conform postulatului lui Lupașcu, fiecare fenomen, element sau eveniment *e* este întotdeauna asociat cu un anti-fenomen, anti-element sau anti-eveniment *non-e*. Actualizarea lui *e* aduce cu sine potențializarea lui *non-e* și viceversa, alternativ, fără ca vreuna dintre ele să dispară complet. Fiind o expresie particulară a unui principiu general al afirmației și negației, manifestarea sa îi dă o importanță aparte, întrucât doar fricțiunea, conflictul, tensiunea potrivită dintre cele două face posibilă existența a tot ce înseamnă creație. Astfel, această formă particulară de A și de non-A, de afirmație-negație, ajunge să fie fundamentală pentru ca un lucru oarecare să existe, deoarece reprezintă expresia unei **nevoi de energie**.

Decurgând din contextualizarea nevoii de mișcare a energiei, prin intermediul complexului de contradicție, traiectoria umană și a sistemelor sociale este alimentată, energetic vorbind, de dialecticile minte-corp, interior- exterior, subordonare conștientă-subordonare automată, voie-nevoie, plăcere- suferință, etc.

[146]Fenomenul a fost remarcat și de către psihanaliști și au fost elaborate explicații și interpretări asupra sa. La Freud este numit principiu al constanței, la Fechner principiu de stabilitate. A se vedea Sigmund Freud, *Dincolo de principiul plăcerii*, Editura Trei, București, 1996, p. 15.

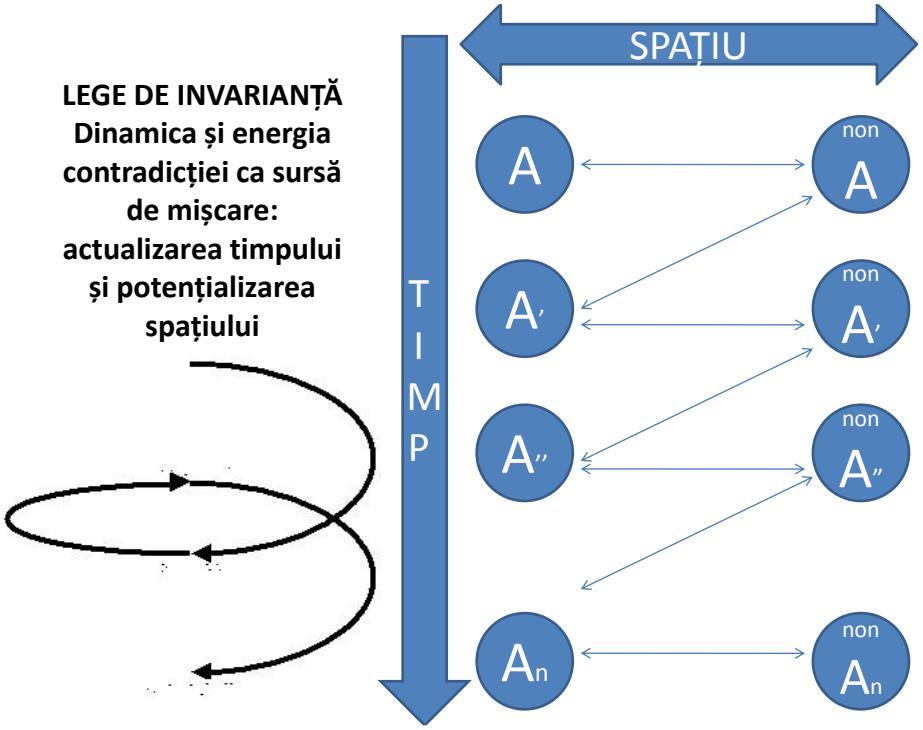

Fig. 17: Contradicţia ca sursă de energie pentru sisteme

Nevoia de contradicție este așadar o nevoie primară cerută de existența unui sistem, în strânsă legătură cu nevoia sistemului de energie. Ca nevoie fundamentală a existenței sistemelor, decurgând din logica contradicției și din principiul de interdependență universală, nevoia de contradicție este o nevoie creatoare prin excelență, de vreme ce satisfacerea ei permite existența lucrurilor contradictorii, și așadar a unui spectru al creației vast. Din acest punct de vedere, Terțul inclus este un principiu creator, un *instrument al creației*, iar logica terțului inclus este o logică a creației și ca atare, o logică a evoluției. Nevoia de contradicție are o directă legătură cu Terțul inclus. Nevoia de contradicție este concomitent o nevoie de Terț inclus, după cum și nevoia de Terț inclus este în același timp o nevoie de contradicție. Singura excepție de la logica ternară o reprezintă contradicția în sine: conform lui Ștefan Lupașcu, singura contradicție lipsită de terț inclus este contradicția *conceptuală* dintre contradicție și non-contradicție. Cu alte cuvinte, nu există niciun nivel de Realitate în care contradicția și non-contradicția *in abstracto* să fie unificate conceptual. Acesta este de altfel și motivul pentru care *logica terțului inclus nu poate fi considerată o logică a absurdului*.

Complexul ontologic al contradicției cuprinde de asemenea **interiorul** și **exteriorul** contradicției.

Cu privire la **interiorul** complexului de contradicție, trebuie să afirmăm că terțul inclus apare însă doar atunci când energia produsă de contradicție *atinge maximul suportat de*

sistemul din care face parte contradicția: punctul de echilibru- semi-actualizarea și semi-potențializarea- este unul de maxim antagonism sau de contradicție din care se naște o stare T (T de la terț inclus), rezolvând contradicția într-un nivel de Realitate mai înalt. Acest principiu, alături de conceptele de actualizare, potențializare și terț inclus sunt întemeiate pe lucrările lui Ștefan Lupașcu[147] și Basarab Nicolescu[148].

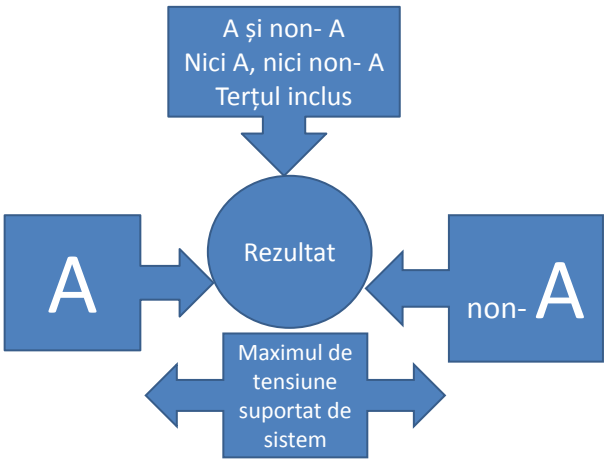

Fig. 18: Șocul energetic maxim produs de contradicție ca necesitate pentru manifestarea terțului inclus

Aceasta presupune situația în care *niciunul dintre termenii contradicției nu reușește să îl anuleze pe celălalt*. În acest ultim caz, contradicția dispare fără manifestarea terțului inclus. Dacă ea dispare fără manifestarea terțului inclus, atunci contradicția a fost sterilă, fără ca energia antrenată de manifestarea ei să producă *un fenomen nou*.

Din punct de vedere al **exteriorului** contradicției, ea poate avea două tipuri de finaluri, sau de liniște, satisfacție, non-contradicție, corespunzând desigur nevoii de non-contradicție a complexului de contradicție în sine. Ca expresie a nevoii opuse nevoii de contradicție, opuse tocmai datorită nevoii de contradicție a nevoii de contradicție, descărcarea energiei aduce liniște într-un fel, printr-o anumită satisfacție, printr-o anumită liniște. Non-contradicția este rezolvarea contradicției. Dar ea poate fi de două feluri, corespunzând celor două finaluri posibile ale contradicției. Contradicția poate fi împăcată sau ignorată. Atunci când contradicția este ignorată, practic ne confruntăm cu situația în care un termen al ei, A sau non-

[147]Stéphane Lupasco, *Le principe d'antagonisme et la logique de l'energie*, Paris, Éditions du Rocher, 1987 (1981).
[148]Basarab Nicolescu, *Nous, la particule et la monde*, Paris, Éditions du Rocher, 2002 (1985).

A, după caz, câştigă într-un fel sau altul, rămânând doar el în ecuaţie. Aceasta nu înseamnă, desigur, că opusul său a încetat să mai existe, ci doar acţiunea sa este cumva anulată în acel context.

Orice băț are două capete: și de aceea și existența are mereu două capete. Pe cât de banală ar părea această afirmație, ea este însă susceptibilă de nuanțare, întrucât primul capăt al existenței nu este neapărat începutul ei, fiindcă acesta nu este un sfârșit, ci un început. Primul sfârșit al existenței este acela ca ea să nu înceapă *niciodată*. Aceste două finaluri sunt create de săgeata timpului, de ireversibilitatea lui. Dacă timpul ar fi fost reversibil, el nu ar fi avut puternicul său caracter ordonator, și nu ar fi fost nevoie de finalitatea lucrurilor. "Chiar existența vieții depinde puternic de al doilea principiu al termodinamicii. Acest principiu afirmă că entropia unui sistem închis va crește. De aceea, procesele vieții sunt ireversibile."[149]

Finalitatea lucrurilor, ca expresie a actualizării maxime, reprezintă o formă de **solid simbolic**. Astfel, dacă acel capăt al existenței reprezentat de finalul ei, înseamnă practic, epuizarea tuturor posibilităților, capătul existenței reprezentat de ne-începutul ei, înseamnă practic, imposibilitatea absolută. Din punct de vedere al cuplului potențializare-actualizare, primul final înseamnă potențializare maximă dar actualizare zero, iar celălalt, potențializare zero și actualizare maximă.

Vom vedea mai jos cum contradicția dintr-un nivel de Realitate creează solid simbolic în alt nivel de Realitate. Aceasta reprezintă o altă aplicație deosebit de importantă a complexului nevoii de contradicție, pe lângă posibilitatea de mișcare a Energiei pe care o oferă.

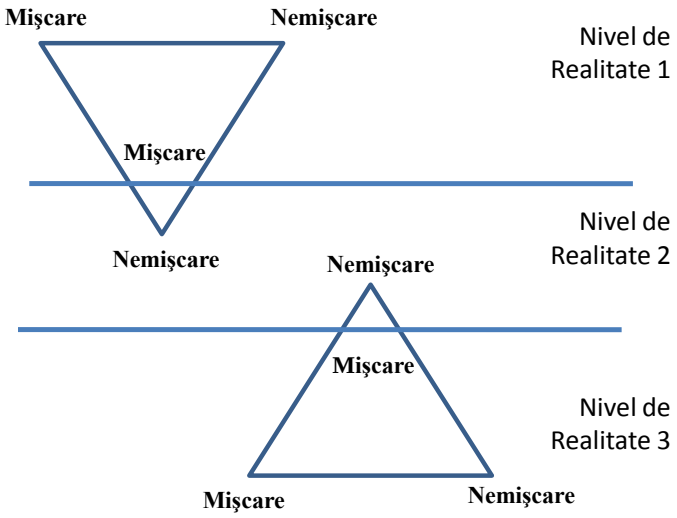

[149] Însă ecuațiile fundamentale ale fizicii nu par a prefera o direcție anume a săgeții timpului. A se vedea Cristi Stoica, "The contribution of the initial singularity to the life processess", în *Noema*, Vol. XII, 2013, p.143.

Fig. 19: Mișcarea dintr-un nivel de Realitate percepută ca nemișcare în alt nivel de Realitate

Din nivelul de Realitate al existenței macrofizice a ființei umane, de pildă, percepem mișcarea moleculelor ca o formă de solid, deci ca o nemișcare, iar mișcarea planetelor și a Soarelui ca o formă de nemișcare, dar în sens opus, ca o formă de spațiu. Deși ambele tipuri de mișcare se desfășoară, fiecare în lumea ei, fiecare în nivelul ei de Realitate, la fel, în nivelul de Realitate al ființei umane, aflată între ele, au efecte diferite, și asta doar datorită relativității curgerii Timpului în fiecare nivel de Realitate în parte.

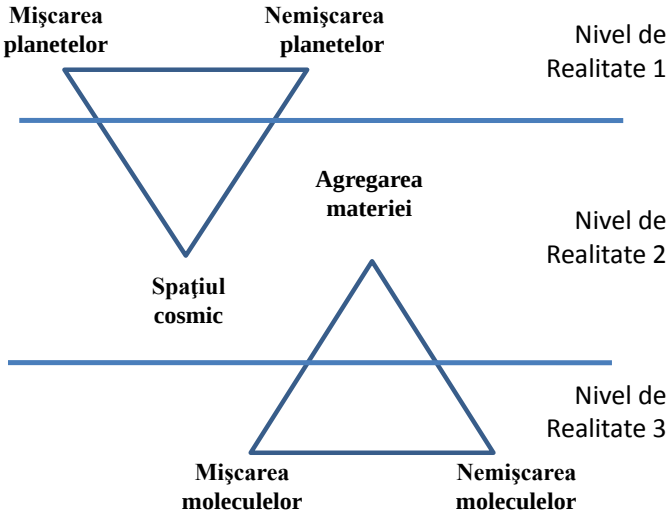

Fig. 20: Datorită structurii scalare a universului, de la infinitul mic la infinitul mare, traiectoria inferioară poate intersecta traiectoria superioară și nu invers

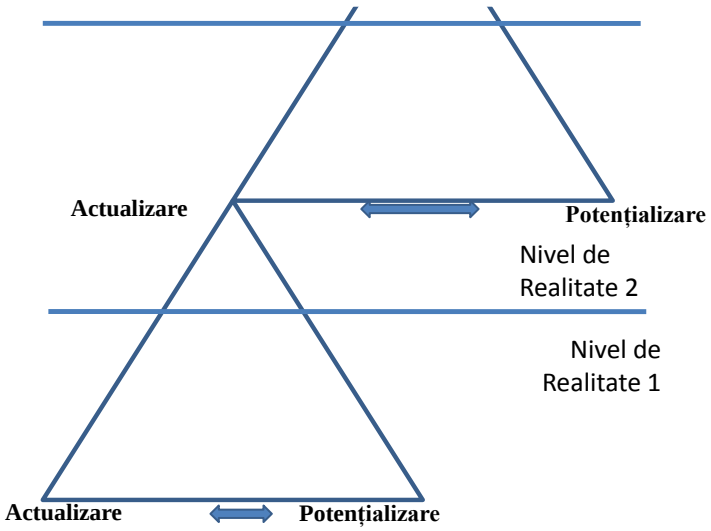

Fig. 21: Relativitatea timpului permite traiectoriei sistemelor dintr-un nivel de Realitate să susţină existenţa sistemelor din alt nivel de Realitate

Deși numele pe care îl poartă teoria este cel al relativității, de fapt ea este o teorie care afirmă un izomorfism. Timpul este relativ într-un sistem față de altul, însă absolut în interiorul fiecărui sistem luat în parte.

Cu privire la teoriei relativității restrânse a lui Albert Einstein, este pe deplin justificată supărarea lui Kierkegaard, despre tendința omului de a relativiza Absolutul prin absolutizarea relativului. În cuvinte mai simple, aceasta înseamnă că, probabil, timpul este la fel de lung pentru toate sistemele, raportat la viața lor, doar că se măsoară în și pentru fiecare sistem în parte și nu pentru toate la fel. Însă nu este o simplă relativitate a vitezei curgerii Timpului, așa cum poate este interpretată de cea mai multă lume. Este o relativitate a existenței sale, care însă nu neagă ireversibilitatea sa. De fapt, pentru fiecare nivel de Realitate în parte există un spațiu-timp diferit[150].

Ireversibilitatea timpului este cea care obține solidificarea simbolică a traiectoriei, care compusă cu relativitatea curgerii sale în toate sistemele, oferă posibilitatea ca sistemele să își ofere unele altora puncte de sprijin, care să permită structurarea. Săgeata timpului permite existența lucrurilor ireversibile, respectiv a solidului, chiar și a solidului fizic.

Fenomenul nu ar fi fost posibil în absența relativității timpului în sisteme. Timpul, ca prim agent al Universului, poate deci fi considerat o primă constrângere, și deci, *o primă lege simbolică* a Universului pe care îl cunoaștem. Orice libertate există doar în limitele acestei legi. Faptul că în lumea cuantică Timpul este considerat, în ecuații, reversibil face din aceasta o lume nenăscută, spontană. De altfel, dacă orice sistem din Univers are opusul său ca anti-sistem, conform lui Ștefan Lupașcu, atunci existența unui nivel de Realitate în care Timpul este reversibil este absolut logică. La nivel general însă, cu privire la timpul fizic și în termeni de aliniamente, singurul mod de a obține întoarcerea în timp, respectiv reversibilitatea timpului, ar fi de a acționa cu o forta din aliniamentul său opus, respectiv indeterminism, atât de puternic, încât să creeze ordinea necesară pentru a compensa dezordinea colosală adusă de reversibilitate. "Dar între libertatea cuantică și libertatea omului este o diferență importantă. Evenimentele cuantice nu aleg între a coopera sau nu între ele- neseparabilitatea lor le forțează să se supună acestei cooperări. În ansamblu, scara cuantică nu alege între a coopera sau a nu coopera cu scara cosmologică". În termenii curgerii relative a timpului în niveluri de

[150]A se vedea Basarab Nicolescu, *De la Isarlîk la Valea Uimirii*, Vol. I, Curtea Veche, București, 2011, p.107.

Realitate diferite, pentru om, întoarcerea în trecut este posibilă doar ca întoarcerea din viitorul inevitabil al morții și al lucrurilor viitoare deja petrecute în prezentul unei alegeri conștiente și diferite. [151]

Primul produs al contradicției timp-mișcare, este *traiectoria simbolică a energiei*: „abolirea timpului generează sensul”[152] Trebuie aici menționat că un sistem complex este unul format din mai multe traiectorii și, desigur, întregul este mai mult decât suma părților, conform vechiului principiu formulat de Aristotel. O formă de viață este un exemplu perfect de sistem inteligent, având un grad mai înalt sau mai scăzut de complexitate. Dacă se separă traiectoriile componentelor sistemului, sistemul moare, deși componentele urmează fiecare în continuare o traiectorie individuală. O formă de viață trece mișcarea în alt nivel de Realitate și de aceea putem afirma că întregul este un alt nivel de Realitate decât suma părților.

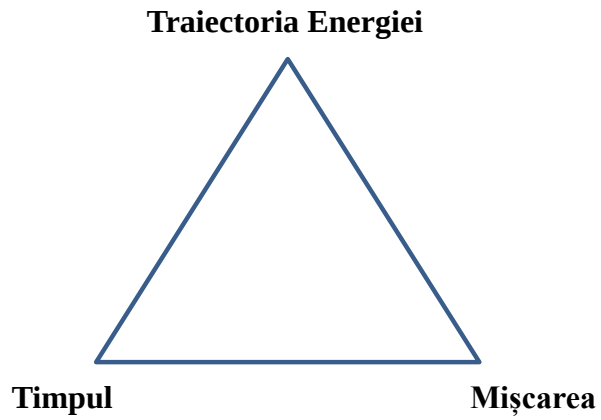

Fig. 22: Traiectoria simbolică a Energiei ca formă fundamentală de solid simbolic pentru nivelurile de Realitate cu care interacționează

Din această perspectivă, structurarea înseamnă practic o mișcare care se solidifică, prin menținerea traiectoriei sale în timp, iar destructurarea înseamnă o mișcare care își încetează traiectoria. De exemplu, oprirea traiectoriei unei mișcări având în jurul său o mișcare, care are în jurul său o mișcare, etc., înseamnă lipsirea de structură pentru toate mișcările subsecvente și deci descompunerea lor. Aceste mișcări vor trece în derivă până la oprirea lor sau la intersecția cu alte mișcări structurate.

[151]Idem, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 156.
[152]Idem, *Teoreme poetice*, *loc. cit*., p. 56.

Datorită relativității, rotația care se produce în jurul unei traiectorii o și intersectează în același timp. Ca exemplu, putem lua mișcarea de rotație a atmosferei unei planete în jurul acesteia. Rotația atmosferei se produce în realitate în jurul traiectoriei planetei, însă cum traiectoria este compusă, ca orice mișcare, din mișcare și nemișcare, ea poate fi intersectată. Mișcarea secundară intersectează traiectoria mișcării principale, și din această cauză substanțele care au o proprietate vibratorie mai mare, respectiv o frecvență a mișcării mai mare, pot inflitra, pătrunde, permea, substanțele mai puțin dense.

Din această perspectivă, mișcarea ființei umane este aflată sub un număr mare de legi de mișcare. Dacă am face modelul ei, ar fi probabil compus din traiectoria unei spirale principale, în jurul cărora au loc nenumărate rotații ce formează alte spirale, în jurul cărora au loc alte numeroase rotații ce formează alte spirale, iar din toate traiectoriile plecând rotații destructurate ca fragmente de traiectorie oprite undeva[153].

În aceste condiții este necesar să fie pus în discuție conceptul de grad de materialitate, cu atât mai mult cu cât, în limbajul științific, structura Realității pe niveluri este corespondentă cu existența nivelurilor de materialitate din natură[154].

Stările de agregare a materiei sunt proporționale cu gradul de materialitate. Dar acestea (solidă, lichidă, gazoasă) se referă doar la universul macrofizic. Dacă și celelalte niveluri de Realitate au gradele lor de materialitate, exprimate în stări de agregare diferite? „Conceptul-cheie în înţelegerea materialităţii Universului este cel al nivelurilor de Realitate.[155]”

O consecință importantă a ireversibilității Timpului este aceea că moartea este inevitabilă, este sigură. Din acest punct de vedere, este posibilă construcția **solidului simbolic** între naşterea sigură și moartea sigură a unei particule, entități, și chiar organism.

Dacă luăm exemplul cu pisica lui Schrödinger, în care dacă ne uităm în cutia aflată în lumea cuantică, constatăm că pisica este vie și moartă în același timp, aceasta nu înseamnă câtuși de puțin că pisica va trăi în continuare și vie și moartă, ci doar faptul că percepem simultan atât întreaga sa viață cât și moartea sa inevitabilă, precum și ce s-a întâmplat după moartea ei, plus alte traiectorii care au intersectat-o. Acesta este un exemplu minunat despre cum contradicțiile dintr-un nivel de Realitate sunt împăcate în alt nivel de Realitate prin Terțul inclus.

---

[153]În funcție de calitățile mișcării unui om, putem vorbi de asemenea de gradele de materialitate ale mișcării. O persoană care muncește de pildă într-un post fix are caracteristicile stării de agregare solide, corespunzând unui organ static în cadrul unei organizații, iar una care circulă să spunem permanent între diverse compartimente, alimentându-le cu informație în mod mutual, are caracteristicile unei stări de agregare lichide, funcționând ca un organ lichid, precum sângele de exemplu.

[154]Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 244.

[155]Idem, “L’homme peut-il vivre heureux sans spiritualité?” în *Caravancafé* [online], *loc. cit.*

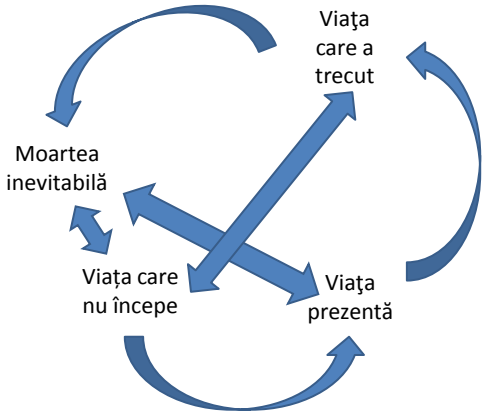

Fig. 23: Contradicţiile dintre formele de Viaţă şi Moarte şi mişcarea creată de contradicţii care, prin relativitate, formează solidul simbolic

Această percepție simultană este cea care creează senzația de solid, în alt nivel de Realitate, întrucât mișcarea nu este experimentată ca mișcare ci ca o întreagă traiectorie a mișcării. Câtă vreme mișcarea se desfășoară într-un nivel de Realitate, ea creează solid pentru alt nivel de Realitate, indiferent ce traiectorie urmează. Din acest punct de vedere, liberul arbitru poate exista fără să încurce cu nimic lucrurile. Un om va fi perceput, după această logică, dintr-un nivel de Realitate adiacent, ca născut, cu viața trăită deja după o traiectorie oarecare, și mort în același timp. Întreaga traiectorie a mișcării este proiectată deodată în alt nivel de Realitate, datorită relativității Timpului.

Acesta este un fenomen posibil fiindcă Moartea și Nașterea sunt amândouă puncte fixe, datorită ireversibilității. Traiectoria dintre ele depinde de mulți parametri, inclusiv de liberul arbitru, însă din punct de vedere al celuilalt nivel de Realitate, asta nu contează. Câtă vreme mișcarea dintre ele este certă, traiectoria ei este neimportantă.

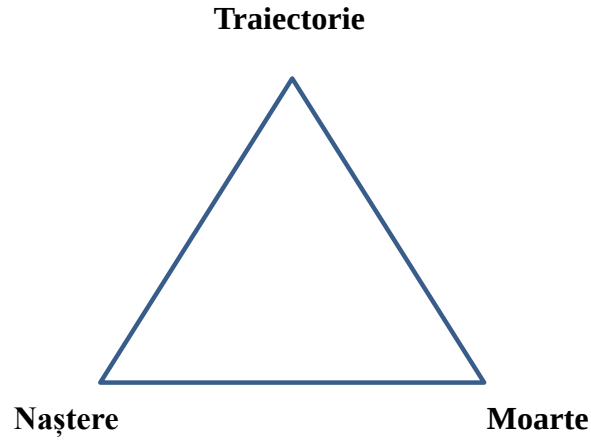

Fig. 24: Solidul simbolic ca proiecție simultană a traiectoriei dintre punctele fixe Naștere și Moarte

Acest principiu se aplică nu doar cu privire la lucrurile evident inevitabile- cum ar fi moartea care urmează nașterii, dar și la lucrurile de pe parcursul vieții unui om. Pe parcursul vieții unui om, există o serie de evenimente care se declanșează și au un final inevitabil. Percepția simultană a nașterii și finalului unui fenomen, cu alte cuvinte a unei traiectorii conținute de traiectoria generală, reprezintă percepția unei forme de solid pentru ființa umană. În alți termeni, o astfel de percepție ar putea fi numită clarviziune- sau prevederea viitorului- dar nu este o predicție incertă sau o ghicire, ci este percepția propriei vieți din alt nivel de Realitate, sau, mai exact, a unor evenimente din propria viață care s-au întâmplat deja, fiindcă sunt inevitabile.

Ca orice formă de ordine, această percepție a solidului creează o libertate de mișcare mai mare celui care îl percepe.

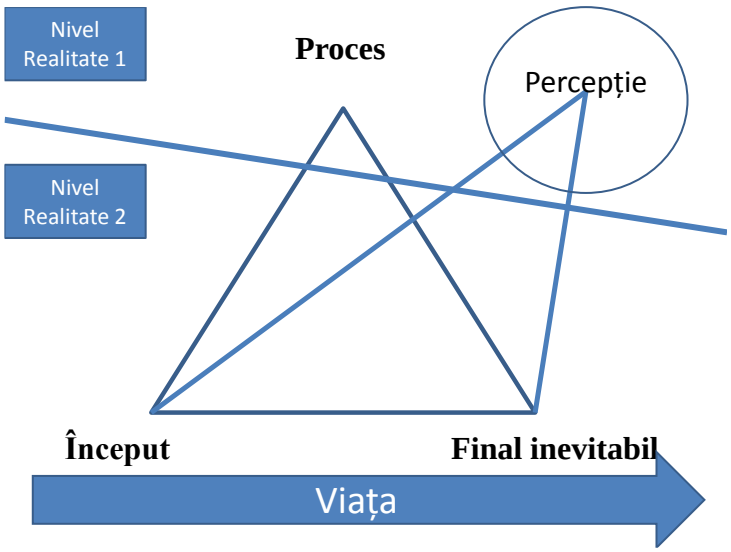

Fig. 25: Clarviziunea ca percepție simultană a traiectoriei dintre punctele fixe Începere și Final inevitabile ale unui proces oarecare din interiorul Vieții

Un exemplu strălucit de personalitate care a reușit să atingă percepția din alt nivel de Realitate a muzicii este Sergiu Celibidache. Percepția sa de alt tip, de altă calitate, se regăsește în scrierile sale: "Când spuneți: nu am putut să te sun ieri-seară, pentru că mama a venit prea târziu, când ați început știați unde vreți să ajungeți, știați finalul, că a venit mama dvs. Finalul era cuprins în început: astfel se desfășoară actul gândirii. Așadar, finalul este sincron prezentului, inerent începutului. La fel se întâmplă și cu actul muzical. Finalul este cuprins în început; și nu potențial, ci *efectiv*."[156] Nu vom greși așadar afirmând că una dintre componentele geniului care a fost Sergiu Celibidache a fost clarviziunea.

Percepția de sfârșit instantaneu al oricărui fenomen este prezentă și la Krishnamurti: viața este țesută dintr-o sumedenie de morți mici iar să trăiești cu senzația morții conduce la o reexaminare a temporalității, a noțiunii de trecut și de viitor[157].

Un exemplu de contextualizare într-un sistem social al ireversibilității care creează solid pe care se poate construi, este principiul de drept potrivit căruia legea dispune doar pentru viitor. Principiul este susceptibil de câteva excepții, aparente sau reale, de vreme ce nivelul de Realitate în care el există permite aceasta.

Autoritatea lucrului judecat este și ea tot un exemplu de solidificare în același nivel de Realitate. Și în general, regulile unui joc, cum ar fi cel de șah, afirmă o formă de ordine pe

[156]Sergiu Celibidache, *Despre fenomenologia muzicală*, Spandugino, 2012, p. 49.
[157]René Barbier, *Cercetarea, educația și sentimentul morții: cugetări în spiritul lui Krishnamurti*, în Basarab Nicolescu (editor), *Moartea astăzi*, Editura Curtea Veche, București, 2008, p.158.

care să se poată construi jocul. Fără aceasta, nu ar fi posibilă existența lui cu totul. La fel cu regulile sociale, sau regulile sexului, sau regulile orgoliului.

Trecutul interior cristalizat in comun este așadar singura legătură cu adevărat durabilă dintre oameni, din simplul motiv că timpul este ireversibil și creează suprafețe solide.

Ceea ce împacă ideea libertății de mișcare cu cea a solidului creat de relativitatea timpului, este faptul că fiecare nivel de Realitate are legile sale de mișcare, conținând așadar mișcarea proprie, cu libertățile și constrângerile sale. Din alt nivel de Realitate, datorită relativității timpului, ea este nemișcare: viață și moarte simultan. O nemișcare care oferă sprijin pentru mișcarea din acest ultim nivel.

Complexul nevoii de contradicție include faptul că *dinamica logicii energiei și a contradictoriului acționează întotdeauna contextualizat.* Mai concret, o formă specializată de energie poate juca roluri diferite în cadrul complexului. Cu alte cuvinte, aceeași formă specializată de energie poate juca, în funcție de contextul nivelului de Realitate și al procesului în care se manifestă, fie rolul contradictoriu, fie pe cel non-contradictoriu, fie pe cel de terț inclus. *Adesea, în chiar interiorul unei singure contradicții, rolurile se schimbă între ele perpetuu.* Acest fenomen face realmente greu de observat și de înțeles lucrurile și favorizează reducționismul și necontextualizarea.

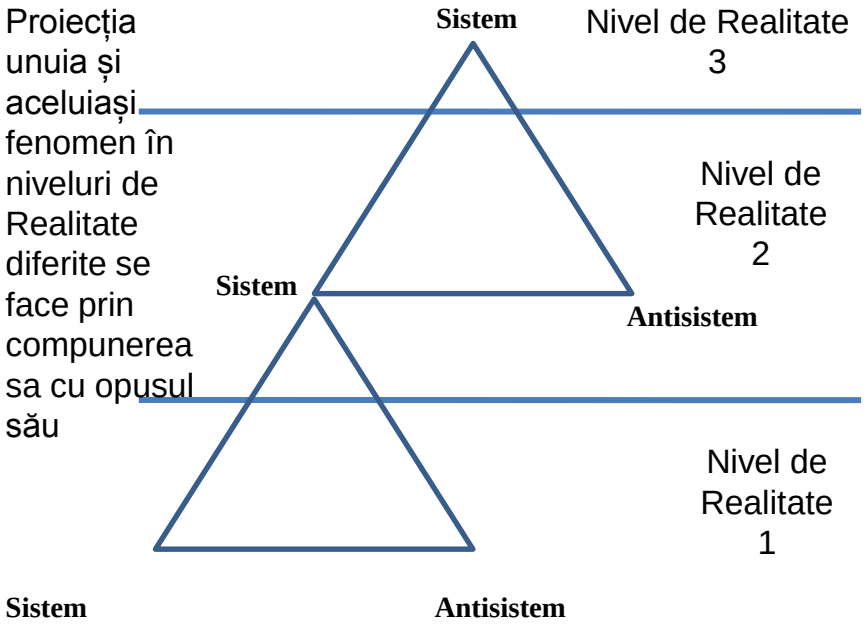

Nevoia de contradicție, creată de logica energiei, reprezintă un *complex* datorită *desfășurării sale pe niveluri de Realitate*, și a faptului că un fenomen este constituit **din el însuși și opusul său**, în alt nivel de Realitate. Lupașcu explică: "[…] din moment ce Manifestarea este ființă și neființă, pe cale de consecință, potențialitatea este ceea ce nu este

încă actualizat, dar conține ceea ce se va actualiza.” [158] Alte implicații pot de asemenea fi derivate din Tabelul Deducțiilor (Table des déductions, Lupasco, 1987/1951). Ca expresie a nevoii opuse nevoii de contradicție, opuse tocmai datorită nevoii de contradicție a nevoii de contradicție, mișcarea energiei este urmată de nemișcare. Nemișcarea este apoi urmată de mișcare și tot așa. O mișcare fără nemișcare ar fi tot o formă de nemișcare, lipsită de spontaneitate, de eveniment. Din acest punct de vedere, Mișcarea este fără îndoială compusă din mișcare și nemișcare în același timp. Datorită logicii contradicției, mișcarea în sine, ca fenomen, nu poate exista decât dacă există în același timp cu nemișcarea, cu opusul său.

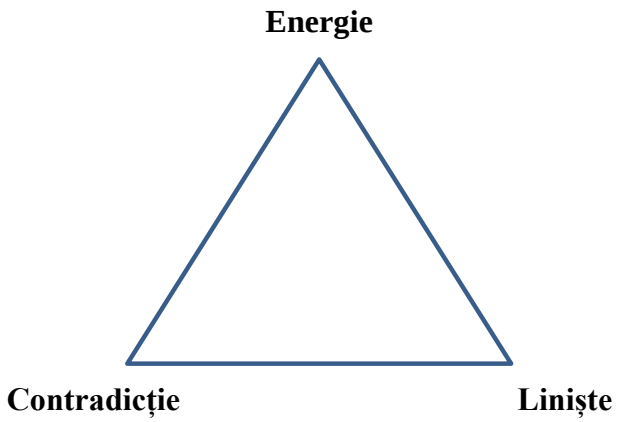

Fig. 26: Nevoia de contradicție a complexului nevoii de contradicție: contradicția dintre nevoia de contradicție și nevoia de liniște

În acest context, trebuie să acordăm o atenție cu totul specială lucrărilor asupra *logicii dinamice a energiei* elaborate de Ștefan Lupașcu.

Conform logicii dinamice a contradictoriului a lui Lupașcu: “Oricărui fenomen sau element sau eveniment logic oarecare, deci la raționamentul pe care-l gândesti, la propoziția pe care o exprimi, la semnul cu care o simbolizezi: e, de exemplu, trebuie asociat întotdeauna, structural dar și funcțional (s.n.), un anti-fenomen sau anti-element, sau anti-eveniment logic, deci un raționament, o propoziție, un semn contradictoriu: non-e”.[159] În viziunea lupașciană, contradicțiile nu-și pierd potențialitatea, energia, **nu se constituie într-o sinteză**.

Terțul inclus, cel care include atât afirmația sau negația într-un nivel de Realitate, nu reprezintă un terț inclus și în nivelul său de Realitate, ci doar o formă de afirmație sau negație. Datorită acestui fapt, *orice formă de existență implică opusul ei*, și așadar, un sistem va

[158]A se vedea Stéphane Lupasco, *op. cit.*, p. 58.
[159]Ibidem, p. 46.

îngloba întotdeauna contradicția dintre ele două. Ireversibilitatea timpului este poate cel mai potrivit exemplu de mișcare și nemișcare simultană. Pe de o parte, succesiunea ireversibilă a evenimentelor este o mișcare, pe de alta este o nemișcare. Timpul, construit din mișcare și nemișcare, devine o lege izomorfă, care se aplică contextualizat în toate sistemele cunoscute de către om. Relativitatea timpului este modul în care se petrece contextualizarea sa, și are un rol deosebit de important în construcția Universului. Față de moleculele dintr-o bucată de lemn, ființa umană percepe doar mișcarea, pe când față de sistemul planetar, ființa umană percepe doar nemișcarea, datorită relativității în curgerea timpului proporționale cu dimensiunea. Prin relativitatea timpului unelor sisteme față de celelalte, sau relativitatea timpului unui nivel de Realitate față de altul, viața și moartea unui sistem dintr-un nivel de Realitate susține viața unui sistem din alt nivel de Realitate, care la rândul său, prin viața și moartea sa, susține viața altui sistem, și tot așa, până la susținerea în viață a întregului Univers.

Dependența unui sistem deschis de **surse externe de energie** îl fac mai fragil și senzitiv la schimbările din mediul înconjurător, dar și mai dinamic și capabil să reacționeze. Fragilitatea este evidentă: *dacă sursa de energie ar dispărea, structura disipativă se va dezintegra*. Pe de altă parte, surplusul de energie permite sistemului să-și amplifice procesele interne, de exemplu contracarând micile perturbații prin reacții puternice, sau susținând ciclurile feedback pozitive o perioadă cât mai mare de timp. Aceasta face sistemul mult mai puternic în ceea ce privește dezvoltarea, creșterea sau adaptarea la modificări externe. În loc să reacționeze la toate perturbațiile prin bucle și mecanisme feedback negative pentru a aduce sistemul înapoi la starea de echilibru, un sistem funcționând departe–de–echilibru este, în principiu, capabil să producă o mai mare varietate de acțiuni de reglare, conducând la *multiple* configurații stabile[160]**.** Mișcarea dintr-un sistem de Realitate devine nemișcare în alt nivel de Realitate, și astfel, *nivelurile de Realitate își oferă unele altora puncte fixe, traiectorii fixe care să permită structurarea mișcării*, puncte de sprijin, concretizând **principiul autoconsistenței.** Actualizarea autoconsistenței este o actualizare progresivă a integrării Subiect-Obiect-sacru, deci a ființei.[161]

Transformarea în sine a energiei din mișcare în nemișcare sau din nemișcare în mișcare este o formă de liniștire, de satisfacție, care urmează tensiunea potențialității. Contradicția se creează și se împacă pe ea însăși prin terțul inclus.

[160] Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.*, p 7.
[161] A se vedea Mirela Mureşan (coord.), *op. cit.*, p. 25.

Complexul nevoii de contradicție, rezultat direct al logicii energiei, are prin urmare în mod necesar următoarele componente:

- Funcția contradictorie
- Funcția non-contradictorie
- Funcția conciliantă
- Interiorul contradicției
- Exteriorul contradicției
- Contextualizarea sau forma contradicției

Fundamentul metodologic al complexului nevoii de contradicție este reprezentat de postulatele transdisciplinarității: cel logic, cel ontologic și cel epistemologic.

Existența unui sistem are așadar nevoie de contradicția tuturor sistemelor care îl alcătuiesc. Corelând această realitate cu logica terțului inclus, putem concluziona că Universul este construit din sisteme de sisteme, construite din contradicții, care își găsesc împăcarea, concilierea, reconcilierea prin intermediul terților incluși din cadrul acelorași sisteme sau din cadrul sistemelor cu care ele sunt în legătură.

Dacă "contradicția binară este impasul iar contradicția ternară este mântuirea"[162], putem spune că nevoia de contradicție include simultan nevoia de impas și nevoia de mântuire. Cu alte cuvinte, existența se desfășoară mereu *între contradicție și rezolvarea ei*.

2.3 Thêmata, aliniamentele ontologice și principiile termodinamicii

Următoarea secțiune se ocupă de **primul nivel de contextualizare al complexului nevoii de contradicție**.

Contradicția ontologică pare a sta în spatele la foarte multe, dacă nu la toate, dintre contradicțiile contextualizate ce formează existența sistemelor, întrucât ele decurg din modul primar prin care energia, prin mișcare și interrelaționare, creează lumea. Din punct de vedere al energiei, polaritatea esențială a termenilor acestei contradicții se referă la *opoziția dintre o formă de energie imobilizată și o formă de energie liberă*[163].

[162]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p.30.

[163]Pentru diferența conceptuală dintre antinomii, contrarii și contradictorii, a se vedea Mihaela Grigorean, "Herméneutique transdisciplinaire du concept de contradiction chez Simone Weil", comunicare susținută în cadrul Atelierului internațional "Ateliers sur la contradiction", École nationale supérieure des mines de Saint-Étienne, Saint-Étienne, 6 aprilie 2013

Dualismul antagonist omogenizare-eterogenizare a fost formulat de Ştefan Lupaşcu, alături de dualismul logic identitate-alteritate, cu care este analog din punct de vedere logic. Din perspectiva lupaşciană, potenţializarea şi actualizarea se manifestă prin valori infinite, înlocuind valorile logicii clasice a identităţii, de tipul contradicţiei adevărat-fals. Tendinţa de eterogenizare, de diversificare, instaurată prin intermediul principiului lui Pauli, acţionează împotriva tendinţei omogenizatoare a energiei care decurge din existenţa Principiului al doilea al termodinamicii. După Basarab Nicolescu, viaţa nu există decât ca urmare a acestui dualism contradictoriu, permanent, omogenizare-eterogenizare, deoarece atât diferenţierea extremă cât şi realizarea unei absolute uniformizări ar conduce la o eternă nemişcare, la moarte cosmică. „În mod aparent, inamicul numărul unu al vieții este creșterea entropiei, această degradare care afectează în timp organismele vii duce la boală și în final la moarte. Dar, în același timp, fără legea entropiei, viața ar fi imposibilă."[164] **Ordinea viului** este înțeleasă ca generatoare de structuri spațio-temporale, ca un permanent lanț de ordine și dezintegrare, traversarea unor situații așa zis haotice, ce pot determina o ordine superioară și nouă. [165]

Dacă lumea este creată prin reconcilierea de către energie a nevoii fundamentale de contradicție cu nevoia fundamentală de liniște, a posibilității energiei de a fi imobilă împreună cu posibilitatea energiei de a fi mobilă, a actualizării cu potențializarea, urmând principiul simplității în complexitate și a valorilor infinite ale manifestării contradicției fundamentale, se ridică întrebarea dacă există **contradicții sau perechi contradictorii fundamentale**, esențiale, care urmează această contradicție esențială dintre contradicția în sine și rezolvarea ei și care să stea la baza tuturor celorlalte perechi contradictorii sau sisteme. Considerăm mai oportun a fi reunite generic sub conceptul de contradicție ontologică, de vreme ce a nominaliza în mod strict o contradicție anume ar sărăci-o de valoarea sa de principiu și ar contextualiza-o, ceea ce i-ar îndepărta calitatea de a fi esențială. De altfel, Ștefan Lupașcu a demonstrat că "logica antagonismului energetic nu tolerează existența experimentală a unui sistem format dintr-un singur cuplu de dinamisme antagoniste".[166]

Morihei Ueshiba observa cum opt forțe susțin creația: mișcarea și imobilitatea, solidificarea și fluiditatea, extensia și contracția, unificarea și diviziunea. [167]

[164]A se vedea Cristi Stoica, *op. cit.*, p.144.
[165]Friedrich Cramer, *op. cit.*, p.152.
[166]A se vedea Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 47.
[167]Morihei Ueshiba apud Michel Random, *op. cit.,* p.5.

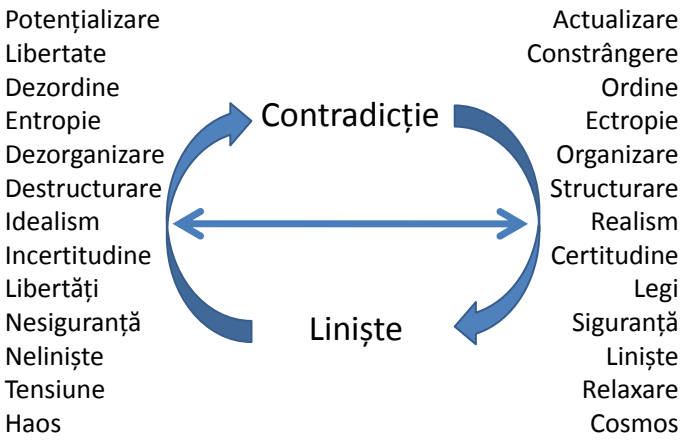

Fig. 27: Contextualizări ale contradicției ontologice sub forma de aliniamente ontologice

Aliniamentele Thêmata (θέματα, pluralul de la grecescul θέμα, théma) au fost puse]n evidență de către Holton[168], și sunt definite ca fiind structuri ascunse, repetabile, presupoziții ontologice, tipificații, teme antitetice, care pot apărea sub forma de cupluri contradictorii. Ele reprezintă, practic, niște aliniamente ontologice ca primă contextualizare a complexului simbolic al nevoii de contradicție a sistemelor. Datorită *complexului nevoii de contradicție*, pentru ca lucrurile să poată exista, este necesar ca în antagonism cu mișcarea și permanenta schimbare să existe spații de existență caracterizate de o anumită permanență, concretizată în puncte fixe, invarianțe, timpi de existență, corespunzând antagonismului potențializare-actualizare, haos-cosmos, entropie-ectropie, dezordine-ordine, destructurare-structurare, dezorganizare-organizare, real-imaginar. O cauză a robusteței intrinseci a sistemelor cu auto-organizare a fost identificată în fluctuații, mișcările aleatoare sau "zgomote". O anumită cantitate de incertitudine, determinată de comportamentul fluctuant, aleator al sistemului va facilita mai degrabă decât va împiedica autoorganizarea. Mișcarea generală are nevoie, conform logicii energiei, de opusul ei pentru a exista. Cu alte cuvinte, mișcarea, pentru a exista, are nevoie de anti-sistemul său, nemișcarea. Universul este astfel construit din tensiune între ordine și dezordine, între cosmos și haos, între legi și posibilități, între organizare și entropie, între informație și incertitudine, între obiectiv și subiectiv. Trebuie să amintim că acest principiu este întâlnit și în studiile alchimice, unde aliniamentele sunt denumite *Volatile* și *Fixum*. Pentru lucrarea de față, care se ocupă de studiul sistemelor sociale, cea mai mare

[168]Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 165.

importanță o au cuplurile contradictorii **stocare-împrăștiere, realism-idealism și calitate-cantitate.**

Sociologul american Talcott Parsons identifică cinci asemenea forme de cupluri contradictorii, denumite de el *alternative ale orientării acțiunii sociale*: orientarea spre sine sau spre colectivitate; particularism-universalism; calitate-performanţă; afectivitate-neutralitate afectivă; difuziune-specificitate[169].

Așa cum chiar Lupașcu afirmă: "Am creat o logică care este în mod precis o logică a contradictoriului, cu alte cuvinte, am introdus noțiunile eclectice de potențializare și actualizare pentru a fonda o logică cu trei valori, datorată unui joc reciproc de actualizare și potențializare a omogenului și a eterogenului; omogenitatea și eterogenitatea fiind fenomene contradictorii, din moment ce unul este întemeiat pe identitate iar celălalt pe diferențiere..."[170]

Dacă privim starea sistemului *înainte de auto-organizare, există doar o configurație posibilă: una dezordonată*. O configurație dezordonată este una în care stările posibile ale componentelor individuale *au aceeași probabilitate de a se produce*. Deoarece numărul de componente ale unui sistem este foarte mare iar numărul de stari posibile ale fiecărei componente este, de asemenea, mare, rezultă că o configurație dezordonată este cea în care oricare dintre componente se poate afla, cu aceeași probabilitate în oricare dintre stările posibile. Acest lucru înseamnă, în esență, că sistemul este **simetric**: din orice direcție l-am observa, el arată la fel. Dupa auto-organizare, totuși o anumită configurație devine dominantă și, în consecință, simetria dispare, apărând ceea ce se numește **spargerea simetriei**.

Contradicția este cea care creează premisele pentru mișcarea energiei. Terțul inclus împlinește aceste premise, acționând fie pentru stabilitate, fie pentru instabilitate, fie pentru a manifesta o formă de actualizare sau o formă de potențializare.

Mișcarea are doi parametri: calitativ și cantitativ. De vreme ce calitatea susține cantitatea și cantitatea susține calitatea, în Univers este nevoie de ambele. Există un proces vizibil în univers: de la materia anorganică la cea organică, de la simplu la complex. În mod evident, este un proces opus de-structurării, deci este un proces de structurare. În general, acest proces a fost etichetat ca fiind evolutiv (păstrăm rezerve asupra acestei denumiri, de vreme ce va trebui să fixăm mai întâi foarte clar, după puncte de referință clare, ce înseamnă evoluția), însă el există cu certitudine și reprezintă o creștere a ordinii, organizării, complexității, care firește dă naștere la mai multă mișcare, respectiv la mai multă dezordine.

[169]A se vedea Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1998, p.17.
[170]A se vedea Stéphane Lupasco, *op. cit.*, p. 58.

De vreme ce afirmația atrage negația la fel și ordinea va naște nevoia de dezordine sau dezordinea va naște nevoia de ordine și doar prin satisfacerea corespunzătoare a acestei nevoi cosmice tensiunea dintre cele două devine creatoare. Respectarea Legilor presupune astfel încălcarea lor: o libertate de anumit tip, dacă nu este contrapunctată de o constrângere exterioară, va fi contrapunctată de o constrângere interioară, și tot așa- ceea ce reprezintă cu siguranță unul dintre sensurile teoremei poetice care enunță că "libertatea fără constrângere nu este libertate"[171].

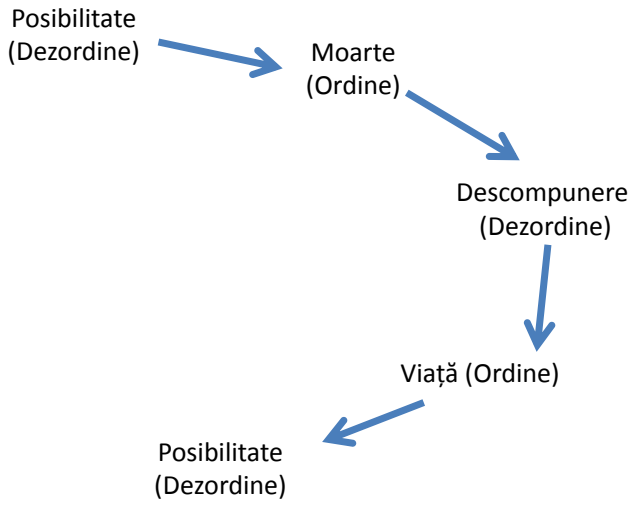

Fig. 28: Contradicția perpetuă contextualizată a viului

De vreme ce afirmația nu poate exista fără negație, chiar dacă într-un anumit nivel cele două se pot constitui precum forțe independente, la fel și ordinea va naște nevoia de dezordine sau dezordinea va naște nevoia de ordine și doar prin *satisfacerea corespunzătoare a acestei nevoi reciproce* (ce decurge din logica energiei, fiind, cu alte cuvinte, o nevoie cosmică) tensiunea dintre cele două devine creatoare. Aceste două aliniamente antagonice create de contradicția ontologică cuprind o serie de proprietăți contradictorii, fiind, toate, variațiuni pe aceeași temă: cosmos- haos, ordine- dezordine, organizare- dezorganizare, ectropie- entropie, constrângere- libertate, siguranță- nesiguranță, regulă- excepție, omogeneizare- eterogenizare, informație lipsa informației, realism- idealism, stabilitate- instabilitate, liniște- tensiune, satisfacție- insatisfacție, rece- cald, și așa mai departe, la nesfârșit. Un cibernetician cunoscut, numit H. von Foerster, a formulat așa numitul principiu al ordinii apărută din zgomot. El observa că, în mod paradoxal, cu cât perturbațiile aleatoare (zgomotele) din mediul înconjurător sunt mai mari, cu atât mai repede sistemul se auto-organizează (produce ordine).

[171]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p.26.

Mișcarea dezordonată a sistemului poate fi determinată prin inducerea de perturbații (zgomote) care reflectă influențele exercitate de mediul înconjurător asupra sistemului[172].

Conform logicii energiei a lui Ștefan Lupașcu, o *acțiune aparținând unui aliniament atrage o acțiune aparținând aliniamentului opus, **proporțională** și de sens contrar.* Fiind o expresie particulară a contradicției ontologice, a legii generale a afirmației și negației, manifestarea sa îi dă o importanță aparte, întrucât doar fricțiunea, conflictul, tensiunea potrivită dintre cele două face posibilă existența a tot ce înseamnă Creație.

Ilya Prigogine a studiat începând cu anul 1955 a ceea ce a denumit a fi structuri disipative. El a observat cum celulele Bénard, celule care prezintă autoorganizare dinamică, generează entropie, dar această entropie este disipată sau exportată în afara sistemului. Acest lucru duce la creșterea propriei organizări cu costul creșterii dezordinii în mediul înconjurător (entropia se măsoară într-un fel de "dezordine" a sistemului)[173]. Un atare sistem respectă cea de-a doua lege a termodinamicii, dar reușește să-și mențină sau chiar să-și crească gradul de organizare, transmițând către alte sisteme excesul de entropie. Un astfel de comportament este adesea întâlnit la organismele vii care iau energie și materie din mediu sub forma luminii și a hranei și o cedează apoi sub formă de produse reziduale care au o entropie mai mare decât cea primită inițial. În acest mod, aceste organisme își reduc entropia internă, contracarând, pentru o perioadă de timp, dezordinea. Prigogine a mai observat că auto-organizarea are loc, de regulă, în sistemele non-lineare, care funcționează într-o stare perturbată, de non-echilibru.

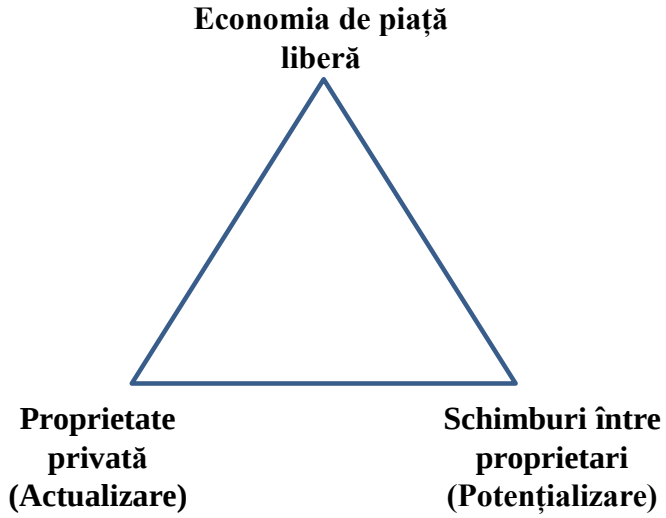

Fig. 29: Nivelul de Realitate economic: piața ca joc al aliniamentelor ontologice

[172] Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.*, p 9.
[173]Cristi Stoica, *op. cit.*, p.143.

Jocul aliniamentelor în interiorul relațiilor economico-juridice care creează economia de piață poate fi de asemenea ușor constatat: relațiile de piață înseamnă schimburi (potențializare) între proprietari (actualizare). Importanța consolidării proprietății private într-o economie de piață liberă devine astfel evidentă- fără actualizarea determinată de o proprietate privată solidă nu există potențializarea exprimată prin schimburile libere.

Astfel, o formă particulară de afirmație-negație, o contextualizare aparte a contradicției ontologice ajunge mereu să fie fundamentală pentru ca un lucru să existe. Plecând de la aceasta se poate susține ipoteza că acele constante fizice care au dus la posibilitatea apariției elementelor grele, care sunt exact atât cât trebuie pentru apariția și existența lor și care au alimentat susținerea principiului antropic, nu sunt altceva decât expresia acestei particulare contradicții dintre organizare și entropie coroborate desigur cu postulatul că terțul conciliant apare doar când tensiunea dintre afirmație și negație atinge maximul suportat de sistem. Considerăm că aceasta s-ar putea constitui într-o lege izomorfă fundamentală, care ar putea explica singularitatea excepțională[174] a Big-Bang-ului ca sursă cosmică de ordine.

Primul principiu al termodinamicii afirmă că energia se conservă, în pofida eternei succesiuni cauzale. Acest principiu demonstrează că *energia nu aparține niciunuia dintre cele două aliniamente*, ci le traversează, circulă între ele și este în același timp, dincolo de ele. Din acest punct de vedere, conceptul de energie este prin excelență, transdisciplinar.

Principiul al doilea al termodinamicii afirmă degradarea inevitabilă a energiei și o dezordine crescândă în orice sistem fizic izolat. Un sistem fizic izolat înseamnă un sistem fizic cu o ordine proprie și doar a lui. Ordinea absolut individuală a unui sistem aflat într-o lume de sisteme de sisteme de sisteme înseamnă opunere absolută ordinii generale, cu alte cuvinte dezordine absolută. Este absolut firesc ca acest sistem să fie consumat în totalitate de dezordine. A doua lege a termodinamicii este, după expresia lui Arthur Eddington, "legea supremă a Naturii"[175]. Ea a pornit de la o observație simplă, confirmând simplitatea din spatele complexității: în orice proces microscopic mecanic, o parte sau toată energia este întotdeauna disipată sub formă de căldură. De exemplu, dacă ne frecăm mâinile una de alta, lucrul mecanic respectiv este disipat sub formă de căldura. În 1850, un fizician german, Rudolf Clausius, introduce conceptul de "entropie" ca măsură a unei cantități care crește

[174]Ipotezele pentru care condițiile inițiale ale Big-Bang-ului au fost atât de bine alese sunt considerate a fi: că au fost alese de o ființă supranaturală, omniscientă (Dumnezeu), că toate condițiile inițiale posibile sunt întrunite și realizate în universuri paralele care formează un multivers sau că există o lege a fizicii care a impus constrângeri severe asupra Big-Bang-ului, făcându-l atât de special. Ibidem, p.149.
[175]Arthur Eddington apud Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.,* p 10.

necontenit datorită disipării căldurii. Poate că exemplul cel mai relevant de contextualizare a aliniamentelor opuse îl reprezintă Legea entropiei afirmată de către fizică. Ca formalizare, legea entropiei, este a doua dintre cele trei legi ale termodinamicii (legile primordiale ale tuturor științelor, după Albert Einstein). Această lege spune că toate sistemele fizice, de la cele mai simple la cele mai complexe, lăsate libere tind să devină dezordonate, săgeata (evoluția) timpului fiind îndreptată întotdeauna în jos. Odată cu trecerea timpului, totul se deteriorează, putrezește sau moare. „Un alt fel de a exprima a doua lege a termodinamicii: universul devine din ce în ce mai dezordonat. Putem vedea această lege peste tot în jurul nostru. Pentru a face ordine în camera noastră trebuie să depunem eforturi ieșite din comun, însă, dacă o lăsăm de capul ei, foarte repede și foarte ușor va deveni o mare dezordine. Chiar dacă nu intrăm în ea, praful se adună. Cât de greu este să ne menținem casele, mașinile și propriile corpuri într-o ordine perfectă! Cât de ușor este să le lăsăm să se deterioreze! Într-adevăr, nu avem nimic de făcut pentru ca totul să se strice, să se ruineze, să se spargă și să se uzeze de la sine- iată ce este a doua lege."[176]

Evoluția de la configurația dezordonată la una ordonată este determinată de o schimbare în mediul înconjurător, deci în **condițiile la limită** ale sistemului. Dar nu orice schimbare este aptă să determine un astfel de proces. Doar anumite schimbări ale unor mărimi exterioare sistemului sunt capabile să inițieze procesul complicat de trecere de la dezordine la o nouă ordine. Aceste mărimi sunt denumite **parametri de ordine** și domeniul în care iau valori aceștia poartă numele de spațiu al parametrilor. Modificarea unuia sau mai multor parametri de ordine determină apariția, în evoluția sistemului, a unei **bifurcații.**

„Bifurcația arată, pentru o anumită valoare a parametrului de ordine, care sunt stările posibile pe care o anumită configurație a sistemului le poate atinge. În realitate, bifurcații mult mai complicate pot să apară. În loc de două, pot fi trei, patru sau un număr infinit de configurații posibile care apar dintr-un punct de bifurcație, iar bifurcațiile pot fi aranjate într-o cascadă, în care două sau mai multe ramuri apar din puncte de bifurcație succesive, ce se obțin pe măsură ce parametrul de ordine se modifică. În orice caz, bifurcațiile apar mult mai repede decât modificările ce au loc în parametrul de ordine, până ce numărul de ramuri devine infinit. Acest lucru corespunde intrării sistemului într-o stare (configurație) haotică, în care el sare constant și impredictibil de la o ramură (configurație) la alta. Sistemul nu rămâne, totuși, mult timp într-o astfel de stare, ci, brusc, *fără un motiv anume*, el devine din nou ordonat. Totuși, nouă configurație obținută după parcurgerea zonei de haos diferă de cea anterioară.

[176]Isaac Asimov, *op. cit., p.1.*

Sistemul s-a auto-organizat. *Esențial este faptul că orice proces de auto-organizare necesită parcurgerea unui proces de bifurcație urmat de un comportament haotic (ruta către haos)".* [177]

Deoarece, după cum se știe, căldura are drept cauză mișcarea aleatoare a particulelor microscopice care alcătuiesc orice obiect, **entropia** a început să fie interpretată ca o cantitate de *dezordine* pe care sistemul o conține. *Ea constituie o modalitate de a conecta nivelul de Realitate microscopic, în care acționeaza legile mecanicii cuantice, cu nivelul de Realitate macroscopic, în care sunt necesare legile termodinamicii.* În sistemele sociale, parametrul dezordinei, nesiguranței, incertitudinii a fost cuprins generic sub titulatura de **entropie socială**. În literatura tehnică, entropia socială are *o valoare direct proporțională cu entropia informațională* care exprimă gradul de nesiguranță care privește dezvoltarea socială.[178] Pentru sistemele închise, care nu schimbă nici energie și nici materie cu mediul înconjurator, entropia continuă să crească până își atinge valoarea maximă pentru care este definit echilibrul termodinamic. Aceasta este **starea finală** a sistemului, în care nu mai apar schimbări în proprietățile macroscopice – densitate, presiune etc. – indiferent cât timp s-ar scurge.

Cât despre **Principiul al treilea al termodinamicii**, acest principiu afirmă că atunci când temperatura tinde către zero absolut, entropia oricărui sistem tinde către zero. Aceasta înseamnă că atunci când există maximul de ordine, există zero dezordine. Acest principiu face posibil celălalt final, în opoziție cu principiul al doilea.

În concluzie, și principiile sau legile termodinamicii nu fac altceva decât *să confirme existența aliniamentelor*[179], contradicția dintre ele, faptul că absolutizarea unuia implică anularea celuilalt, și enunță ca premisă a existenței Universului faptul că Energia provine din alt nivel de Realitate, mai puțin contextualizat, decât aliniamentele ontologice. Putem afirma fără teama de a greși că energia este în același timp **înăuntrul** contradicției ontologice, împreună cu care creează un ternar ontologic fundamental prin traversarea spațiului **dintre** polii contradicției, fiind în același timp **dincolo** de ea.

2.4 Principiul Pareto și implicațiile sale ontologice

Următoarea secțiune se apleacă asupra ipotezei cuprinse în principiul Pareto și a implicațiilor sale. Acesta intră în atenția noastră, nu atât pentru importanța sa în cuprinsul

[177] Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.*, p 9.
[178] A se vedea Mircea Șilețchi, Alice Lascu, *Informația, entropia și procesele sociale*, Editura Academiei, București, 1978.
[179] Observația fizică a faptului că atomii apar pe măsură ce Universul se răcește, imediat după Big-bang, confirmă și ea că temperatura scăzută este un agent al actualizării, pe când cea ridicată, un agent al potențializării.

științelor sociale, cât mai degrabă pentru faptul că *o astfel de observație nu poate fi ignorată* în cdrul unui studiu asupra legilor societății.

Principiul Pareto respectă caracteristicile unei legi sociale; plecat de la o observație, el nu poate fi demonstrat matematic dar cu toate acestea, manifestările sale sunt constatate periodic în diverse arealuri ale societății. Din această perspectivă, merită amintită teoria cu privire la paralelismul social, formulată de Dimitrie Gusti[180], care enunță, respectând ideea principiului de autoconsistență și interdepedență universală, că *"totalitatea manifestărilor de viață ale unei unități sociale, există, se dezvoltă și se determină toate deodată, adică paralel."*. Din punct de vedere transdisciplinar, nu putem trece cu vederea principiul Pareto, nu atât pentru că aplicarea sa are un impact semnificativ, dar pentru faptul că el introduce un principiu de *cuantificare a energiei contradicției*, și mai exact, a proporției din interiorul contradicției, deschizând calea pentru un studiu mai pragmatic asupra contradicțiilor structurate prin terț inclus.

Principiul Pareto reprezintă și el o expresie a aliniamentelor, și în special a contradicției stocare-împrăștiere. Principiul Pareto a fost formulat de către Joseph M. Juran[181] în anul 1937 observând că 20% din păstăile de fasole din grădină conțineau 80% din cantitatea de fasole. El a numit acest principiu după economistul italian Vilfredo Pareto, care a observat în anul 1906 că 80% din pământul din Italia era deținută de 20% din populație, după care a constatat că observația era valabilă și în cazul altor state. Acest principiu se consideră a fi aplicabil în economie, afaceri, informatică, sănătate, etc. și după părerea noastră ar putea oferi o cuantificare a contradicției stocare-împrăștiere. Verificarea principiului Pareto excede cadrul lucrării de față, și ne îndoim cu privire la posibilitatea demonstrării sale, de vreme ce acțiunea sa implică interacțiunea dintre niveluri de Realitate diferite, manifestarea stării T, precum și conjugarea unor elemente ce pot fi cuantificate cu elemente ce nu pot fi cuantificate. Totuși, suntem nevoiți să luăm, fără să insistăm, în calcul ipoteza Pareto, pentru că, dacă ar fi valabilă, aceasta ar însemna că *stabilește un raport de 80: 20 între calitatea și cantitatea necesare pentru funcționarea stabilă a unui sistem*.

[180]Dimitrie Gusti, "Paralelismul Sociologic" în Revista *Sociologie Românească*, Anul 2, Nr. 9-10, septembrie-octombrie 1937, pp. 382 și urm.

[181]Joseph Moses Juran a fost un inginer american de origine română, considerat a fi părintele sistemelor actuale de management al calității, prin lucrările sale și în special prin Trilogia Juran. A se vedea "Institutul Juran" în *Our Legacy* [online] [citat în septembrie 2013] Disponibil online pe Internet la adresa http://www.juran.com/

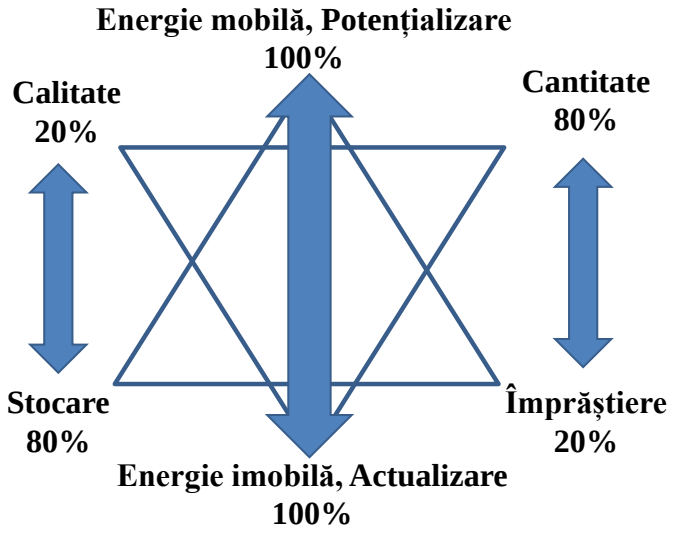

Fig. 30: Principiul Pareto ca raport proporțional între potențializare și actualizare

Se consinderă astăzi că imaginea noastră liniară despre lume, care presupune că efectele sunt proporționale cu cauzele, este modificată de sistemele cu autoorganizare. Dacă unei mingi i se aplică o lovitură de două ori mai puternică, ea va sări de două ori mai departe. "Dar, în sistemele auto-organizatoare, acest lucru nu este adevărat. În primul rând, relația dintre cauză și efect este mult mai puțin evidentă: cauze mici pot avea efecte mari și, reciproc, cauze mari pot avea efecte mici. Acest lucru poate fi observat în sistemele reale din economie. De exemplu, în cazul unei firme, prin combinarea factorilor de producție cum sunt munca, capacitatea de producție și cunoștințele tehnologice se obține o anumită cantitate de produse. În condițiile în care am crește proporțional resursele utilizate, ipoteza liniară spune că producția rezultată ar trebui să crească în aceeași proporție (ipoteza economiei constante de scară). Dar se cunoaște de mult timp faptul că acest lucru nu este adevărat. Dacă producția se desfășoară la scară redusă, creșterea volumului factorilor utilizați conduce la o creștere mai mare a producției realizate (economie de scară crescătoare). În schimb, dacă producția se desfășoară la o scară mare, creșterea într-o anumită proporție a volumului factorilor de producție utilizați are ca efect o creștere într-o proporție mai redusă a volumului producției realizate (economie de scară descrescătoare). Astfel de dependențe neliniare între cauze și efecte se regăsesc, de fapt, în aproape toate procesele și fenomenele ce au loc în organizații, ecosisteme, sisteme."[182]

Aplicat la un proces uman, precum învățarea sau relația cu altă persoană, atunci principiul stocare-împrăștiere raportat la cuantificarea principiului Pareto indică faptul că este

[182]A se vedea Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.,* p. 12.

necesar un echilibru de 20% contradicție, neliniște și 80% confort, liniște, pentru a obține ceva constructiv.

Și mai interesant devine dacă aplicăm această schemă în ce privește evoluția unei ființe. Datorită faptului că în această situație intră în concurs două principii fundamentale de construcție ale Universului, respectiv liberul arbitru și principiul de interdepedență, atunci putem concluziona că evoluția în orice direcție a unei ființe se definește prin raportul 20% efort propriu, ceea ce corespunde cu liberul arbitru și cu principiul de stocare, și prin 80% relații exterioare, respectiv condiții sub care se situează, ceea ce corespunde cu principiul de interdependență și cu împrăștierea.

Eficacitatea a fost și ea definită în funcție de principiul Pareto[183]. În acest context, eficacitatea devine optimul paretian[184]. Cu alte cuvinte, tot ce este calitate peste procentul de 20% necesar pentru echilibrul funcțional al sistemului, este calitate irosită. Însă trebuie făcută precizarea că eficiența obținută prin reducționism, respectiv prin suprimarea contradicției prin păstrarea doar a celor 20%, nu poate fi eficiență reală. Celălalt pol al contradicției, reprezentat de cantitate, reprezintă o necesitate absolută pentru a obține un sistem structurat.

Acestea sunt motive pentru care putem formula ipoteza că raportul de 1 la 4 este un raport valid în cadrul unui **sistem stabil**. Cu alte cuvinte, în cadrul unui sistem ternar, referindu-ne la *gradele de materialitate* amintite mai sus, contradicția se va produce mereu între o substanță de o anumită densitate și o alta de patru ori mai densă. Dacă ne raportăm la principiul Thêmata, atunci pentru fiecare parte dintr-un aliniament sunt necesare patru părți din aliniamentul celălalt ca sistemul să fie stabil. În funcție de direcția pe axele simbolice, raportul trebuie în mod logic să se inverseze: astfel, dacă evoluția presupune o contradicție 1 la 4 dintre un aliniament și opusul său, atunci involuția va preuspune o contradicție de 4 la 1 dintre același aliniament și opusul său.

În cadrul unui sistem lipsit de terț inclus, cu alte cuvinte, **instabil**, rotația aliniamentelor va amplifica contradicția sub un raport de egalitate, 100% la 100%, în loc de 20% la 80% ca în sistemele stabile, ternare. Dacă un ciclu cauzal va corespunde unei bucle feedback negative, atunci el va fi relativ impenetrabil la perturbațiile externe, având tendința de a elimina din sistem efectele acestora. În acest fel, sistemul auto-organizator devine relativ independent de mediul său înconjurător. Se spune, în acest caz, că el este "închis" pentru influențele din afară. Deși din punct de vedere al schimbului permanent de energie și materie cu mediul sistemul este deschis, organizarea sa internă se menține o perioadă de timp aceeași

[183] Vezi Richard Koch, *The 80/20 Principle*, Nicholas Brealey Pubilshing Ltd., 2007, pp.61 și urm.
[184] Tiberiu Brăilean, *Fundamente filosofice ale economiei*, Junimea, Iași, 2008, p. 163.

sau aproape aceeași. Se spune, în acest caz, ca sistemul este *termodinamic deschis, dar organizațional închis*.

Din perspectiva celor expuse mai sus, putem concluziona că există trei variante de a acționa în mod rațional asupra unui sistem social sau organizațional, luând în considerare ipoteza principiului Pareto.

1. Respectarea contradicției sau contradicțiilor intrinseci sistemului, în calitatea lor de sursă de energie a sistemului. Aceasta presupune atât evitarea reducționismului prin suprimarea contradicției cât și (re)creerea contradicției atunci când ea a fost suprimată sau când nu exista de la bun început.
2. Stabilizarea contradicției, folosind proporția Pareto. Deoarece sistemele instabile sunt caracterizate de lipsa terțului inclus, în strânsă legătură cu o proporție instabilă între aliniamentele complexului de contradicție, atunci stabilirea rațională a unei proporții structurale în conformitate cu principiul Pareto ar fi de natură să stabilizeze contradicția, ceea ce poate duce la obținerea maximului de energie suportat de sistem și, implicit, la manifestarea terțului inclus.
3. Inversarea polarității contradicției, folosind principiul Pareto. Aceasta presupune inversarea raportului de 1 la 4 cu unul de 4 la 1, pentru aceleași perechi de contradictorii implicate. Din punct de vedere transdisciplinar, aceasta presupune schimbarea unui proces transdisciplinar cu altul, de exemplu procesul de involuție sau de cauzalitate circulară cu cel de evoluție.

Există însă motive să considerăm deocamdată că legea Pareto își are locul cu precădere sau doar în nivelul de Realitate macrofizic. În lumea cuantică o astfel de proporție nu a fost observată iar un studiu recent[185] care afirmă că în ce privește vânzările online, principiul Pareto este înlocuit de efectul Long Tail sugerează că nici nivelul de Realitate cibernetic nu confirmă raportul de 80/20.

2.5 Modelul transdisciplinar al procesului și ordinea sa structurală și funcțională

Pentru a crea modele transdisciplinare, presupunerile legate de locul omului în cosmos, și mai exact interacțiunile dintre nivelurile de Realitate cosmic, social și individual trebuie examinate. "Cosmologia poate fi definită precum un subdomeniu al astronomiei care studiază natura și evoluția universului. Din această perspectivă, originea și natura materiei și

[185]A se vedea Erik Brynjolfsson, Yu (Jeffrey) Hu, Duncan Simester, "Goodbye Pareto Principle, Hello Long Tail: The Effect of Search Costs on the Concentration of Product Sales", în *Social Science Research Network* [online], pp.10 și urm. [citat în ianuarie 2011] Disponibil pe Internet la adresa http://ssrn.com/abstract=953587

forțele care afectează materia reprezintă obiecte de studiu."[186] În contextul lucrării de față, modul în care este constituită materia capătă importanță pentru a înțelege *materia simbolică*, care este un constituent al sistemelor sociale.

Noțiunea de proces este de o deosebită importanță pentru studiul sistemelor în general și a sistemelor sociale în particular, din motivul că prin înțelegerea acesteia putem descifra celula constituentă a complexității, cu caracteristicile și dinamica sa. Procesul[187] poate fi definit ca fiind "o succesiune de operații, de stări sau de fenomene prin care se efectuează o lucrare, se produce o transformare; evoluție, dezvoltare, desfășurare; acțiune". Luând în considerare ideea că energia și materia sunt fațete diferite ale aceleiași entități, noțiunea de proces se poate referi *lato sensu* la toate schimburile energetice și materiale ale sistemelor. În cele ce urmează, ne interesează noțiunea de proces în sensul său primar, reprezentând următorul nivel de complexitate după interacțiunea simplă. În calitatea sa de constituent simbolic al complexității, procesul trebuie să aibă în mod necesar o structură ternară, iar principiul terțului inclus joacă un important rol creator în cadrul procesului, acesta făcând posibilă transformarea energiei contradicției în ceva diferit, nou, creator într-un anumit sens. De altfel, structura ternară și terțul inclus fac saltul la următorul grad de complexitate. Din această perspectivă și având în vedere cele enunțate mai sus, putem defini *procesul transdisciplinar ca fiind interacțiunea de tip ternar ce are ca rezultat o transformare.*

Conceptul de transformare, prin însăși etimologia sa, sugerează depășirea transdisciplinară a formei, schimbarea unei forme cu alta sau producerea unei forme noi. Din acest motiv se creează o situație particulară a informației în cadrul procesului transdisciplinar.

Informația este considerată astăzi ca fiind **energie codată**: „în lumea cuantică observăm o transformare perpetuă de energie-substanță-informație; conceptul de energie apare ca un concept unificator: informația este energie codată, iar substanța este energie concretizată. În fizica de astăzi, spațiu-timpul nu mai apare ca un receptacul în care sunt plasate obiecte materiale: este o consecință a prezenței materiei".[188]

În lumina celor de mai sus, putem considera ecuația științifică contemporană a materiei (materia = energie + substanță + spațiu- timp + informație), ca fiind rezultatul a două ternare conjugate. Primul, compus din Energia în cele trei valențe ale sale- cea formatoare,

[186]Paula S. Derry, *op. cit.*, p. 223.

[187]A se vedea *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.

[188]„In the quantum world, we observe a perpetual energy-substance-information transformation; the concept of *energy* appears like a unifying concept: *information* is coded energy, while *substance* is concretized energy. In contemporary physics, space-time itself does not appear to be like a receptacle into which material objects are plunged: it is a consequence of the presence of matter." Basarab Nicolescu, „Gödelian Aspects of and Knowledge", în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, *loc. cit.*, pp. 385-403.

cea de actualizare și cea de potențializare, dă naștere unui fenomen, unui anume *proces*. Procesul, ca rezultat al primului ternar, formează un al doilea ternar contextualizat, împreună cu cele două posibilități antagonice de existență a procesului în sine: cea secvențială, reprezentată de timp și cea simultană, reprezentată de spațiu. Spațiul și timpul formează o relație de contradicție fundamentală: spațiul apare ca o conjuncție contradicțională, iar timpul ca o disjuncție contradicțională.[189] Rezultatul acestui al doilea ternar este materia însăși, în înțelesul său propriu, fizic. Iar în conformitate cu teoria generală a relativității, materia este însoțită de curbura spațiu-timpului.[190]

Exemplul de mai sus reprezintă, firește, o aplicație a mecanicii simbolice dar constituie concomitent și o ilustrație a legăturii dintre metafizică și fizică, dintre legile simbolice și legile fizice, legătură realizată prin intermediul simbolului, ca agent pontificator, creator de punți.

Reducerea tuturor parametrilor la zero, caz în care cea mai pură formă de materie ar reprezenta-o chiar Energia, căpătând astfel totodată și sensul său simbolic, atunci și aserțiunea lui Einstein, care a determinat cum materia creează spațiu-timpul, capătă semnificații simbolice noi. Prima formă de materie, respectiv Energia, devine un proces prin proiecția sa ternară și creează primele forme de timp și mișcare (respectiv spațiu). Proiecția ternară, să-i zicem primordială, a Energiei, respectă întocmai ternarul Subiect-Obiect-Terț ascuns. Diviziunea Subiect-Obiect corespunde dihotomiei Interior-Exterior, fără de care nu ar fi posibilă dialectica substanță-energie, iar informația, forma, joacă rolul important de terț inclus.

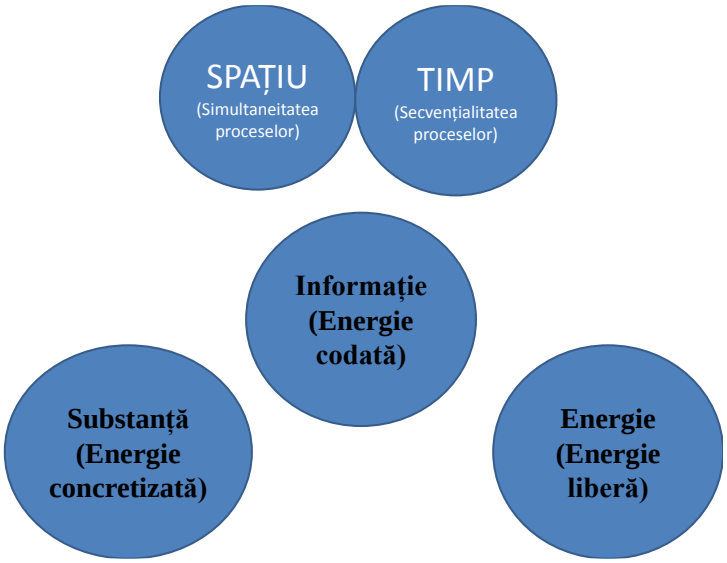

[189]Idem, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 45.
[190]A se vedea Cristi Stoica, *op. cit.*, p.144.

Fig. 31: Aspectul unificator[191], simbolic al energiei: energia potențială, cea actualizată sub formă de substanță și cea codată sub formă de informație creează un **eveniment**: proces dinamic, manifestat în spațiu-timp

În acest context este oportun a aminti că logica generală formulată de Ștefan Lupașcu, care înglobează logica clasică în calitate de caz particular, face referire la "cele trei materii"[192]: materia-energie macrofizică, materia-energie vie și materia-energie psihică. Putem stabili corespondența dintre materia-energie macrofizică și conceptul de energie actualizată, substanțializată, concretizată, exteriorizată, dintre materia-energie vie și conceptul de energie liberă, potențializată, interiorizată și dintre materia-energie psihică lupașciană și conceptul de energie codată, informațională, care alcătuiesc structura modelului transdisciplinar pe care îl propunem.

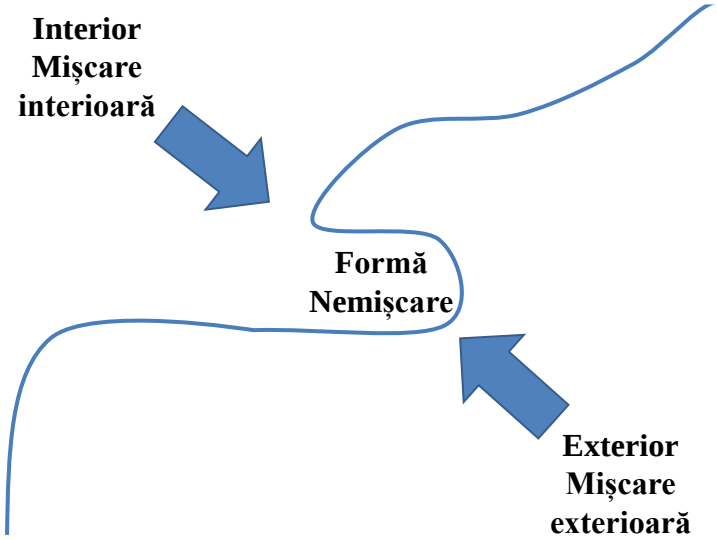

Fig. 32: Forma ca Terț inclus în contradicția Interior- Exterior, creată de contradicția dintre mișcarea interioară și mișcarea exterioară

Pe de altă parte, informația poate juca și alte roluri în cadrul procesului transdisciplinar. De exemplu, legat de informație ca element esențial al evoluției, în raport cu ordinea: „într-o perspectivă termodinamică, informația a fost identificată (...) cu ordinea și cu

[191]"Energia nediferențiată de la începutul Big-Bang-ului este, fără îndoială, o energie de unificare, chiar dacă poate nu este energia Unității". Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 103.
[192]A se vedea Stéphane Lupasco, *op. cit.*

organizarea, ca opuse dezordinii, haosului, entropiei."[193], ceea ce corespunde cu un rol, o poziție caracteristică substanței. Considerăm că această situație poate fi clarificată dacă luăm în considerare relativitatea dintre nivelurile de Realitate, prin intermediul principiului gradației, și observăm care este rolul jucat într-un context anume de fiecare dintre forțele implicate. Cu alte cuvinte, datorită specializării și relativității dintre nivelurile de Realitate, o informație anume poate juca rolul de informație sau dimpotrivă, pe cel distinct, de substanță, *într-un nivel de Realitate anume și în contextul unui fenomen anume.*

Datorită contextualizării dinamice a complexului de contradicție, cele trei forme de energie pot însă schimba rolurile între ele: de pildă, energia codată, sub forma informației, poate avea atât rolul de subiect, atât pe cel de obiect, cât și pe cel de terț inclus, în cadrul diferitelor niveluri de Realitate. Coroborând aceasta cu faptul că orice manifestare a Realității presupune coexistența celor trei principii: actualizarea, potențializarea și concentrarea maximă a energiei[194], acest lucru dă naștere la două consecințe fundamentale pentru mecanica simbolică:

- Aplicând formula permutărilor de 3 luate câte 3 obținem 6 tipuri fundamentale de procese, în funcție de ordinea lor interioară[195]: (Interior-Exterior-Formă; Interior-Formă-Exterior; Exterior-Interior-Formă; Exterior-Formă-Interior; Formă-Interior-Exterior; Formă-Exterior-Interior).
- Ordinea interioară a manifestării principiilor din cadrul unui proces este esențială pentru *tipul de proces* transdisciplinar.
- Ordinea interioară este compatibilă cu viziunea logică a antagonismului energetic fondată pe tridialectica și pe structura nonară a Realității[196], ea adăugând un element de identitate descrierii diferitelor procese ale Realității în dinamica sistemelor de sisteme.

Ordinea interioară și dinstincția dintre energia liberă, cea materializată și cea codată-informația- devine astfel un concept cheie în sistemică. Sistemele socioculturale descrise de Walter Buckley în 1968 au fost ulterior numite ca legate prin informație (comparativ cu sistemele de echilibru sau homeostatice, care sunt considerate a fi legate prin energie), de

[193]A se vedea Solomon Marcus, „Nouă chipuri ale ordinii şi haosului", în revista *Secolul 20,* 1-2-3/1999, pp. 261-269.

[194]Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 279.

[195]Dacă "la început a fost cuvântul", și dacă echivalăm cuvântul cu informația, atunci putem deduce cum procesul de creație are o ordine interioară având forma pe primul loc, în rolul său de energie codată. "De aici provine această structură antropologică , un lucru nu există decât când a fost spus, ceea ce este, uneori, chiar atunci când s-a spus ceea ce ar trebui să fie". Vezi Michel Maffesoli, *Revrăjirea lumii*, Editura Institutul European, București, 2008, p. 19.

[196]A se vedea Basarab Nicolescu, op. cit., p. 279.

către Gharajedaghi, care subliniază cum caracteristicile structurale ale sistemelor socioculturale se diferențiază prin studierea efectului informației asupra organizațiilor și dinamicii organizaționale, și nu prin studierea transferurilor de energie. Sistemul sociocultural este văzut ca un set de elemente conectate aproape în întregime prin intercomunicații informaționale, ca o „organizare de sensuri emergente dintr-o rețea de interacțiuni între indivizi”[197].

Sistemul AGIL[198] (adaptare, atingerea scopurilor, integrare, latență) este considerat o ierarhie cibernetică și are în general următoarea ordine: L-I-G-A, unde ordinea este privită dintr-un punct de vedere informațional. Aceasta implică faptul că funcția L poate controla sau defini funcția I, I pe G și tot așa. În acest sens, Parsons ar spune despre cultură că ea nu determină sistemul social, dar îl definește. Sistemul AGIL are de asemenea și o latură energetică, sau o latură condițională, care s-ar desfășura în ordinea A-G-I-L. În acest fel, nivelul adaptiv se află pe cea mai înaltă poziție în ierarhia cibernetică din punctul de vedere energetic, sau condițional.

Totuși, în cadrul acestor două secvențe de ierarhie, Parsons a susținut că din perspectiva istorică, un sistem bogat în informație, adică un sistem care urmează secvența L-I-G-A va tinde să prevaleze asupra unui sistem bogat în energie. De exemplu, în corpul uman, ADN-ul este codul informațional care va tinde să controleze corpul, care este bogat în energie. În cadrul sistemului de acțiune, Parsons a susținut că cea care este cea mai sus ca informație este cultura, și care, în acest fel, se află în control cibernetic asupra celorlalte componente ale sistemului de acțiune, precum este și sistemul social. Cu toate acestea, este important de reținut că toate sistemele de acțiune, incluzând sistemul social depind întotdeauna de echilibrul (specific din punct de vedere istoric) al forțelor generale ale informației și condiționării, care modelează împreună rezultatul sistemului. Este de asemenea important de subliniat că sistemul AGIL nu garantează supraviețuirea istorică a sistemului, ci doar specifică minimul de condiții prin care societățile sau sistemele de acțiunea pot supraviețui. Dacă un sistem de acțiune concret va supraviețui sau nu, aceasta este o chestiune exclusiv de istorie[199].

Aceste patru funcții tind să fie intuitive. Dacă ele sunt îndeplinite, atunci sistemul își poate susține existența. Se poate remarca că funcțiile AGIL corespund curenților de energie materială, mentală și emoțională. Secvența de desfășurare a lucrurilor reprezintă, în concluzie,

[197]Jamshid Gharajedaghi, *Systems Thinking: Managing Chaos and Complexity: a Platform for Designing Business Architecture*, Elsevier, 1999, p. 83-86.
[198]GAIL în limba engleză. A se vedea Talcott Parsons, *The Social System, loc. cit.,* p. 19.
[199]Ibidem, p. 33.

un element definitoriu pentru a stabili din ce nivel de Realitate fac parte și deci, căror legi se supune. Practic, ordinea în care se petrec lucrurile devine astfel un **factor ontologic**. Ea se referă la o chestiune de **organizare**, și nu de substanță, o organizare de natură energetică, în care "energia este un concept unificator al substanței (formă legată de energie), al spațiu-timpului (formă geometrică a energiei) și a informației (formă codificată a energiei)."[200]

Ordinea obiectivă presupune subordonarea formei față de conținut (compus din mișcare interioară și exterioară), pe câtă vreme ordinea subiectivă presupune subordonarea conținutului față de formă. **Contextul românesc** a cunoscut în mod tradițional o preocupare pentru fenomenul subordonării conținutului față de formă. Titu Maiorescu a susținut că orice formă fără fond trebuie înlăturată, întrucât numai astfel se poate reconstrui cultura română începând cu fundamentul ei: „Al doilea adevăr, și cel mai însemnat, de care trebuie să ne pătrundem, este acesta: forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimicește un mijloc puternic de cultură. Și, prin urmare, vom zice: este mai bine să nu facem o școală deloc decât să facem o școală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă deloc decât să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem deloc statutele, organizarea, membrii onorarii și neonorați ai unei asociațiuni decât să le facem fără ca spiritul propriu de asociare să se fi manifestat cu siguranță în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem deloc academii, cu secțiunile lor, cu ședințele solemne, cu discursurile de recepțiune, cu analele pentru elaborate decât să le facem toate aceste fără maturitatea științifică ce singură le dă rațiunea de a fi" [201]. Trebuie să precizăm că, din punct de vedere al procesului transdisciplinar, fondat pe concepția actuală asupra energiei și materiei, și raportat la gradele de materialitate diferite ale proceselor, o formă nu poate exista de una singură decât în mod abstract. Fără conținut, respectiv fără mișcarea interioară și cea exterioară care o definesc în nivelul de Realitate simbolic, ea nu poate acționa în sensul unei transformări. Fenomenul "formelor fără fond" face referire, transdisciplinar vorbind, la o ordine aparte de intervenție a componentelor structurale ale procesului, sau, și mai concret, la *un anume tip de proces transdisciplinar*. Vom analiza pe larg efectele acestui tip de proces în secțiunea dedicată studiului răului social.

Încheiam prin a preciza că se impune o distincție. Fenomenul "formelor fără fond" se obține prin particularitatea subordonarea mișcării interioare față de informație. În mod curios, subordonarea mișcării exterioare față de formă permite, dimpotrivă, apariția mișcării

[200]A se vedea Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea, loc. cit.*, p. 137.
[201]Titu Maiorescu, *În contra direcției de astăzi în cultura română*, în *Opere*, Editura Minerva, București, 1978, p. 153.

interioare noi, prin imitație. *Mimesis*-ul a fost, din această perspectivă, privit pe bună dreptate ca mecanism de traversare a treptelor ființei și de obținere a unității acesteia.[202]

Informația ca reprezentant al cosmosului opusă lipsei de informație ca reprezentant al haosului este un aspect particular important, deoarece **evoluția** reprezintă creșterea informației în traversarea nivelurilor de Realitate, cu alte cuvinte, aspirația către o ordine transcendentală corelată cu o libertate transcendentală, iar **involuția** pierderea de informație în traversarea acelorași niveluri, respectiv o constrângere și o libertate de calitate din ce în ce mai joasă, mai mecanice, mai subiective.

Rolul esențial al entropiei este astfel relevat de corelația dintre tensiunea dintre forța cosmică ascendentă, a evoluției și forța cosmică descendentă a involuției și tensiunea dintre cosmos și haos: informația, deși identificată cu ordinea și cu organizarea, se diminuează în absența efortului opus siguranței. Creația ca rezultantă a evoluției și involuției (pe verticală) și dezvoltării și dezintegrării (pe orizontală) este așadar o funcție a permanentei contradicții dintre ordine și dezordine. Corelația sau coerența dintre părțile separate ale unui sistem auto-organizator determină o configurație ordonată a acestuia. Totuși, ordinea nu înseamnă încă organizare. *Organizarea* poate fi înțeleasă ca acea caracteristică a unui sistem de a fi ordonat sau structurat astfel încât să îndeplinească *o funcție particulară*. În sistemele auto-organizatoare, această funcție presupune menținerea unei configurații particulare, în ciuda perturbațiilor. Doar acea ordine care menține componentele unui sistem împreună va rezulta din auto-organizare și ea este auto-suficientă sistemului pentru a-și îndeplini funcția. Această caracteristică este denumită *închidere organizațională*.

Contradicția aliniamentelor ontologice împăcată de valența reconciliatoare a informației a fost constatat și în funcționarea sistemelor economice[203]: "În sistemele economice, relația ordine-organizare are un caracter circular: organizarea generează ordine, iar aceasta menține organizarea care a generat-o"[204], cu precizarea necesară că prin acțiunea de organizare trebuie să se înțeleagă energie plus informație, *reprezentată de scopul pentru care se face organizarea*, iar prin ordine trebuie să se înțeleagă un anume tip de cristalizare, de solidificare, un anume tip de substanță.

Formele sunt traiectorii de mișcare prin care energia se structurează și se destructurează permanent. *Informația devine astfel mijlocul prin care Energia se poate*

[202] A se vedea Jean-Jacques Wunenburger, *op. cit.*, p.147.
[203]A se vedea capitolele *Haosul și sistemele economice* și *Ordinea, Dezordinea și sistemele economice*, în Tiberiu Brăilean, *Sisteme economice, loc. cit.*, pp. 93 și urm.
[204]Vadim Dumitrașcu, Roxana Arabela Dumitrașcu, *Sfidarea complexității. Ordine și organizare în sistemele economice*, Sedcom Libris, Iași, 2004, p. 93.

specializa: „singura informație demnă de acest nume este informația energetică- ea este cea care dă formă celui încă ne-format.”[205]

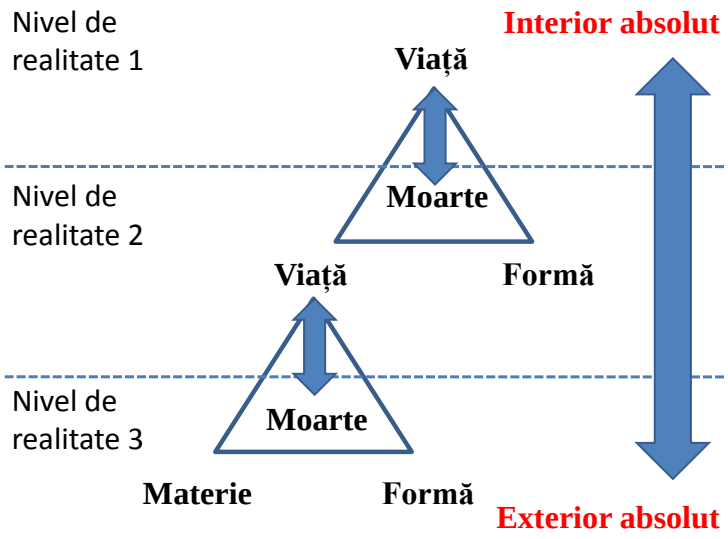

Fig. 33: Viața dintr-un nivel de Realitate percepută ca Mecanicitate din alt nivel de Realitate cu grad de Interioritate mai mare

Viața dintr-un nivel de Realitate este materie, respectiv energie structurată pentru viața din alt nivel de Realitate, cu grad de interioritate mai ridicat: “organismele vii de pe Pământ primesc energie de la Soare, într-o stare de organizare superioară. Ele consumă gradat energie, returnând-o înapoi în mediul înconjurător într-o stare mai puțin organizată”.[206] Din punct de vedere al contradicției generale interior-exterior, ce se află în exterior este o formă de moarte față de interior, o formă de solid simbolic creată de materie împreună cu forma. Diferența dintre un om viu și unul mort este că prin prin primul curge un anume tip de energie, care îi animă părțile sale componente. Din acest punct de vedere, din punctul de vedere al unui sistem viu, mecanicitatea simbolică reprezintă materie împreună cu formă.

Sintetizând, din punct de vedere **simbolic**, prin prisma procesului transdisciplinar, un sistem viu are nevoie de viață (energie) și nevoie de mecanicitate (formă și materie), pentru a putea exista și funcționa.

[205]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 102.
[206] A se vedea Cristi Stoica, *op. cit.*, p.144.

3. Paradigma condiției umane

3.1 Nevoia ca premisă funcțională a sistemelor

Secțiunea următoare își propune să situeze fenomenul nevoii și procesul transdisciplinar al satisfacerii acesteia în centrul studiului paradigmei umane, prin analiza **ternarul fundamental al nevoilor**, **contextualizării sale în cadrul nivelurilor diverse de Realitate și ierarhiei nevoilor.**

Paradigma AGIL este o schemă sociologică creată de sociologul american Talcott Parons în anii '50. Spre sfârșitul vieții, el a adăugat o dimensiune nouă sistemului de acțiune, pe care a numit-o **paradigma condiției umane.** "Sistemele de acțiune, incluzând sistemul social, sunt caracterizate de premise funcționale. O teorie generală a acțiunii va trebui în final să obțină niște concluzii legate de pluralitatea calitativă a nevoilor ultime produse de genetică și clasificarea și organizarea lor. În mod particular însă, într-o lucrare preocupată de nivelul sistemelor sociale din cadrul teoriei acțiunii, este recomandat cu tărie să țină cont de regula parcimoniei în asemenea domenii controversate. Este, cu toate acestea, necesar să se asume o polaritate ultimă pentru această structură a nevoilor, care să fie încorporată în echilibrul gratificare-privațiune, cu derivări în antiteze precum atracția-aversiunea. Dincolo de aceasta, însă, și alte câteva afirmații generale despre relația dintre nevoie și gratificarea ei, nu par necesare să obțină termeni foarte generali în ce privește scopurile teoriei acțiunii".[207] În lumina celor de mai sus, putem considera **nevoia** ca fiind o premisă funcțională a sistemelor de acțiune și, implicit, *a sistemelor sociale.*

Ce este trebuința? La nivel elementar, expresia a avea nevoie de exprimă o situație de tensiune sau de frustrare, care rezultă dintr-un **dezechilibru.**[208] Nevoia este în general prezentată ca motor al oricărei activităţi economice. Cu alte cuvinte, în cadrul activităţii economice este deja recunoscută funcţia motorie a nevoii, trebuinţei. Dacă privim cuplul contradictoriu dintre *dezechilibrul creat de nevoie* şi permanenta *tendinţă spre echilibru* a sistemelor, înţelegem că mişcarea perpetuă, care este până la urmă expresia nevoii esenţiale de energie a sistemelor, este creată de polii acestei contradicţii fundamentale.

Satisfacerea nevoilor este alimentată de **nemulțumire**. Nemulțumirea însă, are două variante, decurgând din teorema lui Gödel: *incompletitudinea* sau *contradictoriul*. Se cuvine să amintim cu această ocazie, ce afirma Mihai Eminescu despre om: „Oamenii se împart în două categorii: unii caută și nu găsesc, alții găsesc și nu sunt mulțumiți." Această stare de

[207]A se vedea Talcott Parsons, *op. cit.*, p. 5.
[208]Larousse, *op. cit.*, p. 305

lucruri asigură desigur *mișcarea perpetuă*. Manifestarea corespondentă actualizării în ființa umană, este exprimată în tendința către liniște, siguranță, certitudine, iar cea corespondentă potențializării este exprimată în aspirația către nou, schimbare, risc.

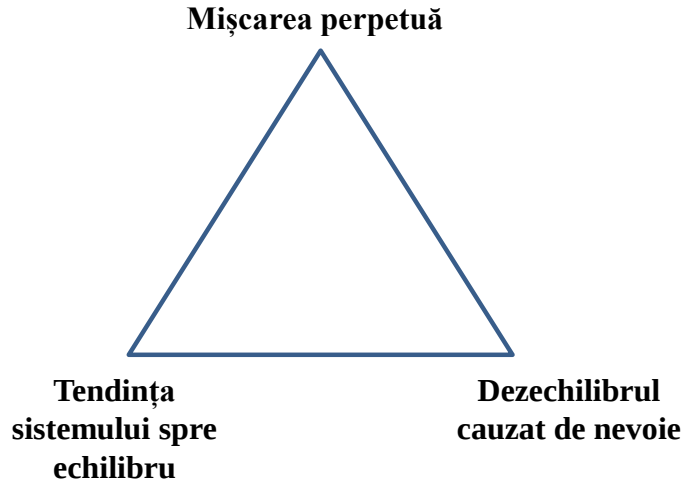

Fig. 34: Mișcarea perpetuă ca sens pentru contradicția dintre tendința spre echilibru și dezechilibrul cauzat de nevoi

Insatisfacția ca **stare energetică** se traduce prin faptul că energia nu se consumă corespunzător, schimburile nu sunt potențializate la capacitatea lor maximă. Această stare este de natură să împingă organismul spre mișcare. *Din punctul de vedere al complexului de contradicție și al teoremei lui Gödel, **tensiunea prin contradicție** reprezintă o nevoie de non-contradicție, iar **tensiunea prin incompletitudine** reprezintă nevoia de contradicție.* În esență, teorema în cauză descrie o contradicție fundamentală între ceea ce lipsește, un **minus**, și ceea ce prisosește, un **plus**.

În lumina celor arătate, putem *triangula* acum fenomene precum **plictiseala**, ca opusă conflictului[209], prin determinarea factorilor care o compun:

- Lipsa impresiilor necesare (Subnutriție dată de nerespectarea logicii schimburilor)
- Lipsa fricțiunii potrivite (Neinteresant, contradicția nu este suficient de puternică, nevoia de contradicție nesatisfăcută)
- Lipsa consumului de energie corespunzător (Potențializare fără Actualizare, Nevoia de liniște nesatisfăcută)

[209]Prin jocul aliniamentelor complexului de contradicție, plictiseala devine o sursă a violenței, conflictului, dezordinii, demisiei morale și sociale. A se vedea Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 158.

Cu alte cuvinte, plictiseala devine astfel o expresie a nevoii de contradicție a complexului de contradicție iar conflictul o expresie a nevoii de non-contradicție a complexului de contradicție.

A fi *interesant* nu este așadar ceva atât de evident pe cât pare. Din punct de vedere etimologic, vine de la *inter essere*, între a fi și a fi, între esențe. Se referă la poziția de echilibru dintre contrarii egale și de sens opus, și tensiunea corespondentă acestei poziții. A fi interesant înseamnă așadar a te afla în mijlocul unei contradicții, dar nu în mijlocul oricărei contradicții. Aceasta înseamnă că va fi interesantă în mod eficient doar acea situație care reprezintă pentru fiecare maximul conflictului pe care îl poate suporta. Nu mai mult, nu mai puțin.

Plecând chiar de la construcția etimologică a cuvântului ne-voie, definit ca opus a lui voie, ca aceea ce nu este vrut, latura coercitivă a nevoii apare cu claritate. Practic, avem de-a face cu o constrângere- o constrângere permanentă de a se mișca, de a interacționa, compusă dintr-o constrângere de a da dublată de o constrângere permanentă de a primi. Din acest punct de vedere, nevoia de a da pare așadar la fel de crucială precum cea de a primi. Dacă în cazul nevoilor așa numite fiziologice, componenta coercitivă a procesului de schimb, atât pentru ce intră cât și pentru ce iese, apare cu claritate pentru oricine, nu la fel de evidentă este și pentru celelalte schimburi, de natură psihică sau emoțională, însă din perspectiva a celor spuse mai sus, nu vedem niciun motiv pentru care nu ar fi la fel și pentru celelalte sisteme care compun ființa umană.

Ființa umană este un sistem de sisteme într-un univers de sisteme de sisteme, între fluxuri de energie, interioare și exterioare, permanent în mișcare, care creează nevoia de schimb de energie între ele. În cadrul acestor schimburi dintre fluxurile de energie, ființa umană primește și dă energie permanent, hrănește și este hrănită, independent de voința sa.

Cum se poate defini nevoia într-o astfel de lume? Definim nevoia ca fiind *o traiectorie a unui tip specializat de energie, care trebuie mereu să se structureze și să se destructureze, cu ajutor din afară, traiectorie generată de plusul și minusul unei contradicții.*

Ceea ce este cert este că sistemele de sisteme asigură posibilitatea satisfacției pentru *toate nevoile posibile*, datorită conservării energiei și logicii sale dinamice. *O nevoie pentru care să nu existe posibilitatea satisfacerii ar fi un sistem care există fără opusul său sau o formă de potențializare fără corespondent în actualizare.*

Privind situația în termenii aliniamentelor contradictorii, incertitudinea devine un element esențial, structural al stării de satisfacție. Dacă traseul vieții ar fi cert, cunoscut

apriori, viața nu ar putea fi trăită, fiindcă nu ar funcționa contradicția dintre speranță și încredere care reprezintă contradicția emoțională generatoare de mișcare primară.

Folosind logica schimbului, dacă vom considera ființa umană ca fiind un sistem aflat în legătură cu toate celelalte sisteme, nu putem decât concluziona că, pentru a supraviețui, ființa umană trebuie să fie permanent în relație de schimb cu alte sisteme și în mod particular cu alte ființe umane, iar dacă vom considera ființa umană ca un sistem de sisteme, putem considera că existența fiecăruia dintre sistemele sale depinde de măsura în care realizează schimburi cu alte sisteme.

Dacă totul este mișcare și structurare energetică, atunci schimburile pe care ființa umană le întreprinde cu alte sisteme sunt așadar, în esență, **de natură energetică**. Ființa umană primește și dă energie în mod permanent. Este absurd a considera că acest schimb permanent de energie depinde de voința ființei umane, fie și dacă ne gândim doar la nevoile sale primare, cu alte cuvinte, ființa umană se află, în mod involuntar, permanent angrenată într-o mișcare a energiei înăuntrul său și este permanent sub influența mișcării energiei din afara sa. Nivelurile de Realitate sunt străbătute de un flux de informație iar nivelurile de percepție sunt străbătute de un flux de conștiență.[210]

Din acest punct de vedere, fluxurile de energie care acționează asupra ființei umane, aflate permanent în mișcare, creează permanent nevoia de schimburi cu exteriorul, atât prin nevoia de a consuma sau transforma energia prin mișcare de orice fel (interioară sau exterioară), cât și prin nevoia de a primi energie din exterior pentru a alimenta mișcarea interioară sau exterioară: „adevărata mișcare este cea a energiei."[211] Putem reține deci aspectul că existența ființei umane *per se* este definită de schimburile cu alte sisteme efectuate în cadrul fluxului sau curentului de energie în mișcare în cadrul căreia omul ființează.

Dacă vom privi omul ca un sistem de sisteme, va trebui să concluzionăm că fiecare din sistemele din care face el parte face schimburi cu celelalte sisteme din interiorul și exteriorul ființei, corespunzător *gradului de materialitate* al fiecăruia. *Omul este în mod necesar un sistem deschis, deoarece este străbătut în mod continuu de materie, energie și informație.*

De altfel, dacă plecăm în acest fel de la *noțiunea transdisciplinară de proces*, atunci vom putea considera existența umană ca un **ternar de fluxuri**.

Astfel, fluxul de energie potențializată care traversează ființa umană va crea nevoia de energie liberă (viață, mișcare) și va determina excretarea de energie liberă. Fluxul de energie codată care traversează ființa umană va crea nevoia de energie codată (cunoaștere) și va

[210]A se vedea Mirela Mureşan (coord.), *op. cit.*, p.24.
[211] Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit*., p. 101.

determina excretarea de informație. Fluxul de energie actualizată care traversează ființa umană va crea nevoia de energie actualizată (materie, substanță) și va determina excretarea analogă.

Legătura dintre nevoi și *unitatea sistemică a lumii* este și următoarea: conceptul fundamental pentru unitatea sistemică a lumii îl reprezintă schimburile permanente și reciproce între sisteme, care creează o interdependență universală. Sistemele își hrănesc reciproc existența.

Avem energie care intră și energie care iese: putem astfel, considera energia care intră, ca fiind hrană pentru existența ființei umane, iar energia care iese sau se consumă prin ființa umană, hrană pentru existența celorlalte sisteme. Rămâne deci să vedem sub ce formă apar aceste două tipuri de hrană, înțelegând prin hrană schimburile de energie datorate interacțiunii universale și deschiderii sistemelor complexe: "lumina solară, compusă din protoni de înaltă energie, este absorbită de plante, care sunt în mod subsecvent consumate de ierbivore, care la rândul lor hrănesc carnivore și oameni, iar toate aceste organisme dau la schimb în mediul înconjurător protoni de frecvențe mai joase".[212]

Referitor la energia care intră, la hrana ființei umane, este relativ simplu a identifica sub ce formă se prezintă energia necesară funcționării corpului său fizic- este vorba despre aer, apă și alimente- dificultățile apar atunci când încercăm să identificăm cu ce se hrănesc celelalte părți ale ființei umane- componenta sa mentală și componenta sa emoțională, pentru că dacă aceste părți sunt niște sisteme ele însele, atunci de bună seamă că sunt hrănite și hrănesc la rândul lor în cadrul schimburilor pe care le fac, urmând dinamismul structurii ternare: "centrul intelectual reprezintă dinamismul eterogenizării, centrul motor dinamismul omogenizării și centrul emoțional dinamismul stării T."[213]

[212] A se vedea Cristi Stoica, *op. cit.*, p.144.
[213]Basarab Nicolescu, *Ce este Realitatea?, loc. cit.*, p.55.

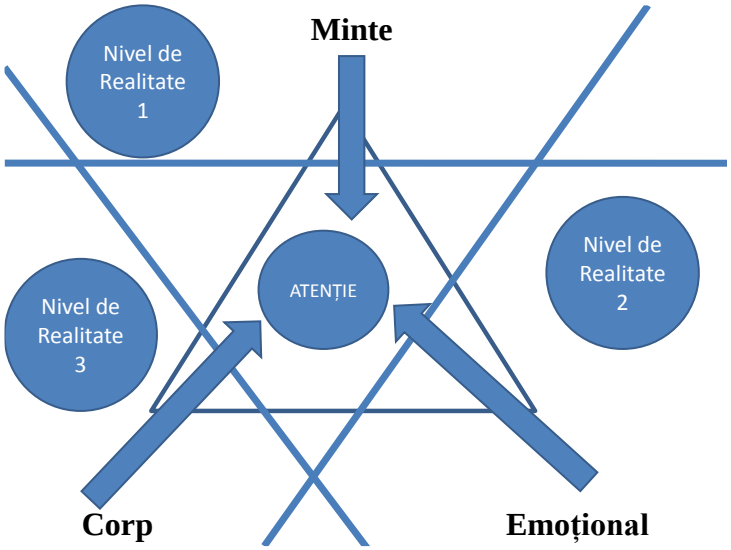

Fig. 35: Nevoile aflate în niveluri de Realitate diferite acționează în același punct, formând o unitate deschisă: **omul nu poate fi redus la suma nevoilor sale**

Plecând de la o informație care ne parvine pe calea Tradiției, și anume că, lingvistic vorbind, atributele bun, frumos, adevărat aveau odată sensuri specifice, și anume: bun se referea la hrana potrivită pentru corp, frumos se referea la hrana potrivită pentru emoții sau sentimente[214] iar adevărat se referea la hrana potrivită pentru minte, putem remarca fenomenul unei anumite impresii pe care o lasă asupra ei energia pe care ființa umană o primește.[215] Fără ca ea să fie impresionată în acest fel, se sugerează că nu este hrănită, cu alte cuvinte, dacă ființa umană este expusă la o formă de energie exterioară, fără însă ca acea energie să pătrundă sau să fie transformată într-un fel sau altul în ființă, atunci de fapt schimbul de energie nu are loc.

Mergând mai departe pe acest fir, apare așadar posibilitatea ca atributele hranei primite de către ființa umană, în termeni de tip, calitate sau cantitate, să depindă de energia la care este ea expusă și de posibilitatea ca ea să poată fi pătrunsă de acea energie, ceea ce dă naștere întrebării dacă ființa umană poate alege cu ce se hrănește, cu toate consecințele care decurg din asta, prin a alege la ce energie exterioară se expune.

[214]Pentru importanta distincție dintre emoție și sentiment, munca neurologului Antonio Damasio este mai mult decât relevantă. Acesta a stabilit în mod științific diferența dintre ele ca funcție a contradicției interior-exterior, emoțiile fiind exterioare, manifestate, iar sentimentele fiind interioare, ascunse. A se vedea Antonio Damasio, *În căutarea lui Spinoza*. *Cum explică știința sentimentele*, Editura Humanitas, București, 2010, p.30.
[215]Din punct de vedere etimologic, putem acorda atenției expresiei *a avea impresia* sau *a se afla sub impresia*, care capătă astfel un altfel de sens.

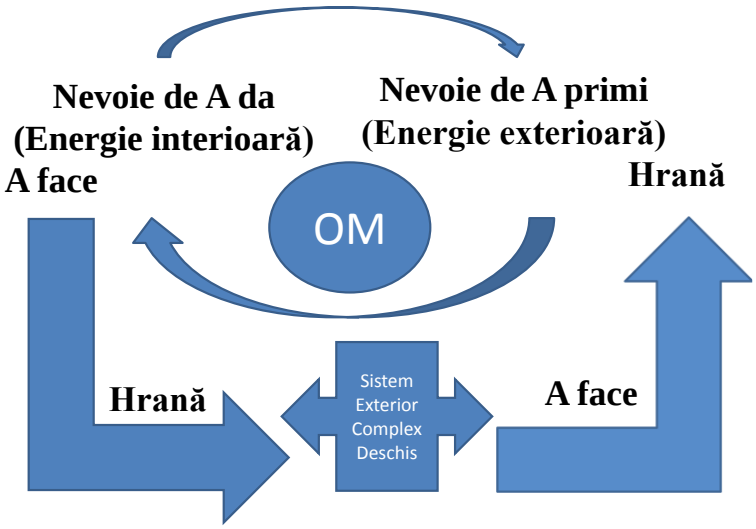

Fig. 36: Mișcarea energiei interioare depinde de mișcarea energiei exterioare: a face ca hrană pentru sistemele exterioare, omul ca sistem viu într-o lume de sisteme

Concluzionând cu ideea că energia care intră în ființa umană îmbracă forma aerului, apei, alimentelor sau a diverselor tipuri de impresii și analizând energia care iese, putem observa că, într-un mod sau altul, lingvistic și foarte general vorbind, omul mereu „face" câte ceva. Putem așadar afirma că ceea ce omul „face" este hrană pentru celelalte sisteme și putem folosi termenul de a face pentru a desemna energia pe care el o dă, într-o formă sau alta.

Pentru celelalte sisteme cu care omul are legătură, în particular ceilalți oameni, este important așadar ca un om să facă lucruri, putând spune chiar, în lumina celor afirmate până acum, că există nevoia pentru ele ca un om să facă lucruri. Dacă privim cuplul dintre a da și a primi ca un schimb, atunci putem afirma, că, din punct de vedere al ființei umane, ceea ce ea face este ceea ce dă pentru ceea ce primește, și ca atare ar putea fi considerată ca un tip de *contraprestație*. Cu alte cuvinte, un om este permanent constrâns să interacționeze (un tip de destructurare), și deci să facă lucruri, din punct de vedere al unității sistemice a lumii.

Care este influența, impactul, consecințele actualei concepții despre materie în cadrul unei științe sociale? Plecând de la adevărul postulatului științific că totul este energie, într-o formă sau alta, atunci trebuie să concluzionăm că *gradul de materialitate al energiei* devine un element cheie în analiza fenomenelor sociale, așa cum devine și specializarea energiei prin contextualizarea ternarului fundamental simbolic în diversele niveluri de Realitate.

Energia conține în ea toate posibilitățile informaționale pentru a fi perfectă. Adevărata natură a Energiei simbolice trebuie deci să fie **informațională**. Omniscienta și ignoranța

devin astfel capetele unei axe simbolice universale pentru nevoia de informație, cunoaștere, înțelegere, iar *perfecțiunea se asociază în mod indisolubil cu o saturație informațională*.

În calitatea lor de **premise funcționale ale sistemelor de acțiune**, urmând logica simplității din cadrul complexității și a izomorfismului, putem încerca a identifica acele **nevoi fundamentale** care se află în spatele tuturor nevoilor create prin structurarea și specializarea energiei prin intermediul relativității dintre nivelurile de Realitate. *Evident, între ele și între manifestările lor se nasc în mod perpetuu diferite contradicții contextualizate*, prin proiectarea **complexului de contradicție** și rolurile stabilite de către **aliniamentele ontologice de contradictorii.**

În opinia noastră, **imuabilitatea nevoilor este simbolică**, aceste nevoi fundamentale fiind:

- Nevoia de Sens
- Nevoia de Mișcare
- Nevoia de Nemișcare

Trebuie precizat că nevoia de sens are sens prin ea însăși, generat de relația contradictorie prezență-absență: "a da un sens sensului este nesăbuit. [216]

Prin specializarea energiei și proiecția în diverse niveluri de Realitate, aceste nevoi fundamentale, simbolice, îmbracă diferite forme. De exemplu, structura procesului transdisciplinar manifestă nevoia de materie, de energie liberă și de informație, axele simbolice verticale manifestă nevoile de perfecționare, eternitate și libertate de mișcare, logica de construcție a universului manifestă nevoile de interacțiune, echilibru și utilitate și așa mai departe, în mod contextualizat, pentru fiecare nivel de manifestare a ternarului fundamental:

Proiecția contextualizată a structurii structurale și funcționale a procesului transdisciplinar în multiple niveluri epistemologice				Niveluri epistemologice
	Informație	Substanță	Energie liberă	Material
	Conștiență	Individualitate	Voință	Individual
	Utilitate	Echilibru	Interacțiune	Social
	Perfecționare	Eternitate	Liber arbitru	Axiologic

[216]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p.54.

	Formă	Exterior	Interior	Simbolic
	Energie	Actualizare	Potențializare	Cosmic
	Emoție	Corp	Minte	Uman
	Terț ascuns	Obiect	Subiect	Logic
	Proces	Spațiu	Timp	Procesual
	Cunoaștere	Nevoie	Scop	
	Valoare	Siguranță	Acceptare	Relațional
Funcția	Nevoia de sens	Nevoia de nemișcare	Nevoia de mișcare	

Din punct de vedere al acestui tabel de unificare, o importanță deosebită, mai ales în raport cu nevoia spirituală, o deține izomorfismul dintre energie în calitatea sa de element simbolic din ternarul energie-potențializare-actualizare și conștiență, în calitatea sa de element simbolic din cadrul ternarului conștiență-individualitate-voință: "Nu poate exista decât un sens al energiei în Univers: energia-conștiență. Conștiența este energie, spune Shakta Vedanta. Energia misterioasă a lui Brahman, Absolutul. Dar energia sau conștiența lui Brahman, a lui Buddha sau Lao-Tzu, am spus-o, este vidă, vidă sau imaterială, precum gândirea. Acest Vid conține toate energiile."[217] Amintindu-ne de cuvintele lui Nietzsche- "Nevoile noastre sunt cele care interpretează lumea"[218], putem stabili un raport epistemologic între cunoașterea lumii înconjurătoare și subiectivismul creat de nevoi, raport ce se cere rezolvat prin metodologia transdisciplinară.

Noțiunea transdisciplinară de niveluri de Realitate este incompatibilă cu reducerea nivelului spiritual la nivelul psihic, al nivelului psihic la nivelul biologic, și al nivelului biologic la nivelul fizic, aceste niveluri sunt unificate prin terțul ascuns, dar această unificare nu poate fi descrisă de o teorie științifică[219]. Astfel, ***cheia înțelegerii nevoilor este interacția permanentă generală dintre nivelurile de Realitate și interacția permanentă particulară a***

[217]"Il ne peut y avoir qu'un sens à l'énergie dans l'univers: l'énergie-conscience :"La Conscience est Energie" dit le Shakta Vedanta. L'énergie mystérieuse de Brahman, l'Absolu. Mais l'énergie ou la conscience de Brahman, de Bouddha ou de Lao-Tseu, nous l'avons dit, est vide, vide ou immatérielle comme la pensée. Ce Vide contient toutes les énergies." Michel Random, *op. cit.*, p. 10.

[218]A se vedea Friedrich Nietzsche, *Voinţa de putere*, Editura Aion, Oradea, 1999, p. 481.

[219]A se vedea Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 125.

componentele proceselor proiectate în mod contextualizat în niveluri de Realitate ce interacționează între ele. De pildă, atunci când nivelul de Realitate biologic, structural uman, ce conține structura ternară a ființei umane, interacționează cu nivelul de Realitate al relației cu sine însuși, respectiv cel al individualității umane, vom avea procese ce pot fi create din conștiență, corp și minte în loc de emoție, corp și minte. Discontinuitatea dintre nivelurile de Realitate este acoperită de existența transdisciplinară a ființei umane. *Complexitatea nevoilor reprezintă interacțiunea dintre ternarele contextualizate ale energiei într-o unitate deschisă.*

Prin diferite proiecții izomorfe ale axelor simbolice și ale legilor simbolice în diferitele structuri specializate ale energiei, se nasc **funcții ale sistemelor**, precum: energia specializată pentru cunoașterea lumii, energia specializată pentru autoperfecționare, pentru a obține valoarea, energia specializată pentru menținerea în viață a organismului, energia specializată pentru integrarea într-un sistem social, și așa mai departe. Progresiva unificare a nevoilor devine astfel o progresivă generare de sens, de valoare, de sacru.[220]

Ca nevoile să poată fi ierarhizate, ele trebuie să fie raportate la o scară de valori, la o scară calitativă. Dacă există mai multe grade de calitate a interacțiunii și relațiilor, aceasta proiectează valoarea lor și asupra nevoilor care determină aceste interacțiuni și relații. Putem concluziona că o nevoie subiectivă poate avea un caracter mai mult sau mai puțin obiectiv pentru nevoile altor sisteme, în funcție de relațiile în care se află cu ele. De exemplu, nevoile care țin de existența corpului fizic al omului au un caracter obiectiv pentru celelalte nevoi ale sale, ce țin de componenta sa mentală sau emoțională, de vreme ce acestea nu ar putea exista în lipsa corpului fizic. Nesatisfacerea nevoilor care țin de celelalte componente poate afecta existența corpului fizic doar în mod indirect, prin faptul că ar putea afecta funcționarea întregului organism, întregii ființe, ceea ce le dă un caracter relativ față de nevoile corpului fizic, care au față de acestea un caracter absolut. Datorită unității sistemice deschise și a interdependeței, componenta fizică a omului este în schimb permanent cu celelalte componente ale sale, ceea ce face și ca nevoile să depindă permanent unele de celelalte.

Trebuie să precizăm cu această ocazie, că se face adesea o **confuzie** în cadrul analizelor disciplinare *între niveluri de Realitate distincte*, care sunt reduse la mai puține decât numărul celor care interacționează sau chiar la unul singur.

De exemplu, s-a considerat că nevoia estetică a ființei umane prevalează în fața nevoii de utilitate, argumentându-se că întâi au fost realizate picturi și abia apoi au fost făcute descoperiri precum focul, roata și așa mai departe. Considerăm acest tip de abordare ca fiind

[220]A se vedea Mirela Mureșan (coord.), *op. cit.*, p. 25.

reducționist, din simplul motiv că nevoia estetică și nevoia de utilitate sunt ambele aceeași nevoie simbolică, de sens. Ceea ce le diferențiază este proiecția în niveluri de Realitate diferite: dacă nevoia estetică reprezintă sensul proiectat în componenta emoțională a omului, nevoia de utilitate, așa cum a fost ea descrisă în analiza respectivă, reprezintă sensul proiectat în componenta fizică a omului. Datorită vitezei diferite de funcționare dintre componenta emoțională a omului și cea fizică, apare o aparentă diferențiere **prioritară**. Considerăm că frecvența cu care se manifestă o nevoie, frecvență proporțională cu legile nivelului de Realitate în care ea este structurată nu ține de **gradul ei de prioritate**.

Gradul de prioritate înseamnă că există o ierarhie, cel puțin din punct de vedere a calității lui a face, întemeiată pe acel a face care satisface cel mai bine o nevoie a unui sistem. Corespunde însă aceasta ierarhiei nevoilor ființei umane? Există o atare **ierarhie** pentru nevoile ființei umane?

Încercări de a se descrie o atare ierarhie, au existat desigur, fie și dacă ne gândim doar la Piramida lui Maslow[221]. Această piramidă, luată ca sistem de referință în științele sociale din ultima vreme, pleacă de la ideea că un om nu își poate satisface nevoile decât într-o anumită ordine, dată de importanța lor și că unele nevoi primează în fața altora din acest punct de vedere.

Nu putem fi de acord cu generalizarea lui Maslow, întrucât pare că amestecă nevoile fără un criteriu clar de clasificare și pe lângă asta pleacă de la premisa că acestea și nu altele sunt nevoile și aceasta este ordinea lor pentru *orice* ființă umană, ceea ce e cel puțin discutabil. De asemenea, Piramida lui Maslow ignoră logica contradicției și situațiile în care prioritatea este inversată (de exemplu, când nevoia de sexualitate primează în fața celei de siguranță sau cea de auto-apreciere primează în fața celei de siguranță, etc.). Mai mult decât atât, clasificarea aceasta amestecă nevoi aflate pe niveluri de Realitate diferite, doar pentru că au trăsături comune. Pentru determinarea locului unei nevoi în raport cu altele este esențială determinarea *substanței* sale și situarea ei corectă *în nivelul de Realitate potrivit*.

După Antonio Damasio[222], nevoile fundamentale sunt descoperirea surselor de energie, încorporarea și transformarea energiei, menținerea unui echilibru chimic interior compatibil cu procesele vitale, menținerea structurii organismului prin repararea elementelor sale uzate sau distruse și îndepărtarea agenților externi care ar putea provoca boli sau răni fizice.

---

[221]A se vedea Abraham Maslow, "A theory of human motivation" în *Psychological Review,* [online] *50*(4), 370–96, 1943. [citat în iulie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm

[222]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.*, p.32.

Deşi au existat sociologi care au împărţit nevoile în nevoi absolute şi nevoi curente, există şi concepţia potrivit căreia nimic nu ne dă dreptul să credem că trebuinţele absolute sunt mai importante decât trebuinţele curente, deoarece trebuinţele nu sunt ierarhizabile şi s-a afirmat că distincţia dintre trebuinţele primare pe care doreşte să şi le satisfacă orice individ şi trebuinţele secundare, care nu sunt vitale pentru supravieţuirea sa, pare lipsită de fundament.[223] Din punct de vedere **simbolic**, considerăm că o astfel de împărțire poate fi făcută în:

Nevoi principale: nevoi create de axele simbolice verticale (de contradicțiile exterioare sistemelor din care omul face parte) prin structurile specializate ale energiei din cadrul diverselor niveluri de Realitate.

Nevoi secundare: nevoi create de axele simbolice orizontale (de contradicțiile interioare sistemelor din care omul face parte) prin structurile specializate ale energiei din cadrul diverselor niveluri de Realitate.

Ideea că nevoile pot *fi ierarhizate în funcție de importanța lor* și că nu le poți satisface pe cele superioare dacă nu au fost satisfăcute corespunzător cele inferioare nu este însă deloc lipsită de interes şi duce la nevoia existenței unei **științe a satisfacerii nevoilor**, astfel încât un om să își poată satisface nevoile corespunzător, **contextualizat**, pentru a hrăni toate părțile sale și a se desăvârși ca ființă. Un motiv esențial care necesită o știință a satisfacerii nevoilor pentru fiecare om în parte, contextualizată, este faptul că **resursele sunt limitate**.

Însă o ierarhie de acest tip trebuie să fie în mod obligatoriu dinamică și contextualizată, de vreme ce complexul contradicției ontologice este dinamic și contextualizat. *O știință a satisfacerii nevoilor trebuie așadar să fie o știință a mișcării, o știință a traiectoriei.*

Sociologia a pus în discuţie, prin studiul practicilor de consum, concepţia imuabilităţii nevoilor izvorâtă din logica economiştilor clasici. Această concepţie are în vedere subiectul purtător al nevoilor moştenite, pe care le putem determina, clasifica, ierarhiza, ele fiind satisfăcute de gradul de dezvoltare economică a societăţii, însă sociologia afirmă că trebuinţele nu sunt invariante ale naturii umane, nu sunt date obiective pe care să le putem inventaria, ci o creaţie permanentă a istoriei societăţilor, multe fiind resimţite din motive subiective, foarte îndepărtate de obiectul lor.[224] Îndepărtarea sau înlocuirea obiectului însuși prin imagine[225] este un fenomen a cărui producere duce la chestionarea nevoii cu adevărat

[223]Larousse, *op. cit.*, p. 306
[224]Ibidem, p. 306
[225]A se vedea Jean- Jacques Wunenburger, *op. cit.*, p.329.

implicate în procesul de satisfacere. Fenomenele de consum ostentatoriu- dobândirea de către individ a unui bun anume pentru a arăta că are mijloacele pentru a şi-l oferi, demonstrează că trebuinţele se referă la altceva decât la obiectele materiale care sunt suportul lor., iar unii sociologi au afirmat că trebuinţele nu există, adevăratul motiv al satisfacerii lor fiind demonstraţia.[226]

Ordinea interioară a procesului transdisciplinar oferă un posibil răspuns la această problemă, prin diferența ontologică dintre două mari tipuri fundamentale de plăcere.

Plăcerea este o componentă absolut necesară atât vieții cât și oricărei activități și aceasta pentru simplul fapt că plăcerea este o nevoie de inerție, o nevoie de mecanicitate, și ea trebuie folosită, dacă nu chiar căutată, pentru a putea face un anumit lucru. Însă plăcerea poate genera energie sau poate consuma energie, și aceasta deoarece plăcerea este o formă de inerție care ajută energia în procesul său permanent de structurare- destructurare, și în funcție de locul pe care îl ocupă în cadrul acestui proces, ea poate avea efecte complet diferite.

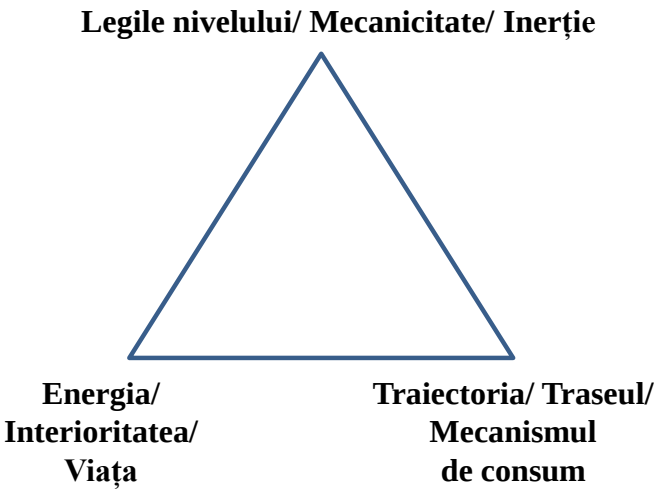

Dacă plăcerea este o formă de inerție, ea trebuie să slujească în mod ideal procesul la care contribuie, însă dacă forma devine mai importantă decât fondul, decât conținutul, așa cum se remarcă și în viața de zi cu zi, atunci clar este ceva în neregulă. Din punct de vedere al energiei, atunci când plăcerea capătă o viață proprie, ea o face subjugând energia și folosind traseul ei de consum pentru propria sa existență perpetuă. Această situație duce la consumul energiei fără utilitate generală și este o formă de identificare a vieții cu o formă, chiar de identificare a nouă înșine cu un obiect oarecare: o clipă, o idee, o senzație. Este un fenomen de ignorare, de nerespectare a celorlalte forme de inerție, constrângeri sau legi care reglează

[226]Larousse, *op. cit.*, p. 306

activitatea respectivă și de reducere a omului la un singur nivel prin participarea sa parțială la actul viu și astfel, *lipsit de legăturile cu celelalte niveluri, rămâne fără energie*.

Plăcerea care aduce energie suplimentară, pe de altă parte, este acel tip de activitate în care plăcerea, ca formă de inerție, își are orice alt loc în consumul energiei față de cel descris. Din acest punct de vedere, dacă satisfacerea *unei limitează viața în loc să o îmbogățească,* consumând resursele fără să aducă un plus de energie în celelalte dimensiuni ale vieții noastre, atunci este limpede că este o activitate incorectă.

Imaginarea satisfacerii este o consecinţă a facultăţii imaginaţiei ca posibilitate de a transforma reprezentările care reflectă Realitatea existentă și funcţionează uneori ca **substitut** al satisfacerii în sine. Aceasta duce la absenţa satisfacerii reale a unei nevoi dar la existenţa iluziei că ea este satisfăcută, un cerc vicios alimentat de nevoia de plăcere, ducând la următoarea triadă:

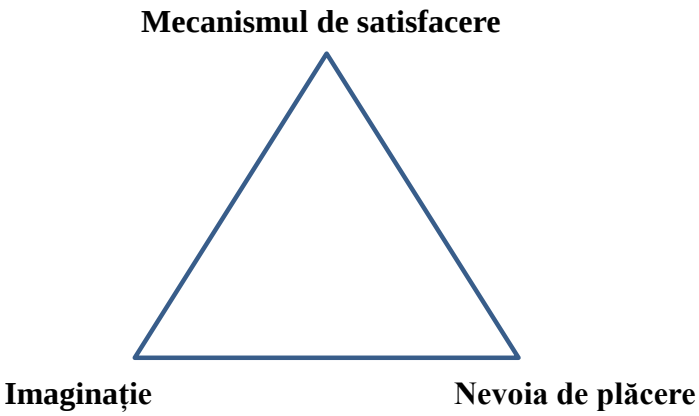

în loc de:

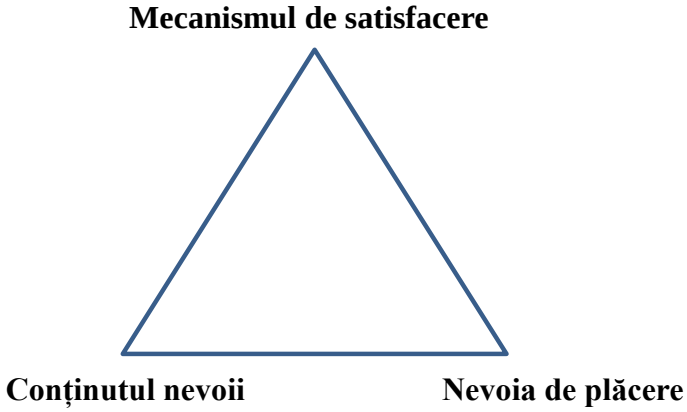

, care ar duce la satisfacerea nevoii în sine, sau al conținutului ei. Fenomene precum nevoi ale orgoliului (care substituie importanţa şi valoarea reală), consumul de junk-food, narcoticele, masturbarea, socializarea virtuală, se pot uşor corela cu prima triadă. Din această perspectivă, hrana primită de fiinţa umană pentru a satisface imaginaţia este diferită de cea primită pentru a satisface conţinutul nevoilor şi se ridică iarăşi chestiunea alegerii tipului de hrană. Găsirea hranei potrivite pentru a satisface nevoia presupune cunoaşterea nevoii şi a scopului de care depinde satisfacerea sa. În acest fel, o ştiinţă a satisfacerii nevoilor devine o ştiinţă a **autocunoaşterii** şi a stabilirii legăturilor potrivite cu sine însuşi şi între diversele părţi ale organismului pentru a obţine informaţiile necesare.

3.2 Nivelurile de Realitate ale acțiunii omenești și liberul arbitru

În cele ce urmează vom studia posibilitatea ca **diferența dintre acțiunea voluntară și cea involuntară** a ființei umane să fie în realitate **o diferență de nivel de Realitate** și implicațiile acestei ipoteze.

Conceptul acțiunii umane stă la baza tuturor fenomenelor sociale[227]. Din această perspectivă, putem pune sub semnul întrebării dacă omul acționează cu adevărat sau acționează mereu dintr-o constrângere sau dintr-un obicei și pe cale de consecință, oferă lumii un **răspuns pasiv**. Obiceiurile atenției sunt, în ce ne privește, cheia pentru a obține răspunsul la această întrebare. Din punct de vedere behaviorist, purtarea unui animal nu diferă în momentul în care are un grad de conștiență față de momentul când nu are, starea de conștiență nu este o stare diferită din punct de vedere metafizic și acțiunea lipsită de conștiență este

[227]A se vedea Deep Narain Yadav, „Purposive-Causal Theory of Human Action", în *Noema*, Vol. XII, 2013, p.75.

considerată a fi supusă *aceloraşi relaţii generale* precum cea conştientă.[228] În cele ce urmează vom dezaproba această aserţiune, deoarece, conform postulatului ontologic al transdisciplinarităţii, nivelurile de Realitate diferite sunt reglate de colecţii de legi diferite.

Dacă privim din punct de vedere energetic, energia din interiorul fiinţei umane tinde să se consume, transforme, şi pentru asta are nevoie de energie din afară. De asemenea, Realitatea este structurată ca o matrice cosmică- un sistem de sisteme în care *interacţiunea nu poate fi niciodată zero.* Din punct de vedere al logicii schimbului de energie aşadar, acest lucru nu pare posibil. Însă putem constata existenţa mai multor tipuri, feluri de consum sau transformare pentru energie, şi pe cale de consecinţă, mai multe tipuri de constrângeri, de diferite naturi.

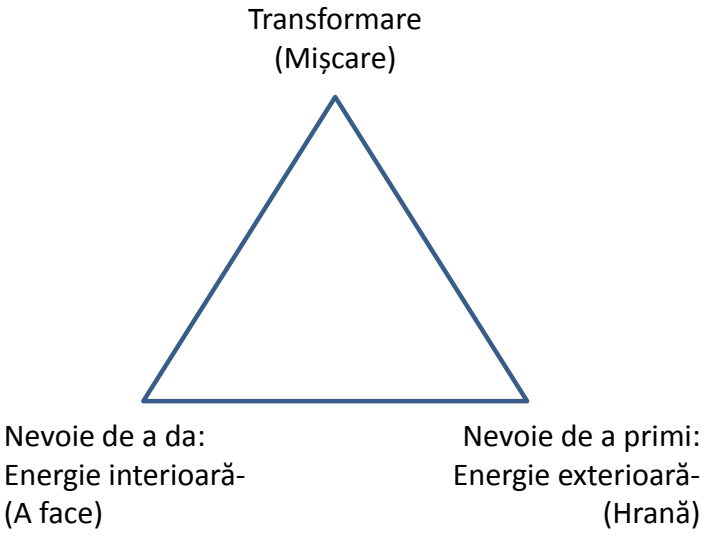

Fig. 37: Omul ca Transformator simbolic

Folosind tot o logică elementară, resursele de care un om dispune sunt limitate, în termeni de timp, energie interioară, şi energie exterioară. Aceasta înseamnă că un om poate face un număr limitat de lucruri, şi mai exact, dacă face unele nu mai poate face altele, din lipsă de resurse. Astfel, un om trebuie să consume energia din interiorul său, o poate consuma în mai multe feluri, dar între anumite limite. Un om trebuie să se hrănească cu alimente, dar s-ar putea hrăni ba cu unele, ba cu altele. Nu se poate hrăni însă şi cu unele şi cu altele, decât în limitele capacităţii sale de a consuma alimente. Cu alte cuvinte, un om *nu poate alege să* ***nu***

[228]A se vedea Edward Chace Tolman, *Purposive Behavior in Animals and Men*, University of California Press, Berkeley, 1932, p. 205.

transforme curentul de energie care se manifestă în interiorul său, prin intermediul existenței ființei sale, dar modul în care el se transformă e susceptibil de mai multe variante.

Organismul ființei, cu toate părțile sale (fizică, emoțională, mentală) se supune permanent unei constrângeri de natură exterioară sau interioară și din acest motiv, regula de comportament pentru organism este *reacțiunea* dictată de nevoia care exprimă constrângerea respectivă. Reacțiunea durează, firește, atâta timp cât există constrângerea. Cercetările neurofiziologice recente arată că "determinarea fiziologică nu e deloc neglijabilă, dimpotrivă, pune în discuție presupusa libertate a voinței până la o reduce adesea la procese somatice."[229]

Întrebarea care se ridică este: există oare acțiune care să nu aibă în spatele său o nevoie, și deci o constrângere? Cuvintele lui Schopenhauer, că "omul poate să facă ce vrea dar nu poate să vrea ceea ce vrea"[230] reprezintă o dilemă perfect justificată.

Teoriile filosofice asupra acțiunii umane se împart în trei categorii: teorii ale cauzelor mentale, teorii ale agentului și teorii hermeneutice. "Teoriile cauzelor mentale analizeaza acțiunile intenționate ca fiind mișcări corporale cauzate de anume tipuri de evenimente mentale sau stari, precum dorințe sau voințe. Teoriile de tip agent susțin că în rolul cauzei implicată în acțiune sau al componentei behavioriste a acțiunii joacă agentul însuși și în acest context este inutil a fi căutată o cauză adițională. Teoriile hermeneutice, sau non-cauzale, (wittgensteiniene), acțiunile intenționale nu pot fi cauzate, nici măcar din punct de vedere logic, de către evenimente mentale sau stări mentale. Esența unei acțiuni este considerată a fi găsită în mișcările corporale prin care agentul intenționează să obțină ceva iar mișcarea trebuie înțeleasă în contextul unor legi, sensuri, norme sau practici sociale."[231]

Din perspectiva abordării behavioriste se creionează două poziționări, astfel:

-concepția de tip **științific**, care privește purtarea umană ca fiind rezultatul factorilor precedenți care determină ca ființa umană să acționeze în mod previzibil sau predictibil. Cercetarea pe model behaviorist în cadrul poziționării de tip științific este deci orientată spre a verifica relațiile cauză-efect: se verifică ipoteze cu finalitatea de a întări abilitatea de *a opri lanțul cauzal al evenimentelor* care au un rezultat nedorit sau nesănătos.

-concepția de tip **umanist**, care enunță că ființa umană are la dispoziție liberul arbitru, care îi dă voie să aleagă între diferite variante ale acțiunii; acțiunea umană urmărește motive,

[229]A se vedea Alexandra Pârvan, "Platon față în față cu descoperirile neuroștiinței și etologiei" în *Revista de filosofie,* nr. 2/2008, București, p.162.

[230] "Der Mensch kann, was er will; er kann aber nicht wollen, was er will". A se vedea Arthur Shopenhauer, On the Freedom of The Will, 1839, apud Morris Zucker*, The Philosophy of American History: The Historical Field Theory,* Arnold-Howard Publishing Company Incorporated, 1945, p. 531.

[231]A se vedea Deep Narain Yadav, *op. cit.*, p.76.

care dau oamenilor posibilitatea să acționeze după dorința lor sau să aleagă să acționeze împotrivă, depinzând de valorile și principiile considerate importante. Cercetarea din cadrul modelului umanist aspiră la enunțarea valorilor umane, a motivelor juste pentru a alege o variantă de acțiune în defavoarea alteia și rațiunile de ordin moral care fundamentează prevalarea etică a unor valori în detrimentul altor valori.

Așa cum bine a fost subliniat, "toate organismele vii, de la amoebă la om, se nasc având dispozitive proiectate să rezolve *automat* problemele elementare ale vieții, fără a fi nevoie să raționeze în sensul propriu al termenului."[232] Considerăm că abordarea transdisciplinară trebuie să introducă *noțiunea de niveluri de Realitate în analiza comportamentului uman,* și că aceasta ar împăca atât cele două concepții menționate, dar ar și clarifica în ce manieră aceleași concepții coexistă.

Talcott Parsons, considerând sistemul social ca un subsistem al sistemului acțiunii, a elaborat teoria acțiunii sociale, în sfera căreia intră totalitatea manifestărilor prin care actorul sau agentul își adecvează mijloacele la exigențele atingerii scopurilor. Componentele acțiunii sociale, după Parsons, se referă la scopuri, condițiile și mijloacele acțiunii, valorile și normele acțiunii, iar gradul de adecvare a mijloacelor la scop definește raționabilitatea acțiunii sociale[233].

Vom face în cele ce urmează o distincție fundamentală între două tipuri de *a face* posibile pentru ființa umană:

1. Omul își folosește rațiunea cu privire la acțiunile pe care ar trebui să le întreprindă și nevoile pe care ar trebui să le satisfacă pentru asta și cum, ajunge la o concluzie, apoi își propune atingerea unui obiectiv în temeiul acelei concluzii și depune eforturi pentru a-l realiza. (**Acțiune**)[234]
2. Omul acționează doar în virtutea nevoilor sale, în funcție strict de inerția lor și de hazard, folosind rațiunea doar pentru a explica și justifica acțiunile sale executate în acest fel. (**Reacțiune**)

Din punct de vedere al teoriei sistemelor, apare deci un circuit cauzal de jos în sus (principiu anabatic) și de sus în jos (principiu katabatic) care este denumit cauzalitate verticală sau "de sus în jos": nivelul mai înalt exercită o influență asupra nivelului mai scăzut, determinând componentele aflate pe acest nivel să acționeze într-un anumit mod. Acest tip de cauzalitate este opusă cauzalității "de jos în sus", specifică metodei reducționiste, în care

[232]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.*, p.32.
[233]A se vedea Talcott Parsons, *op. cit*., p. 28.
[234] Pentru rolul actelor voluntare de atenție implicate în raționamentul voluntar, a se vedea Daniel M. Wegner, *Iluzia voinței conștiente*, Humanitas, București, 2013, p.63.

comportamentul sistemului în întregul său este complet determinat de comportamentul părților componente.

Dacă privim din perspectiva mișcării, diferența dintre cele două situații este că în primul caz, în cazul Acțiunii, mișcarea interioară este cea care naște mișcarea exterioară, pe când în cel de-al doilea caz, mișcarea exterioară este cea care naște mișcarea interioară. În funcție de existența și urmărirea unui scop, analiza celor două tipuri de a face analizate mai sus relevă diferențe notabile între posibilitatea de producere a lor: practic acțiunile se produc altfel, din alte cauze și în alte condiții decât reacțiunile și din acest motiv se supun unor legități diferite. Coroborat cu discontinuitatea pe care o creează între o acțiune și o reacțiune faptul că o acțiune presupune un anumit tip de conștiență iar o reacțiune un anumit tip de inconștiență, iar între conștiență și inconștiență nu poate exista continuitate, putem concluziona că acțiunile și reacțiunile, în sensul folosit în lucrarea de față, *se situează pe niveluri de Realitate diferite.* Dacă ar fi să ne raportăm la distincția făcută de Walter Buckley[235], atunci putem observa cum sistemele de echilibru și cele homeostatice corespund nivelului de Realitate al reacțiunilor, pe câtă vreme cele adaptive complexe conțin în ele și nivelul de Realitate al acțiunilor.

Pe de altă parte, din perspectiva logicii schimburilor, ceea ce un om face poate avea un caracter mai folositor sau mai puțin folositor față de celelalte sisteme cu care interacționează. Cu cât ceea ce face omul poate hrăni, în termeni de energie desigur, mai multe sisteme sau sisteme de o calitate mai înaltă, atunci el se poate angrena în relații de schimb cu acestea. Cu alte cuvinte, calitatea a ceea ce ființa umană face depinde de câte și ce sisteme hrănește și pe cale de consecință și ceea ce primește la schimb de la sistemele cu care interacționează depinde în termeni de calitate și cantitate de același lucru.

A face poate fi așadar compus din acțiune și reacțiune, iar în funcție de ponderea fiecăreia dintre ele, gradul de conștiență sau de mecanicitate, de voluntar sau involuntar, este mai crescut sau mai scăzut. Se poate deci creiona o scară cu grade ale lui a face, urmând *principiul gradației*, între două limite caracterizate de absolut:

[235]Walter Buckley, *op. cit.*, pp. 490–513.

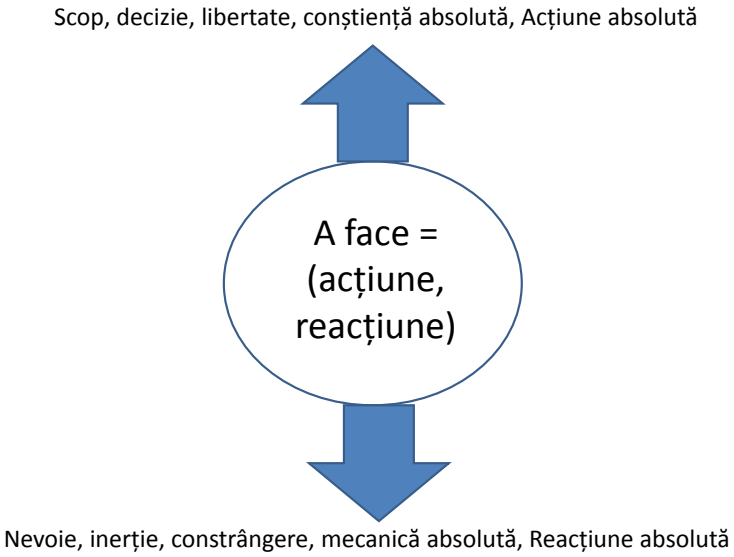

Fig. 38: Gradele simbolice ale lui "A face"

Menținerea unei traiectorii anumite, aleasă de către om potrivit liberului său arbitru, presupune rezistența mișcării, căderii, înspre alt centru de greutate, în perioada de nemișcare a traiectoriei alese, dacă această cădere deviază, întârzie sau chiar întrerupe traiectoria aleasă de către om. Iar pentru ca omul să poată avea o traiectorie de acest tip, el are nevoie de un scop pe care să îl atingă prin propria voință și nu din nevoie. Înlocuirea voluntară și conștientă a unui tip de mișcare cu un altul, înseamnă practic, supunerea voită față de alte legi de mișcare, respectiv, alegerea legilor de mișcare care să fie respectate. Această posibilitate, dacă există, există cu siguranță datorită faptului că în traiectorie există golurile nemișcării. Practic, înseamnă golirea polilor unei contradicții, neutralizarea ei, prin redirecționarea mișcării energiei spre altă traiectorie.

Putem așadar defini **voința,** din punct de vedere al procesului transdisciplinar, ca fiind *capacitatea de a contribui la traiectorie sau chiar a alege sau a crea legi de mișcare pentru o traiectorie sau mai multe, proprii sau externe.* Scopul devine instrumentul care permite luarea unei decizii raționale, a cărei actualizare reprezintă manifestarea voinței omului.

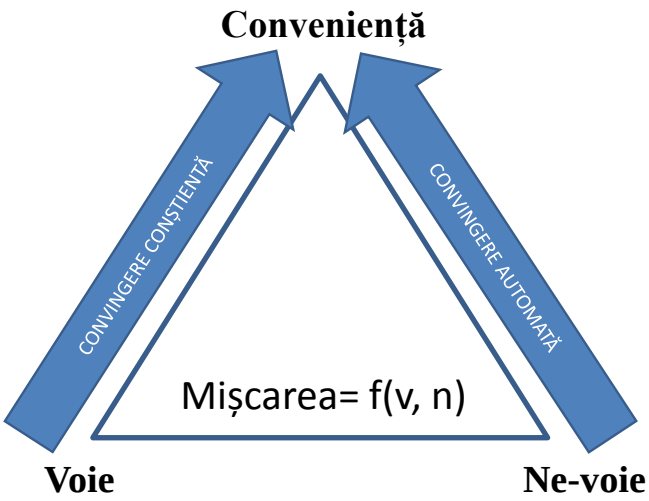

Fig. 39: Convenienţa ca traiectorie simbolică: concurenţa dintre voie şi nevoie

Astfel, traiectoria voinţei poate fi creată artificial, prin fixarea şi urmărirea scopurilor (prin imitaţie) ceea ce duce la mişcarea traiectoriilor inferioare ale nevoilor mereu re-centrată în jurul unui centru de greutate reprezentat de acele scopuri. În timp, dacă există destulă traiectorie în această formă, respectiv dacă există destulă substanţă care să creeze învelişul acestui spaţiu interior, poate apărea în el chiar substanţa, materia la care se aspiră: voinţa.

Mişcarea voluntară a omului înseamnă ca el să aleagă ce contradicţii să alimenteze cu energie, şi aşadar, ce schimburi face.

În acest caz, putem afirma fără dubiu că *singura posibilitate de mişcare voluntară a fiinţei umane este suferinţa sa voluntară*. Liberul arbitru al fiinţei umane depinde cu certitudine de posibilitatea sa de mişcare voluntară, aşadar depinde de suferinţa sa voluntară.

În acest fel se explică perfect şi diferenţa dintre suferinţa automată şi cea voluntară a fiinţei umane, în termeni de mişcare. Diferenţa tehnică dintre mişcarea voluntară şi cea involuntară a omului, în termeni de liber arbitru constă în următoarea situaţie: prin suferinţă voluntară, omul creează un centru de greutate propriu, în jurul căruia ajunge să graviteze, să se rotească, în loc să mai urmeze traiectoria sa iniţială în derivă sau în jurul unui centru de greutate exterior, străin, pe care aproape sigur nu îl cunoaşte şi probabil nici nu îl poate vedea.

Cu alte cuvinte, nu există libertate pentru fiinţa umană fără suferinţa sa intenţionată şi voită: “La nivelul nostru de Realitate, libertatea omului se obţine cu un preţ: al unei alegeri

dificile, chinuitoare, în care voința omului joacă un rol crucial.[236]" Liberul arbitru constă în schimbarea nivelului de Realitate.

Dacă ne raportăm la noțiunea de **stare a sistemului**, putem așadar defini situația la un moment dat a ființei ca un concurs de constrângeri sau de nevoi, iar funcțiile organismului, care îi permit viețuirea și supraviețuirea, ca fiind abilitățile sale automate de a corespunde acestor constrângeri, prin intermediul diverselor moduri de specializare a energiei.

Datorită ordinelor de legi de mișcare pentru ființa umană, omul trebuie să se conformeze, dar datorită celor două niveluri de Realitate create de ordinea secvențială a funcționării organismului din cadrul procesului transdisciplinar, el se poate conforma în două feluri.

Atunci când el se conformează voluntar, capătă o libertate suplimentară (datorită jocului aliniamentelor, elementul ordine reprezentat de voința proprie are drept efect o creștere a elementului libertate din libertatea sa de mișcare). Aceasta se petrece și datorită faptului că, pe câtă vreme omul se supune voluntar unei dominații, ar fi energie irosită inutil ca acea constrângere să fie aplicată asupra sa, pe câtă vreme nu mai este nevoie de ea. Supunerea voluntară în fața unei legi creează astfel libertate suplimentară pentru ființa umană. Acest fenomen poate explica mai bine de ce sentimentul de credință are ca efect libertatea ființei umane, pe câtă vreme credința înseamnă în esența ei, supunere voluntară. „Acțiunile voluntare nu apar deci de nicăieri, ci se învață, uneori cu mare greutate"[237]

Dacă luăm exemplul concret al alimentării organismului uman, putem distinge între două posibilități de a îndeplini această nevoie a organismului.

1. Organismul este supus stimulilor percepuți de corpul fizic: foame, poftă, plăcere. Diverse asociații emoționale întâmplătoare au loc față de mâncare. Mișcarea ființei umane este deviată de la traiectorie pentru a satisface această nevoie esențială a organismului, și o satisface cu prima ocazie, unde se poate, cu ce se poate, oricât de costisitor ar fi, fără a avea niciun scop implicat în asta, cu consecințe variate: mâncare proastă, scumpă, etc., sau organismul suportă foamea dacă există o nevoie mai importantă decât cea de alimentare imediată, resimțindu-se desigur ca stare și având o funcționare deficitară, care afectează inclusiv satisfacerea nevoii mai puternice.

[236]Basarab Nicolescu, *Știința, sensul și evoluția, Eseu asupra lui Jakob Böhme,* Editura Cartea Românească, 2007, p. 146.
[237]Daniel M. Wegner, *op. cit.*, p.52.

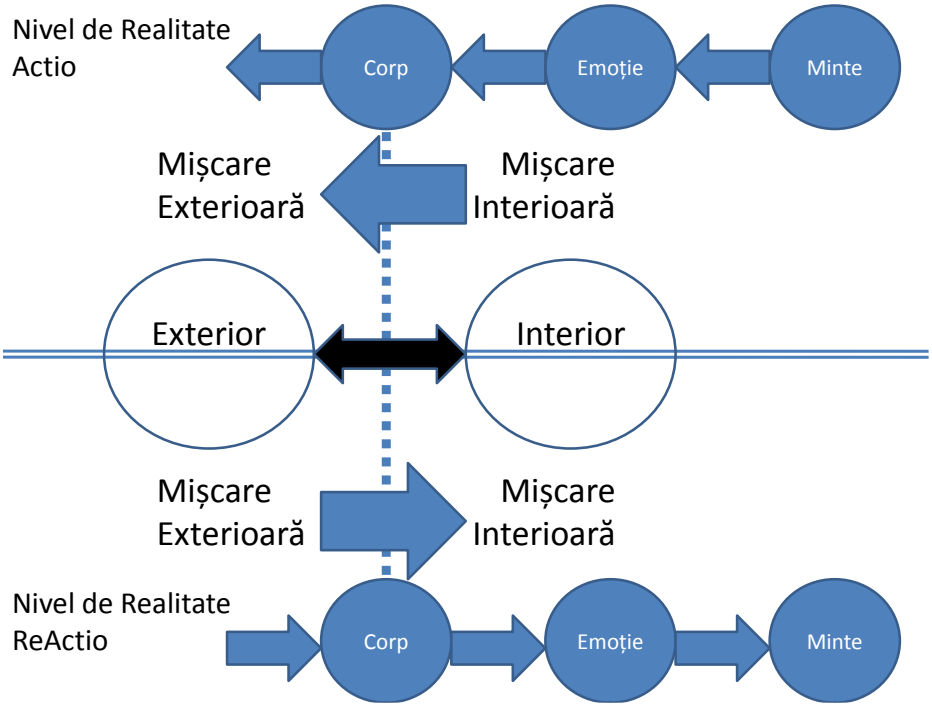

Fig. 40: *Actio* și *Reactio* sau ordinea secvențială diferită care creează niveluri de Realitate diferite

2. Organismul inversează ordinea de acțiune: decide, rațional, pe baza informațiilor și a experienței, în avans cu ce ar trebui să se alimenteze, la ce ore, se pregătește pentru asta. Decizia rațională creează răspuns emoțional: speranța că va exista hrană la orele programate contracarează senzația de foame în restul timpului și oferă putere de acțiune, încrederea că alimentația este cea corectă oferă libertatea de mișcare în alte direcții prin eliberarea organismului de această preocupare. Corpul este hrănit conform deciziei și este supus părților mai înalte ale ființei umane.

Analiza celor două tipuri de a face analizate mai sus relevă diferențe notabile între posibilitatea de producere a lor: practic acțiunile se produc altfel, din alte cauze și în alte condiții decât reacțiunile și din acest motiv se supun unor legități diferite. Coroborat cu discontinuitatea pe care o creează între o acțiune și o reacțiune faptul că o acțiune presupune un anumit tip de conștiență iar o reacțiune un anumit tip de inconștiență, iar între conștiență și inconștiență nu poate exista continuitate, putem concluziona că acțiunile și reacțiunile, în sensul folosit în lucrarea de față, se situează pe niveluri de Realitate diferite.

În consecință, și nevoile asociate fiecăruia dintre cele două niveluri se află pe niveluri de Realitate diferite și mai mult decât atât, părțile ființei corespondente nevoilor amintite pot și ele a fi considerate că sunt pe niveluri de Realitate diferite din această perspectivă. Iar pentru o nevoie jucând rol de terț inclus pe alt nivel de Realitate, nivelurile contradictorii care au dus la apariția acestuia prin conflictul lor, coexistă simultan în ciuda ireconciliabilității lor manifestate în nivelul de Realitate care le conține.

Cu alte cuvinte, nevoile asociate fiecăruia dintre cele două niveluri se află pe niveluri de Realitate diferite, iar în cadrul societății există cel puțin două niveluri de Realitate coexistente privind ceea ce ființa umană face, fiecare cu legile sale, discontinue unul față de celălalt și apte a concilia contradicțiile unul față de celălalt. Aceasta face ca un fenomen social sau o conduită umană, deși în aparență aceeași, să poată fi supusă în cadrul societății unor legi diferite, având urmări diferite.

Există, în concluzie, cel puțin două niveluri de realitate în societate corespunzătoare celor două niveluri de realitate ale nevoilor umane. Din această perspectivă, societatea privită drept contract social capătă o altă interpretare. Un contract presupune un acord de voințe, or în cadrul nivelului Realitate corespunzător reacțiunilor, nu există voințe reale, ci doar constrângeri. Iar în ceea ce privește acțiunile, ele reprezintă o pondere mult prea mică în cadrul organizării sociale, corespunzând practic doar dimensiunii spirituale a societății, și pe cale de consecință nu pot constitui temelia organizării. O formulare precum un **acord de constrângeri** ar fi așadar, în opinia noastră, mult mai potrivită.

În lumina celor afirmate mai sus, putem concluziona că, în cazul ipotezei unei voințe absolute, dacă acțiunea dintr-un nivel de Realitate este caracterizată de a face= (nevoie x, voință y, întâmplare z), acțiunea voinței absolute, caracterizată de (nevoie 0, voință infinit), în nivelul de Realitate respectiv, ar presupune anularea nevoilor din acel nivel, cu alte cuvinte, distrugerea legilor de mișcare care guvernează nivelul de Realitate respectiv, adică distrugerea chiar a nivelului de Realitate.

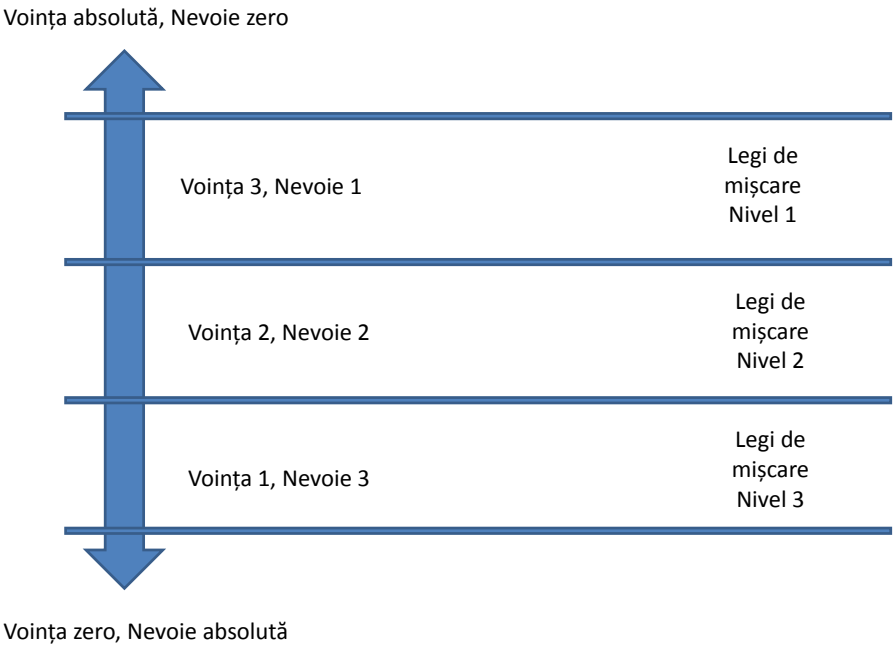

Fig. 41: Voința limitată de nevoile din nivelul de Realitate în care se manifestă

Din această perspectivă, singurul mod pentru o voință absolută de a acționa într-un nivel de Realitate fără a-l distruge ar fi prin intermediul unui organism înzestrat cu voință relativă, sau altfel spus, aparținând în mod proporțional acelui nivel de Realitate particular.

Libertatea ființei umane, respectiv liberul său arbitru, trebuie să fie pe grade și pe niveluri de Realitate, ca orice altceva, conform principiului gradației și al relativității dintre niveluri. "Potrivit tradiției Mahayanei, pe măsură ce individul înaintează pe calea atingerii statutului de Buddha, devine capabil de a manipula lumea obiectivă, pe care o percepem. Buddha și bodhisattva avansați pot interveni după bunul plac asupra obiectelor".[238] Remarcăm așadar, că cel mai înalt grad al voinței umane este posibilitatea de a schimba exteriorul său.

„Uneori, aspectul aparent al lucrurilor este mai important decât sunt ele de fapt. [...] Numai că fiecare din noi pare să posede o voință conștientă. Părem să avem un sine. Părem să avem minte. Părem a fi agenți. Părem să determinăm cauzal ceea ce facem. Deși e trist, și în fond, corect, să considerăm toate aceste aparențe iluzii, ar fi greșit să considerăm că ceea ce e iluzoriu e și trivial. Dimpotrivă, iluziile suprapuse peste determinarea cauzală mentală aparentă sunt pietrele de temelie ale psihologiei și vieții sociale umane. Doar prin intermediul senzației de voință conștientă putem începe să aflăm cine suntem ca indivizi, să discernem ce

[238]James L. Ford, „Budism și mitologie în Matrix", în Glenn Yeffeth (coordonator), *Matrix: știință, filosofie și religie*, Editura Amaltea, 2003, p. 160.

putem și ce nu putem face și să ne considerăm morali sau imorali în funcție de ceea ce facem.” [239]

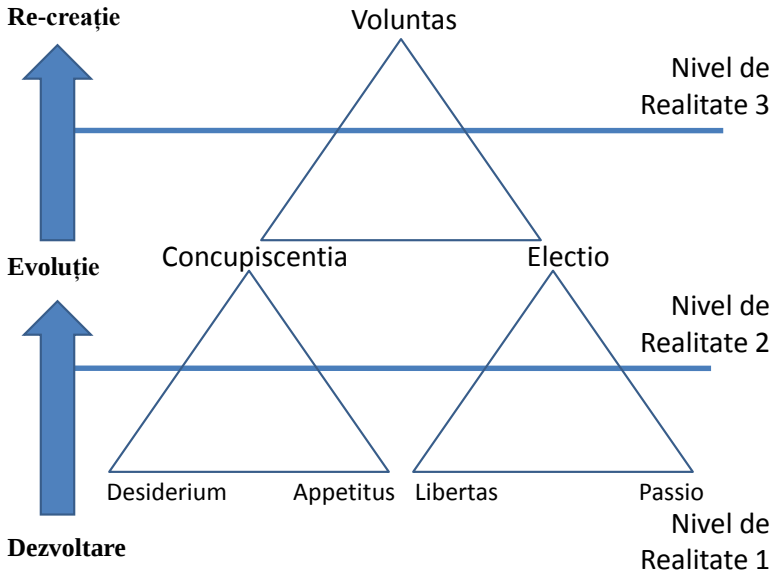

Fig. 42: Liberul arbitru ca grade ale Voinţei desfăşurate pe niveluri de Realitate

Concluzionând, putem enunța că:

- Starea ființei este definită de și compusă din nevoile satisfăcute plus nevoile nesatisfacute
- Starea ființei determină posibilitatea sau imposibilitatea unor acțiuni sau reacțiuni
- Satisfacerea rațională a nevoilor este cerută pentru obținerea stării potrivite
- Un anume tip de justiție interioară este cerută pentru atingerea scopurilor
- Nu putem să nu reacționăm.
- Acțiunea și reacțiunea fiecărui individ se derulează în niveluri diferite de Realitate pentru că sunt procese transdisciplinare diferite.
- Cea mai mare parte a impulsurilor unui individ reprezintă reacțiuni.
- Liberul arbitru caracterizează acțiunile iar reacțiunile sunt caracterizate de legi de mișcare.
- Acțiunea desfășurată asupra unui sistem degajează energie, creând în același timp nevoia sa de consum.

[239]Daniel M. Wegner, *op. cit.*, p.402.

- Aliniamentul ontologic al reacției depinde de aliniamentul ontologic al acțiunii : în principiu, aparține aliniamentului opus.
- Două acțiuni complet identice în ce privește condițiile exterioare pot crea reacțiuni în aliniamente opuse dacă ele au un caracter diferit în interior pentru cel care acționează, respectiv caracter de acțiune sau caracter de reacțiune.
- Pentru a acționa, ordinea interioară a procesului transdisciplinar trebuie să fie rațiune-emoție-mișcare exterioară și nu invers.
- Suferința voluntară aparține așadar nivelului de Realitate al acțiunii, iar suferința involuntară aparține nivelului de Realitate al inacțiunii.
- Realizarea de acțiuni reprezintă un adevărat punct de referință pentru evoluție, din punct de vedere al ierarhiei nevoilor.

3.3 Discontinuitatea dintre nivelurile de Realitate și necesitatea energetică

Dacă *Actio* și *Reactio* sunt niveluri de Realitate diferite, acest lucru este demonstrat și de faptul că între ele există **discontinuitate** (similar cu discontinuitatea dintre conștiență și inconștiență), motiv pentru care ele se supun unor legități și logici diferite și ele coexistă simultan în ciuda ireconciliabilității lor. Discontinuitatea dintre acțiunea voluntară și cea involuntară a fost probată științific, plecând de la descoperirea că oamenii nu își pot încetini treptat timpul de reacție. Prin aceasta s-a putut arăta că "reacția și reacția conștientă sunt lucruri diferite și că prima este mult mai rapidă decât a doua".[240]

Ființa umană există simultan în mai multe niveluri de Realitate. În mod practic, condițiile sub care se desfășoară o activitate sunt de importanță capitală pentru atingerea unui rezultat sau altuia. Din punctul de vedere al unei științe a satisfacerii nevoilor, atingerea unui scop presupune cunoașterea influențelor, a condițiilor necesare pentru atingerea rezultatului dorit. Ceea ce un om face are mereu drept cauză o subordonare și esența problemei stă în întrebările: cât de automată, cât de împovărătoare, cu ce scop și față de ce anume?

[240]Ibidem., p.77.

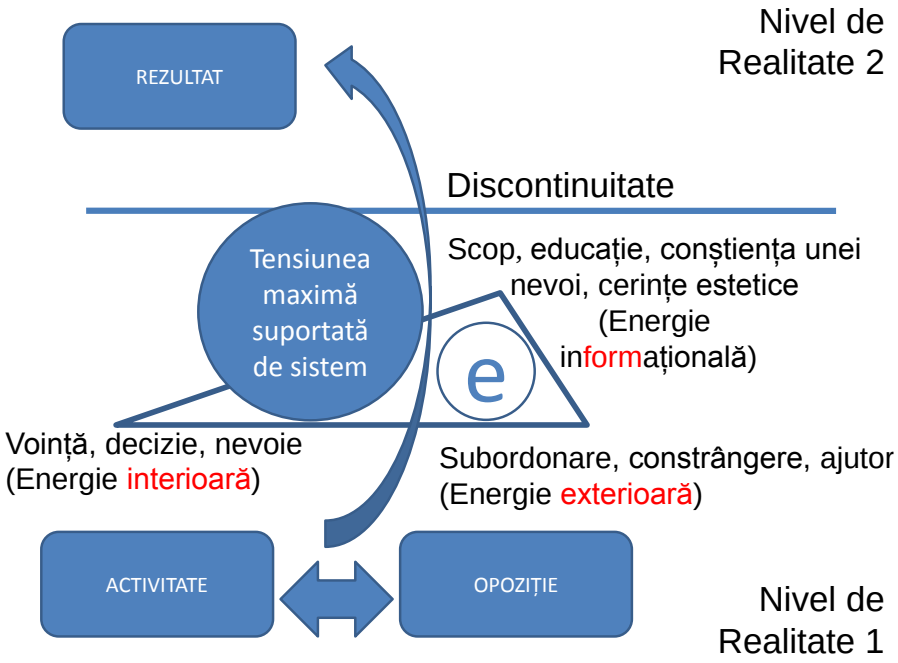

Un **principiu de incluziune**[241] guvernează cumularea tensiunii maxime suportate de sistem. Atunci când urmărește un scop, datorită în primul rând efectelor *teoremei de incompletitudine*, un om va trebui să **sacrifice** niște nevoi în favoarea altora, pentru a ajunge la obiectivul propus. Aceasta presupune că el trebuie să **suporte** nevoia sau nevoile satisfăcute, în urma alegerii sale, pentru a-și atinge scopul. Așadar, atingerea unui scop presupune a suporta o nevoie nesatisfăcută, caracterul ei presant, un anume tip de **suferință**, *de efort, de plată, de contraprestație*, cu caracter **voluntar** sau **involuntar**. Cu alte cuvinte, între energia exterioară care îl mișcă și între nevoile sale, exprimate în funcții ale organismului său, care îl constrâng într-o veritabilă dictatură, omul poate găsi posibilitatea de a întreprinde acțiuni mai libere, de o altă calitate, și pe cale de consecință, un a face de o altă calitate, doar prin efortul de a atinge scopuri și suferința aferentă acestui efort.

Însă aceasta este valabil doar dacă nevoia și voința se află în *același nivel de Realitate.* Într-un nivel de Realitate superior, voința dintr-un nivel de Realitate inferior se poate manifesta doar dacă tensiunea contradicției cauzate împreună cu negația proporțională cu forța afirmată de voință atinge maximul său. În această situație, putem observa cum un proces dintr-un nivel de Realitate este compus din el însuși și opusul său în cadrul unui nivel de Realitate inferior.

[241]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.*, p.39.

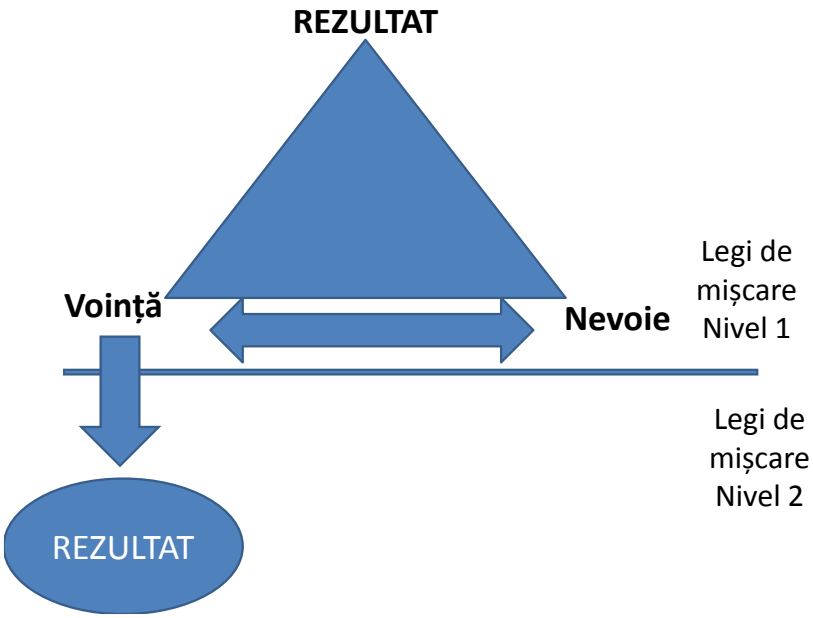

Fig. 43: Voința constrânsă de nevoie într-un nivel de Realitate acționează liberă în alt nivel de Realitate

Într-un nivel de Realitate inferior, voința dintr-un nivel de Realitate superior se manifestă liberă, fără să aducă distrugere, câtă vreme respectă legile de mișcare ale nivelului în care se manifestă. Un om, de pildă, poate muta o cană pe o masă cu ușurință, fiindcă acea cană se află într-un nivel de Realitate inferior celui în care se manifestă voința omului.

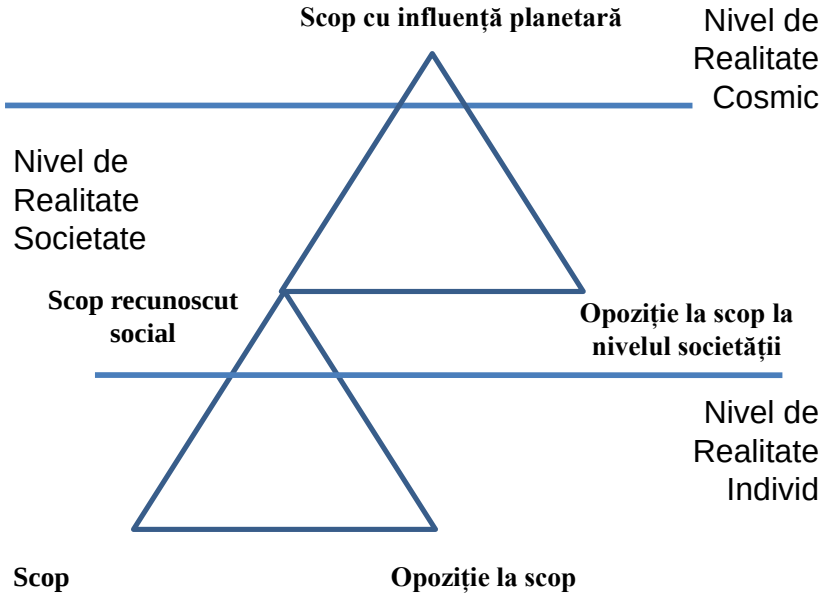

Totul pleacă de la postulatul că energia tensiunii, a fricțiunii, a conflictului trebuie să fie maximul suportat de sistem.

Suferința reprezintă din această perspectivă, suportarea șocului, energiei eliberate, degajate de către contradicție.

Cu cât tensiunea contradicției este mai puternică, cu atât suferința este mai mare.

Din această perspectivă, având în vedere că terțul inclus, așadar creația și deci posibilitatea de schimbare, apare doar în momentul când tensiunea suportată de sistem a atins maximul său, devine evident de ce se postulează în tradițiile spirituale că doar prin suferință se poate schimba ceva, dincolo de evidența faptului că dacă un om nu suferă, nu are de ce să schimbe nimic. Suferința înseamnă așadar mișcare, pentru că mișcarea înseamnă schimbare.

Dacă suferința nu este destulă, cu alte cuvinte, dacă tensiunea creată de contradicție nu este maximul posibil suportabil, atunci este inevitabil un final prin ignoranță.

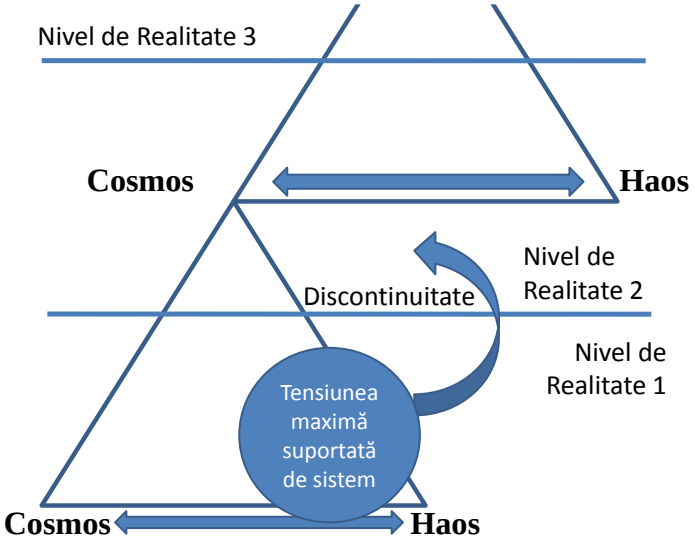

Fig. 44: Legătura dintre nivelurile de Realitate ca energie maximă posibilă a contradicției

Efortul devine astfel definit ca energie consumată în mod contradictoriu, spre deosebire de acțiunea urmată doar din plăcere, care deși poate implica mari cantități de energie consumate, nu conține contradicții în ea pentru a crea senzația specifică de efort. *Supraefortul se poate defini în aceste condiții ca un efort care leagă mai multe niveluri de Realitate.*

Însă discontinuitatea poate fi traversată în două sensuri, în sensul **evoluției** sau în sensul **involuției**: „Mișcarea cosmică poate fi reprezentată vizual: două fluvii paralele care curg cu o forță considerabilă în direcții opuse, străbătând toate cosmosurile. Discontinuitatea

este tocmai trecerea de la un fluviu la celălalt."[242] Din acest motiv omul are posibilitatea să aleagă între evoluția și distrugerea sa[243].

O nevoie particulară a ființei umane și care influențează satisfacerea tuturor celorlalte nevoi ale sale este, fără îndoială, nevoia de plăcere[244].

Există o cantitate de plăcere pe care o ființă umană trebuie să o experimenteze într-o anumită unitate de timp? Dacă omul nu poate trăi fără plăcere, ceea ce este o afirmație cu valoare de axiomă, atunci putem deduce că este necesară o cantitate minimă de plăcere pentru o anumită unitate de timp. Iar dacă principiul este acesta, ne-am putea hazarda să presupunem că ar putea fi o corespondență între cantitatea de plăcere trăită de ființa umană și capacitatea sa de a face.

De asemenea, în funcție de a face căruia plăcerea este asociată, ființa umană poate, așadar, avea un spectru mai larg de a face și mai diversificat sau dimpotrivă, un spectru mai restrâns, dar mai repetitiv.

Din punctul de vedere al complexului de contradicție și al teoremei lui Gödel, ***tensiunea prin contradicție*** *reprezintă o nevoie de non-contradicție, iar* ***tensiunea prin incompletitudine*** *reprezintă nevoia de contradicție.*

Ștefan Lupașcu explică: "contradicția este cea care face să se manifeste datul ontologic al durerii. Când un sistem este inhibat, sau într-o stare conflictuală, și apoi încetează de a fi în această stare, există în acel moment o senzație de plăcere. Plăcerea și durerea sunt asociate contradictoriului și non-contradictoriului, fără a face parte din energie. Dovada este că putem face să dispară afectivitatea prin anestezie, nu mai simțim nimic. Aici este marele mister. Care ar fi destinul omului și al animalului dacă nu ar avea afectivitate? Este dificil de conceput. Este aici un paralelism Leibnizian. Leibniz este singurul care a emis noțiunea de paralelism între diferite daturi. Și aici, există un paralelism între fenomenele contradictorii și non-contradictorii care provoacă plăcerea sau durerea și fenomenele afective în sine. Dar sensul acestui paralelism nu ține de domeniul științific."[245]

[242]Basarab Nicolescu, *op. cit.*, p. 53.
[243]Idem, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 157.
[244]Importanța acestei nevoi în existența ființei umane a fost constatată și de către psihanaliști. Sigmund Freud, de pildă, alocă o atenție aparte pentru ceea ce el numește *principiul plăcerii*. A se vedea Sigmund Freud, *op. cit.*.
[245]A se vedea Stéphane Lupasco, *op. cit.*, p. 102.

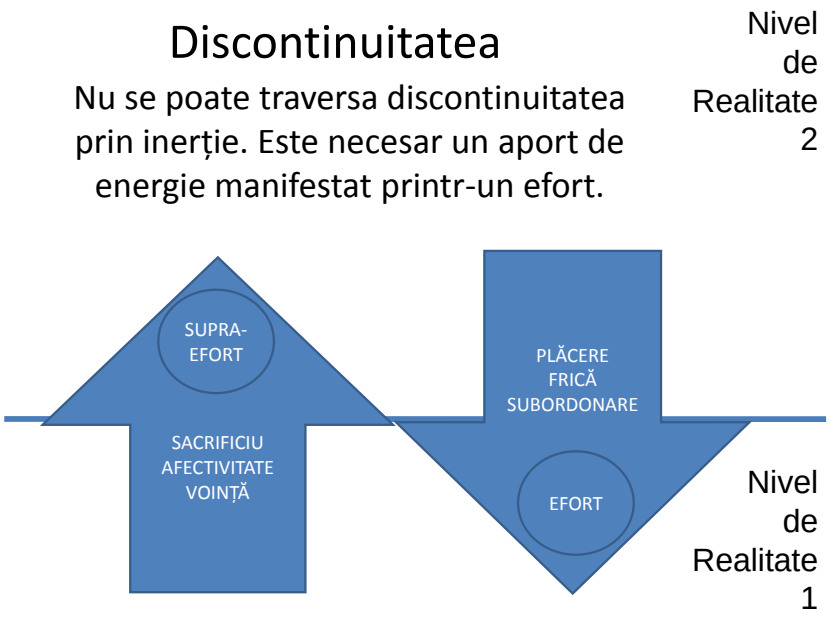

Teoria psihanalitică admite fără nicio rezervă că desfășurarea proceselor psihice este reglată în mod automat de către principiul plăcerii- această desfășurare este declanșată de fiecare dată de către o tensiune neplăcută, imprimându-i-se o astfel de direcție încât în final se ajunge la o diminuare a tensiunii, așadar la ocolirea neplăcerii sau la procurarea plăcerii[246]. **Nevoia de plăcere este însă prin excelență o nevoie de mecanicitate.** Este, în fapt, nevoia de o lege de mișcare generală pentru mișcarea ființei umane care să imprime mereu o inerție care să se alăture acțiunilor și reacțiunilor, nevoia de o formă de energie care să poată lega nivelurile de Realitate între ele. Ea se compune în toate acțiunile umane, imprimând acea inerție necesară actualizării unei acțiuni, inerție fără de care ar trebui compensată cu voință.

Atunci când corpul funcționează lin, fără obstacole, și transformă și utilizează cu ușurință energia, se comportă într-un fel anume: ansamblul acestor acțiuni precum și semnalele chimice asociate lor constituie baza a ceea ce resimțim ca plăcere.[247]

Conform ciclului permanent satisfacție- insatisfacție, determinat mai sus, având în vedere că plăcerea este o formă particulară de satisfacție, atunci este evident că forma particulară a acestui ciclu în cazul nevoii de plăcere o reprezintă ciclul plăcere- neplăcere, și că pentru orice plăcere experimentată de ființa umană s-ar putea afirma că urmează experimentarea unei neplăceri egale și de sens contrar. Neplăcerea sau suferința automată reprezintă confruntarea nevoită cu tensiunea degajată de o contradicție, pe câtă vreme suferința intenționată reprezintă confruntarea voită cu tensiunea degajată de o contradicție anumită. Ființa umană ca verigă între interiorul și exteriorul său reprezintă terțul ascuns care

[246]Sigmund Freud, *op. cit.*, p. 13.
[247]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.*, p.35.

face legătura dintre nivelurile de Realitate ale Subiectului și nivelurile de Realitate ale Obiectului în cadrul sistemelor sociale: "Vidul este destinul nostru. Născuți din vid, îl umplem pentru a ne îndrepta spre alt vid. Spre vidul plin. Dintr-o groapă în alta, spuneau anticii."[248]

Din punctul de vedere al unei științe a satisfacerii nevoilor, nevoia de plăcere este importantă întrucât, reprezentând o inerție extrem de puternică și particulară, trebuie cunoscute bine acele a face asociate cu plăcerea, astfel încât să se poată asigura cantitatea suficientă per unitatea de timp astfel încât starea generală a ființei să aibă spațiul necesar pentru a întreprinde acțiuni și nu doar pentru a reacționa.

Tipurile de efort, de suferință, de neplăcere sau plăcere au așadar o directă legătură cu tipul de consum de energie, sau, mai precis, **cu sensul consumului de energie.** Emoțiile negative, de exemplu, pot fi cu ușurință considerate ca fiind asociate sensului involutiv. "Comportamentele de plăcere sau durere, pulsiunile și motivațiile, precum și emoțiile propriu-zise sunt uneori cuprinse toate sub denumirea de emoții în sensul larg, ceea ce e de înțeles date fiind forma lor comună și sensul lor **regulator**."[249]

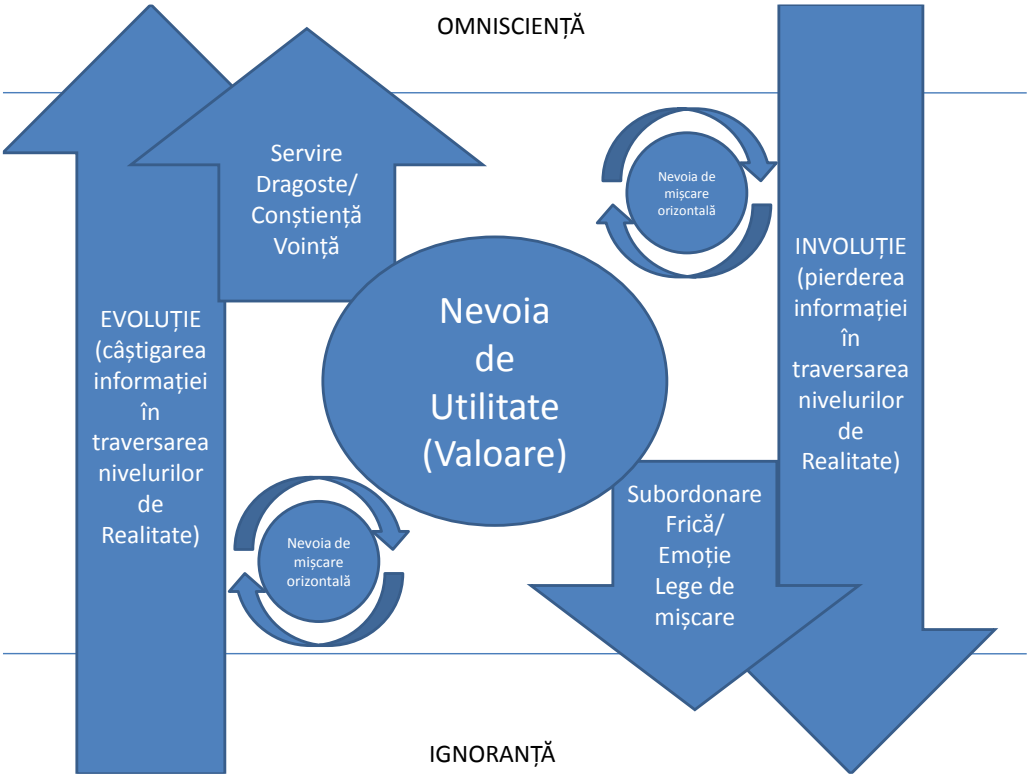

Fig. 45 Sensul evolutiv sau involutiv al consumului de energie care leagă discontinuitatea dintre nivelurile de Realitate

[248]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice, loc. cit.*, p. 117.
[249]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.*, p.37.

O lege a continuității în sociologie trebuie să țină seama de faptul că „nu se va găsi niciun exemplu de discontinuitate în fenomenele sociale fără să se găsească o cauză externă care a intervenit pentru a schimba condițiile anterioare ale fenomenului”[250]. În felul acesta, Spiru Haret enunță legătura indisolubilă dintre **principiul terțului inclus**, exterior contradicției și fenomenul discontinuității ca nevoie energetică pentru posibilitatea ieșirii din cauzalitatea circulară.

4. Originea structurii sistemului social, caracterizarea și studiul proprietăților sale

4.1 Mecanica și axiologia simbolică

În cele ce urmează se vor enunța **principiile simbolice** de structurare a sistemelor sociale și se va sublinia fenomenul **polarizării** simbolice care generează structura sistemelor în general și a celor sociale în particular, prin axele de-a lungul cărora se structurează sistemele.

“Unul dintre enunțurile-fundament ale sistemicii este că structura influențează comportamentul, iar prin cunoașterea structurii se poate înțelege mecanismul de producere a unui fenomen/proces și chiar anticipa evoluția.”[251], iar procesele dinamice au fost deja privite în sociologie ca mecanisme care influențează funcționarea sistemului social[252].

Mecanica simbolică reprezintă prin excelență interacțiunea dintre multiplele niveluri de Realitate și în special dintre nivelul de Realitate individual, social și cosmic. În acest subcapitol vor fi stabilite care sunt **premisele logice** pe care se întemeiază mecanica simbolică (**logica energiei și de construcție a universului**, **axiologia structurală și axele simbolice**).

În natură există două tipuri de sisteme: sisteme închise și sisteme deschise. Într-un sistem închis nu există nicio interferență din partea unei surse de energie externă. Un astfel de sistem este, în Universul în care trăim, supus acțiunii doar entropiei corelative acțiunii ordonatoare a timpului, și deci condamnat la moarte prin destructurare. Universul este de aceea constituit nu din sisteme independente, ci din sisteme interdependente. O influență importantă a nivelului de Realitate cosmic se manifestă prin logica de construcție a Universului, care cuprinde, **neseparabilitatea**, **inderdependența sistemelor**, **principiul de autoconsistență.**

[250]Spiru C. Haret, *op. cit.*, p.3.
[251]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p.2.
[252]A se vedea Talcott Parsons, *op. cit.*, p. 3.

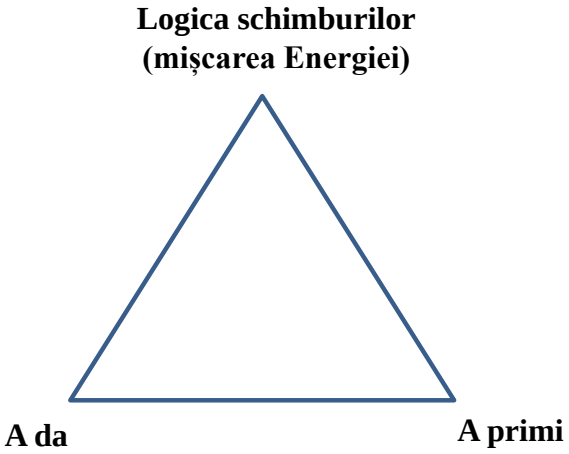

Fig. 46: Logica de nivel cosmic a interrelaționării ca fundament al interdependenței dintre sisteme

Construcția universală prin sisteme interdependente și nu independente, creează nevoia de interdependență a tuturor sistemelor. Nevoia de interdependență creează logica interdependenței, exprimată prin logica interrelaționării, interacțiunii sau, mai concret, **logica schimburilor**. Logica schimbului poate fi privită ca un lucru, în esența lui, foarte simplu, derivând direct din principiul de interdependență, dar care dă naștere unei pleiade de fenomene complexe și multiple. În spatele lor însă, regăsim aceeași lege, contextualizată diferit. Logica schimburilor devine așadar o logică cosmică ce asigură **mișcarea perpetuă** la nivelul Universului. „Văzută din perspectiva organizării, mișcarea apare ca autogenerare (ca actualizare progresivă a nivelurilor de Realitate). Astfel, sensul (direcția, dar și înțelesul) mișcării este eterna autogenerare (nașterea de sine a universului)." [253] Singurul *perpetuum mobile* cunoscut rămâne deci Universul în sine, în întregul său, datorită acestei proprietăți ale sale. Autoorganizarea și schimburile permanente asigură mișcarea perpetuă. În aceste condiții, conceptul de bootstrap capătă o importanță deosebită, de vreme ce acest model de autoconsistență și interdependență generală se suprapune peste modelul fizic de construcție a Universului. Principiul bootstrap, expresia pentru o veritabilă *democrație cosmică*[254](concept ce sugerează că sistemul social nu poate fi considerat decât prin interacțiunea dintre nivelul individual, social și cosmic), introdus în fizica cuantică de Geoffrey Chew descrie cum orice particulă este ceea ce este datorită existenței simultane a tuturor celorlalte particule.

[253]A se vedea Mirela Mureşan (coord.), *op. cit.,* p.24.
[254]Basarab Nicolescu, *op. cit.*, p. 108.

Specializarea Energiei contribuie la principiul de autoconsistență, care afirmă că toate lucrurile există pentru că toate există deodată (în acelaşi nivel de Realitate sau în niveluri diferite, fiindcă Realitatea este desfăşurată pe niveluri) şi există pentru a se susţine reciproc, prin interdependenţă, schimb permanent şi reciproc şi mentenanţă reciprocă.

Principiul bootstrap sau autoconsistența are încă o consecință deosebit de importantă, și anume: Dacă toate există pentru că toate există deodată- atunci într-un nivel de Realitate totul trebuie să fie expus schimbării ca să se schimbe un singur lucru. Logica schimbului este cea care permite regăsirea unității în diversitate.

Sistemele complexe au proprietatea de a fi stabile tocmai datorită interacțiunilor dintre componente. Stabilitatea unui sistem alcătuit din mai multe subisteme mai mici este mai mare decât cea a unui sistem alcătuit doar din câteva subsisteme mai mari, aceasta datorită "flexibilității, multitudinii de posibilități de interacțiune a componentelor și, astfel, multiplelor modalități de a asigura echilibrul întregului sistem. Defectarea unei componente poate fi mai ușor acoperită în sistemele complexe, decât atunci când numărul componentelor este redus."[255] Dacă aceasta este logica după care este construit Universul, atunci viaţa şi traiectoria (în consecință, optimizarea) unui sistem din interiorul său va depinde, în concluzie, de schimburile pe care le face, și mai exact, de cantitatea, calitatea și evoluția schimburilor pe care le face cu celelalte sisteme.

Se conturează în acest fel o lume în care această logică are un rol esenţial, primordial, de vreme ce respectarea ei pare o condiţie fundamentală pentru existenţa în sine. Logica schimburilor devine o adevărată *lege fundamentală simbolică*, o lege care dă sens şi raţiune de a exista pentru o seamă de procese şi fenomene secundare.

Importanța schimburilor reciproce între sisteme este demonstrată și de Principiul al doilea al Termodinamicii, care afirmă *degradarea inevitabilă a energiei* și o dezordine crescândă în orice sistem fizic *izolat*. Aşadar, ca să existe ordine și stabilitate, trebuie să existe deschidere și schimburi. Un alt posibil argument în acest sens ar putea fi și teorema lui Gödel privind structura matematicii, care sugerează că unitatea sistemică a lumii este cu necesitate una deschisă.

Un sistem deschis, angajat în schimburi cu alte sisteme, va împiedica degradarea energiei în interiorul său, degradare care poate foarte bine să se numească degenerare sau moarte, dacă vorbim de o formă de specializare a energiei. Conceptul fundamental pentru unitatea sistemică a lumii îl reprezintă aşadar schimburile permanente și reciproce între

[255]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 27.

sisteme, care creează o interdependență universală. Sistemele își alimentează în mod reciproc existența, prin interacțiune universală, complexitate, schimb și mișcare perpetuă a energiei. „Relațiile dintre componente conferă putere sistemului. Modificarea unei componente se propagă prin intermediul rețelei în tot sistemul.”[256]

Ternarul care permite mișcarea și creația perpetuă și existența lumii este: Conservarea energiei, Mișcarea ei permanentă, Transformarea energiei (în și din energia specifică, dedicată, conținută de un sistem). Mai simplu zis, pentru a exista mișcarea perpetuă, energia trebuie să aibă permanent de unde să vină și unde să se ducă. Mișcarea perpetuă este alimentată de schimburi.

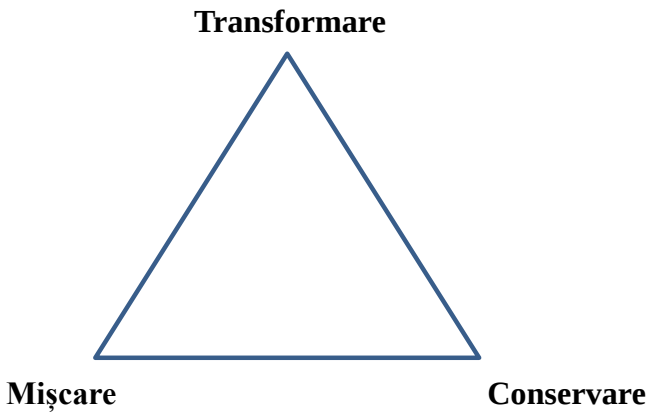

Fig. 47: Energia, autoconsistența și logica schimburilor

Necesitatea producerii schimburilor per se și deci necesitatea unui raționament care să includă logica schimburilor poate fi constatată în gândirea și lucrările oamenilor ce s-au preocupat de cele mai diverse fenomene sau domenii, demonstrând astfel că este un principiu universal operant.

Gândirea simbolică, cea care realizează în sine unitatea contradictoriilor și se face prin fuziunea dintre subiect și obiect[257], ne furnizează două consecințe contextualizate ale logicii schimburilor:

- Nu poți să primești fără să dai.
- Nu se poate cunoaște Realitatea din perspectiva unui singur nivel de Realitate.

[256]Ibidem, p. 138.
[257]A se vedea Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 242.

Lingvistica ne oferă, ca întotdeauna, manifestări relevante pentru a studia dacă se confirmă, în experiența de zi cu zi, valabilitatea și funcționalitatea unui principiu.

Expresii precum: „Să fie primit!" (necesitatea pentru cel care dă de a exista cineva care să primească), „Mulțumesc!" (a mulțumi pe celălalt pentru că îți oferă ceva descrie cu precizie nevoia de a da a celui care dă satisfăcută de cel care primește), "Dar din dar se face Rai" (logica schimbului ca necesitate pentru existența Universului), „Do ut des!" (Dau ca să dai), confirmă în mod simbolic un *sens secret transdisciplinar*[258], și anume importanța fundamentală lui a da și a primi și legătura indisolubilă dintre ele.

Merită amintit aici și fenomenul potrivit căruia, dacă urmărim definițiile unui dicționar, de exemplu, vom constata că fiecare lucru se definește în raport cu altul, în mod circular, astfel încât toate pot fi definite fiindcă toate există deodată, ceea ce reprezintă un alt aspect al principiului de autoorganizare și autoconsistență.

Dacă privim omul ca un sistem aflat într-o lume de sisteme de sisteme, şi luăm ca punct de referinţă logica schimburilor, putem defini, *în mod simbolic*, fenomene proprii experienţei de viaţă a fiinţei umane, precum:

- Moartea: lipsa dorinței sau a posibilităţii subiective de a face schimburi.
- Singurătatea (ca senzație subiectivă): constrângerea resimțită de ordin automat de a face schimburi.
- Singurătatea (ca situație obiectivă): lipsa obiectului cu care să se facă schimburi sau a posibilităţii obiective de a face schimburi.
- Orgoliul: iluzia, imaginarea posibilităţii de a face schimburi.
- Seducția: atragerea conştientă a schimburilor de un anume tip.
- Libertatea: respectarea voluntară a Logicii schimburilor.
- Dragostea[259]: Terţul ascuns care reconciliază contradicţiile din logica schimbului.

Valorile au fost definite precum expresia unor principii generale, orientări fundamentale şi, în primul rând, ale unor preferinţe şi credinţe colective și a fost reţinută împărţirea ternară a valorilor în valori dominante, deviante şi schimbătoare.[260] **Utilitatea** devine așadar o valoare direct asociată logicii schimburilor. După părerea noastră, regimul utilității maxime, *das*

[258] Ibidem, p. 241.
[259]"Through your loving, existence and nonexistence merge. All opposites unite. All that is profane becomes sacred again". Jalalu'l-Din Rumi, *op. cit.,* p. 64.
[260]Larousse, *op. cit.*, p. 312

Grenznutzen[261], devine astfel o valoare cheie, esențială, fundamentală pentru existența întregului Univers.

Cerșetoria este un exemplu potrivit pentru a ilustra *importanța gradului de utilitate* a unei activități în cadrul *interacțiunii dintre nivelul de Realitate individual, cel social și cel al relației particulare*. Deși implică o muncă și nu neapărat una ușoară, cerșetoria este o formă de muncă cu *grad de utilitate scăz*ut, spre nul. Practic, cerșetorul nu este util altcuiva, doar lui însuși. Din acest motiv, chiar dacă el prestează într-un fel un tip de activitate, o muncă, ea este nerăsplătită, nerecunoscută, ba chiar disprețuită și, desigur, pedepsită de legea penală sau contravențională în unele sisteme juridice.

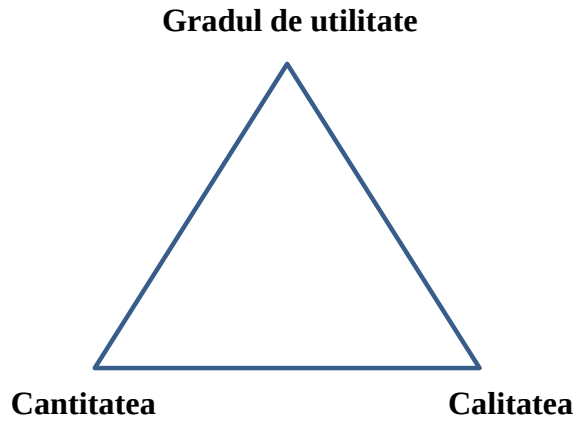

Fig. 48: Parametrii care definesc valoarea activității sau efortului

Valoarea unei activități, din punct de vedere cosmic, după logica Universului adică, se va stabili în funcție de cantitate (câte nevoi), calitate (ce nevoi) și complexitate (ale cui, cum, de ce). Cu cât mai multă mișcare creată în lume, cu atât mai sigură posibilitatea de a face legături între lucruri, deoarece posibilitatea mișcării este asigurată de interdependența dintre sisteme, respectiv legături între mișcări, între traiectorii. Expresia fundamentală a acestei logici este că mișcarea are în spatele ei o nevoie. Stabilim astfel **mișcarea** ca o altă valoare fundamentală decurgând din logica schimburilor ("Sociologia este în esență un studiu de evoluțiune a societăților, prin urmare un studiu de mișcare"[262]), iar **nevoia** mijlocul prin care, prin intermediul specializării energiei, se obține constrângerea asupra sistemelor de a genera mișcare și schimburi.

[261]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 257.
[262]Ibidem, p. 256.

Ceea ce asigură permanent posibilitatea simultană atât pentru existență, cât și pentru inexistență, pentru **absență** și pentru **prezență**, sunt schimburile între sisteme, fiindcă asigură interacțiunea necesară între sisteme pentru mișcarea permanentă. Sistemele auto-organizatoare sunt robuste sau reziliente. Acest lucru presupune că ele sunt relativ puțin sensibile la perturbații sau erori și au o capacitate puternică de a se reface. De exemplu, un ecosistem care a suferit daune serioase, cum ar fi un foc, în general se va reface relativ rapid. Un motiv al acestei toleranțe la erori, cum se mai numește caracteristica, este organizarea distribuită și redundantă: acele părți ale sistemului care n-au suferit daune contribuie și cooperează la refacerea celor afectate, ca expresie și a principiului de autoconsistență.

Din postulatele amintite, care afirmă că există o singură sursă de Energie pentru diversitatea lumii, că Energia se conservă și că diversitatea lumii este creată în mod simbolic prin specializarea Energiei în fel și fel de structuri, putem deduce trei **trăsături simbolice**[263]**,** fundamentale, ale Energiei, în calitatea sa de concept simbolic:

- **Nemurire**- energia se conservă.
- **Perfecțiune**- doar un lucru perfect în raport cu scopul său poate rezista fără schimbare
- **Libertate absolută**- este absolut nestructurată deci nesupusă niciunei legi și are potențialitatea de a se structura în orice fel, limitată doar de structurile create de ea însăși

Lumea este așadar desfășurată între contradicțiile exterioare: libertate-constrângere (în termeni de legi de mișcare și de potențializare- actualizare), nemurire-efemer (în termeni de specializare și de necesitate de structurare-destructurare a energiei), și perfecționare-degenerare (în termeni de optimizare a mișcării energiei și respectare a logicii schimburilor).

În cele ce urmează vom încerca a analiza geneza, dinamica și dispariția valorilor sistemului social și vom cerceta relația, raportul lor cu modul de structurare a Universului pentru a verifica ipoteza dacă interacția dintre nivelul de Realitate cosmic și nivelul de Realitate social este responsabilă în vreun fel pentru ontologia lor. Dacă ar fi așa, s-ar putea face vorbire despre o veritabilă *axiologie structurală*: valori născute din principiile structurante.

Ceea ce este important pentru mecanica simbolică este că *polii unei contradicții stabilesc o axă*. Axele generale în Univers sunt așadar create de cele mai mari contradicții, cu alte

[263]Proiecția acestei polarizări simbolice fundamentale în nivelul de existență biologic îmbracă năzuința organismului spre autoconservare (*conatus* la Spinoza), spre autoperfecționare și spre libertate.

cuvinte, contradicțiile care sunt exterioare celor mai multe traiectorii. Putem afla aceste contradicții dacă studiem felul în care este structurată și construită lumea.

Stabilirea **axelor simbolice** din Univers, mai generale sau mai puțin generale, va fi determinată de relativitatea unei contradicții față de o contradicție superioară, dată de dependența unei traiectorii inferioare de una superioară și deci de legile de mișcare inferioare față de legile de mișcare superioare. Practic, axele reprezintă interiorul unei contradicții. Generalitatea unei axe este generalitatea contradicției în sine. Axele se pot însă combina, formând direcții secundare. Ce este important de subliniat este că axele simbolice au un efect de **polarizare simbolică** a mișcării.

Cu cât specializarea este mai mare, cu atât legile de mișcare sunt mai multe și libertatea mai restrânsă. De asemenea, se poate remarca faptul că individualitatea scade odată cu specializarea. Aceasta este o consecință firească a faptului că individualitatea este o aspirație către Unitate, pe câtă vreme specializarea este o aspirație către Diversitate. Diversitatea are însă o durată mai scurtă de existență decât Unitatea.

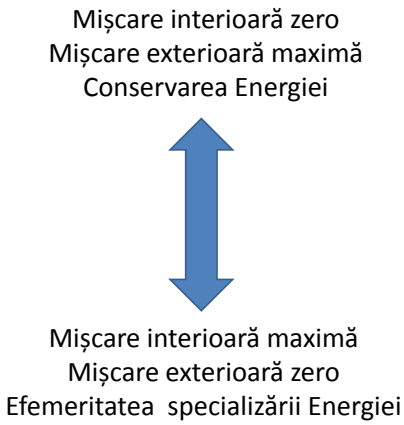

Fig. 49: Axă simbolică universală creată de conservarea, transferul și specializarea Energiei

De exemplu, datorită axei cosmice simbolice Identitate (Nemurire)-Dezintegrare (Efemer), o viață de calitate implică probleme din ce în ce mai puține, dar din ce în ce mai durabile și mai insuportabile.

După acest raționament, orizontala simbolică se calculează ca fiind o contradicție, respectiv o axă interioară unei traiectorii, iar verticala simbolică fiind o contradicție, respectiv o axă, exterioară mai multor traiectorii.

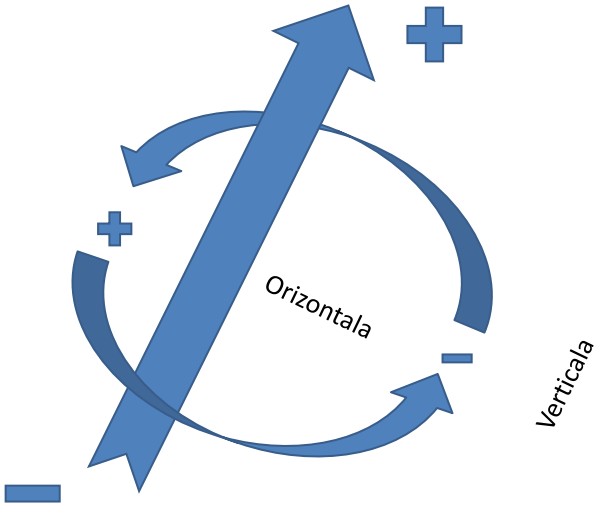

Fig. 50: Orizontala și Verticala determinate în funcție de poziționarea contradicției față de interiorul sau exteriorul traiectoriei

Din punct de vedere al mecanicii simbolice, mișcarea pe orizontală reprezintă așadar mișcarea în cadrul aceluiași nivel de Realitate, iar mișcarea pe verticală reprezintă traversarea mai multor niveluri de Realitate. Desigur, sensul mișcării poate fi oricare în cadrul aceleiași direcții. Nivelurile de Realitate pot fi traversate de jos în sus, sau de sus în jos, metaforic vorbind. Pentru sistemele sociale, mișcarea pe verticală va juca pentru mișcarea pe orizontală rol de centru de greutate, conform principiului de mișcare în jurul centrului de greutate al sistemului, enunțat de Spiru Haret ca proprietate generală a mișcării pentru sistemele sociale.[264]

Observăm că în Univers există aceste axe, fiecare cu sensurile sale dus-întors. Direcția apare în urma unui fenomen densificare a fluxurilor informației și conștienței. [265] Fiindcă binele și răul nu vor putea fi determinate decât având puncte clare de referință, iar punctele de referință depind de poziționarea înăuntrul sau în afara unei contradicții, binele și răul vor depinde de contradicția sau contradicțiile în interiorul cărora este situat cel interesat. Din acest punct de vedere, simpla situare în cadrul unei contradicții determină binele și răul pentru orice scop, pentru orice traiectorie ce va avea loc în jurul traiectoriei contradicției respective. Astfel, binele și răul create de o contradicție exterioară, devin legi de mișcare pentru mișcarea interioară acelei contradicții. Axele simbolice sunt așadar importante deoarece ele permit *contextualizarea la nivel*.

[264]A se vedea Spiru Haret, "Mécanique sociale", în *Operele lui Spiru Haret*, vol. X, Editura Comunicare.ro, București, 2010, p. 392.
[265]A se vedea Mirela Mureşan (coord.), *op. cit.*, p.24.

Axele majore simbolice din Univers, create de contradicțiile majore, sunt așadar:

- Perfecționare- Degenerare
- Libertate- Constrângere
- Nemurire- Efemer

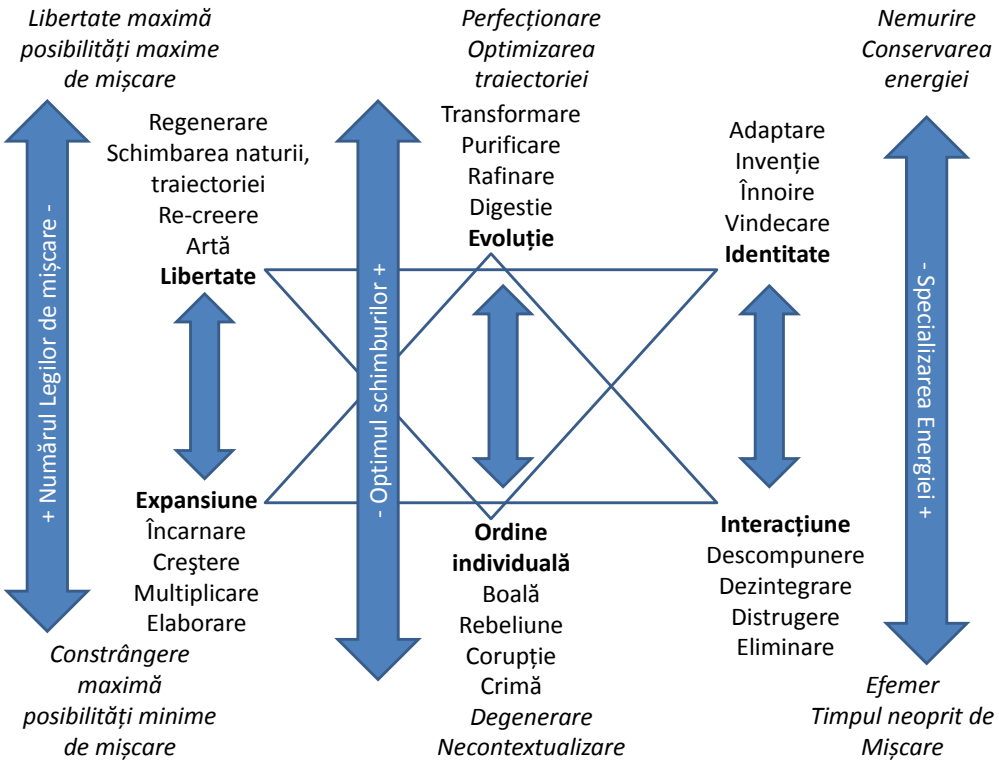

Fig. 51: Contradicțiile exterioare datorită construcției Universului

Privind valorile axiomatice ale unui sistem social din perspectiva teoremei lui Gödel ne vom afla, transdisciplinar vorbind, în miezul contradicției dintre certitudine și incertitudine, care este de altfel un nivel de contextualizare al *thêmata*, și am putea găsi chiar prin acest simplu fapt o explicație pentru rezultatele deja cunoscute pe cale experimentală de către toată planeta: criza valorilor și confuzia.

După cum se știe, teorema lui Kurt Gödel (1931) privind structura matematicii, cuprinsă în lucrarea, "*Despre propoziţiile indecidabile din Principia Mathematica şi ale sistemelor înrudite între ele* ", sugerează că unitatea sistemică a lumii este cu necesitate una deschisă. Kurt Gödel a "arătat o dată pentru totdeauna limitările consistenţei interne a *metodei axiomatice*, consacrate din timpul lui Euclid. Mai precis, dacă un sistem axiomatic este

suficient de bogat pentru a produce ceva ca matematica, atunci acesta nu va putea fi niciodată demonstrat ca fiind **consistent**. Mai mult, un asemenea sistem va fi mereu **incomplet**."[266]

Extrapolând teorema amintită, putem folosi concluzia mai generală că dacă un sistem este îndeajuns de dezvoltat, îndeajuns de complex, acesta va genera *rezultate fie incomplete, fie contradictorii.* În paranteză fie spus, făcând o succintă referire la nivelul de Realitate individual, analizat pe larg în capitolul dedicat acestuia, acesta este și motivul pentru care sistemul nevoilor unui individ, sistem în mod evident îndeajuns de bogat, trebuie în mod necesar să ajungă la **stări** fie incomplete fie contradictorii. Ambele variante sunt susceptibile de a genera mișcare, ceea ce este un indiciu inductiv asupra importanței pe care o deține mișcarea *per se* în cadrul axiologiei nivelului de Realitate cosmic.

Mai profundă ar fi analiza *modului* de statuare ideologică a valorilor sociale (care este o abstractizare și ea, până la urmă) și care pare în general a urma logica terțului exclus: în principal, logica binelui și a răului. Dar cu excepția contradicției fundamentale dintre bine și rău, care din punct de vedere etic nu poate avea terț inclus, stabilirea a ceea ce este bine și ce este rău ține de contextualizarea din nivelurile de Realitate. Altfel spus, chiar dacă etica este unică, există în schimb **pluralitate** de moralitate. „În cadrul sistemului social, valorile sunt exprimate prin coordonata morală: diferitele calificative întrebuințate în gândirea de toate zilele sunt atâția multipli și submultipli ai unei unități morale, adoptate **inconștient** în mod general.„[267] Dintr-o perspectivă obiectivă, binele și răul vor fi mereu stabilite în funcție de un scop, însă scopurile sunt variate și contradictorii. Mai mult, scopurile pe care le-ar putea avea componentele unui sistem nu se suprapun (decât poate parțial) cu scopul sistemului în sine, iar la nivelul sistemului este necesară existența contradicției între scopurile componentelor, ca treime inclusă. Este, așadar, întotdeauna o chestiune de nivel, iar pe cale de consecință binele și răul și implicit valorile sistemului, moralitatea sa subsecventă, depind de nivelul de percepție folosit. Ceea ce este bun pentru cineva, este rău pentru altcineva, orice baston are două capete. De aceea studiul unui sistem social trebuie întreprins pe verticală (pe niveluri de realitate) și nu pe orizontală (în cadrul aceluiași nivel de realitate).

Teorema lui Gödel statuează că un sistem de axiome foarte bogat conduce inevitabil la rezultate fie confuze, fie contradictorii. Istoria ne arată că nu există de fapt nicăieri un sistem de valori care să ordoneze lumea. Lumea funcționează cu contradicții care creează mereu un sistem subiectiv, propriu, contradictoriu și confuz de valori.

---

[266]David Peat, *De la certitudine la incertitudine* [online], p. 42, [citat în septembrie 2013] Disponibil pe Internet la adresa http://www.scientia.ro/fizica/99-de-la-certitudine-la-incertitudine-de-david-peat.html

[267]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 256.

Valorile cosmice determinate prin logica de construcție a Universului nu pot determina în mod fix valorile umane- valorile societății, valorile de zi cu zi. Încercarea de a le izola, de a le separa, de a nu le percepe simbolic, pe toate deodată, le transformă din valori holistice (etimologia cuvântului germanic halig- ceea ce trebuie prezervat întreg sau intact- este deosebit de relevantă în acest context) în valori *utilitariste*, *reducționiste*.

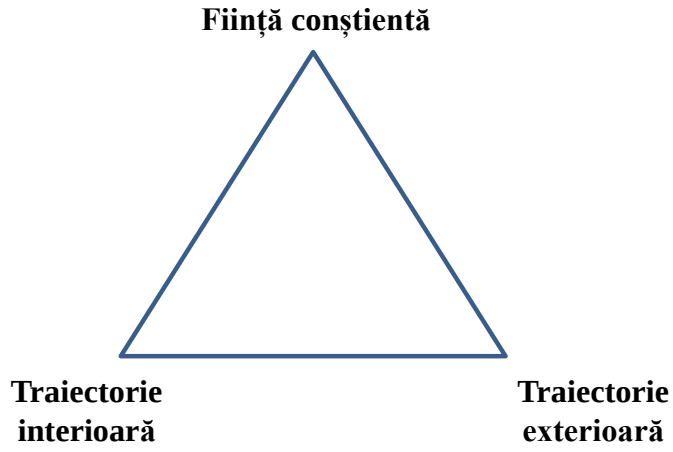

Fig. 52: Cunoașterea Valorilor: Ființa care participă conștient la mișcare creează legătura dintre traiectoria simbolică interioară și cea simbolică exterioară

Opus unei idei fundamentale epistemologice, aceea că „noile valori trebuie create de acum înainte - nu vom fi scutiţi de acest lucru! Filosoful trebuie să fie pentru noi un legiuitor”,[268] un al patrulea postulat al transdisciplinarității, cel **axiologic**, care ar trebui să fixeze valorile umaniste, nu este așadar posibil. Valorile umaniste se generează prin mișcare (Basarab Nicolescu), și, mai exact, prin implicare în mișcare, prin implicare în mișcarea cosmică, iar sursa lor ultimă este **sacrul.**[269] *Valorile sistemului social sunt în mod necesar create de dinamica nevoilor sistemului.*

[268]A se vedea Friedrich Nietzsche, *op. cit.*, p.619.
[269]Mirela Mureșan (coord.), *op. cit.*, p. 25.

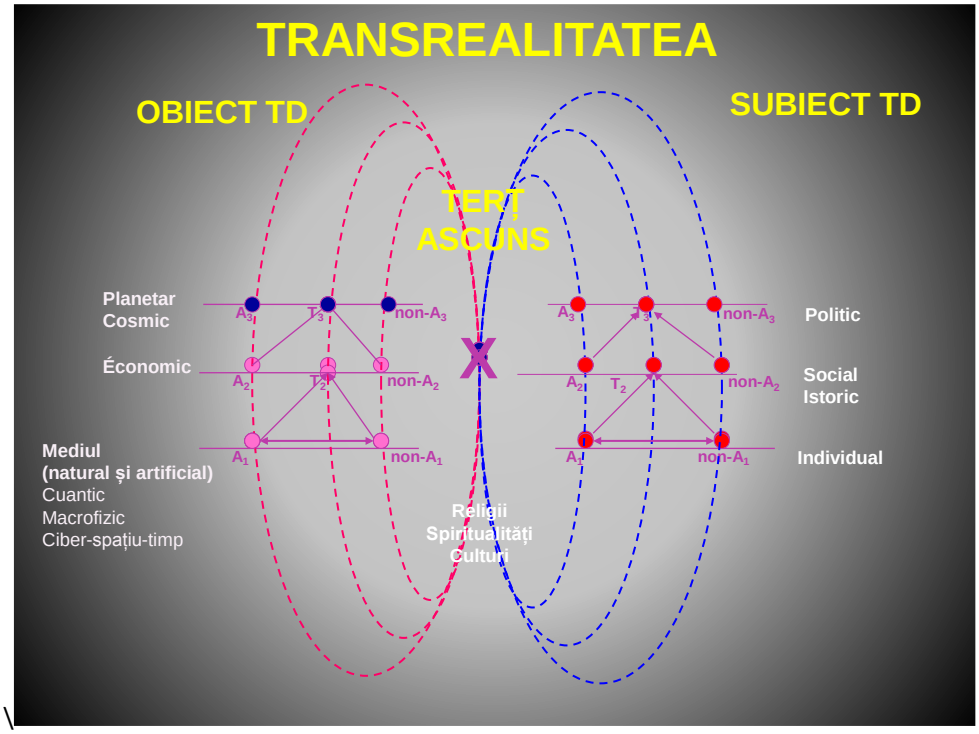

Fig. 53: Fluxul circulator care alimentează valorile din diferitele niveluri de Realitate trece periodic prin zona de non-rezistență a Terțului ascuns

Valorile vor trece așadar mereu prin om și sunt cunoscute prin participarea sa conștientă la mișcare și schimburi, *prin interacțiunea dinamică dintre nivelul de Realitate individual cu cel social și cu cel cosmic.*

Dacă ne raportăm la trăsăturile simbolice ale Energiei, atunci se poate spune că Universul și tot ce înseamnă el este structurat așa cum este datorită a trei proprietăți fundamentale: nemurirea, libertatea și perfecțiunea (în termeni de utilitate, omniscientă). Acestea pot servi ca reper pentru stabilirea celor două mari direcții importante, **evoluția** și **involuția**.

Datorită axelor simbolice, mai concret a faptului că există aceste contradicții exterioare tuturor sistemelor, nu există terț inclus pentru evoluție și involuție, iar dacă luăm evoluția și involuția ca puncte de referință pentru a defini binele și răul, atunci și aceste concepte axiologice sunt în aceeași situație.

4.2 Noțiunea transdisciplinară de evoluție.

Un domeniu de studiu al Teoriei generale a sistemelor îl reprezintă fenomenele de creştere şi evoluţie, pornind de la ideea potrivit căreia procesele de dezvoltare, stadiile sale

intermediare şi cel final urmează acelaşi model, tipar, indiferent dacă este vorba de dezvoltarea unui singur organism, unui grup de organisme sau societăţii înseşi.[270]

În lumina celor enunțate până acum, ne aflăm într-o lume:

- Care are la origine o compoziție ontologică ternară (energia, potențializarea, actualizarea).
- În care se manifestă permanent contradicția ontologică prin aliniamentele ontologice, creând un complex structurant manifestat prin nevoia de terț inclus împreună cu nevoia de non-contradicție și nevoia de contradicție a sistemelor.
- Care prin ireversibilitatea timpului, ca primă lege simbolică, împreună cu mișcarea ca nevoie fundamentală pentru interacțiunea dintre sisteme, este construită prin specializarea energiei, plecând de la conservarea ei.
- Structurată prin intermediul traiectoriile inferioare structurate în jurul traiectoriilor superioare, respectând un principiu de gradație generat de existența nivelurilor de Realitate și relativitatea dintre ele.
- Orientată de-a lungul axelor simbolice create de diverși poli ai contradicțiilor contextualizate create de aliniamente.
- În care binele absolut și valorile cosmice se definesc având ca puncte de referință logica energiei, mișcarea și logica schimburilor care o întreține.

Logica schimburilor însă nu este suficientă, fiindcă asigură doar supraviețuirea. „Nemulțumită cu simpla supraviețuire, naturii pare să-i fi venit mai târziu o idee interesantă: echipamentul înnăscut pentru reglarea proceselor vieții nu are ca scop o stare neutră, nici aici nici acolo, undeva între viață și moarte. Scopul eforturilor homeostatice este să ofere o stare vitală mai bună decât cea neutră, ceea ce noi, ca ființe gânditoare și prospere, numim **bine** și **stare de bine**”.[271]

Optimizarea schimburilor devine al doilea principiu. Optimizarea presupune configurarea schimburilor de așa natură ca să urmeze într-un moment dat, o direcție anume. Optimizarea schimburilor înseamnă perfecționarea Mișcării.

Trebuie afirmat în acest punct că există o legătură directă între conceptul de bine şi de rău şi respectarea logicii schimburilor.

Optimizarea schimburilor permite urmarea unui scop anume, care trasează o direcție contextualizată, o axă. Dacă această direcție este una bună sau una rea, aceasta depinde de cum se definește binele și răul. Pentru ca un lucru să se îmbunătățească în mod voit, conștient,

[270]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 3.
[271]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.*, p.37.

să meargă spre mai bine, atunci trebuie cunoscut ce înseamnă binele absolut și ce înseamnă binele relativ la acest bine absolut. Dacă *binele absolut* este automat și este tot un produs, sub formă de axă dinamică, al logicii de construcție întemeiate pe autoconsistența și autoorganizarea Universului ca sistem de sisteme sau dacă a necesitat rațiunea, voința și conștiența unui Creator, aceasta excede cu siguranță domeniul lucrării de față. În schimb, studiind *status quo*-ul, va trebui să deducem care este acest bine absolut, dacă există, din simpla necesitate de fapt a stării de lucruri.

Este cunoscut faptul că pentru a defini un lucru, este necesar un punct de referință. Înainte de a ajunge să analizăm binele și răul din perspectiva societății umane, respectiv valorile sale, ceea ce intenționăm să facem în cadrul subcapitolului despre axiologia sistemului social, vom stabili valorile create de structurarea Universului, presupunând mereu că existența este ceva de dorit prin sine însuși. Trebuie să plecăm de la această presupunere, încât nu putem cunoaște situația de a nu exista *a priori*, din simplul motiv că lucrurile există deja.

Câtă vreme prima premisă, prima condiţie pentru orice este existenţa acestui orice, un bine cerut ca premisă înainte de existenţa oricăror alte tipuri de bine, inclusiv al binelui de a nu mai exista, trebuie să fie binele de a exista, fiindcă a nu mai exista presupune existența inițială. Așadar, ceea ce este absolut necesar pentru orice, este ca lucrurile să poată să existe sau să poată să nu existe. Această necesitate este dată de existența mișcării perpetue.

Din acest punct de vedere, acţiunile care se îndreaptă spre a crea, menţine sau susţine acest proces la modul general constituie un bine absolut faţă de toate celelalte forme de bine, care sunt un bine de ordin relativ. Şi de vreme ce existenţa presupune mişcare perpetuă, ceea ce înseamnă, per a contrario, că oprirea mişcării se îndreaptă spre non-existenţă, binele absolut trebuie să fie dinamic, vectorial, trebuie în mod necesar să conţină un *element de mişcare* dinspre ceva înspre altceva.

Putem astfel identifica în mod logic, din punctul de vedere al logicii de construcție a Universului, următoarele trăsături fundamentale ale binelui absolut:

- creează, menţine sau susţine existenţa generală (o componentă de utilitate generală, de permanentizare)
- este dinamic, vectorial (o componentă de mişcare, de contextualizare, de libertate)
- este evolutiv în legătură cu optimizarea cantităţii şi calităţii schimburilor pentru un maxim de mișcare (o componentă de perfecţionare raportată la scopul mișcării perpetue)

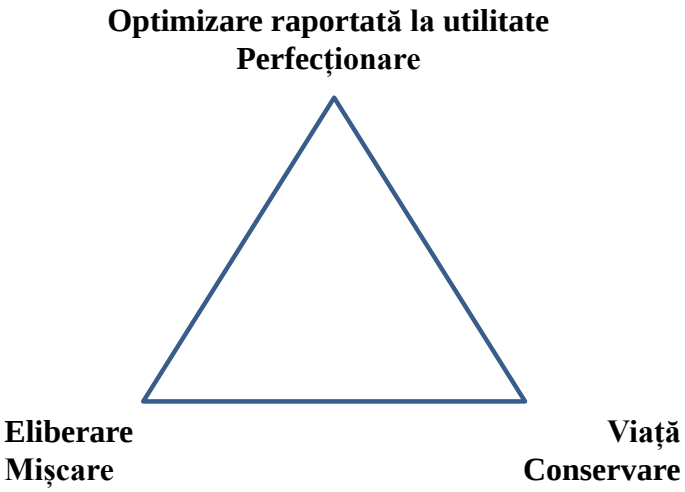

Fig. 54: Binele simbolic absolut creat de ternarul axelor simbolice

Din punct de vedere al pluralității nivelurilor de Realitate și prin prisma consecinței că un fenomen dintr-un nivel este compus din el însuși și opusul lui în alt nivel, trebuie subliniat că o proprietate importantă a binelui este dată de faptul că *binele implică tensiunea unei contradicții.* În acest fel, este mult mai ușor a evita confuzia reducționistă a binelui cu polii diferitelor contradicții, precum liniștea, stabilitatea, confortul, etc.

De fapt, optimizarea, tendința permanentă spre mai bine este un vector de ordine în Univers. Contextualizat, tendința spre mai bine dă naștere la *diverse legi de mișcare în niveluri diferite de Realitate*, precum legile confortului, orgoliului sau ale sexualității. În mod similar cu legea gravitației, și aceste legi conduc la diverse forme de impact accidental, cu implicații nefavorabile în activitatea umană, tot astfel precum o cană scăpată accidental din mână se sparge de podea.

Principiul de interdepedență și ca atare, logica schimburilor, asigură mișcarea. Cu cât mai multă mișcare, cu atât mai bine. Dar interdependența de una singură nu asigură decât supraviețuirea. Pentru ca Universul să capete o direcție și nu doar să se miște în gol la nesfârșit, este necesar ca schimburile să aibă diverse rezultate.

Din punct de vedere al Teoriei haosului, aceasta s-ar referi la situația potrivit căreia un atractor nu este suficient, ci este nevoie de un **atractor dinamic.**

Din punct de vedere al logicii energiei, aceasta se referă la aspirația către perfecțiune, care creează *nevoia de utilitate*, punctul de referință al perfecțiunii. Exemplul simbolic pentru perfecțiune îl reprezintă conservarea energiei: utilitatea ei este absolută, din moment ce nu mai cunoaște schimbări.

Ce este cert însă este că perfecțiunea nu poate exista fără un punct de referință. Perfecționarea trebuie făcută cu o anumită finalitate. Vom spune că schimbul este **optim** atunci când în urma sa lucrurile merg într-o direcție clar stabilită. Cu alte cuvinte, atunci când lucrurile evoluează într-un mod coerent. Pentru că, datorită principiului de interdependență, lucrurile trebuie să se miște oricum mereu.

Contradicția calitate-calitate se poate contextualiza în contradicția dintre nivelul de Realitate individual și nivelul de Realitate social, sens în care mecanica socială joacă un rol important, prin faptul că ușurează urmărirea calitativă a raporturilor sociale.[272] Optimizarea schimburilor având ca punct de referință logica Universului se referă la maximul de mișcare calitativă pe care îl pot obține.

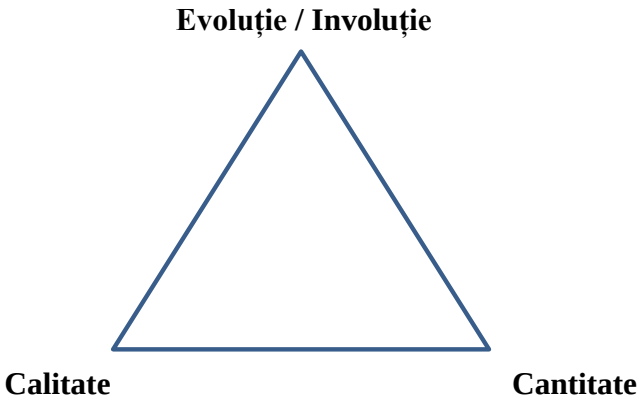

Fig. 55: Contradicția dintre calitate și calitate, sursă de energie a dinamicii ternare a fenomenelor sociale

Coroborând principiul de autoconsistență cu logica schimburilor, deducem că autoconsistența depinde de cantitatea și calitatea schimburilor. În același timp, mișcarea unui sistem autoconsistent într-o anumită direcție, depinde de optimul schimburilor care permite evoluția. Optimul schimburilor pe care le face un sistem trebuie să fie acela care permite consumul energiei cât mai eficient, ea rămânând configurată, structurată, atât cât este nevoie, și fiind eliberată de îndată ce nu mai este nevoie de ea. Noțiunea de homo oeconomicus, introdusă de Pantaleoni, are "o definiție calitativă, o definiție de calcul a variațiunilor, fiindcă ea se face cu ajutorul calității psihologice de a realiza regimul utilității maxime"[273]. Între **homo oeconomicus** și **homo socialis** se face însă o distincție importantă, corespunzând

[272]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 260.
[273]Ibidem, p. 260.

distincției dintre nivelul de Realitate individual și cel colectiv: primul are o natură calitativă iar celălalt are o natură cantitativă.[274] Transferul de natură evolutivă dispre cantitate spre calitate este astfel confirmat.

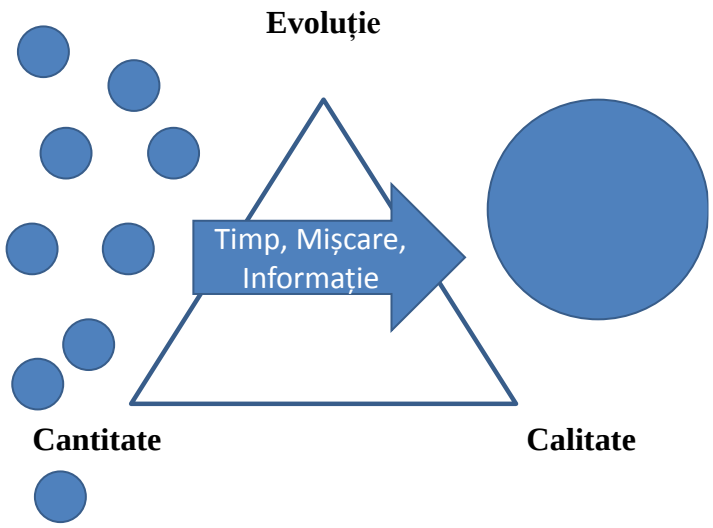

Fig. 56: Prin timp, mișcare și informație, cantitatea devine calitate. Prin involuție, procesul este inversat.

Optimul de mișcare posibil este dat de evitarea stocării și împrăștierii în ce privește consumul energiei specializate, respectiv structurate în diferite sisteme și destinate funcționării acelor sisteme. Practic, acest lucru corespunde nici mai mult nici mai puțin decât faptului simplu că, pentru a respecta logica schimbului, energia specializată trebuie să rămână o perioadă în cadrul unui sistem înainte să se elibereze, pentru a-l întreține și apoi să se elibereze, când prezența ei în cadrul acelui sistem particular nu mai este utilă din punct de vedere general.

Astfel, energia respectă logica schimbului pendulând între a fi reținută și a fi eliberată. Polii contradictorii ai acestei contradicții particulare sunt stocarea și respectiv împrăștierea. Doar un echilibru permanent între stocare și împrăștiere permite existența unui sistem ternar, iar în lumina celor afirmate mai sus, atunci când tensiunea dintre stocare și împrăștiere devine maximă, poate apărea optimizarea, perfecționarea, atractorul straniu.

[274]A se vedea Solomon Marcus, "O culme a culturii românești: Traian Lalescu", conferință la Teatrul Național din București, 16 decembrie 2007.

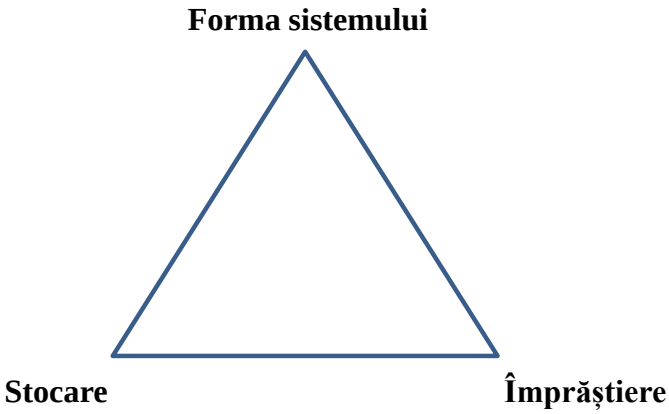

Fig. 57: Stocarea şi împrăştierea ca aberaţii de la logica schimbului

Energia trebuie să stea în cadrul unui sistem atât cât este necesar pentru alimentarea, hrănirea, dezvoltarea sau evoluția sa. Apoi, ea trebuie eliberată, pentru a hrăni alte sisteme. Câtă vreme energia nu ajunge să se stocheze sau să se împrăștie, atunci se respectă logica schimbului, atât pentru sistemul în cauză, cât și pentru celelalte exterioare lui. Principiul respectiv a fost bine formulat și prin versul poetului Rumi: „Viața este o echilibrare între a reține și a da drumul”[275]

Dacă un obiect este o configurație locală de energie, același lucru se poate spune, cel puțin din perspectiva unui nivel de Realitate, fără nicio îndoială, și despre o ființă.

Din acest punct de vedere, fapul că o ființă este în viață, corespunde faptului că o anumită cantitate de energie este prizonieră în această configurație, și așadar, aliniamentului Ordine. Pe cale de consecință, moartea este un proces absolut necesar pentru eliberarea corelativă acelei cantități de energie, și deci corespunzând aliniamentului dezordine. Fără această eliberare de energie, nu ar mai fi respectată logica schimbului, așa cum nici fără hrănirea sistemului reprezentat de acea configurație un anumit timp cu energia respectivă, nu ar mai fi respectată iarăși logica schimbului.

În medicină, de exemplu, neeliminarea la timp a substanțelor ce trebuiesc eliminate din organism duce la diverse forme de putrefacție, și invers, eliminarea lor prematură duce la subnutriția organismului.

[275]“Life Is A Balance Of Holding On And Letting Go.” A se vedea Jalalu’l-Din Rumi, *op. cit.*, p. 67.

În muzică, stocarea și împrăștierea sunt exprimate prin echilibrul dintre tempo-uri: dacă tempo-urile sunt prea apropiate, se suprapun și se pierde bogăția caracteristică unui tempo, iar dacă sunt prea depărtate, are loc o împrăștiere[276].

În alimentația organismului, optimul este reprezentat de ceea ce este numit echilibrul energetic. „Echilibrul energetic este o luptă continuă între aportul și cheltuiala de energie. Când aportul depășește cheltuielile, majoritatea plusului de energie se depozitează în țesutul adipos sub formă de trigliceride. Când aportul de energie este mai mic decât volumul cheltuielilor, atunci trigliceridele din țesutul adipos sunt mobilizate pentru a furniza combustibilul necesar țesuturilor."[277]

Dacă privim averea ca o formă de energie, și luăm afirmația, provenită pe calea Tradiției,[278] că există trei posibilități în ce privește *averea*: o folosești, o dăruiești sau o pierzi, atunci, raportat la logica schimburilor, dacă privim averea ca o formă de energie, ca o formă de combustibil, ceea ce și este, devine clar că afirmația este adevărată. A folosi averea corespunde variantei de a consuma energia pentru existența, pentru hrana sistemului în care este conținută, a dărui averea corespunde variantei de a alimenta sau hrăni existența altor sisteme și până acum ambele variante respectă logica schimbului. Abia a stoca averea corespunde unei pierderi, de vreme ce nimeni nu poate câștiga din asta, nu este respectată logica schimburilor. Stocarea are în mod evident drept consecință, în final, opusul său, respectiv împrăștierea fără sens, corespondentă unui tip de degenerare.

Merită amintită aici filosofia economică Kaizen, care pleacă de la premisa că structura activității unei companii (forma sistemului) poate fi optimizată pentru a fi eliminate stocurile și pierderile. Este o aplicație practică, contextualizată, a logicii schimburilor raportate la stocare și împrăștiere, în cadrul activității economice.

Folosind puncte de referință precum optimizarea, este necesar a stabili la ce ne raportăm când o considerăm în acest fel. Având în vedere că discutăm despre transformare, avem trei variante posibile de direcție pentru un lucru care se transformă: să evolueze, să involueze, sau să rămână la fel. Autoorganizarea și autoconsistența pot opera până într-un anumit punct: "acela al apariției vieții și omului. De aici încolo intervine un nou tip de alegere: între evoluție și involuție".[279]

[276]Sergiu Celibidache, *op. cit.,* p.95.
[277]Emil Rădulescu, *Întrebări, controverse și obiecții referitoare la stilul de viață*, Editura Viață și sănătate, 2007, p. 89.
[278]A se vedea *Panciatantra (cele cinci cărți ale înțelepciunii*), Editura pentru literatură, 1969, p. 130.
[279] Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p.157.

Evoluția sau involuția unui obiect se măsoară, în general, după gradul în care el corespunde unui scop. Lăsând la o parte poziția ființei umane ca sistem de sisteme într-o lume de sisteme de sisteme, angrenate în permanente relații de schimb și care i-ar putea da o utilitate din punct de vedere a sistemelor cu care interacționează, dacă am căuta un scop individual pentru fiecare ființă umană, la care să putem raporta optimizarea ființei umane, aceasta ar fi o adevărată problemă metafizică.

Astfel, putem concluziona că o evoluție se referă la creșterea gradului de utilitate, prin optimizarea cantității și calității unei activități.

Dacă raportăm perfecțiunea la logica schimburilor, deducem fără dubiu că perfecțiunea nu poate fi decât dinamică, mereu contextualizată, fiindcă altfel, în final, schimburile ar înceta, când totul ar deveni perfect, și ca atare, și mișcarea ar înceta.

În final, perfecțiunea trebuie să însemne perfecționarea mișcării, traiectoriei, pentru optimizarea raportului dintre calitate și cantitate, pentru a atinge gradul maxim de utilitate cerut de o nevoie sau de un complex de nevoi.

Există două sensuri (direcții): un sens ascendent, care corespunde unei urcări prin nivelurile de Realitate și percepție și un sens descendent, care corespunde unei coborâri prin nivelurile de Realitate și de percepție, iar "izvorul acestei duble mișcări este sacrul".[280] Direcțiile posibile pentru transformare, în funcție de sistemul de referință reprezentat de evoluție, sunt așadar:

- Evoluție (creștere a informației în traversarea nivelurilor de Realitate)
- Constanță
- Involuție (pierdere a informației în traversarea nivelurilor de Realitate)

Caracteristica principală a acestui proces numit în general evolutiv, este că mărește cantitatea și calitatea mișcării, prin respectarea logicii schimburilor.

Crucea interpretată drept cuaternitate născută de terț este un simbol transdisciplinar de primă importanță: "Cuplul de contrarii A- non-A formează linia orizontală a acestei cruci. Dar mai există un cuplu de contrarii T și T', mai ascuns, care formează linia verticală a crucii: T, terțul inclus care unifică A și non-A la un nivel de Realitate mai *înalt* decât acela la care se găsesc A și non-A, și T', terțul inclus care unifică A și non-A la un nivel de Realitate mai *jos* decât acela la care se găsesc A și non-A."[281]

[280]A se vedea Mirela Mureşan (coord.), *op. cit.*, p.24.
[281]A se vedea Basarab Nicolescu, *Rădăcinile libertății,* loc. cit., p. 70.

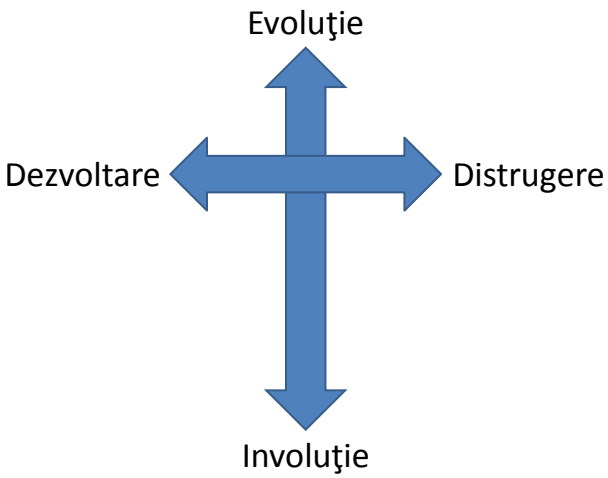

Fig. 58: Proiecţia procesului evolutiv prin intersecţia dintre orizontală, ca axă în cadrul aceluiaşi nivel de Realitate, şi verticală, ca axă care traversează mai multe niveluri de Realitate

Evoluția implică *creștere și descreștere,* spre deosebire de **dezvoltare**. Evoluția se poate defini în acești termeni ca fiind aspirația către perfecțiune, ca aspirația către optimizarea mișcării. Ea are o componentă de schimbare în ea (potențializare, eterogenizare) ca și una de fixare (actualizare, omogenizare). Evoluția ca mișcare spre mai bine, adică făcută conștient, raportat la un scop, împreună cu individualitatea ca nemișcare conștientă fac posibile apariția re-creației, care este o formă de libertate conștientă, agent al potențializării, al eterogenizării, ca și distrugerea, ca și evoluția, *dar în cu totul alt nivel de Realitate,* fiind supusă altor legi de mișcare și având cu totul alte efecte. J. G. Bennett, de exemplu, consideră că diferența dintre procesele îngemânate ale evoluției și involuției constă în *ordinea în care acționează forțele în cadrul fiecăruia*. Pentru Bennett, evoluția este o stare pasivă care se îndreaptă spre o potențialitate crescută, involuția este o stare în care potențialitatea este actualizată și mișcarea se face către pasivitate, iar terțul inclus este un rezultat pentru fiecare dintre cele două stări, pasiv-activ în cazul evoluției, activ-pasiv în cazul involuției.[282] În acest context, *este salutar modelul de proces transdisciplinar propus în lucrarea de față, care deosebește tipul de proces în funcție de ordinea secvențială interioară*.

[282]J. G. Bennett, *op. cit.*, p.103.

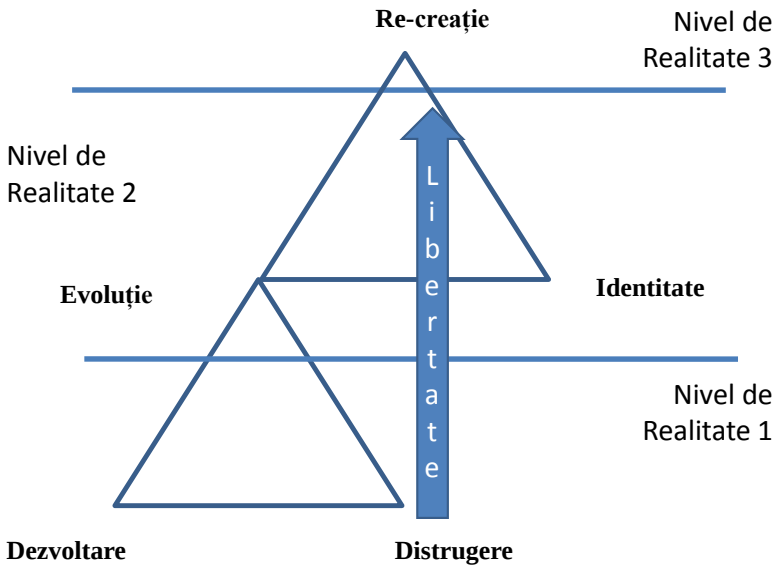

Fig. 59: Dezvoltarea, Evoluția și Re-creația ca fenomene diferite, în niveluri de Realitate diferite

Poate prima formă de specializare a Energiei într-un organism viu este energia specializată în acel organism pentru auto-îmbunătățirea lui. Această formă de energie din organismul uman este atât de puternică încât se manifestă necontenit, dând naștere nevoii de îmbunătățire, de autoperfecționare, de a fi mai bun.

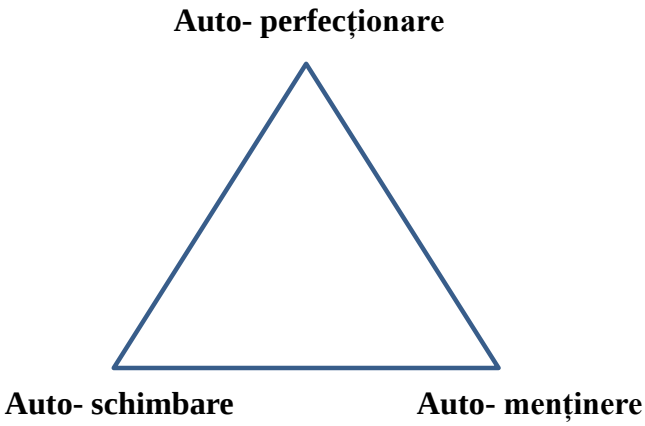

Fig. 60: Nevoia de evoluție a ființei umane ca perfecționare a traiectoriei sale simbolice

În esență, datorită faptului că binele absolut este dinamic, un om trebuie mereu să caute mișcarea optimă. Nevoia sa de evoluție previne fosilizarea ființei și o menține vie, mereu capabilă de adaptare, de contextualizare la mediul din care face parte. Ca să nu se fosilizeze și să rămână în viață, un om trebuie constant să păstreze ceva și să schimbe ceva la el însuși.

Pentru aceasta el are nevoie să dezvolte schimburi cu mediul, concretizate în relații cu alți oameni.

În termenii dialecticii interior-exterior, proiectate în traiectorii și legi de mișcare, re-creația reprezintă în mod practic o traiectorie, sau mai multe, exterioare care prin forma pe care o capătă creează posibilitatea apariției unei traiectorii interioare, superioare, în interiorul lor. Este reversul procesului de structurare prin care a apărut Universul. Este o imitație a efectelor unei cauze care creează posibilitatea apariției cauzei însăși, o imitație a efectelor unei mișcări superioare care cauzează mișcarea superioară să apară în Realitate.

Din punct de vedere **simbolic**, mișcarea inferioară creează un fel de efect de vid care, prin aspirație, atrage mișcarea superioară înăuntrul traiectoriei sale. Diferența dintre imitație și mimetism, din acest punct de vedere, este că mimetismul este doar o formare circumstanțială a traiectoriei, prin cauze exterioare, și nu capătă o coerență necesară pentru realizarea aspirației. Mimetismul înseamnă practic, să afirmi un lucru pentru că îl reproduci din altă parte fără a avea susținerea unui fapt indubitabil, unui raționament sincer propriu sau a unei experiențe directe proprii.

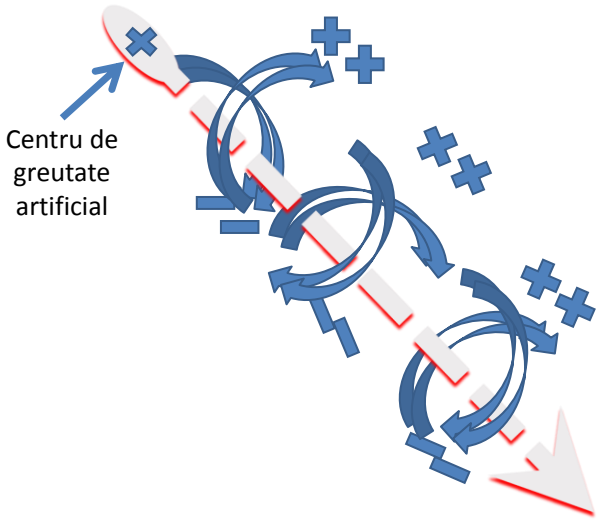

Fig. 61: Mișcarea inferioară formează prin aspirație simbolică mișcarea superioară, prin modelarea traiectoriei menținută artificial

Acel centru de greutate artificial (arta și artificiul înseamnă amândouă imitația naturii, așadar exact un proces de re-creație în cel mai propriu sens al cuvântului) poate fi un scop fixat rațional în loc de o nevoie. Plecând însă de la ce am formulat mai sus, că există mai multe grade de calitate ale unei acțiuni umane, fie și doar prin faptul că unele ar putea fi

susceptibile de liber arbitru pe câtă vreme altele nu, am putea considera **evoluția ca fiind sensul direcției în care ființa umană devine capabilă de acțiuni,** și pe cale de consecință, de interacțiuni mai libere, mai conștiente, și deci mai responsabile. Aceasta corespunde și ideii de evoluție drept creștere a informației în traversarea nivelurilor de Realitate și ideii de involuție drept diminuare a informației în traversarea nivelurilor de Realitate.

Terțul inclus este cel care verticalizează mișcarea orizontală, *însă în funcție de ce fel de forță joacă rolul de terț inclus*, sensul mișcării verticale va fi **evolutiv** sau **involutiv.** De asemenea, datorită manifestării complexului nevoii de contradicție, are loc o consecință de principiu extrem de importantă din punct de vedere al dinamicii evolutive, și anume faptul că **orice urcare în nivel este însoțită de o coborâre în nivel.**

Dacă ne raportăm la interacțiunea dintre cele trei niveluri de Realitate ale relației, și anume nivelul de Realitate individual, cel relațional general sau social și cel particular sau special, atunci trebuie să concluzionăm că dacă are loc o cădere într-un nivel de Realitate inferior, atunci toată lumea implicată pierde, chiar și cei care aparent obțin un avantaj, iar dacă are loc o ridicare spre un nivel de Realitate superior, atunci toată lumea implicată câștigă, chiar și cei care aparent obțin o pierdere. Acest principiu derivat din contradicția fundamentală dintre mișcarea evolutivă și cea involutivă este de maximă importanță în înțelegerea **cauzalității circulare**.

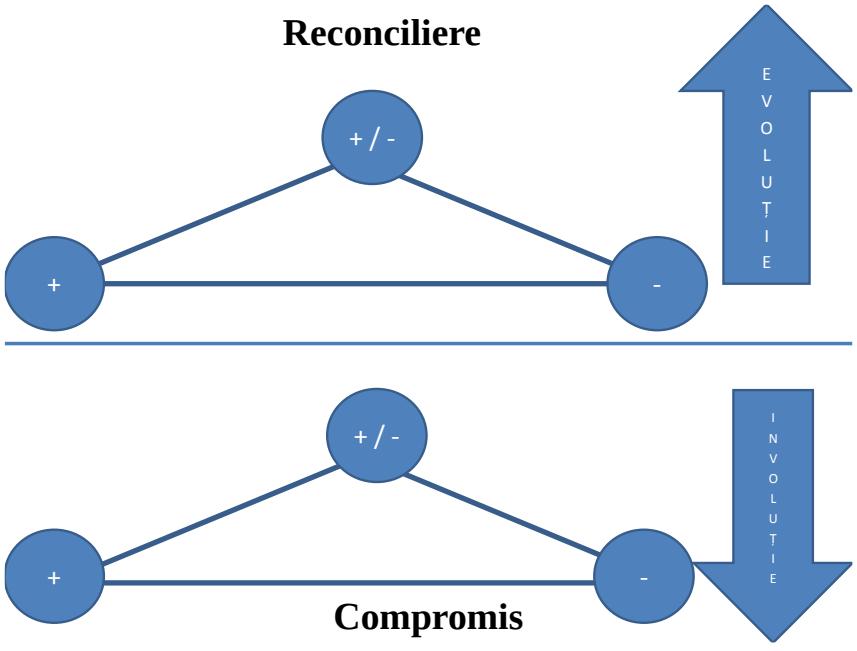

Fig. 62: Diferența dintre compromis și reconciliere, în termeni de niveluri de Realitate[283]: în cazul compromisului, toată lumea pierde, chiar și cel cu avantaj, prin coborâre față de nivelul anterior, iar în cazul reconcilierii, toată lumea câștigă, chiar și cel cu dezavantaj, prin urcare față de nivelul anterior

În termeni de lege de mișcare, o lege în sensul său juridic ar trebui să aibă ca scop de a determina sau de a facilita mișcarea socială într-o asemenea manieră încât, pentru toți indivizii care compun societatea, una sau mai multe din coordonatele lor să aibă în fiecare moment o valoare mai mare decât anterior. „O lege ideală ar fi aceea care ar determina o mișcare de translație a corpului social în întregul său, pe toate cele trei coordonate, în sensul creșterii, astfel încât toți membrii societății să aibă parte egală la beneficiul legii."[284] Din această perspectivă, definiția oferită de Spiru Haret pentru o lege ideală corespunde, în fapt, unei legi cu rol de **terț inclus evolutiv**.

Evoluţia socială este indisociabilă de evoluţia personală, fapt cu totul neglijat în societatea modernă: „evoluția, astăzi, nu poate fi decât evoluția conștienței"[285]. S-a remarcat de multă vreme legătura indisolubilă dintre structura sistemului social și structura ființei umane, având consecință imediată faptul că nicio schimbare fundamentală a sistemului nu este posibilă fără schimbarea structurii umane. Cu alte cuvinte, rolul cheie în analiza sistemelor sociale îl reprezintă **dimensiunea spirituală a ființei umane**, a individului. Fără înțelegerea precisă, riguroasă, a **situației** ființei umane din punct de vedere spiritual, a stărilor și posibilităților sale, **nu este posibilă înțelegerea obiectivă a sistemelor sociale** pe care ființele urmează le formează.

Fără aceasta, se pot face studii de statistică, sau analize diverse asupra unor fenomene particulare, însă va lipsi mereu vederea de ansamblu necesară pentru o înțelegere holistică. Pentru a înțelege corect relația dintre nivelul de Realitate individual, cel social și cel cosmic, ființa umană, cu structura, nevoile și motivările sale, trebuie să fie situată în centrul analizei. Acest fapt conduce la necesitatea luării în considerare a diferitelor niveluri de Realitate ale Subiectului.

[283] Compromisul nu reprezintă o soluţie care să satisfacă în egală măsură toate părţile, ci tinde mereu să favorizeze o parte sau alta, în conformitate cu puterea relativă a fiecăreia dintre ele. A se vedea Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, *op. cit.*, p.123.

[284] A se vedea Spiru Haret, *op. cit.*, p. 419.

[285] A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 103.

4.3 Contradicția metafizică fundamentală a sistemelor vii

În cele ce urmează vom analiza **contradicția metafizică din sistemele vii**, aceea dintre viață și moarte, **nivelurile de Realitate unde se proiectează** ea, **ternarul rolurilor sociale** pe care aceasta le generează, **contextualizarea** sa în cadrul diferitelor niveluri epistemologice (ale egoismului, de exemplu), cu o atenție sporită asupra originilor, necesității și efectelor **subordonării**, ca fenomen cheie în înțelegerea mecanismelor sociale.

Contradicția fundamentală din cadrul sistemelor vii dintre **viață** și **moarte** se derivă prin proiecție în niveluri și contextualizare în diverse feluri: a mânca sau a fi mâncat, a consuma sau a fi consumat, a subordona sau a executa, etc. Astfel, urmărind traseul specializării de-a lungul axelor simbolice verticale, "lumina solară, compusă din protoni de înaltă energie, este absorbită de plante, care sunt în mod subsecvent consumate de ierbivore, care la rândul lor hrănesc carnivore și oameni, iar toate aceste organisme dau la schimb în mediul înconjurător protoni de frecvențe mai joase".[286] Există o veche parabolă, cuprinsă în dilema de a trece de pe malul unui râu pe celălalt, peste un pod nu foarte puternic, o capră, o varză și un lup. Se cuvine să subliniem aici contradicția fundamentală dintre a mânca și a fi mâncat: "hrana este un temei al metafizicii".[287]

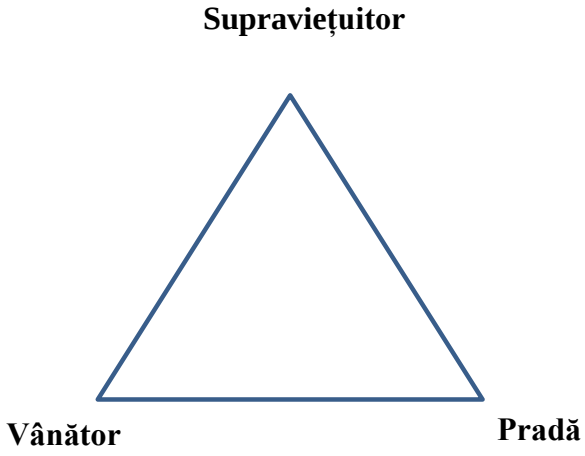

Fig. 63: Ternarul rolurilor posibile generate de contradicția metafizică a hranei

Manifestarea legilor nivelului de Realitate al animalelor în nivelul de Realitate al societății umane a fost bine observată și încercări de explicare a acestui fenomen au fost formulate în sensul unei anumite moșteniri filogenetice transmisă omului de la animal. Iată, în acest sens, cuvintele lui Konrad Zacharias Lorenz, specialist în zoologie, psihologie animală,

[286] A se vedea Cristi Stoica, *op. cit.*, p.144.
[287] A se vedea Basarab Nicolescu, *op. cit.*, p. 27.

ornitolog, considerat fondatorul etologiei[288] moderne: "...cum se face că ființe așa- zis raționale se pot comporta atât de irațional? Este evident că aici acționează niște factori copleșitor de puternici, în stare să smulgă complet conducerea rațiunii individuale a omului, care pe deasupra este total incapabil să învețe din experiență. […] Toate aceste contradicții umitoare își găsesc o explicație și se pot îmbina perfect din momentul în care ne-am convins că nici acum comportamentul social al omului nu este dictat exclusiv de rațiune și de tradiția culturală, ci se supune încă tuturor acelor legități ce domnesc în orice comportament instinctual născut pe cale filogenetică, legități pe care le cunoaștem foarte bine din studiul comportamentului animal."[289]

Spiru Haret, la rândul său, enunță ipoteza potrivit căreia diferența dintre societatea animală și cea umană rezidă tocmai în **perfectibilitatea** sistemului social uman.[290]

Ființa umană are, deci două naturi: o natură animală și o natură divină, trans-legate și inseparabile[291]. Observăm în acest fel că ființa umană trăiește simultan în nivelul de Realitate caracteristic animalelor[292], prin legile de structurare - destructurare cărora le este supus și ale căror optimizare este dată de adaptarea față de direcția generală a lucrurilor, în nivelul de Realitate al societății umane, în care necesitatea adaptării se află în contradicție cu necesitatea individualității sale (caracterizată de contradicţii precum efectivitate-afectivitate, cantitate-calitate) și are posibilitatea unui al treilea nivel de Realitate, în care, prin evoluție spirituală, el să își actualizeze potențialitatea sa de ființă umană, înzestrată cu rațiune și sentimente. Putem astfel afirma rolul esențial al **identității** în societatea umană pentru Umanitate: aplicarea legilor animalelor în lumea oamenilor reprezintă o carență în individualitate și de aceea, reprezintă *o sursă a răului social*. Din punct de vedere al verticalității nivelurilor de Realitate desfășurate pe axele simbolice, acest fenomen reprezintă aplicarea legilor unui nivel de Realitate de mai jos (jos din punct de vedere simbolic, desigur, întrucât din punct de vedere fizic nu ar avea niciun sens) într-un nivel de Realitate aflat mai sus.

[288]Etologia este știința care se ocupă de studiul comportamentului (obieciuri și deprinderi) atât animal (Etologia animală) cât și uman (Etologia umană). Cuvântul provine din *etos* + *logos* = "comportament" + "știință" în limba greacă.
[289]Konrad Lorenz, *Așa zisul rău- despre istoria naturală a agresiunii*, Editura Humanitas, 1998, p. 255.
[290]A se vedea Spiru Haret, *op. cit.*, p. 429.
[291] A se vedea Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 126.
[292]Pentru analiza și descrierea gradului de automatism caracteristic nivelului animal, a se vedea Thomas Huxley, "On the Hypothesis that Animals are Automata, and its History" în *The Fortnightly Review*, 1874, p. 555–580.

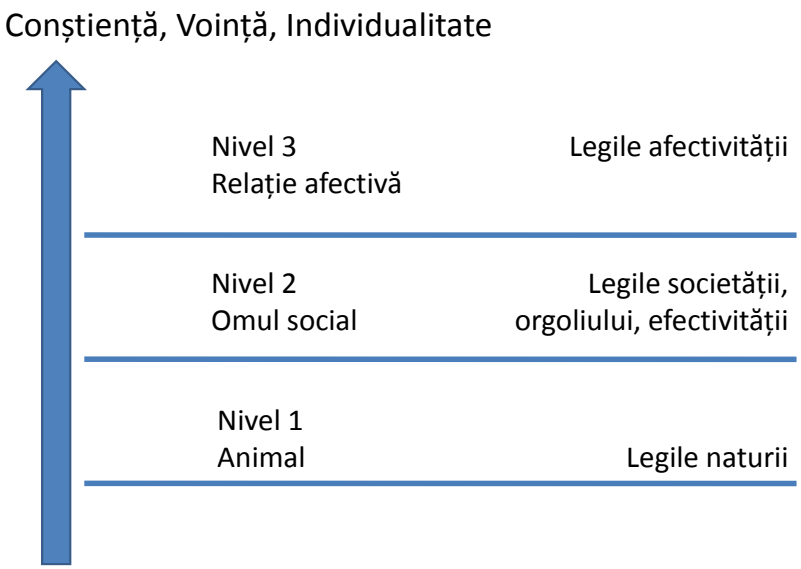

Fig. 64: Trei niveluri de Realitate în societatea umană: animal, om social, om afectiv

Plecând și de la distincția dintre procesele automate și cele conștiente,[293] diferența dintre aceste niveluri de Realitate poate fi asemuită cu cea dintre nivelurile de Realitate macrofizic și cuantic. Animalele sunt la locul corespunzător potrivit complexității lor, însă omul adesea nu este, fiindcă nu împacă așa cum ar trebui aceste contradicții și atunci decade în nivel. Aceasta înseamnă manifestarea nedreaptă, neconformă cu ordinea din nivelul de Realitate cosmic, a legilor din nivelul de Realitate al animalelor în nivelul de Realitate al omului. Pentru un sistem social sănătos, aceste legi trebuie să se manifeste doar atât cât este corespondent părții de animal din care este compus omul și să fie subordonate corespunzător legilor mai înalte.

[293]Daniel M. Wegner, *op. cit.*, p.77.

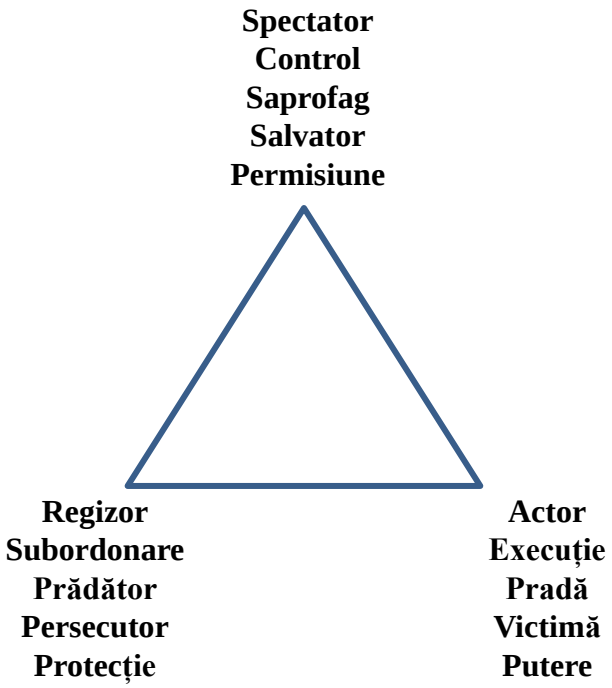

Fig. 65: Contradicţia metafizică fundamentală proiectată în diverse niveluri de Realitate

Din punct de vedere al logicii terțului inclus, dragostea este sentimentul care împacă binele propriu cu binele celuilalt, al aproapelui, este sentimentul care împacă a da cu a primi. "IUbirea absolută este celălalt nume al terțului tainic inclus, atunci când se revelează în lumina sacrului. Ea nu se poate afla decât dincolo de viață și de moarte, mai puternică decât viața și moartea."[294] Din acest punct de vedere, având în vedere că binele propriu corespunde nivelului de Realitate al individului, iar binele celorlalți corespunde nivelului de Realitate al comunității, putem afirma că dragostea creează punți care unește două niveluri de Realitate separate, desigur, prin discontinuitate. Iubirea este manifestarea acelui nivel de Realitate din ființa umană în care se împacă binele propriu cu binele celorlalți. Nivelul de Realitate superior este așadar definit de situația în care **supraviețuitorul devine salvator pentru alții**. Saltul energetic în alt nivel de Realitate, cauzat de această transformare suportată de manifestarea dimensiunii afective a nivelului social a fost bine capturat în versurile lui Rumi[295]: „Iată Iubitorul, Iată Iubitorul!/ Deschideți calea pentru el!/ E în căutarea unei inimi,/ Să îi găsim una./ Eu strig/ Pe mine ai venit să mă vânezi!/ El spune râzând,/ Nu am venit să te vânez ci să te salvez".

[294]Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertății*, *loc. cit.*, p.45.
[295]"The Lover comes, the Lover comes!/ Open the way for him!/ He's looking for a heart,/ Let's show him one./ I scream/ What you come to hunt is me!/ He says laughingly,/ I'm here not to hunt you but to save you.". Jalalu'l-Din Rumi, *op. cit*., p. 55.

Un exemplu sugestiv pentru a ilustra proiecția contradicției fundamentale a vieții în interacțiunea dintre nivelul de Realitate individual, social și relațional, îl constituie Triunghiul lui Stephen Karpman, cunoscut și sub numele de Triunghiul dramatic[296]. Fiind promovat ca făcând parte din familia așa-numitelor „jocuri de manipulare" din Analiza tranzacţională, corelat cu „Formula J" a lui Eric Berne, acest concept aduce un suflu nou şi diferit în ansamblul teoriei relaţiilor umane şi comunicării, un domeniu teoretic marcat, până atunci, de binaritate (conform modelelor stimul-răspuns, emiţător-receptor, etc. din Analiza tranzacţională) concepte precum cele de simbioză, de poziţii de viaţă. Pe lângă faptul că pune în scenă trei (sau mai mulţi) protagonişti, *între care există o relaţie dinamică*, Triunghiul dramatic stipulează că fiecare dintre actori îşi poate schimba regulat rolul (faza „Loviturii de teatru" din „formula J" a lui Berne) ba chiar poate juca adesea mai multe roluri concomitent. Astfel, conceptul de Triunghi dramatic capătă **complexitatea proprie abordării sistemice**, urmărind în special contextualizarea contradicției fundamentale dintre a mânca și a fi mâncat, împăcate de a salva, **în dinamica emoțională**.

Morala modernă recunoaşte libertatea individuală și cultivă cerința acordului rațional dintre binele propriu și binele celorlalți[297] sau, așa cum ar formula un jurist, limitele libertății individului sunt acolo unde exercitarea dreptului tău subiectiv nu îngrădește exercitarea de către ceilalți a drepturilor lor subiective.

Din punct de vedere transdisciplinar, acordul dintre binele propriu și binele celorlalți nu este atât un acord rațional, cât o contradicție strict necesară. Antagonismul este o fricțiune între libertatea individuală, ca posibilitate a individului să se manifeste și să își satisfacă nevoile și egalitatea ca posibilitate pentru toți ceilalți indivizi să se manifeste și să își satisfacă nevoile. Folosind logica trivalentă a terțului inclus consacrată de Ștefan Lupașcu, această fricțiune devine mai mult decât o simplă fricțiune având ca rezultat victoria forței celei mai puternice a momentului într-o confruntare perpetuă, prin aflarea celui de-al treilea element tainic inclus care să cuprindă ambele stări într-o reconciliere creatoare[298]. Terțul tainic inclus ar putea putea numele de fraternitate, scandat de mișcările revoluționare, sau ar putea purta alte nume, dar cert este că "numai acea libertate individuală dă rezultate care nu include indiferența egoistă"[299].

[296]A se vedea Alain Cardon, *op. cit.*, p. 22.
[297]A se vedea Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, EFES, Cluj 2003, p.452.
[298]Atunci cand tensiunea atinge maximul sau posibil suportat in acel sistem (conform principiului enunțat de Ștefan Lupașcu).
[299]A se vedea Andrei Marga, *op. cit.*, p.613.

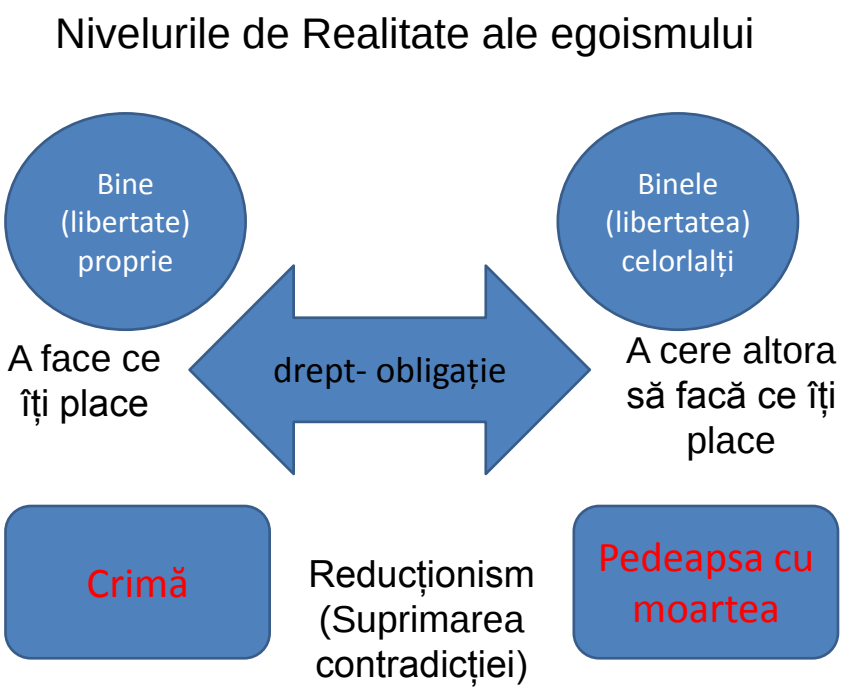

Fig. 66: Nivelurile epistemologice ale egoismului[300]

Libertatea individului față de libertatea celorlalți este o contradicție primară care trebuie suportată și gestionată prin simplul fapt al traiului în comunitate.

Triada reprezintă un sistem social alcătuit din trei elemente (indivizi sau grupuri) cu o **relaţie durabilă, stabilă**. Verificând contradicția metafizică în nivelul social, unii sociologi au afirmat că orice interacţiune socială este, prin esenţă, triunghiulară, iar în relaţiile dintre două persoane interferează prezenţa **unei terţe persoane sau a unui public**. G. Simmel a fost sociologul care a insistat asupra acestui aspect, analizând cele trei funcţii posibile ale terţei persoane: mediator, tertius gaudens, despot.[301] Noţiunea de echilibru triadic a fost axiomatizată de F. Heider: o triadă nu este viabilă, ci în dezechilibru structural, dacă include două relaţii pozitive sau trei negative.

Subordonarea[302] reprezintă, în esența ei, o formă care împacă și **stabilizează** o contradicție socială puternică: cea dintre **egalitate și inegalitate**. Prin intermediul subordonării, oamenii pot fi *egali din anumite puncte de vedere*, sau în anumite niveluri de Realitate, dar în același timp *inegali din alte puncte de vedere sau în alte niveluri de*

[300]O corelație interesantă se poate realiza între umanitate ca trăsătură și reducerea nivelurilor de Realitate individual și social la unul singur, prin crimă sau pedeapsa cu moartea: "Uciderea celuilalt este frontiera de netrecut ce desparte umanitatea de non-umanitate". Basarab Nicolescu, Michel Camus, *op. cit*., p. 81.
[301]Larousse, *op. cit.*, p. 307
[302]Importanța capitală a subordonării în cadrul structurii ternare a Realității este sugerată și de dialectica fundamentală subiect-obiect. A fi subiect (lat. Subjectum) înseamnă, din punct de vedere etimologic, a face parte dintr-o interacțiune de subordonare.

Realitate, iar energia interacțiunilor dintre ei să nu se consume prin confruntări între ei, ci să devină structurată.

Subordonarea poate fi *exterioară contradicției*, și atunci vorbim de **subordonare comună sau echitate**, sau *interioară contradicției*, și atunci vorbim despre **ierarhie**. În toate cazurile, subordonarea derivă ca un fenomen care servește logica energiei, creând un **sens** al mișcării, satisfăcând așadar *nevoia de sens a complexului de contradicție*, oferind simultan posibilitatea energetică a traversării nivelurilor de Realitate, prin funcția sa de terț inclus. Astfel este subliniată funcția emoțională a subordonării, cu consecințe directe asupra nevoii de utilitate a omului.

Esența subordonării ca trăsătură fundamentală a existenței omului *în raport cu alte sisteme* derivă din **nevoia de energie**, din **contradicția metafizică a vieții** și din **principiul de interdependență** și schimburi reciproce universale între sisteme. Practic, sistemele exterioare au nevoie ca omul să facă lucruri pentru că aceasta se constituie pentru ele într-un tip de hrană iar **discontinuitatea** reprezintă elementul cheie în această ecuație.

Practic, subordonarea reprezintă consecința proiecției contradicției fundamentale a vieții, aceea dintre a mânca și a fi mâncat, în nivelele de Realitate și epistemologice diferite. Subordonarea este astfel o *expresie fundamentală a terțului inclus*, de vreme ce ea devine un **principiu de utilitate generală**. Utilitatea ca expresie a sensului se regăsește aici într-o formă de utilitate automată, ab initio, pentru toate sistemele bazate pe contradicția dintre a mânca și a fi mâncat. Mai concret spus, dacă cineva se poate hrăni cu tine, devii util.

Subordonarea devine astfel o componentă indispensabilă a funcționării oricărei comunități[303]. Aceasta înseamnă că **autoritatea** într-o formă sau alta este *indispensabilă în orice sistem uman*, dând naștere la diverse tipuri de organizare socială, diverse tipuri de guvernare. Guvernarea este în final mecanismul prin care o colectivitate de oameni ajung să își satisfacă nevoile pentru a permite acelei colectivități să existe în mod constant, structurat, organizat, pe o perioadă determinată de timp. Nu poate exista guvernare fără autoritate.

Autoritatea este distribuită în **sfere de autoritate**, după un model care consideră existența a trei sfere ale autorității: conducerea, educația și relaționarea.[304] Se poate observa pe parcursul istoriei, cum subordonarea prin forță fizică a fost asistată și uneori înlocuită treptat de subordonare de alte tipuri, generată de dominație socială, financiară, informațională. Dacă plecăm de la ternarul transdisciplinar minte – emoții/ sentimente - trup, atunci putem

[303]Pentru un model de concepere a identității unei comunități a se vedea conceptul de „abordare generativă a națiunii", în Andrei Marga, *op. cit.*, p.332.
[304]Ioan G. Pop, Otniel L. Vereș, *Elemente de semiofizică aplicată*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2010, p. 31.

clasifica subordonarea ca fiind *fizică, emoțională sau mentală/ rațională.* Din punct de vedere al faptului că superioritatea fizică, în sistemele sociale, aparține bărbatului, putem afirma că odată cu dispariția acestui tip de subordonare, întemeiată pe componenta fizică, dispare și necesitatea unei societăți de tip patriarhal, fiind deschis drumul spre prevalența unor tipuri de subordonare mai subtile, de tip emoțional sau mental, la care femeile au cel puțin la fel de mult acces precum bărbații.

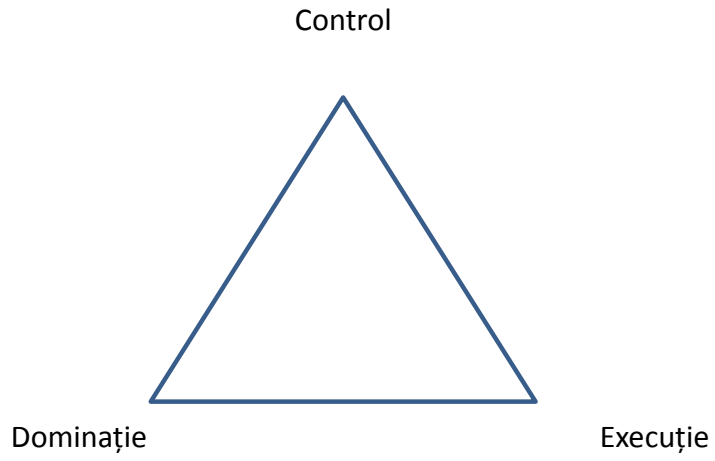

Fig. 67: Ternarul rolurilor din cadrul sistemului social create de necesitatea subordonării, ca expresie a contradicției metafizice a vieții

În cazul unui sistem cu organizare superioară, de obicei, se pleacă de la premisa că există un agent intern sau extern care coordonează, orientează sau controlează sistemul respectiv, și care își îndeplinește centralizat funcțiile asupra sistemului[305]. De pildă, în sistemele economice există un președinte sau un consiliu director care aleg politicile și coordonează activitatea diverselor structuri. Organismele vii sunt coordonate și conduse de către creier. Acțiunile unei celule sunt cauzate de informațiile înregistrate de cromozomi. Acest agent, care controlează sistemul, poate fi considerat ca fiind distinct de sistem, și din acest motiv el mai este cunoscut și sub numele de controler sau sistem de control. În sistemele cu auto-organizare, controlul este distribuit pentru fiecare dintre părțile componente ale sistemului. Există două tipuri de control, ca interacțiuni bazate pe relația cauzală, controlul

[305]A se vedea Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.,* p. 13.

direct și controlul de tip blocare-declanșare. Un **controler** decide ce acțiune trebuie luată în caz de eroare.[306]

Rolurile generate de contradicția metafizică a vieții
în cadrul relațiilor economice

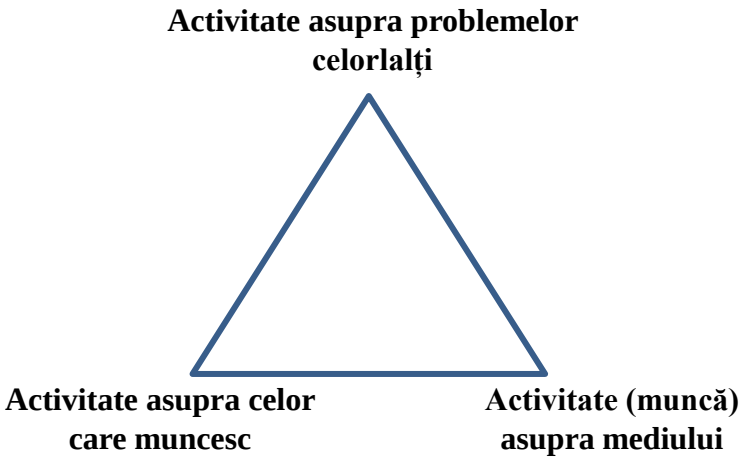

Controlul distribuit se întâlnește și în sistemele economice[307]. Din punct de vedere al contradicției fundamentale a vieții, subordonarea economică este o necesitate. În mod reducționist, curentul marxist a folosit această subordonare particulară pentru a-și fundamenta teoriile politice: diferențierea dintre două tipuri de proprietate privată, din care una obținută prin munca proprie a producătorului iar cealaltă pe exploatarea muncii altuia. Însă aceasta este o gândire ce nu ia în calcul decât un singur nivel de Realitate. Cu cât complexitatea crește, cu atât se multiplică interacțiunile și interdependențele care permit fluxurilor de informații să se propage oriunde în cadrul sistemului, ilustrând astfel imaginea complexității ca "distanță între om și Dumnezeu".[308] Rețelele de interacțiuni nu sunt însă o premisă *sine qua non* a controlului distribuit. Controlul distribuit implică atât cooperare, cât și negociere pentru înfăptuirea unor **scopuri** comune, ceea ce este caracteristic sistemelor adaptive complexe.

[306]A se vedea Ioan G. Pop, Otniel L. Vereș, *op. cit.*, p. 26.
[307]A se vedea Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit., p 14.*.
[308]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, loc. cit., p. 109.

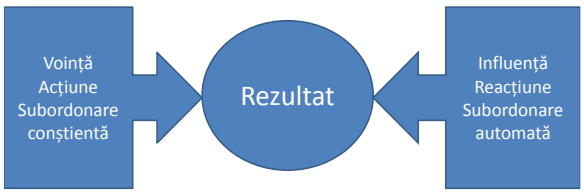

Fig. 68: Rezultatul compus din *Actio* și *Reactio*

Dacă subordonarea este **voluntară**, atunci vorbim despre actul de a servi și despre o *acțiune*, iar dacă ea **nu este voluntară**, atunci putem vorbi despre actul de a sluji și despre o reacțiune, cu toate implicațiile ontologice ce decurg din asta. Subordonarea se poate face, din punct de vedere al nivelului de Realitate biologic, prin intelect, prin emoții sau chiar prin corp.

Să numim acțiunile constrângerilor asupra ființei umane ca influențe, atât interioare cât și exterioare. Din acest punct de vedere, subordonarea reprezintă reacțiunea ființei la acțiunea unei influențe asupra sa.

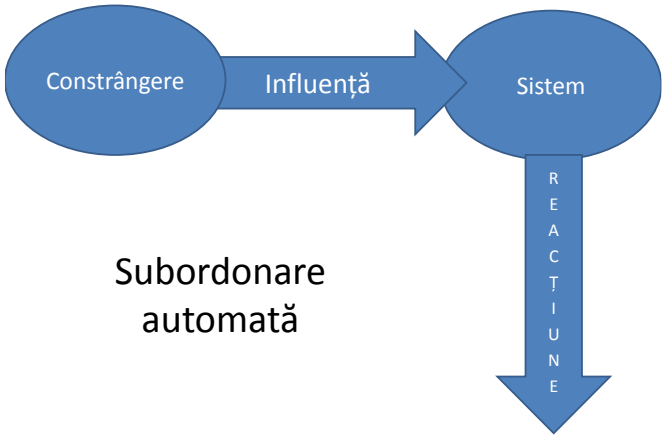

Fig. 69: Subordonarea automată ca premisă a *Reactio*

Un sistem se află mereu în relații cu alte sisteme și ca atare o ființă se subordonează mereu unor influențe anume, care concurează între ele. Subordonarea permanentă față de anumite influențe interioare și exterioare le transformă pe acestea în adevărate condiții de existență pentru viața unui om, definindu-l astfel în sensul propriu al cuvântului, după o

"**inerție** asimetrică ce explică reacționările diferite ale indivizilor după natura forțelor exterioare care lucrează asupra lor."[309] Putem afirma așadar că dacă existența unui om este caracterizată de o anumită **coerență**, **unitate**, **permanență**, atunci ea este în primul rând *coerența, unitate și permanența condițiilor sub care trăiește, a subordonării sale.*

Diferența dintre *Actio* și *Reactio* din această perspectivă, este aceea că în cazul reacțiunilor sale omul se subordonează influențelor complet independente de alegerea sa, pe când în cazul acțiunilor omul alege sau chiar creează el însuși, prin decizie rațională și conștientă, constrângerea căreia să i se subordoneze[310]. Întrucât această constrângere nu există a priori independent de voința omului, subordonarea față de ea trebuie permanent alimentată cu aceeași voință, existența ei trebuie permanent re-afirmată, ceea ce face subordonarea ființei față de acest alt tip de contrângere să fie o acțiune și nu o reacțiune. Este o subordonare aleasă de către om, în esența ei.

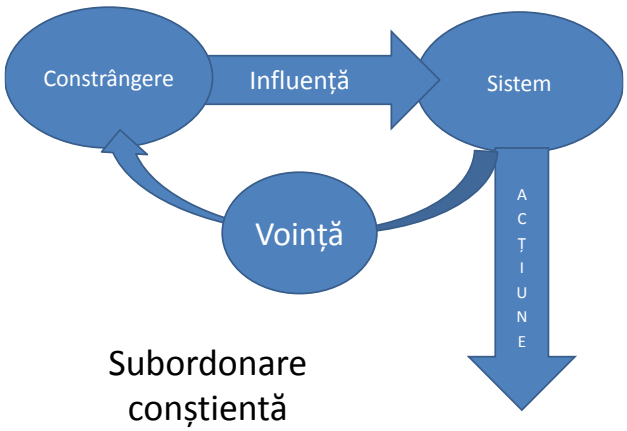

Fig. 70: Subordonarea conștientă ca premisă a *Actio*

Măsura acestei subordonări este scopul ales de către om. Pentru a-l atinge întocmai, omul trebuie să înțeleagă legile naturii și să știe cum să le folosească, să se opună influențelor care nu depind de decizia sa și trebuie ca transformarea dintre fluxul exterior de energie și cel interior să servească scopului său. "Violență plăcută care face din abdicarea de la voința proprie, am putea spune, de la conștiința de sine, o bună metodă pentru realizarea totalității ființei". [311]

[309]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 258.
[310]O interesantă legătură poate fi făcută cu termenul duhovnicesc *a se nevoi*, care prin caracterul reflexiv arată că nevoia spirituală depinde de acțiunea omului asupra lui însuși.
[311]A se vedea Michel Maffesoli, *op. cit.*, p. 92.

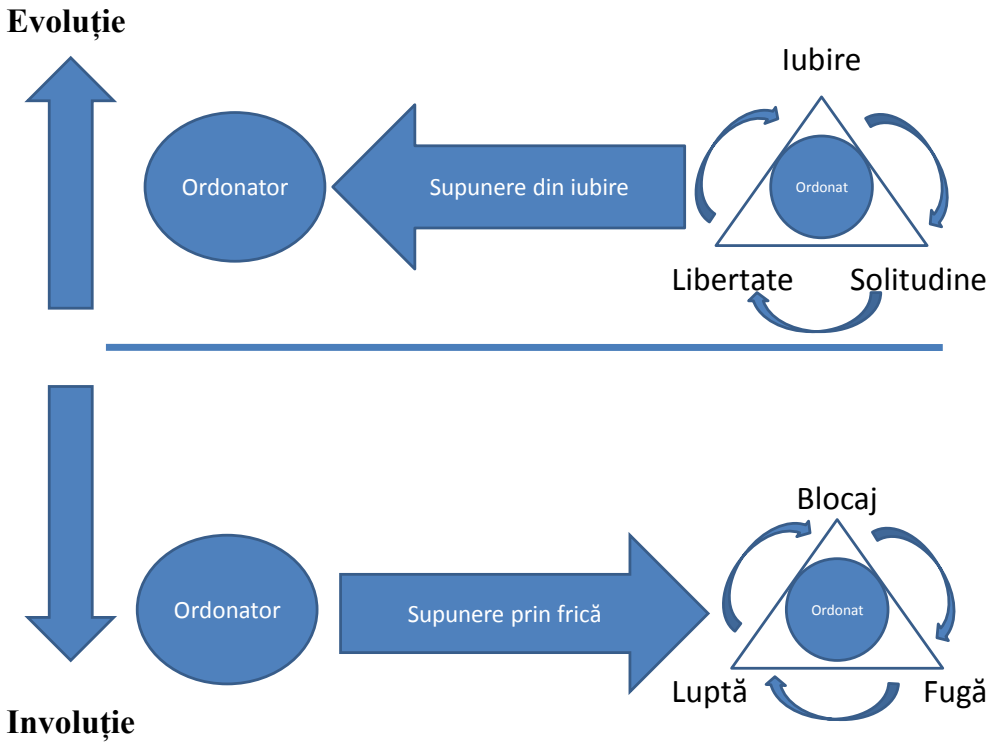

Fig. 71: Nivelurile de Realitate ale acțiunii și reacțiunii din perspectiva subordonării emoționale

Din punct de vedere al mișcării emoționale, cele două niveluri de Realitate ale acțiunii umane își pot găsi corespondentul în două niveluri de Realitate diferite ale subordonării: cea alimentată de frică și cea alimentată de iubire. Pe lângă aceasta, subordonarea face posibilă contradicția fundamentală a energiei emoționale, cea dintre reguli și apartenență. Faptul dovedit științific că homeostaza creează la un nivel mai înalt de organizare reacții competitive sau cooperative[312] demonstrează prin analogie implicarea energiei emoționale în diferențierea dintre nivelurile de Realitate amintite, în funcție de tipul de descărcare al ei: prin autoliniștire sau prin alegere.

Desigur că, proporțional cu influențele deja existente, cu abilitățile ființei și cu energia de care dispune, unele scopuri sunt ușor de atins pentru ființa umană iar altele imposibil de atins. Ceea ce este important este că, în conformitate cu logica energiei lui Ștefan Lupașcu, alegerea unui scop, decizia de a-l atinge și acțiunea de urmat pentru aceasta dau naștere unui nou raport de nevoi, de constrângeri și ca atare, de forțe, ceea ce are diverse consecințe: **pe plan energetic** (în raporturile dintre A, non-A și terțul inclus), la nivelul **concursului de nevoi** care definesc starea ființei la un moment dat, cât și la nivelul **transformării** care

[312]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.* p.33.

definește ființa între cele două fluxuri de energie (în termeni de evoluție), diferențe perfect justificate de situarea în niveluri diferite de Realitate. *Legătura dintre discontinuitate și necesitatea subordonării este astfel stabilită.*

5. Analiza comportării sistemului social în regim dinamic

5.1 Poziționarea față de contradicție și echilibrarea sistemelor

În cele ce urmează, lucrarea își propune a detalia comportamentul dinamic al sistemelor în ce privește **starea lor de echilibru**, **poziționarea față de contradicție**,

Pareto a subliniat importanța stării de echilibru a sistemelor sociale în ce privește posibilitatea studierii acestora: "Starea reală, fie ea statică sau dinamică, a sistemului, este determinată de condițiile inițiale. Să ne imaginăm că inducem în mod artificial o modificare în forma sa (o mișcare virtuală). De îndată o reacție va avea loc, tinzând să readucă forma schimbată la starea sa originară modificată prin schimbare normală. Dacă lucrurile nu s-ar petrece așa, atunci forma, cu schimbările sale normale, nu ar fi determinată, ci ar fi doar produsul întâmplării."[313] Ciberneticianul britanic W. Ross Ashby, preocupat de studierea și înțelegerea autoorganizării, a formulat un *principiu al autoorganizării*. Conform acestui principiu, un **sistem dinamic**, indiferent de structura acestuia, **tinde mereu să evolueze către o stare de echilibru**, pe care astăzi o numim **atractor**[314].

Tendința în cauză acționează în sensul diminuării incertitudinii cu privire la starea sistemului și, pe cale de consecință, a entropiei aferente sistemului. Acest lucru se traduce prin autoorganizare, iar echilibrul care rezultă poate fi interpretat ca o **reciprocitate a adaptării** între diferitele părți componente ale sistemului. *Ca expresie a proporționalității aliniamentelor ontologice,* cu cât un sistem va avea o mișcare mai dezordonată, cu atât mai rapid el va tinde către un atractor.

[313]Vilfredo Pareto, op. cit., p. 1289.
[314]William Ross Ashby, "The behavioural properties of systems in equilibrium", în *American Journal of Psychology,* nr. 59, 1946, pp. 682-686.

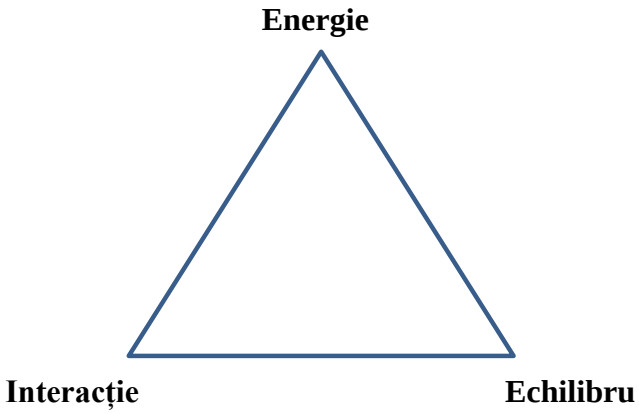

Fig. 72: Atractorul sistemelor ca ternar funcțional: energia se contextualizează în complexul de contradicție, nevoia de interacțiune generează dezechilibrul, nevoia de echilibru generează mișcare, mișcarea generează interacțiune

Ilya Prigogine a explicat modul în care a doua lege a termodinamicii acționează în *sistemele deschise*. În termodinamică, *echilibrul* este caracterizat de absența producției de entropie sau, echivalent, de faptul că energia nu este disipată. Un sistem aflat într-o stare de echilibru este, deci, caracterizat de o pierdere minimă de energie. Pentru a atinge aceasta stare sistemul a disipat tot "surplusul" de energie pe care îl conținea[315]. Diferența dintre echilibrul stabil și echilibrul instabil se face astfel raportată la **stabilitatea terțului inclus** în sine.

Dacă nu exista nici un input de energie din mediul înconjurător, cu alte cuvinte, sistemul va ramâne veșnic în această stare de echilibru. Dacă privim atractorul sistemelor ca ternar funcțional, în care energia se contextualizează în complexul de contradicție, nevoia de interacțiune generează dezechilibrul, nevoia de echilibru generează mișcare, vedem că în sistemele închise mișcarea nu mai generează interacțiune, și astfel contradicția motrice dispare.

Totuși, o astfel de posibilitate există doar **teoretic**, și anume în *sistemele închise*. Dar cum, în realitate, astfel de sisteme **nu există**, rezulta ca un sistem nu-si poate atinge **niciodată** starea de echilibru definită de a doua lege a termodinamicii. Prigogine și colaboratorii sai au sugerat ca această lege să fie înlocuită cu o **lege a producției de entropie maximă**: într-un sistem *departe – de – echilibru* disiparea de entropie către mediu atinge un maximum. În realitate, toate *procesele si sistemele din natură sunt* **deschise**. Deci aceste procese și sisteme

[315]A se vedea Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.,* p. 13.

nu vor atinge niciodată o stare de echilibru termodinamic, în care entropia să fie maximă. "Departe–de–echilibru" înseamnă, în esență, că sistemele sunt departe de acel echilibru termodinamic ceea ce face ca, în evoluția lor, să nu mai poată fi aplicate relațiile liniare care descriu creșterea entropiei, ci *legități și relații neliniare*. Observăm că înțelegerea acțiunii principiilor termodinamicii asupra sistemelor sociale nu se poate face ignorând concepte precum nivelurile de Realitate, interdepedența universală, prin neseparabilitate și complexitate, sau discontinuitatea.

Într-un sistem deschis, precum ființa umană, compus din sisteme instabile și mereu supus factorilor perturbatori, constanța reprezintă prin ea însăși o dovadă că se acționează pentru menținerea acestei constanțe. Homeostaza[316], de exemplu, nu este accidentală, ci este rezultatul auto-organizării. Caracteristicile mecanismelor homeostatice includ: interacțiunea dintre psihologie și fiziologie, partea care acționează în beneficiul întregului, redundanța și ineficiența, anticiparea. Toate sugerează că inteligența conduce organismul ca întreg și că sistemul acționează holistic.[317] Tot ca expresie a manifestării aliniamentelor ontologice Thêmata, mecanismul homeostazei a fost descris precum „apropierea sau îndepărtarea unui întreg organism în raport cu un anumit obiect sau creșterea activității (excitație) ori scăderea activității (calm sau liniște)".[318]

Pentru că Universul este construit pe fundamentul contradicției, ființa umană se va confrunta, mai devreme sau mai târziu, mai des sau mai rar, în viața sa, cu contradicții. Și nu orice fel de contradicții, dar contradicții ireconciliabile, ai căror poli sunt situați în cele mai diverse locuri: între rațiune și emoții, între starea și aspirațiile corpului fizic și raționament, între sistemul de credințe și contactul cu realitatea, între speranțe și rezultate concrete, și tot așa. Aceste contradicții produc de fiecare dată o ruptură, un șoc, o tensiune în ființa umană, o tensiune care poate fi distructivă sau constructivă. Ele nu pot fi rezolvate în mod real prin îmbrățișarea unuia dintre cei doi termeni, sau printr-o divulgare, prin demonstrarea ca fals a unuia din cei doi termeni, din simplul motiv că ambii termeni sunt adevărați în același timp sau falși în acelaşi timp, în același nivel de Realitate sau în niveluri de Realitate diferite.

Din punct de vedere al mecanicii simbolice, **poziționarea** față de contradicție este o situație determinată de *relativitatea unei contradicții față de o contradicție superioară*, dată de dependența unei traiectorii inferioare de una superioară și deci de legile de mișcare inferioare față de legile de mișcare superioare.

[316]Homeostaza reprezintă și un concept central în înțelegerea șabloanelor sistemelor vii, cu implicații în înțelegerea cosmologiei. A se vedea Walter Cannon, *The Wisdom of the Body*, New York, W.W. Norton, 1963.
[317]Paula S. Derry, *op. cit.*, p. 223.
[318]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.*, p.33.

Pentru a menține o organizare anume în ciuda modificărilor mediului înconjurător, problema este de a utiliza anumite acțiuni în circumstanțele date. Aceasta definește, în esență, problema adaptării. Dar adaptarea, pentru a putea avea loc, necesită ca sistemul însuși să fie capabil să se schimbe și *acest lucru nu poate avea loc decât la limitele haosului, unde sistemul ajunge printr-un proces de* ***bifurcație*****.**

Sistemul se poate afla în trei situații față de contradicția sa interioară, corespunzând celor două finaluri posibile pentru orice lucru:

- Ignoranță
- Șocul produs de contradicție, suportarea energiei eliberate de contradicție în sistem, tendința de descărcare a energiei
- Împăcarea contradicției

Energia se poate descărca așadar folosind doar una din cele două variante care se află în conflict, fie în afirmație, fie în negație. Reducerea la un singur termen al contradicției (ignoranța) este un final, coexistența prin terț inclus (împăcarea) este altul. Primul presupune inconștiență, al doilea presupune conștiență. Sunt așadar, două tipuri de liniște, două tipuri de liniștire a stării conflictuale produse de contactul cu contradicția.

Am putea afirma că primul tip de liniște se manifestă pe orizontală, în cadrul aceluiași nivel de Realitate, pe când cel de-al doilea se manifestă pe verticală, traversând mai multe niveluri de Realitate. Există, așadar, două tipuri de satisfacție, din moment ce satisfacția este un tip de liniștire.

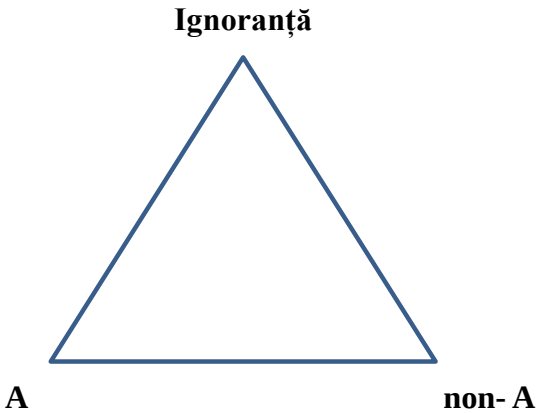

Fig. 73: Rezolvarea contradicției prin excludere și ignorarea unuia dintre termeni: liniște sterilă

Pentru a ilustra în mod poetic rezolvarea contradicției prin excludere și ignorarea unuia dintre termeni, este oportun a cita aici poezia lui Marin Sorescu, *Simetrie*[319]:

"Mergeam aşa,/ Când deodată în faţa mea,/ S-au desfăcut doua drumuri:/ Unul la dreapta,/ Şi altul la stânga,/ După toate regulile simetriei.

Am stat,/ Am făcut ochii mici,/ Mi-am ţuguiat buzele,/ Am tuşit,/ Şi-am luat-o pe cel din dreapta/ (Exact cel care nu trebuia,/ După cum s-a dovedit după aceea).

Am mers pe el cum am mers,/ De prisos să mai dau amănunte./ Şi după aceea în faţa mea s-au căscat două/ Prăpăstii: / Una la dreapta/ Alta la stanga.

M-am aruncat în cea din stânga,/ Fără măcar să clipesc, fără măcar să-mi fac vânt,/ Grămadă cu mine în cea din stânga,/ Care, vai, nu era cea căptuşită cu puf!

Târâş, m-am urnit mai departe./ M-am târât ce m-am târât,/ Şi deodată în faţa mea/ S-au deschis larg două drumuri./ "V-arăt eu vouă !" - mi-am zis -/ Şi-am apucat-o tot pe cel din stânga,/ În vrăjmăşie.

Greşit, foarte greşit, cel din dreapta era/ Adevăratul, adevăratul, marele drum, cică.

Şi la prima răscruce/ M-am dăruit cu toata fiinţa/ Celui din dreapta. Tot aşa,/ Celălalt trebuia acum, celălalt...

Acum merindea îmi e pe sfârşite,/ Toiagul din mână mi-a-mbătrânit,/ Nu mai dau din el muguri,/ Să stau la umbra lor/ Când m-apucă disperarea.

Ciolanele mi s-au tocit de pietre,/ Scârţâie şi mârâie împotrivă-mi,/ C-am ţinut-o tot într-o greşeala...

Şi iată în faţa mea iar se cască/ Două ceruri:/ Unul în dreapta./ Altul la stânga."

Dar energia se poate consuma, descărca, transforma și în mod creator, prin terțul inclus, în urma așteptării corecte, a ascezei. Această descărcare a energiei, chiar dacă aduce și ea liniștea și satisfacția, se supune altor legi, fiind un fenomen situat în alt nivel de Realiate. Putem afirma că acest tip de consum al energiei corespunde puterii reale a omului.

[319]Marin Sorescu, "Simetrie" în *Singur printre poeţi*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964.

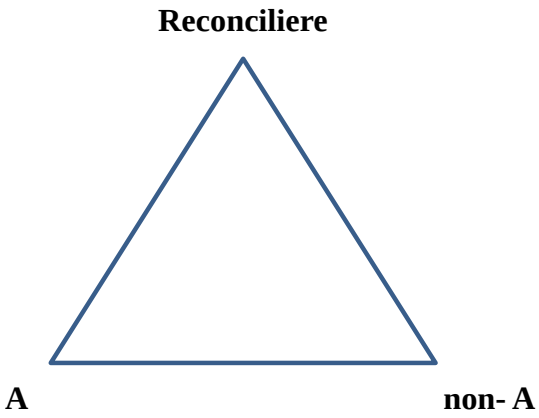

Fig. 74: Rezolvarea contradicției prin includere și terț inclus: liniște creatoare

Pe plan uman, nevoia de contradicție are ca efect specific situația în care omul trebuie să suporte conflictul produs de o contradicție pentru a putea atinge scopuri, pentru a putea așadar, crea. Nevoia de contradicție este așadar strâns legată de liberul arbitru și de nevoia de libertate a omului. Aceasta exprimă o corespondență dintre nivelul de Realitate uman și cel biologic, din moment ce „mecanismele homeostatice dețin scopuri, întreprind activități și au o varietate de stări posibile, integrate în mod fundamental cu mișcarea și schimbarea, nefiind doar o simplă reîntoarcere la un echilibru predefinit. Matricea fluidă este precum un punct de turnură, un pivot, în jurul căruia orice altceva se rotește.” [320] Cu certitudine una dintre puținele surse ale puterii reale ale unui om este abilitatea sa de a suporta conștient și vertical existența simultană a lucrurilor contrare și de sens opus, tensiunea, fricțiunea, conflictul lor. În el și în afara sa. Această suferință voluntară, opusă autolinistirii, este cea care duce la atingerea scopurilor unui om.

Tensiunea care trebuie suportată pentru îndeplinirea deciziei pentru atingerea unui scop a fost, de pildă, denumită “ieșirea din zona de confort”. Explicații și teorii pentru conflictul dintre nevoi au atins inclusiv zona anatomică, fiind desemnate chiar din punct de vedere anatomic, părțile responsabile pentru antagonism. Un exemplu în acest sens este conflictul dintre așa zisele Creier vechi și Creier nou[321].„Ceea ce marchează definitiv contemporaneitatea este ritmul transformării. Formați într-o lume statică, cu valori așezate, cu perioade apreciabile de verificare sau recuzare a noilor principii/ paradigme, în care cuvântul

[320]Paula S. Derry, *op. cit.*, p. 223.

[321]A se vedea John McCrone, *Going Inside*, Faber and Faber, UK, 1999.

după care tânjim cel mai mult este echilibru, ne descoperim dezgoliți în fața avalanșei transformărilor, incapabili nu numai de a schimba cursul evenimentelor, dar, uneori, chiar și de a reacționa.” [322]

În concluzie, contradicția poate fi rezolvată prin ***echilibrare*** *în cadrul aceluiași nivel de Realitate sau prin interacția mai multor niveluri de Realitate.*

5.2 Autoliniștirea, reducționismul, necontextualizarea.

Rostul acestei secțiuni provine din contextualizarea conceptului sistemic de **atractor** în cadrul nivelului de Realitate individual și social.

Suportarea energiei produsă de contradicție reprezintă pentru ființa umană un tip de suferință. Energia nu se mai poate descărca, cel puțin un timp, într-unul dintre cei doi termeni ai contradicției- atunci când o face și dacă o face, se reinstaurează ignorarea contradicției. Ea se va descărca în una din cele două variante care se află în conflict, fie în afirmație, fie în negație: “Fericirea nelimitată și suferința foarte violentă nu se întâmplă niciodată decât uneia și aceleiași persoane: fiindcă amândouă se condiționează reciproc și sunt astfel comun condiționate de o mare vitalitate a spiritului”[323], și așa funcționează autoliniștirea, reducționismul și satisfacția imaginară: “Cum tocmai am văzut, ambele sunt produse nu prin ceea ce este pur actual, ci prin anticiparea viitorului”.[324]

Dacă privim satisfacția precum echilibrare, liniștire, iar insatisfacția ca dezechilibrare, conflict, atunci în această situație, avem **două tipuri de satisfacție, de rezolvare a contradicției, de echilibrare**. Avem o satisfacție sterilă, care presupune pierderea, prin ignoranță, a unui termen al contradicției, și o satisfacție creatoare, care presupune câștigarea, prin terț inclus, în urma așteptării corecte, a ascezei. Împăcarea contradicției se produce prin gândire de tip obiectiv, prin logică ternară și prin sentimente. Acest final presupune gestionarea conștientă a energiei produse de contradicție și nu descărcarea ei automată.

Dar până să se întâmple asta, contradicția operează pe deplin, prin afirmarea fiecăruia dintre cei doi termeni, unul după celălalt, succesiv. Această situație este posibilă datorită logicii binare după care funcționează în mod obișnuit raționamentul uman. Suntem de părere că, deși logica binară are un rol deosebit de important, ca sursă energetică și de mișcare, la nivelul logicii binare energia specifică acestei tensiuni nu poate fi folosită **constructiv**, din cauza manifestării unei contradicții instabile, lipsită de terț inclus. Prima condiție pentru a putea gestiona aceste stări inevitabile de tensiune și ruptură este un alt tip de raționament, un

[322]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 1.
[323]A se vedea Arthur Shopenhauer, *Arta de a fi fericit*, Editura Antet, Ploiești, 2012, p.26.
[324]Ibidem, p. 26.

alt tip de gândire. Acest nou tip de gândire trebuie să fie în mod necesar o gândire de tip ternar, cu alte cuvinte, o gândire mai obiectivă.

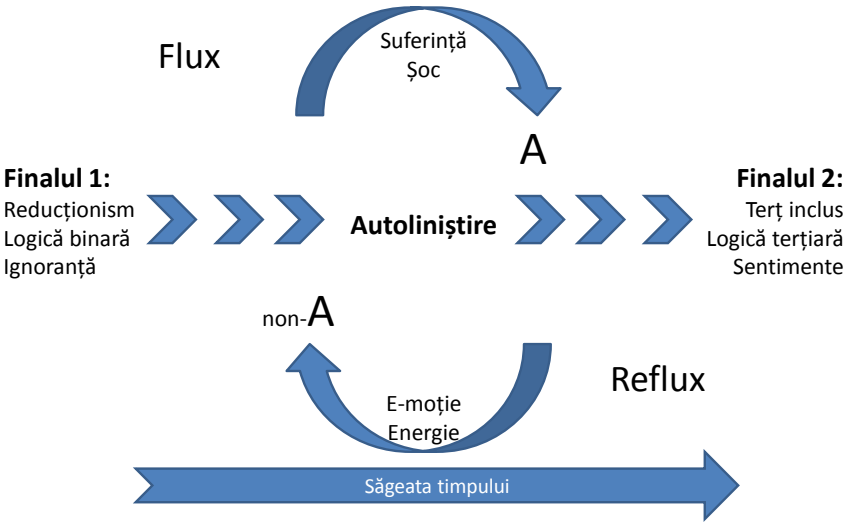

Fig. 75: Durata de viață a energiei contradicției alimentată de autoliniștire între cele două finaluri

Un mecanism de autoliniștire ia naștere în acest fel, ajutat și de plăcere, care are proprietatea de a crea o stare de liniște prin satisfacerea nevoii de plăcere omniprezente. Acesta se opune direct tensiunii, fricțiunii, contradicțiilor între nevoile diferite ale ființei. Autoliniștirea, prin dialectica plăcere-neplăcere, este cea care alimentează în acest fel cele două niveluri de putere, aflate în complementaritate opozițională, cel al pedepsei, coerciției (malus) și al răsplătirii, recompensa (bonus), care „lucrează împreună pentru a face receptorul să rezoneze, printr-o raportare adecvată, cu autoritatea emițătorului, în contextul unui mesaj dat”. [325]

La nivel mental, rațional, de pildă, mecanismul de autoliniștire se traduce adesea în proprietatea minții de a furniza soluții sau explicații facile doar pentru a descărca tensiunea sau în analiza repetată în gol a aceleiași probleme pentru a crea senzația că se încearcă rezolvarea, soluționarea ei. În aceeași măsură în care mecanismul este necesar, întrucât tensiunea nu poate fi suportată la nesfârșit, iar pe de altă parte, ca să poată exista tensiune, existența nevoilor aflate în conflict trebuie alimentată fiecare periodic, corespunzând nevoii de non-contradicție a complexului de contradicție, acest mecanism poate deveni dăunător

[325]A se vedea Ioan G. Pop, Otniel L. Vereș, *op. cit.*, p. 31.

atunci când tensiunea trebuie suportată pentru atingerea unui scop. Impulsul de autolinistire creează adesea imposibilitatea suportării fricțiunii dintre nevoile aflate în conflict sau dintre scopurile aflate în conflict și ca atare, imposibilitatea atingerii scopurilor. „O nouă suferință psihică, marea contradicție modernă: să fii tu însuți și în același timp, eliberat de tine. (drogurile, noile forme de întreținere ale individului, liniștirea indivizilor, erijând spectacolul singurătății lor în motiv paradoxal de reasigurare, fiecare putând găsi în manifestarea unei disperări identice cu a sa, semnul unui anumit reconfort, transformarea legăturilor sociale cele mai intime)"[326]

Autolinistirea unui sistem reprezintă fluxul și refluxul energiei prin mișcarea cauzată de nevoia de contradicție, cu cei doi poli ai săi, aflată în contradicție cu nevoia de non-contradicție, cu scopul de a obține ***echilibrul*** *sistemului.*

Autolinistirea reprezintă o replică în miniatură, interioară ființei umane, după mecanismul general de interacțiune și interdependență, o consecință a relației dintre mișcarea perpetuă și de conservare a Energiei. Autolinistirea este un schimb permanent între plusul și minusul unei contradicții. De aceea, este un **mecanism perfect natural**, de căutare a unui **atractor**, care respectă structura de creație a Universului. Însă el creează mereu o mișcare *involuntară*.

Diferența dintre autolinistire și alegere rezidă în **energia implicată**. Alegerea reprezintă opțiunea manifestată față de unul dintre termenii contradicției, **însă în alt nivel de Realitate**, ca expresie a principiului că un sistem este compus din el însuși și opusul său, în condițiile tensiunii maxime suportate de sistem, după asceză, așteptare corectă, suferință voluntară. De obicei, autolinistirea funcționează cu energia inerției, a suferinței involuntare, ca atare *funcționează în sens involutiv*. Mai simplu spus, autolinistirea și alegerea sunt același lucru, dar proiectate în niveluri de Realitate diferite, cu alte cuvinte, situate sub legi diferite.

[326] Jean Paul Fitoussi, Pierre Rosanvallon, *Noua epocă a inegalităților*, Institutul european, 1999, p. 103.

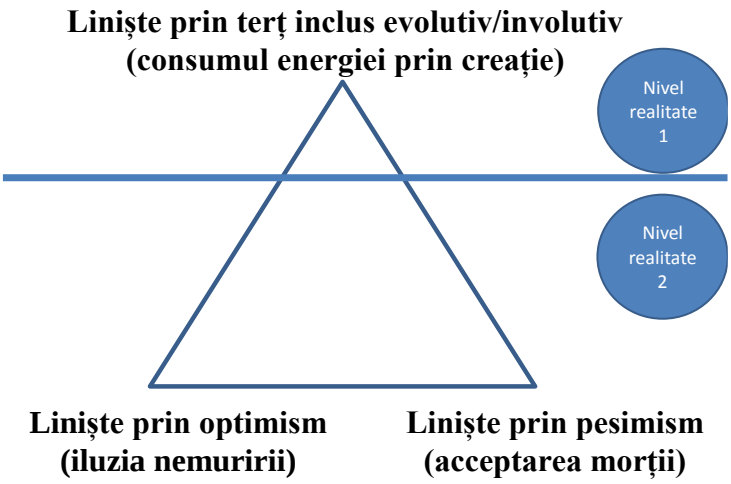

Fig. 76: Modul de raportare la moarte creează trei tipuri de liniştire a energiei eliberată prin contradicţie: prin ignoranţă, prin acceptare, prin creaţie.

Astfel, după Walter Buckley[327], între sisteme există diferențe semnificative, după cum urmează:

Sistemele de echilibru sunt relativ închise și entropice. Căutând echilibrul, ele pierd structura și au o energie liberă minimă, sunt afectate doar de perturbări exterioare și nu au surse interne sau endogene de schimbare, elementele lor componente sunt relativ simple și interconectate direct prin intermediul schimbului de energie (în locul schimbului de informație) și din moment ce sunt relativ închise ele nu dețin feedback sau alte abilități sistemice de auto-organizare.

Sistemul homeostatic (de exemplu, organismul, mai puțin funcționarea cortexului superior), este deschis și negentropic, menținând un nivel de energie moderat, controlat între limite. Dar în ce ne privește, caracteristica sa principală este funcționarea sa pentru a menține structura preexistentă a sistemului, în cadrul limitelor prestabilite. Aceasta implică o buclă de feedback cu mediul înconjurător, și posibilitatea schimburilor de informație sau de energie pură, dar acestea sunt alocate în principal pentru auto-organizare (menținerea structurii) decât pentru adaptare (schimbarea structurii sistemului).

Sistemele complexe adaptive (speciile, sistemele psihologice și socio-culturale) sunt de asemenea deschise și negentropice. În schimb, ele sunt deschise intern în egală măsură ca și exterior, și de aceea schimburile dintre componentele lor pot rezulta în schimbări semnificative în natura componentelor în sine, cu consecințe importante pentru sistemul ca

[327]Walter Buckley, *op. cit*., pp. 490–513.

întreg. Nivelul de energie care poate fi mobilizat de către sistem este supus unei fluctuații relativ largi, schimburile reciproce interne și externe sunt mediate în mod caracteristic prin curgerea de informație (prin decodare și codare chimică, corticală sau culturală), deși au loc și schimburi de energie pură. Astfel, buclele de control feedback aduc posibilitatea nu doar pentru auto-adaptare, dar pentru auto-guvernare sau cel puțin, adaptare la un mediu înconjurător schimbător, prin faptul că un sistem adaptiv complex își poate schimba sau elabora propria structură ca o condiție pentru supraviețuire sau viabilitate.

Din acest punct de vedere, putem observa cum *modul de gestiune a energiei în cadrul sistemului poate cauza fenomenul de autoliniştire sau de alegere*.

Gestiunea energiei prin *suferință voluntară* este realizată înainte de alegere, de bifurcație, oferind astfel posibilitatea traversării nivelurilor de Realitate cu un câștig, așadar, în sens **evolutiv**, dacă ne raportăm la definiția evoluției ca *traversare a nivelurilor de Realitate cu câștig informațional*.

Ordinea procesului transdisciplinar joacă un rol fundamental, întrucât diferența dintre evoluție și involuție este asociată cu ordinea în care intervine **energia care leagă discontinuitatea**, manifestată contextualizat prin **suferință** sau **efort**, **contradicția** manifestată printr-o **bifurcație** și **non-contradicția** manifestată prin **alegerea** unui termen al bifurcației. Din acest punct de vedere, putem concluziona ca nivelul de Realitate al acțiunii corespunde sensului evolutiv al mișcării care traversează nivelurile de Realitate, iar nivelul de Realitate al reacțiunii corespunde sensului involutiv al mișcării care traversează nivelurile de Realitate. Din perspectiva celor două tipuri de finaluri, de liniște posibile pentru contradicție, putem constata că nivelul de Realitate **al reacțiunii** operează prin explicația oferită de minte ca final al secvenței, producând liniște prin ignoranță, prin separare, pe câtă vreme nivelul de Realitate **al acțiunii** produce satisfacție prin creație, liniște prin apariția terțului inclus, prin unificare.

La nivel emoțional, diferența dintre cele două niveluri de Realitate se traduce prin diferența dintre emoție și sentiment: „emoțiile se joacă pe scena corpului, iar sentimentele pe scena minții.” [328]

[328]Vezi Antonio Damasio, *op. cit.*, p.30.

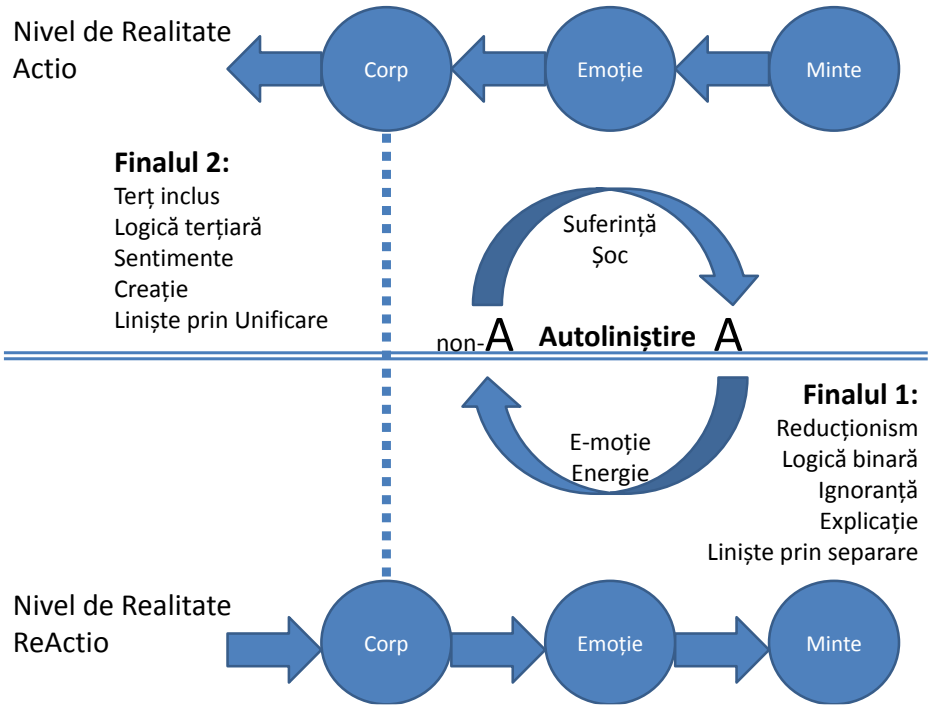

Fig. 77: *Actio* ca instrument al Creației și *Reactio* ca instrument al Reducționismului

Cele două tipuri de liniște sunt diferite între ele, în esența lor, prin faptul că în primul caz, ceva se pierde, pe când în cel de-al doilea caz, ceva se câștigă, corespunzând sensului **involutiv** și **evolutiv**. Această situație ar putea fi diferența dintre compromis și acord și chiar, în ultimă instanță, dintre toleranță și dragoste. "Numai prin asumarea interioară a terțului, celălalt este pentru noi mai mult decât un obiect. Numai cel care a învățat să fie poate fi cu adevărat și împreună cu ceilalți. A trăi împreună cu nu înseamnă simpla tolerare a celuilalt, ci a te recunoaște pe tine însuți în chipul celuilalt."[329]

În opinia noastră, complexele (ansambluri de tendințe care determină atitudinile unui individ, comportamentul său, etc.)[330] studiate în psihologie, de pildă, sunt exact expresia manifestării alternative a celor două variante a autolinișitirii. Atât complexul de inferioritate cât și cel de superioritate, explicate de psihologie prin faptul că sunt animate de cuplul dragoste-ură, reprezintă de fapt o modalitate de liniștire, fie în ideea de superioritate, fie în ideea de inferioritate, dar în ambele cazuri urmărind finalitatea de a evita conflictul, contradicția, tensiunea, fricțiunea.

[329]Basarab Nicolescu apud Mirela Mureșan (coord.), *op. cit.*, p. 150.
[330]Norbert Sillamy, *Dicționar de psihologie*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 72.

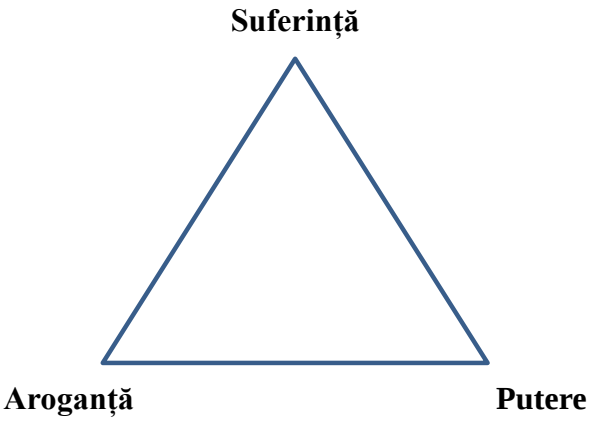

Fig. 78: Aroganța ca expresie a ignoranței, putere imaginară opusă puterii reale de a face

De asemenea, cum bine a fost remarcat, există o legătură între conceperea puterii și autoliniștire: "Puterea și teama de moarte sunt solidare. Puterea politică sau simbolică își sprijină autoritatea, pe termen lung, pe fantasma eternității. Pe pretenția de a gestiona cum trebuie moartea, adică, posibil, de a o depăși. Sentimentului tragic al vieții nu-i este teamă de moarte. și când devine conștient de aceasta, în mod inconștient, atunci diversele puteri sunt într-un fel fragilizate sau, cel puțin, relativizate."[331] Autoliniștirea supremă este, în mod evident, iluzia nemuririi.

"Omul este rasist din nevoia de a se liniști. El își spune: Eu nu sunt ca oamenii aceia, eu sunt diferit, așadar sunt superior acelora. Se înlocuiește cu viclenie constatarea unei diferențe prin iluzia unei superiorități. E ceva atât de liniștitor!"[332]

Din punct de vedere al acțiunii, autoliniștirea descarcă energia emoțională implicată în două feluri contradictorii: fie prin urgența, necesitatea imediată, stringentă, a acțiunii, fie prin impulsul de amânare a unor forme de a face, a lăsa lucrurile pe altădată[333], ambele având același rezultat, și anume evitarea tensiunii, așteptării tensionate, efortului, a **ascezei**. Cele două posibilități de autoliniștire corespund cu cele două finaluri posibile ale contradicției: autoliniștirea prin acțiune imediată corespunde finalului prin actualizare, iar cea prin amânare pentru o zi de mâine niciodată actualizată corespunde finalului prin potențializare. Privind

[331]A se vedea Michel Maffesoli, *op. cit.*, p. 92.
[332]Albert Jacquard, Jacques Lacarriere, *Știința și credințele*, Editura Agni, București, 1997, p.121.
[333]Existența acestui impuls particular al contradicției de autoliniștire și consecințele sale negative au fost constatate și împotriva lor au fost elaborate recent diverse metode și practici, deși în mare acestea sunt fondate pe impulsul său opus, amplificând în fapt energia contradicției și nu descărcând-o în mod creator prin terț inclus. A se vedea John Perry, *The art of procrastination*, Workman Publishing Company, New York, 2012.

amânarea, ea funcționează cu ajutorul imaginației, prin imaginarea realizării acestora în viitor, prin imaginarea repetării condițiilor favorabile deja existente dar conjugate cu apariția condițiilor favorabile care lipsesc, și astfel impulsul de amânare evită contradicția, împiedică acțiunea, favorizează reacțiunea. Acest impuls evită tensiunea dinainte ca ea să apară, evită ieșirea din "zona de confort", de liniște, influențează capacitatea ființei de a efectua acțiuni, în favoarea reacțiunilor și este un impediment la satisfacerea nevoilor cu inerție mai mică în favoarea celor cu inerție mai mare, deși „frica de a începe să facem un lucru ne consumă mai mult timp și mai multă energie decât ne-ar trebui ca să facem lucrul în sine."[334] Consecințele evitării efortului și satisfacerii nevoilor cu inerție mai mare se situează în sensul menținerii unui spectru restrâns și repetitiv al lui a face asociat cu plăcerea (favorizând imaginarea satisfacerii față de satisfacerea conținutului nevoilor), așadar în sensul efectuării unui număr mai mic de schimburi cu alte sisteme și pe cale de consecință în sensul unui număr de experiențe mai puține[335].

Plecând de la afirmația lui Ștefan Lupașcu[336], și anume aceea că "oamenii de știință, ca și filosofii sunt atașați obiceiurilor lor, mai ales în sensul de a elimina orice contradicție poate apărea în fenomene sau în gânduri", putem reține faptul că există două feluri de liniște. A considera așadar că autoliniștirea este mereu nefastă este o autoliniștire nefastă. A considera că doar gândirea ternară este adevărată este, desigur, gândire binară: opoziția reducționism-antireducționism este, de fapt, consecința gândirii binare, fondate pe terțul exclus.[337] Dualitatea așa cum este ea percepută în mod curent reprezintă adesea o formă de reducționism, de reducere a două sau mai multe niveluri de Realitate la mai puține sau la unul singur. Diferența dintre dualitatea reală și dualitatea reducționistă este că dualitatea reală se referă la doi termeni reali ai unei contradicții, dialectici, etc., pe câtă vreme cea reducționistă comprimă într-unul dintre termeni alți doi, creând o dialectică dintr-un ternar. Trans-reducționismul este cel care conciliază reducționismul și anti-reducționismul, prin existența nivelurilor de Realitate discontinue și multiple. [338]

[334]A se vedea Rita Emmett, *Ghid practic pentru învingerea amânării*, BusinessTech International Press, București, 2007, p.21.

[335]Aspect ce duce la diminuarea cantității de informație la traversarea nivelurilor de Realitate, așadar la involuție. Rolul esențial al entropiei este astfel relevat: informația, deși identificată cu ordinea și cu organizarea, se diminuează în absența efortului opus siguranței. Evoluția este așadar o funcție a permanentei contradicții dintre ordine și entropie, dintre homogeneizare și eterogeneizare: "Rigoarea se află în libertate și libertatea se află în rigoare". A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit*., p. 105.

[336]A se vedea Stéphane Lupasco, *op. cit.*, p. 96.

[337]A se vedea Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 125.

[338] Ibidem, p.125.

Cu precizarea că, din punct de vedere transdisciplinar, holismul și reducționismul sunt două aspecte ale cunoașterii uneia și aceleiași Realități[339], trebuie să evidențiem că reducționismul reprezintă, practic, raționamentul, care adesea fundamentează o acțiune sau o mișcare, care nu face distincția între multiplele niveluri de Realitate care interacționează într-un punct, și, pe cale de consecință, nu face distincția între diferitele colecții de legi aplicabile. Diferența dintre reducționism și gândirea sistemică se referă la faptul că "reducționismul explică diversitatea printr-o substanță comună diferitelor sisteme, pe câtă vreme gândirea sistemică vorbește despre o organizare comună".[340] Identificăm, în cele ce urmează, *trei tipuri de reducționism*:

1. Raționament considerând doar pe A și ignorând pe non- A

Exemplu: tratarea unui fenomen cu ignorarea sfârșitului său inevitabil.

Exemplu: pedeapsa cu moartea suprimă libertatea individuală prin absolutizarea societății iar crima suprimă libertatea socială prin absolutizarea individualității.

2. Confuzia și asimilarea lui A cu non-A

Exemplu: potențialitatea creată de o formă de actualizare este confundată cu actualizarea în sine (într-o criză economică abundența de informații cu nesiguranța augmentată).

3. Reducerea unui fenomen la un singur nivel de Realitate și implicit ignorarea terțului inclus- un fenomen este compus din el însuși și opusul lui în alt nivel

Exemplu: comunitatea este redusă la un singur nivel, când ea implică nivelul de Realitate social sau general împreună cu nivelul de Realitate al relației speciale.

Exemplu: aparenta dialectică dintre conținut și formă implică ternarul energie liberă, energie imobilizată și formă, întrucât din punct de vedere transdisciplinar, și Subiectul face parte din Realitate.

Exemplu: evoluția ca proces este adesea analizată făcându-se confuzia dintre diversele niveluri de Realitate reduse toate la unul singur.

Exemplu: doctrina socialistă afirmă împăcarea intereselor celor care dețin mijloacele de producție cu cei care oferă forța de muncă *în același nivel de Realitate*.

Exemplu: dialectica minte-corp sau emoții-rațiune reprezintă de fapt complexitatea unei interacțiuni ternare având ca participanți mintea, emoțiile și corpul.

Exemplu: dialectica dintre ființă și cunoaștere reprezintă de fapt ternarul format din viață, materie și cunoaștere.

---

[339]Idem, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 140.
[340]Idem, *Noi, particula și lumea, loc. cit.*, p. 137.

Exemplu: contradicția dintre complexitate și simplitate reprezintă de fapt ternarul format din complexitate, complicație și simplitate.

Exemplu: nivelurile de Realitate ale acțiunii și reacțiunii sunt confundate și reduse la unul singur, ceea ce a alimentat curente contradictorii în știință, precum cel dintre curentul somatogen, reprezentat de materialismul medical, care decretează "dependența strictă și completă a stărilor mentale de condiția corporală" [341] și cel psihogen, susținut de orientarea analitică a lui Freud.

Nivelurile de confuzie[342], încadrate între cele două extreme logice cauzate de contradicția aliniamentelor, sunt cele care determină, în final, un reducționism contextualizat. Încheiem cu observația lui Spiru Haret[343]: "în științele sociale greutatea cea mai mare este că nu se deosebesc cu destulă băgare de seamă diferitele elemente ale problemei. În studiile chestiunilor sociale găsim amestecate la un loc elemente cu totul disparate, fără ca să se caute să se aleagă rostul fiecăruia, partea sa de însemnătate, și fără să se distingă în mod destul de riguros partea de consecințe care revine fiecăruia din diferitele cauze care determină un fenomen social.", la care se adaugă sublinierea faptului că o distincție corectă relevantă cu privire la cele amintite nu se poate face fără **distingerea între nivelurile de Realitate diferite.**

5.3 Structura ternară a mecanicii simbolice

Situația descrisă mai sus poate fi interpretată în urmatorul mod: sistemul auto-organizator, în starea de dezordine, *face o alegere*.[344] Inițial el consideră toate configurațiile egal posibile, dar după aceea își manifestă o preferință pentru una dintre acestea. Totuși, alegerea nu are la bază un **criteriu strict automat**. *Sistemul ia o decizie conform funcționării ternare a mecanicii simbolice*. Decizia luată este **impredictibilă** și, prin aceasta, sistemul creează ceva ***nou***. Principiul general de indeterminare, acționând în toate procesele Realității, are ca temei științific prezența universală a necunoscutului, iar lucrurile indeterminate se determină unele pe celelalte[345].

Putem pleca de la o afirmație evidentă: dacă *Realitatea are o structură ternară*, atunci și mecanica simbolică, care este aspirația de a descrie Realitatea folosind un limbaj simbolic, va avea de asemenea **o structură ternară**. Plecând de la ideea că "orice gândire întemeiată pe

[341]A se vedea Alexandra Pârvan, op. cit., p.161.
[342]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit*, pp. 133 și urm.
[343]Spiru C. Haret, *Despre mecanica socială*, *loc. .cit.*, p.2.
[344]A se vedea Emil Scarlat, Nora Chiriță, *op. cit.,* p. 10.
[345]Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, p. 305.

structura ternară a Realității este de actualitate imediată”[346] și identificând trei variante de producere ale unui fenomen, putem afirma că un fenomen are trei posibile cauze de apariție, din acest punct de vedere:

1. Dacă există un scop conștient propus și față de care sunt făcute eforturi pentru atingerea lui, atunci fenomenul poate avea drept cauză acțiunile întreprinse pentru atingerea acelui scop, cu atât mai mult dacă fenomenul nu este chiar scopul în sine.
2. Dacă nu există niciun scop, va acționa constrângerea unor nevoi, un tip de inerție, de greutate, așadar, un tip de mecanică dată de o lege, care va duce la apariția fenomenului, conform acelor legi.
3. Dacă fenomenul nu este produsul nici al unei decizii conștiente nici al unei mecanici dată de legi, atunci există posibilitatea ca el să aibă loc din întâmplare.

Premisa logică în cauză postulează așadar că *orice fenomen, și în consecință, orice sistem social, poate fi compus doar din trei tipuri de componente, care sunt și componentele structurale ale mecanicii simbolice*:

- Componenta **volițională**
- Componenta **mecanică**, legitățile
- Componenta **aleatorie**[347]

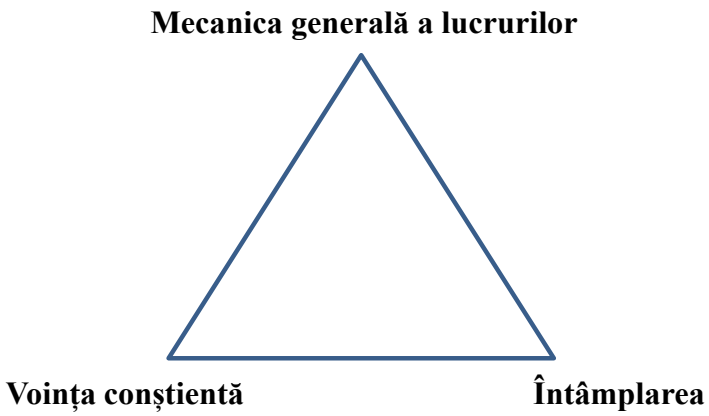

Fig. 79: Structura ternară a mecanicii simbolice

[346] Ibidem, p. 305.

[347]Legat de componenta aleatorie, a fost precizată diferența dintre conceptul general de hazard și *aleatoriul cuantic*, care este constructiv, având ca direcție auto-organizarea sistemelor naturale. A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 112

În mod practic, în cadrul ternarelor contextualizate, cele trei posibile cauze, sau forțe, ce stau la originea producerii unui fenomen se pot desigur combina în diverse feluri. Neliniaritatea și evoluția departe – de – echilibru a sistemelor adaptive complexe fac posibil ca, la un moment de timp oarecare, aceste sisteme să poată ajunge într-un șir de configurații stabile. Care dintre aceste configurații va fi aleasă depinde de mici fluctuații sau perturbații care afectează sistemul pe parcursul evoluției acestuia. Deoarece micile perturbații sunt amplificate de buclele feedback pozitive, aceasta înseamnă că perturbația inițială care a condus la atingerea unei anumite configurații se poate ca nici să nu fie observată. *Ca regulă generală, dacă se dă starea observabilă a unui sistem la începutul unui proces, rezultatul procesului respectiv este impredictibil.*

Voința are, din punct de vedere al aliniamentelor fundamentale simbolice, natură dual㠹. Datorită discontinuității care creează posibilitatea libertății sale are aceeași natură, de libertate, împreună cu întâmplarea, însă datorită acțiunii sale cu caracter determinist asupra exteriorului său, are și aceeași natură cu legitatea. Putem spune că voința este și lege și libertate în același timp, sau mai bine zis, nici lege nici libertate. Prin aceasta, ea își dezvăluie valența sa de Terț inclus.

În ce privește ipoteza unui tip de voință conștientă absolută, ea trebuie să fie compensată, datorită principiului de specializare a Energiei, de o lipsă completă de specializare, deci de primordialitate absolută. În caz contrar, ar fi limitată de legile create de propria specializare sau specializări, și nu ar mai fi vorba despre voință absolută, ci despre voință relativă. Primordialitatea absolută a voinței conștiente absolute înseamnă în același timp unicitate și singularitate. Cu alte cuvinte, voința conștientă absolută trebuie să aibă ca anti-sistem izolarea absolută. Acest raționament pare a fi confirmat și de Principiul al doilea al Termodinamicii.

Conceptul de niveluri de Realitate explică încercările de disecție rezultate în urma studiului asupra unor fenomene umane. De vreme ce un fenomen este desfășurat pe mai multe niveluri de Realitate simultan, manifestările sale vor fi contradictorii, complementare și imposibil de înțeles prin prisma unui singur nivel. Karl von Eckharthausen, un autor considerat ocult, dar intuind complexitatea acestui fenomen, împarte Voința omului în șapte componente substanțiale[348]:

- Desiderium- capacitatea de a dori lucruri diferite de sine

[348]A se vedea Karl von Eckartshausen, *The Cloud upon the Sanctuary,* Translated by Isabel de Steiger. Introduction by Arthur E. Waite, London, Philip Wellby, 1903.

- Appetitus- puterea de a anexa mental lucrurile dorite pentru sine
- Concupiscentia- puterea de a le da formă, de a le realiza pentru a-și satisface dorința
- Passio- primirea de înclinații, fără a decide de a acționa asupra lor, ca în situația pasiunii
- Libertas- capacitatea de a decide pentru sau împotriva unui lucru, libertatea
- Electio- acea alegere sau decizie efectiv luată
- Voluntas- puterea de a da obiectului ales o existență proprie. Aceasta din urmă conține toate celelalte puteri.

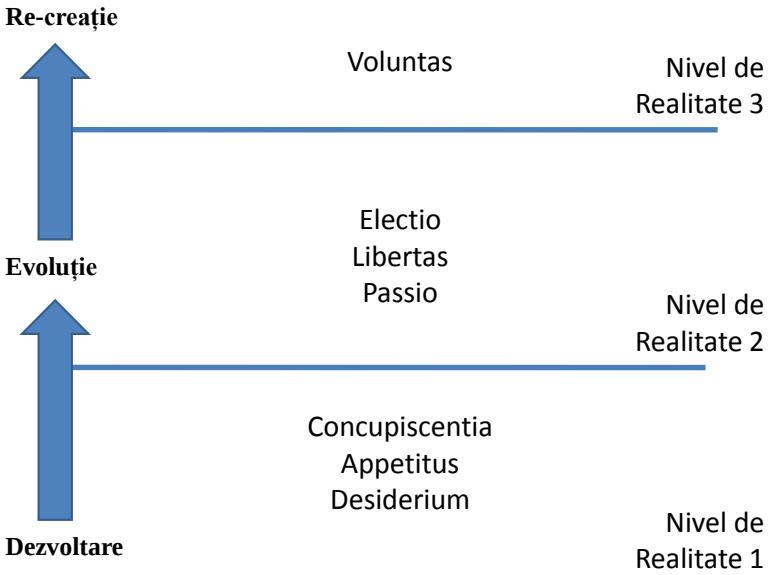

Fig. 80: Gradele Voinței la Karl von Eckharthausen, diferențiate pe niveluri de Realitate

Merită amintit de asemenea că în ultimii ani diverse studii și experimente sociologice au formulat ipoteza potrivit căreia voința este o resursă care se poate epuiza. Sub termenul de ego-depletion, procesul a fost corelat cu procesele biosomatice (nivelul glucozei din organism), ceea ce, din punct de vedere transdisciplinar, reprezintă o perspectivă interesantă de interacțiune între nivelurile diferite de Realitate ale ființei umane: corp, minte, emoții/ sentimente.[349]

J. G. Bennett consideră chiar că nivelurile de Realitate pot fi ierarhizate. El stabilește o explicație proprie pentru conceptul de ierarhii ale lumii, sau ierarhii de Lumi: conform postulatului Voinței, fiecare Lume este determinată de o formă de Lege, iar legile la rândul lor diferă între ele după sursa impulsurilor cosmice și ordinea lor de acțiune. La Bennett, un ordin

[349]A se vedea R. F. Baumeister, *Ego depletion and self-control failure: an energy model of the self's executive function*, Psychology Press, 2002.

mai înalt de legi înseamnă mai aproape de Sursă[350]. Din perspectiva lucrării de față, conceptul de *sursă* devine coerent dacă ne gândim că datorită principiului gradației, conservarea Energiei devine o formă de interior absolut față de toate formele subsecvente de specializare a ei. Cu alte cuvinte, o sursă reprezintă substanța cu gradul cel mai ridicat de interioritate, urmând desfășurarea contradicției interior-exterior de-a lungul verticalei nivelurilor de Realitate. Din punct de vedere al teoriei sistemelor, ordinea indusă în procesul de emergență se diferențiază față de ordinea preexistentă în cadrul sistemului. Ordinea indusă în procesul de emergență trebuie să determine sau să impună apariția unui nou nivel ierarhic care să fie clar delimitat (eventual, delimitat prin discontinuitate) de vechea structură a sistemului respectiv și să dezvolte zone de stabilitate care să împiedice disoluția sa. Această "stabilitate în integritate" este cea care asigură sistemului condițiile de apariție a emergenței, altfel spus, o nouă ordine la un nivel ierarhic superior.

Mecanica generală a lucrurilor se referă la legile care se aplică sistemelor. Înțelegând printr-o lege o influență care constrânge ființa să urmeze o anumită conduită sau guvernează traseul conduitei sale, putem defini un sistem de legi ca o colecție de influențe care acționează la un moment dat asupra existenței, transformării sau mișcării ființei.

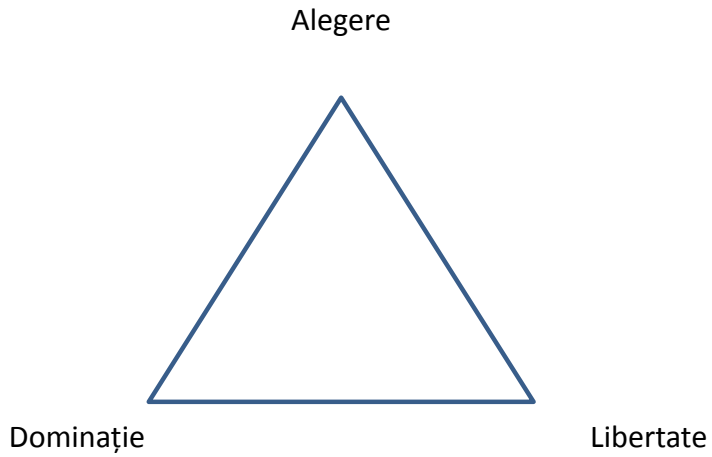

Fig. 81: Structura unei acțiuni de drept sau acțiunea "de voie, de nevoie"

Din punctul de vedere al unei legi simbolice, un **drept simbolic** reprezintă posibilitatea, dar nu și obligativitatea, unei anumite manifestări în cadrul constrângerii trasate

[350]J. G. Bennett, *op. cit.*, p.102.

de o anumită lege. Practic, reprezintă zona în care entropia întâlnește ordinea: libertatea respectă anumite reguli. Un drept devine așadar o structură ternară:

1. O posibilitate- ceea ce implică o alegere.
2. O libertate- ceea ce implică un anumit grad de entropie.
3. O lege- ceea ce implică un anumit grad de ordine, logică, constrângere.

Legile pot fi și ele ierarhizate corelativ cu ierarhiile de nevoi sau ierarhiile de acțiuni sau reacțiuni stabilite după criteriul obiectivității lor. Din acest punct de vedere, legile pot fi mai generale sau mai puțin generale, mai constrângătoare sau mai permisive, pe un nivel de Realitate sau altul, iar legile ce acționează asupra unei ființe aflate într-un loc și un moment determinat sunt o compunere de diferite legi ce pot fi mai generale sau mai particulare, pe un nivel de Realitate sau altul, mai constrângătoare sau mai permisive. Ce este interesant de remarcat este raportul dintre generalitatea legilor și libertatea pe care o oferă: cu cât legile sunt mai generale, cu atât oferă o libertate mai mare. Acest fenomen corespunde raportului dintre contradicțiile contextuale, orizontale, din interiorul nivelurilor de Realitate cu cele generale, verticale, care traversează nivelurile de Realitate. Cu alte cuvinte, proiecția axelor simbolice se poate desfășura și pe orizontală, și pe verticală.

Acțiunea **întâmplării** trebuie să fie desigur, absolut întâmplătoare, ca expresie a propriei naturi. Dacă am considera acțiunea întâmplării ca o lege de mișcare, am crea un oximoron, de vreme ce sintagma de "lege a întâmplării" cuprinde conceptual în ea atât determinismul cât și indeterminismul, concomitent. Întâmplarea trebuie să fie acea libertate neîngrădită de nicio lege și nesupusă niciunei voințe: "Natura oscilează permanent între constrângere și hazard". [351]

Din perspectiva acestei premise logice ar merita studiată legătura dintre posibilitatea existenței întâmplării, hazardului, ca fenomen cosmic, și discontinuitatea dintre nivelurile de Realitate, care pune sub semnul întrebării cauzalitatea locală ca fenomen. Hazardul, aleatoriul nu ar putea exista într-o lume condusă în totalitate de cauzalitatea locală. De vreme ce discontinuitatea este cea care reprezintă golurile în cauzalitatea locală, "în care nu există nimic și chiar cuvântul nimic este de prisos" (Basarab Nicolescu), putem concluziona că discontinuitatea este cea care permite existența atât a hazardului, cât și a libertății, coroborate cu un cadru reglat de anumite legi.

Singura explicație pentru existența hazardului, datorită principiului de logică a energiei care afirmă că pentru orice sistem există un anti-sistem, nu poate fi decât un tip de

[351]A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 112.

determinism absolut. Un determinism absolut, care să echivaleze indeterminismul absolut, îl reprezintă doar manifestarea unei Legități absolute, care să nu suporte niciun grad de libertate în cadrul său. Acel determinism absolut care să explice existența Hazardului în această lume ar putea fi acel ultim nivel de Realitate în care legile de mișcare să fie maxime și libertatea de mișcare minimă. În acest sens, dacă luăm în calcul Principiul al treilea al Termodinamicii, existența temperaturii zero absolut în Univers ar putea să fie compensată de hazardul obiectiv. Perechea contradictorie a hazardului nu este deci necesitatea, ci **posibilul**. Este cunoscut că, în cazul sistemelor auto-organizatoare, **mișcările aleatoare** cauzează o variabilitate și diversitate intrinsecă, ceea ce face auto-organizarea posibilă.

Putem concluziona că *spontaneitatea* își are originea în structura ternară a mecanicii simbolice[352]. Spontaneitatea introduce un element de indeterminare în orice proces evolutiv. Din punct de vedere al ternarelor transdisciplinare, aleatoriul joacă un rol deosebit de important de **terț inclus** față de contradicția ontologică dintre neseparabilitate și discontinuitate.

5.4 Cauzalitatea circulară și terțul inclus

În secțiunea care urmează sunt puse în discuție, **legătura cauzalității circulare cu complexul nevoii de contradicție**, **consecințele cauzalității circulare asupra sistemelor sociale** și **problema terțului inclus sau ascuns**.

Datorită discontinuității dintre nivelurile de Realitate, universul în care existăm nu este liniar și acest aspect are repercusiuni asupra căilor de înțelegere și manifestare ale sistemelor auto-organizatoare. Neliniaritatea nu poate fi înțeleasă în afara raporturilor de feedback care au loc între constituenții unui sistem adaptiv complex. Evoluând de la nivelul epistemologic care separă cauza de efect, teoriile de tip scop-cauză folosesc cauzalitatea scop-cauză pentru a înlocui simpla cauzalitatea obișnuită, prin considerarea lor ca fiind o secvență unitară și nu disparată din punct de vedere ontologic.[353] Astfel, termenii contradicției sunt percepuți simultan, ceea ce respectă complexul nevoii de contradicție. Respectând principiul autoconsistenței, fiecare constituent afectează pe ceilalți, iar ceilalți afectează, la rândul lor, pe primul. Rezultatul logic este că **relațiile cauză-efect în aceste sisteme au caracter circular**. Din acest motiv este inutil a identifica primul agent cauzal, aceasta dovedindu-se o capcană logică de tipul ce a fost întâi, oul sau găina. Însă, pentru o înțelegere obiectivă a fenomenului,

[352]La Peirce, spontaneitatea derivă din ternarul Primeitate-Secunditate-Terțeitate. A se vedea Charles Sanders Peirce apud idem, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, pp. 303 și urm.
[353]Deep Narain Yadav, *op. cit.*, p.80.

percepția circularității nu este suficientă. Cunoașterea umană s-a concentrat, în general, pe studiul acestor efecte circulare, **în loc a căuta terțul inclus evolutiv**: "Într-o lume dominată de necunoscut și de foarte puțin probabil (improbabil, conform cunoașterii noastre actuale), ne pierdem timpul cu discuții mărunte, concentrându-ne asupra a ceea ce este cunoscut și se repetă".[354]

Un ciclu de tip cauzal poate fi definit ca o înlănțuire sau înșiruire de situații sau evenimente care se intersectează și prin care au loc modificările și schimbările în diferitele părți componente ale sistemului: când rațiunea este creșterea economică, asta duce la creștere demografică (nevoia de consumatori), ceea ce duce la distrugerea mediului. Un astfel de ciclu conține posibilitatea ca unele efecte să se transmită către cauze anterioare, iar menținerea continuă sau redusă a acestor lanțuri și cicluri cauzale în sistemele auto-organizatoare este cunoscută sub numele de **autopoiesis**.

Din punct de vedere transdisciplinar, mișcarea circulară este cauzată de energia unei contradicții: „Contrar unei idei larg răspândite, conflictul este o sursă de energie și de vitalitate, în măsura în care el este cel care reanimează credințele, stimulează pasiunile și revigorează simbolurile, pe scurt, crește nivelul de creativitate și de participare colectivă." [355]

Atunci când contradicția este **exterioară** sistemului, ea creează prin **polarizare** centri de greutate precum tendința spre libertate, confort, frumusețe, perfecționare, bine, satisfacție. Contradicția dintre *homo economicus* și *homo religiosus* (omul cu un simț al sacrului, așa cum a fost el definit de către Mircea Eliade) se încadrează în această situație.

Legătura dintre cursul societății și cursul satisfacerii nevoilor se face însă și din perspectiva ciclului satifacție-insatisfacție. Câtă vreme produsul acestui ciclu este satisfacerea strictă a nevoii, fără a avea un alt produs al transformării de energie, respectiv fără nicio formă de creație, atunci istoria se poate repeta la nesfârșit, în cerc. Din punct de vedere al insatisfacției ca fenomen energetic, definită ca energie destinată unui anumit aspect și neconsumată, astfel devin posibile o serie de anomalii date de consumul necorespunzător al energiei, care este o formă de **degenerare** în final.

Degenerarea s-ar putea numi la fel de bine o Roată a anxietății, în cuvintele lui Jackob Böhme[356]. Sau prin termenul folosit de Paul Lafargue[357] și anume „spirala infernală".

[354]Nassim Nicholas Taleb, *op. cit.*, p.24.
[355]Serge Moscovici, *op. cit.*, p. 3.
[356]Basarab Nicolescu, *Știința, sensul și evoluția, Eseu asupra lui Jakob Böhme, loc. cit*., p. 75.
[357]A se vedea Paul Lafargue "Le droit à la paresse: réfutation du droit au travail de 1848" în *L'Égalité*, seria a doua, 1880.

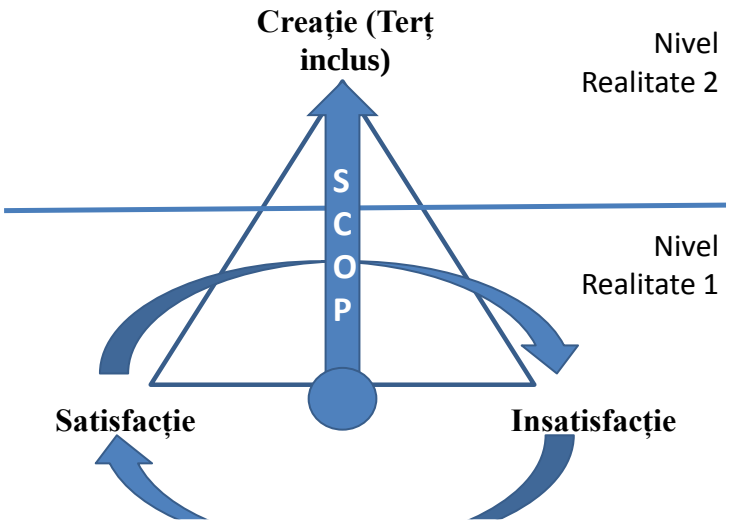

Fig. 82: „Spirala infernală” lui Lafargue creată de contradicția muncă- consum, lipsită de terț inclus evolutiv

„Spirala infernală”, așa cum a fost descrisă de către Lafargue, are șapte etape. Ele sunt, pe scurt, următoarele:

1. Se muncește un număr din ce în ce mai mare de ore și se produce din ce în ce mai mult pentru a se câștiga din ce în ce mai mult.

2. Produsele, la un moment dat, nu se mai vând, căci sunt prea multe, piața e saturată iar oamenii nu mai au bani – salariile oferite nu sunt suficiente pentru a face față tentației generate de produse; aici intervine publicitatea pentru a convinge oamenii să cumpere.

3. Oamenii sunt tentați de publicitate, vor să cumpere – muncesc și mai mult pentru a câștiga și mai mult pentru a-și permite să cumpere, iar mulți se îndatorează cu credite.

4. La un moment dat sunt atât de multe produse pe piață încât nu mai are cine să le cumpere – dar spirala infernală continuă prin muncă și mai multă

5. Dacă tot sunt dispuși din ce în ce mai mulți oameni să muncească tot mai mult, apare șomajul, fiindcă aceeași muncă poate fi acum făcută cu un număr mai mic de oameni. Astfel, tot mai puțini oameni muncesc tot mai mult, calitatea produselor/ serviciilor scade, dar asta aduce în continuare profit și șomaj.

6. Creditele sunt din ce în ce mai numeroase și mai mari, căci cine intră în cercul lor iese greu.

7. La un moment dat piața cade: locuri de muncă, credite, imobiliarul, totul se prăbușește.

Spirala infernală este o consecință a mecanicii simbolice a contradicției, este în esență un conflict între o afirmație și o negație, între un Da și un Nu. Conflictul dă naștere unei tensiuni, care reprezintă o influență cu valoare de constrângere pentru cei care o experimentează și urmând firul logic, tensiunea trebuie suportată pentru a nu lăsa constrângerea să își urmeze cursul.

Definind masculinitatea lumii în care trăim ca fiind ansamblul nivelurilor de Realitate ale Obiectului și cunoașterea lor, iar feminitatea ca fiind respectul față de Subiect și diminuarea excesului de efectivitate, Basarab Nicolescu afirmă că viața socială de astăzi are nevoie de feminizare[358]. Aceasta ar implica satisfacerea pentru din ce în ce mai mulți indivizi a nevoii spirituale, de a-și afla locul în lume și de a avea un sens. Hierogamia dintre Subiect și Obiect, respectiv realizarea unității dintre masculinul și femininul lumii, se realizează prin mișcare.[359] În cuvintele lui Basarab Nicolescu, aceasta poate fi realizată prin voința poetică (de la poein - a face), care poate unifica Masculinitatea și Feminitatea lumii.

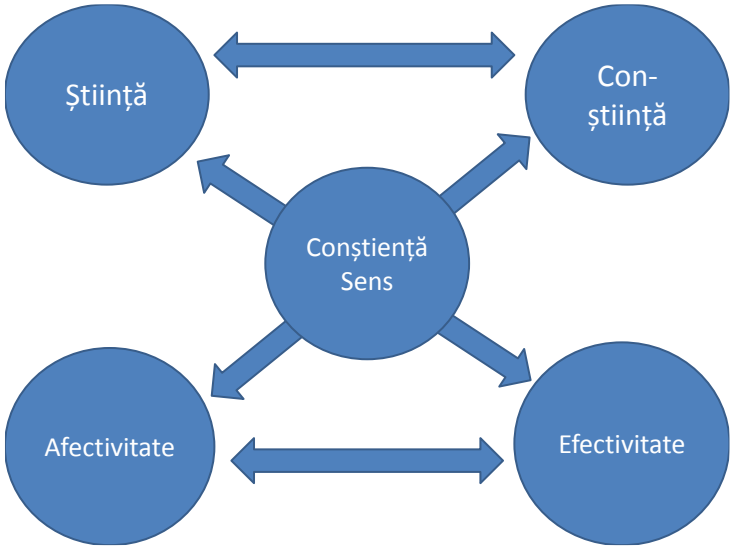

Fig. 83: Conștiența ca terț inclus pentru contradicția știință-conștiință și sensul ca terț inclus pentru contradicția afectivitate-efectivitate

Când satisfacția întâlnește opusul său, insatisfacția, se poate afirma că în lipsa unui terț inclus reprezentat de creație, procesul rămâne ciclic cu tot ce presupune aceasta: "contradicția binară este impasul iar contradicția ternară este mântuirea".[360] Pentru ca un proces ciclic să devină spiralat ascendent, ceea ce ar corespunde unei forme de evoluție, este necesar ca atunci când satisfacția întâlnește insatisfacția să se producă un anume salt creaționist (în cazul în care

[358]A se vedea Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 100 și urm.
[359]A se vedea Mirela Mureşan (coord.), *op. cit.*, p. 25.
[360]Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p.30.

s-ar produce o cădere, spirala ar fi descendentă și ca atare ar conduce la degenerare). Din perspectiva celor două calități ale acțiunilor umane care descriu două niveluri de Realitate diferite, apariția terțului inclus înseamnă practic trecerea de la un nivel de Realitate la altul. Terțul inclus ca instrument al creației, apare din nou ca posibilitate a salvării din cerc[361]. Cu toate acestea, trebuie făcută dinsticția dintre **un terț inclus evolutiv și un terț inclus involutiv**.

Din punct de vedere transdisciplinar, a suporta o tensiune implică găsirea unei a treia stări, starea T, care să le includă în același timp pe primele două, aparent ireconciliabile. Considerăm că această stare nu va apărea **în mod evolutiv** ca urmare a circumstanțelor exterioare, de vreme ce ea implică un efort conştient angajat în vederea unui scop. Cu alte cuvinte, pentru a se suporta o tensiune exterioară, trebuie suportată o tensiune interioară. Poate ar fi interesant aici de remarcat aspectul lingvistic al expresiei din limba română "a fi în stare" de a gestiona o situație. Iar starea în care se află un sistem este în mod nemijlocit creată de contradicțiile sale interioare.

Cauzalitatea circulară, alături de așa numita evoluție departe – de – echilibru, reprezintă premisa de neînlocuit a auto-organizării. Atunci când contradicția este **interioară** sistemului, așa cum sunt de pildă, contradicțiile interioare ființei umane, putem considera prin aceasta un exemplu de auto-organizare întâlnit în sistemele vii care confirmă ideea precedentă: „afirmaţia „totul e fals" este o afimare a adevărului şi ea nu poate să fie decît refuzată violent de relativismul radical. Gîndirea se poate îndoi de toate, în afară de ea însăşi! Dacă totul e fals, înseamnă că însuşi relativismul radical e fals, că gîndirea abandonată sieşi nu poate fi decît falsă. Se poate spune la fel şi despre sentimentele sau instinctele lăsate în voia lor: se vor învîrti mereu în cerc, la infinit, în vecii vecilor."[362] Cu alte cuvinte, pentru a se suporta o tensiune exterioară, trebuie suportată o tensiune interioară. Poate ar fi interesant aici de remarcat aspectul lingvistic al expresiei din limba română "a fi în stare" de a gestiona o situație. Conceptul psihologic "dispoziție" (Stimmung) se referă în opinia noastră exact la același aspect.

O justificare a faptului că sistemele cu autoorganizare sunt atât de solide este efectul stabilizator al buclelor și mecanismelor feedback pe care sistemele auto-organizatoare le

[361]Rene Guénon numește acest salt ca fiind pasul elicei, elementul prin care extremitățile unui ciclu individual scapă domeniului propriu individual. Saltul respectiv este pentru Guénon o influență a Voinței cerului, și el împarte spiralele în spirale orizontale și spirale verticale. Din acest punct de vedere, spirala infernală este o spirală orizontală, desigur. A se vedea Rene Guénon, *Simbolismul crucii*, Editura Herald, București, 2012, p. 155.
[362]Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertății, loc. cit.*, p.13.

conțin. Această justificare este legată și o altă trăsătură a sistemelor auto-organizatoare, și anume neliniaritatea.

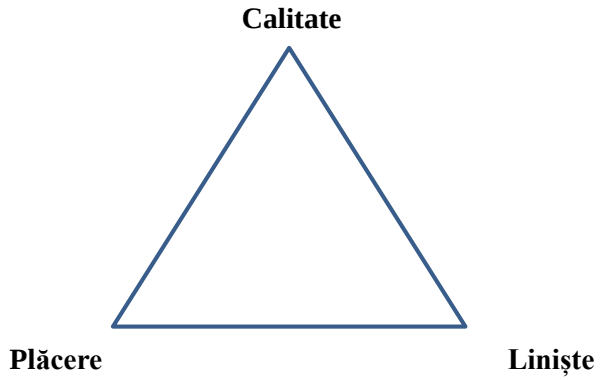

Fig. 84: Confortul ca lege de mișcare care creează o cădere perpetuă spre un punct de greutate fix

O atenție particulară se cuvine a da confortului. Prin natura sa, dată de modul în care este compus, din nevoia de plăcere, nevoia de liniște și nevoia de evoluție, confortul devine pentru toate ființele umane un centru de greutate permanent, care creează o inerție permanentă o mișcare permanentă, circulară, o mișcare care alimentează "spirala infernală" dacă acest punct de greutate ajunge să înlocuiască rolul pe care scopul rațional ar trebui să îl îndeplinească pentru ființa umană.

Acest centru de greutate permanent este încă o expresie a principiului alternanței aliniamentelor ontologice: aspirația permanentă spre confort este un vector ireversibil de ordine, ceea ce creează firește o suprafață solidă în anumite niveluri de Realitate din sistemele sociale. Se cuvine să amintim aici aforismul lui Lucian Blaga, din Pietre pentru templul meu: "Cât de mult ne-am făcut din confort un principiu se vede și din aceea că o ficțiune simplă ne apare mai adevărată decât un adevăr complicat..."[363].

Una dintre cele mai comune erori ale intuiției a fost afirmată chiar în acest sens- în lucrarea pe tema experimentului Gorila invizibilă[364] (în anul 1999 doi psihologi au realizat un experiment care a arătat că mulţi oameni nu observă ceea ce este foarte evident în faţa lor, dacă subiecţii sunt concentraţi pe un anume aspect din câmpul lor vizual), și anume credința "populară" că exercițiile cognitive ne fac mai inteligenți, când, de fapt, se pare că exercițiile

[363]Lucian Blaga, "Pietre pentru templul meu", în *Zări și etape*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
[364]Christofer Chabris, Daniel Simons, *The invisible Gorilla: And other ways our intuitions deceive us*, Harper-Collins, 2010.

fizice ar avea un efect mai puternic. Participarea corpului la activitatea mentală este așadar o componentă cheie a procesului de cunoaștere[365].

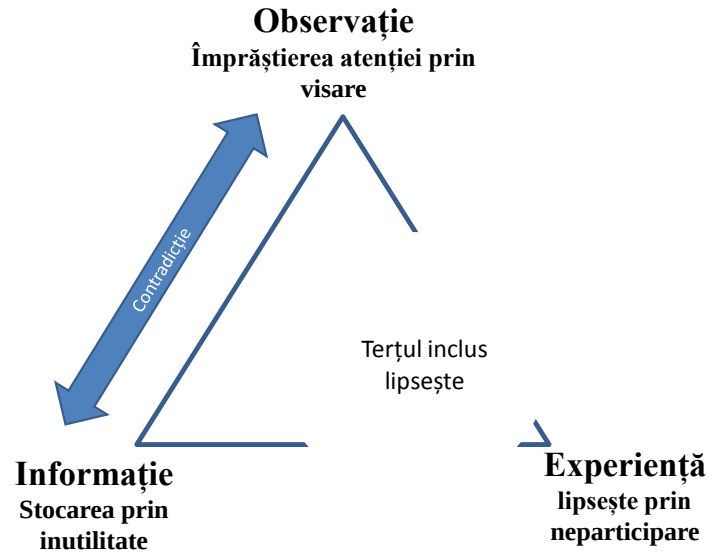

Fig. 85: Neparticiparea cu corpul fizic la procesul de cunoaştere duce la contradicţia sterilă dintre atenţie şi informaţie

Studii recente au arătat, de asemenea, impactul pe care îl au munca voluntară și munca fizică asupra stării de bine și chiar a fericirii[366]. Dacă gândim fericirea ca o stare de echilibru, atunci este limpede de ce este necesară atitudinea transdisciplinară, care implică folosirea corpului fizic, a mentalului și a emoționalului deodată și de ce o atare atitudine poate inversa însemnătatea lucrurilor, devenind o sursă de cunoaștere prin simpla participare diferită chiar la cele mai simple activități, prin **emergența terțului inclus în cadrul cauzalității circulare**.

[365]În același sens a se vedea și metoda educațională Feldenkrais în *The Feldenkrais method of somatic education* [online] [citat în august 2013] Disponibil pe Internet la adresa http://www.feldenkrais.com/

[366]Definiția unei existențe fericite ar fi, după Shopenhauer, o existență care este considerată pur obiectiv, preferabilă cu siguranță non-existenței. Arthur Shopenhauer, *op. cit.*, p. 61.

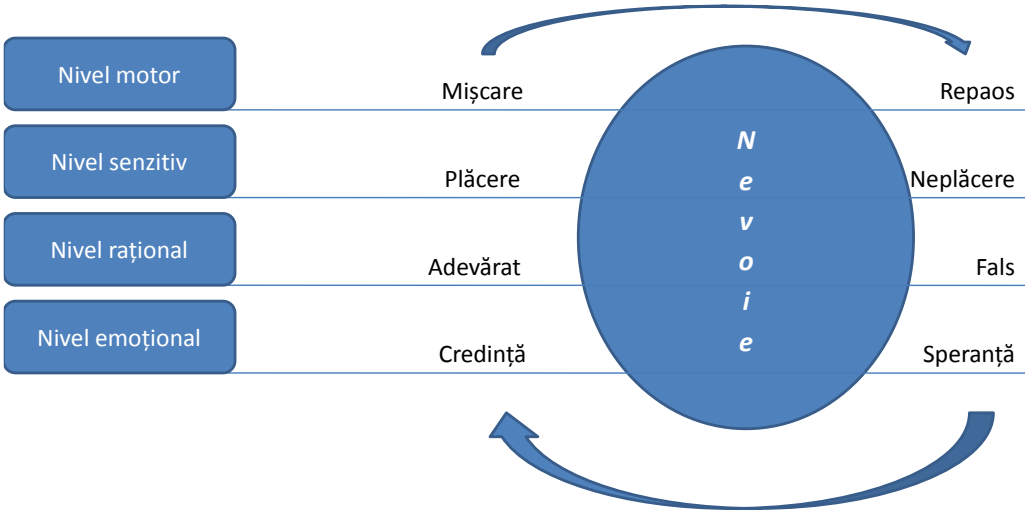

Fig. 86: Mișcarea circulară orizontală **interioară** cauzată de contradicțiile din interiorul nivelurilor ființei umane, având ca centru de echilibru axele nevoilor

Se poate remarca, în sistemele autoorganizatoare, interacțiunea constituită din *cauzalitatea circulară*, care menține și amplifică procesul prin care se naște noua ordine din interacțiunile locale. Interacțiunea prin care o cauză produce un efect care reacționează asupra cauzelor sale, nu este, însă, diferită de un mecanism feedback care poate fi pozitiv, dacă acționează în sensul amplificării emergenței, sau negativ, dacă acționează pentru inhibarea ei.

Pentru a contracara circularitatea vicioasă a dinamicii binare acțiune-reacțiune, este nevoie de un terț. Aspecte multiple deosebit de interesante se dezvăluie în lumina postulatului fundamental al logicii dinamice a contradicției a lui Stephane Lupasco[367]: "Oricărui fenomen sau element sau eveniment logic oarecare, deci la raționamentul pe care-l gândesti, la propoziția pe care o exprimi, la semnul cu care o simbolizezi: e, de exemplu, trebuie asociat întotdeauna, structural dar și funcțional (s.n.) un anti-fenomen sau anti-element, sau anti-eveniment logic, deci un raționament, o propoziție, un semn contradictoriu: non-e". Cu toate că nevoia reprezintă o constrângere, o necesitate, ea va întâmpina, urmând logica contradicției, opusul său. Acesta poate reprezenta fie un factor exterior, respectiv o nevoie a altui sistem, fie un factor interior, respectiv o altă nevoie a ființei, a propriului sistem.

[367]Stefane Lupasco, *Le principe d'antagonisme et la logique de l'énergie - Prolégomènes à une science de la contradiction* apud Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea, loc. cit.,* p. 100.

Aceasta are trei consecințe:

În primul rând, în urmărirea unui scop, va trebui suportată nesatisfăcută o nevoie opusă celei care susține atingerea acelui scop.

Iar în al doilea rând, satisfacția unei nevoi va fi urmată de o insatisfacție de sens opus. Urmând în continuare aceeași logică, insatisfacția va fi urmată și ea de o satisfacție, și tot așa.

Iar în al treilea rând, această situație creează nevoia de un al treilea element care să o aducă salvarea.

A doua consecință dă naștere, legat de nevoi, unui ciclu permanent satisfacție-insatisfacție. Devine astfel evident că singurul produs superior, creativ, al acestui ciclu ar putea fi **atingerea scopurilor propuse**. Din acest punct de vedere, creația ca aptitudine umană, creație în adevăratul sens al cuvântului, pare a fi legată tot de depășirea acestui ciclu. Pentru devenirea universului sau a omului are sens (sinonim cu valoare, sinonim cu utilitate, sinonim cu cunoaștere, prin proiecția ternarului fundamental al nevoilor în diferitele niveluri epistemologice și de Realitate), tot ceea ce se înscrie în direcția acestei deveniri, alimentând creația ca autogenerare progresivă a autoconsistenței.[368]

În materia interacțiunii dintre nivelurile de Realitate ale relației, nivelul individual, cel social și cel particular, cauzalitatea circulară lipsită de terț inclus se manifestă în termeni de criză de utilitate sau criză de sens. Cauzalitatea circulară este alimentată de contradicția dintre nivelul individual și cel social, ceea ce înseamnă că eșecul păcii, descris de declanșarea războaielor emoționale sau fizice, este în realitate **eșecul rezultantei relațiilor personale din cadrul sistemului social la un moment dat.** În același sens, *polarizarea creată de contradicția dintre două cauze politice, sau două cauze economice, sau două cauze etice antagonice, creează energia necesară pentru mișcarea sistemului social, însă dacă ea este împăcată de un terț inclus involutiv, atunci cauzalitatea circulară devine degenerativă pentru sistemul social.*

[368]Mirela Mureșan (coord.), *op. cit.* p. 25.

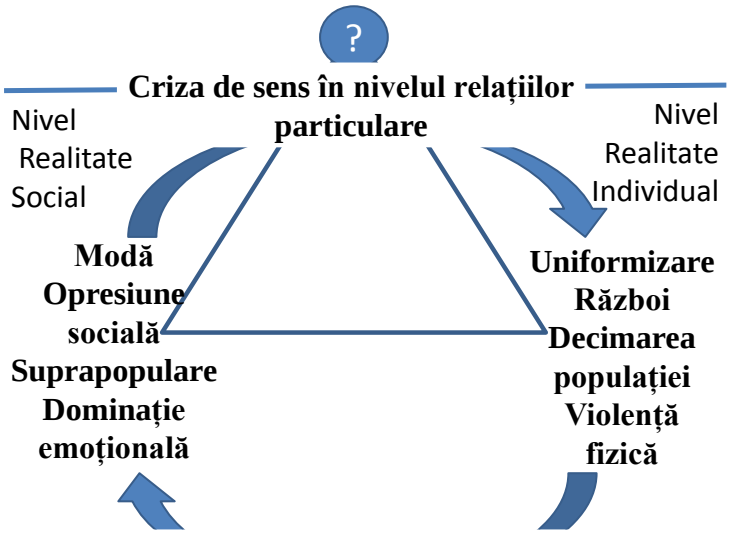

Fig. 87: Lipsa rolului de terț inclus al relațiilor speciale ca factor de criză de sens pentru contradicția dintre nivelul individual și cel general de relație, manifestată prin perechea cauzală a războiului emoțional și a celui fizic

O altă sursă de dezechilibru, de energie se constituie prin **neliniștea identitară,** care se manifestă printr-o "profundă mutație a raporturilor dintre individual și colectiv. Mult timp, raportarea la colectiv a fost un mijloc fundamental de satisfacere a nevoilor individuale. Ficare avea sentimentul că normele sociale și instituțiile comune îl serveau și-l ajutau să-și cucerească locul. Astăzi, din contra, a devenit tot mai evident că viitorul indivizilor apare mai puțin legat de un destin comun. Există din ce în ce mai puțin posibilitatea de a te baza pe o acțiune colectivă, spre a-ți rezolva problemele sau a-ți înainta revendicările. Apartenența la grup nu mai este la îndemână, pentru a oferi sens." [369] Aceasta duce la o permanentă **repliere identitară în sistemele lipsite de dialog**, expresie a *contradicției dintre nivelul de Realitate individual și nivelul de Realitate social, lipsită de împăcarea prin terț inclus evolutiv*. O astfel de împăcare ar echivala cu o co-evoluție[370]: "o orientare a fluxului conștienței care traversează diferitele niveluri de percepție".

În majoritatea sistemelor cu auto-organizare, obținerea unui echilibru nou se face prin parcurgerea unor etape alternative de dominanță a buclelor pozitive și negative, până la încetarea auto-organizării și de aceea este dificil de prevăzut comportamentul sistemelor adaptive complexe. Din punct de vedere transdisciplinar, proprietățile relevante care

[369] Jean Paul Fitoussi, Pierre Rosanvallon, *op. cit.*, p. 49.
[370] Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 88.

acționează în această privință sunt discontinuitatea dintre nivelurile de Realitate, principiul de autoconsistență și energia degajată de contradicție.

6. Sinteza structurală a sistemului social

6.1 Relația, element al sistemului social

În această secțiune ne propunem a studia **nivelurile de Realitate ale relației**, **consecințele complexului nevoii de contradicție** în cazul relațiilor și **finalurile** relației.

Din perspectiva științei actuale, Realitatea este structurată ca o matrice cosmică, în care totul este în mișcare și structurare energetică, obiectele sunt configurații locale de energie într-un sistem de sisteme în care interacțiunea nu poate fi niciodată zero, matrice caracterizată de o vastă neseparabilitate. Neseparabilitatea este descrisă de Ștefan Lupașcu cu precizie: "...nu există un element, un eveniment sau punct oarecare în lume care să fie independent, fără un raport de legătură sau ruptură cu un alt element, eveniment sau punct... Totul este astfel interconectat în lume... dacă, bineînțeles, lumea este logică..."[371] Din perspectiva teoriei generale a sistemelor, există diferite tipuri de rețele: liniare, comune, ierarhice sau dictatoriale. Comunicarea, din acest punct de vedere, poate fi văzută ca un proces integrat și nu ca un eveniment izolat[372].

Propunem așadar perspectiva potrivit căreia Universul este **relația** dintre absolut toți și toate[373]. Un sistem la care nu mai pot fi identificate subsisteme poate fi considerat un **element** (sau sistem elementar). Știința recentă a arătat fără dubiu că evenimentul important în Univers este interacțiunea si nu obiectul. În aceste condiții putem defini Universul prezent ca fiind interacțiunea simultană a tot ce există iar logica sa devine o logică a necesității schimburilor și a utilității dinamice. Cu alte cuvinte, în relațiile dintre oameni este de asemenea esențial să gândim în termen de relații și nu în termeni de indivizi. Aceasta explică, printre altele, de ce nu ne putem cunoaște pe noi înșine decât prin intermediul interacțiunilor cu ceilalți.

Principiul de autoconsistență, principiul *bootstrap* al lui Geoffrey Chew, capătă o semnificație aparte dacă îl asociem cu ideea de **a fi împreună**.

---

[371] A se vedea Stéphane Lupasco, *op. cit.*, p. 95.

[372] A se vedea S.W. Littlejohn, *Theories of Human Communication*, Belmont, 2001.

[373] Relația, în calitatea sa simbolică de conector "connecting pattern", omniprezent, a fost identificată și ca fiind esența sacrului. A se vedea María Cristina Núñez, "Spirituality in Transdisciplinary Experience for Sustainability", în *Transdisciplinary Studies*, Editura Curtea Veche, nr. 1/2011, p. 133.

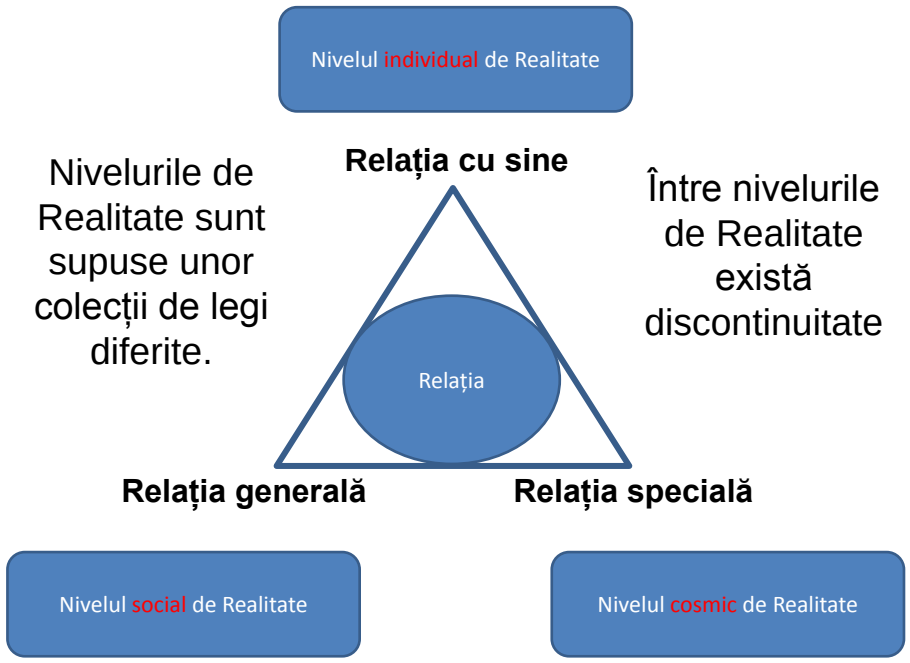

Dacă privim universul ca un sistem de sisteme, atunci societatea umană este un sistem format din oameni, ceea ce face interacțiunile dintre oameni să fie un sistem social primar, parțial[374] constituent de bază a societății. Organizarea elementelor sau componentelor unui sistem este rezultanta raporturilor care se stabilesc între constituenții sistemului. Astfel, auto-organizarea sistemului macroeconomic are loc drept consecință a raporturilor stabilite între subsistemele acelui sistem și între ele și alte sisteme aflate în mediul înconjurător. La Parsons[375], sistemul social reprezintă o rețea de relații interactive, iar instituțiile sale cele mai centrale sunt de aceea *instituții relaționale*.

Așadar, emergența, care este o expresie a principiului că întregul este mai mult decât suma părților, depinde de aceste relații care se stabilesc între părțile componente ale unui sistem și de felul în care acestea creează o anumită ordine în sistem. Raporturile organizatoare care se nasc în cadrul emergenței sunt relații complexe de interdependențe între părțile sau componentele sistemului, plecând de la relațiile stabilite între entitățile bio-chimice din interiorul celulei și până la relațiile complexe dintre indivizii din cadrul unei societăți. Abordarea transdisciplinară trebuie însă în mod necesar să se ocupe de *nivelurile de Realitate ale relației.*

[374]A se vedea Talcott Parsons, *The Social System, loc. cit.*, p. 11.
[375]Ibidem, p. 32.

Omul care își constată propria existență, întrupează astfel nivelul de Relație propriu, individual. Existența unui om, a unui individ, înseamnă existența și altor oameni: eu exist pentru că există oamenii. Ceilalți indivizi reprezintă nivelul social prin antagonism cu cel individual: aceste două niveluri există simultan sau nu există niciunul. În momentul în care individul intră în relație cu alt individ, apare o relație contextualizată, particulară, specială. Relația specială este purtătoarea interacțiunilor directe. Esența relaționării este satisfăcută de acest al treilea nivel de relație, dar care nu poate exista, firește, decât împreună cu primele două. În cel mai pur spirit transdisciplinar, al treilea nivel de relație este terțul inclus pentru nivelul de relație individual și cel social: este și unul și altul sau nici primul, nici celălalt, în același timp.

În acest sens putem identifica ca fiind relevante nivelurile de Realitate individual, al *relației cu sine,* cel social, al *relației generale* și cel al *relației speciale.* Acestea sunt **cele trei niveluri de Realitate fundamentale ale sistemului social.**

Nivelul de relație individual se manifestă prin interacțiunea cu sine însuși, cel social prin interacțiunea pasivă cu societatea, fie ea și simpla percepție sau conștientizare a societății, iar cel special prin interacțiunea contextualizată la o persoană sau un grup de persoane. "Evoluția individuală și evoluția socială se condiționează una pe cealaltă. Ființa umană hrănește ființa umanității iar ființa umanității hrănește ființa umană."[376] Contradicția fundamentală dintre nivelul de Realitate individual și cel de Realitate social, sau "gâlceava" individului cu „lumea"[377] alimentează cu energie multiple fenomene sociale. Observăm că nivelul de Realitate al relației individuale și cel al relației generale participă întotdeauna la interacțiune, singurul al cărui participare este opțională este cel al relației particulare și că nivelul relației particulare este satisfacerea principiului cosmic de a fi împreună. *Relația specială este cea care satisface prin excelență nevoia fundamentală de sens, de utilitate, de valoare.* De exemplu, dragostea, ca expresie fundamentală a nivelului de Realitate particular, este purtătoare de sens prin ea însăși. A căuta sensului un sens reprezintă un non-sens, postulează Basarab Nicolescu în Teoremele sale poetice[378].

"A fi împreună" devine astfel o valoare cosmică, derivată din logica de construcție a Universului, generând **un sens universal prin el însuși**. Criza de sens devine în acest fel o criză a relațiilor dintre oameni, o criză a lui a fi împreună. „Nu trebuie numai ca fiecare să-și

[376] Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, loc. cit., p. 87.
[377] "Cu lumea precum vreodată prieteșug vei lega, nu gândi". Vezi Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, Editura Minerva, București, 1990, p. 88.
[378] Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 55.

construiască mai individualizat existența. Trebuie, în egală măsură, să dea un sens mai personal vieții sale."[379]

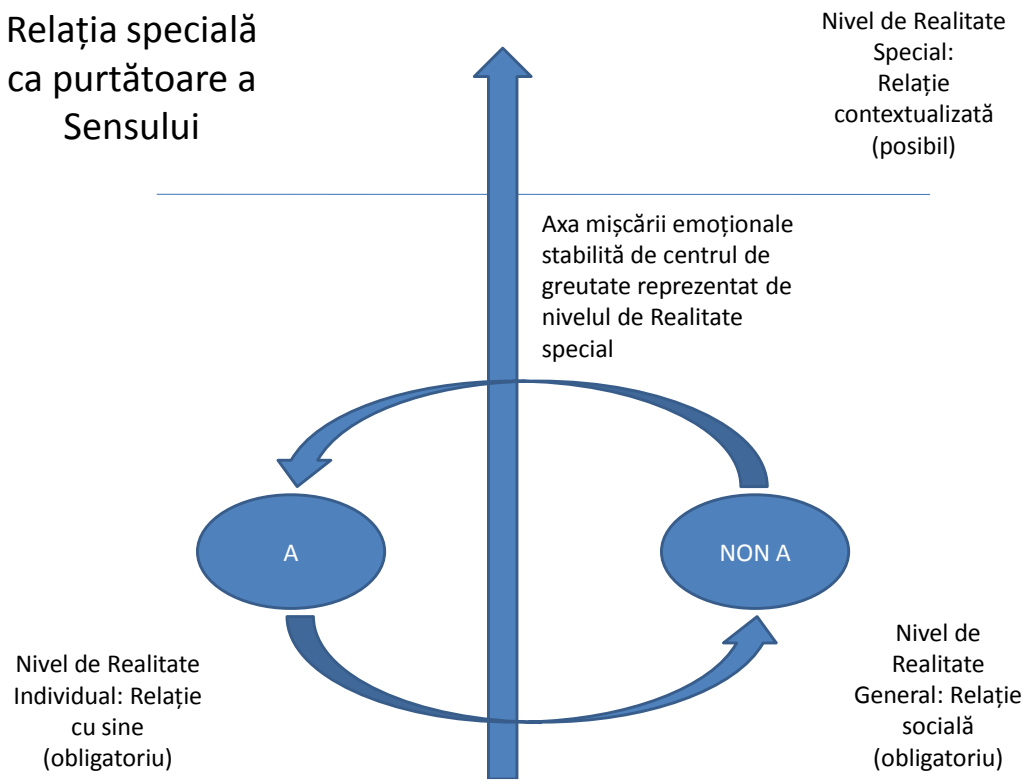

"Numai prin asumarea interioară a terțului, celălalt este pentru noi mai mult decât un obiect. Numai cel care a învățat să fie poate fi cu adevărat și împreună cu ceilalți. A trăi împreună cu nu înseamnă simpla tolerare a celuilalt, ci a te recunoaște pe tine însuți în chipul celuilalt."[380].

Dacă înțelegem că substratul interacțiunilor dintre oameni este mișcarea emoțională ca regulator al relațiilor, cu tot ce înseamnă ea (viteza ei fiind adesea terțul inclus pentru contradicția dintre apartenența la un mediu social și regulile mediului social) atunci deducem și pe această cale necesitatea obținerii unui echilibru între componenta emoțională a interacțiunii și componenta intelectuală, mentală, exprimată sub forma scopurilor fixate pentru relațiile respective, ca expresie și a principiului cosmic de utilitate. Fără emoționalitate, scopurile încep să scuze mijloacele iar fără rațional, reacțiile devin absurde, corespunzând, în nivelul de Realitate social, contradicției dintre *efectivitate și afectivitate*. Însă *echilibrul la*

[379]Jean Paul Fitoussi, Pierre Rosanvallon, *op. cit.*, p. 49.
[380]Basarab Nicolescu apud Mirela Mureşan (coord.), op.cit, p. 153.

nivelul interacțiunii depinde de echilibrul din interiorul participanților la ea. În acest sens, echilibrul dintre corp, minte și emoții este în strânsă legătură cu interacția dintre nivelurile de Realitate ale relației: relația cu sine, relația cu ceilalți, relația cu un partener de relație- corespondente nivelurilor de Realitate individual, social si cosmic.

Un alt aspect al relației speciale ca purtătoare a sensului se dezvăluie din perspectiva faptului că o contradicție orizontală poate fi echilibrată de axa unei contradicții verticale. Astfel, contradicția dintre sens și non-sens este verticală față de contradicția orizontală care cauzează mișcarea emoțională în mod obișnuit, cea dintre egoismul nivelului individual și egoismul nivelului social. Acest principiu se suprapune cu ideea lui Spiru Haret despre centrul de greutate a unui corp social.[381]

Dacă plecăm de la logica energiei formulată coerent în opera lui Ștefan Lupașcu și în lucrările lui Basarab Nicolescu, exprimată, printre altfel și în cunoscutul proverb popular care enunță că orice băț are două capete, pentru absolut orice sistem există un antisistem veritabil.

Consecințele acestui principiu de contradicție structurală precum și modul cum se conciliază prin terț inclus (cu excepția contradicției dintre contradicție și non-contradicție în sine, care nu cunoaște terț inclus) fac obiectul cercetării transdisciplinare. Cum se manifestă așadar contradicția în relațiile concrete dintre oameni?

Efectul contradicției în relații se referă în principal la faptul că *nevoia de energie a sistemului corespunde cu nevoia de contradicție a sistemului*.

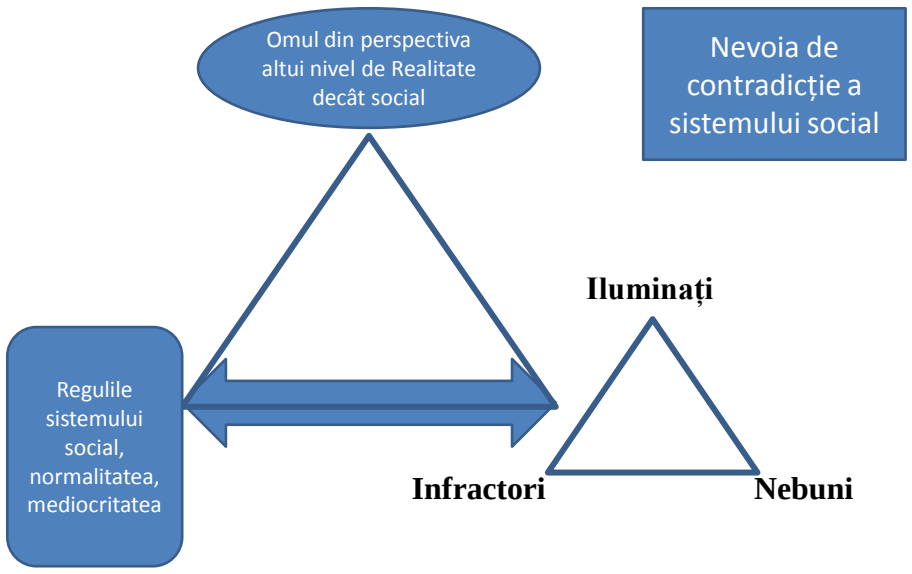

[381]A se vedea Spiru Haret, "Mécanique sociale", *loc. cit.*, p. 351.

O primă consecință reprezintă faptul că, în acest fel, pentru fiecare câștig sau avantaj în cadrul unei relații, putem identifica o pierdere sau un dezavantaj în cadrul aceleiași relații sau în exteriorul ei. Gestionarea dezavantajelor corelative avantajelor este o chestiune de responsabilitate pentru participanții la interacțiune.

O contextualizare importantă a acestei consecințe și a principiului simbolic de contradicție în cadrul mecanicii relațiilor interumane se referă la *contradicția dintre mișcarea interioară și mișcarea exterioară*.

Principiul simbolic la care facem referire, (și pe care nu îl vom dezvolta aici, însă trebuie să precizăm că decurge din structura ternară a Realității și este confirmat de principiile termodinamicii) enunță faptul că dacă mișcarea interioară este zero atunci mișcarea exterioară trebuie să tindă la infinit, și viceversa. Desigur că prin proiecția graduală în cadrul diverselor niveluri de Realitate, principiul nu mai este absolutizat, dar proporționalitatea dintre mișcarea interioară și cea exterioară se păstrează.

Aceasta înseamnă că, în cazul unei relații, dacă ea nu generează mișcare exterioară, va crește în mod inevitabil mișcarea sa interioară, care corespunde cu energie în cadrul relației și nu în afara ei, cu alte cuvinte, cu contradicție interioară relației și nu exterioară, din moment ce energia are ca sursă, în mod simbolic, contradicția. Cu alte cuvinte, dacă doi oameni aflați în relație nu folosesc relația pentru a mișca alți oameni, ceea ce corespunde cu a crea contradicții pentru alți oameni, atunci relația dintre ei va începe să se confrunte cu energia tensiunii create de ea însăși. Un factor important într-o relație, analizat dintotdeauna, îl reprezintă *compatibilitatea*. Compatibilitatea este un fenomen datorat subiectivismului individual al fiecăruia dintre noi. În lumina celor afirmate, devine evident că incompatibilitatea face ca energia relației, care este limitată, să fie irosită în tensiuni interioare, asigurând doar supraviețuirea relației, când este în mod evident mai productiv ca ea să fie folosită în tensiuni exterioare, pentru creație și mișcare exterioară.

Un sistem stabil implică o contradicție stabilă, proporțională, împăcată, iar unul instabil, o contradicție instabilă, liberă, autodistructivă. Sistemele stabile sunt alimentate de o contradicție stabilă, împăcată de terț inclus. Sistemele instabile sunt alimentate de o contradicție instabilă, lipsită de terț inclus. Terții incluși care stabilizează relațiile în cadrul sistemelor sociale prin interacțiunea diverselor niveluri de Realitate sunt afectivitatea, efectivitatea, banii, procreerea, legile, etc. *O relație stabilă (status quo) poate fi rezultantă din ea însăși și opusul său, în alt nivel de Realitate, prin acțiunea terțului inclus*. Cu alte cuvinte, pentru a obține o relație de un anumit tip, sau cu o anumită caracteristică, precum ar fi, de exemplu, una caracterizată de loialitate, într-un anumit nivel, adesea ea este compusă de

loialitate și neloialitate *în alt nivel de Realitate*. Gestiunea acestei situații necesită suportarea contradicției dintre loialitate și neloialitate, cu scopul de a obține loialitatea în nivelul de Realitate dorit, iar dacă are loc confuzia dintre nivelurile de Realitate, gestionarea relației din această perspectivă devine imposibilă, ea fiind condamnată la eșec prin instabilitate și reducționism.

O altă consecință este derivată din interacțiunea dintre postulatul logic al transdisciplinarității și cel ontologic. Aplicând logica trivalentă a contradicției la structura ternară a relației, suntem nevoiți să suprapunem principiul existenței unui sistem prin compunerea sa cu opusul său, detaliat în cadrul complexului nevoii de contradicție cu cele trei niveluri de Realitate ale relației. *Suprapunerea dintre nivelurile de Realitate ale relațiilor și compunerea unui sistem cu opusul său duce la postularea situației potrivit căreia, atunci când cele trei niveluri de Realitate interacționează simultan, se va manifesta simultan cel puțin un avantaj și cel puțin un dezavantaj*. Cu alte cuvinte, vom avea un avantaj într-unul dintre niveluri, un dezavantaj în altul iar în al treilea va fi fie un avantaj, fie un dezavantaj.

De exemplu, dacă o persoană are în mod constant un comportament avantajos față de nivelul social, față de societate, ea va trebui, conform logicii energiei, să aibă un comportament deavantajos fie față de sine, fie față de relațiile sale speciale (raporturile de cuplu, de muncă, de parteneriat). Dacă are în schimb, în mod constant, un comportament avantajos față de sine, cu alte cuvinte, manifestat în nivelul individual al relației, atunci va avea un comportament dezavantajos fie în relațiile sale speciale, fie în relația generală cu societatea, și tot așa.

În condițiile în care omul nu poate exista fără relațiile de schimb și mereu se supune unei relații sau alteia, putem afirma că acest principiu de logică a energiei creează un veritabil *cadru de legi* sub care interacțiunile dintre oameni sunt situate inevitabil[382].

Nevoia de energie a sistemelor creează *nevoia de roluri contradictorii în cadrul relațiilor*.

Contradicția fundamentală din cadrul sistemelor vii dintre **viață** și **moarte** se derivă prin proiecție în niveluri și contextualizare în diverse feluri: a mânca sau a fi mâncat, a consuma sau a fi consumat, a subordona sau a executa, etc. "Constantul dezacord dintre viața individuală și socială produce multiple personalități ale uneia și aceleiași ființe." [383] Din punct de vedere transdisciplinar, acordul dintre binele propriu și binele celorlalți nu este atât un

[382]Pentru o abordare transdisciplinară a relației ca risc ce trebuie gestionat, vezi Luc Desbois, "Deal with Complexity and Risk in Proffesional Relationship: The Transdisciplinary Logic", în *Transdisciplinary Journal of Engineering and Science,* Vol.3, Decembrie, 2012, p. 87-117.
[383] Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 111.

acord rațional, cât o contradicție strict necesară. Antagonismul este o fricțiune între libertatea individuală, ca posibilitate a individului să se manifeste și să își satisfacă nevoile și egalitatea ca posibilitate pentru toți ceilalți indivizi să se manifeste și să își satisfacă nevoile. Folosind logica trivalentă a terțului inclus consacrată de Ștefan Lupașcu, această fricțiune devine mai mult decât o simplă fricțiune având ca rezultat victoria forței celei mai puternice a momentului într-o confruntare perpetuă, prin aflarea celui de-al treilea element tainic inclus care să cuprindă ambele stări într-o reconciliere creatoare, atunci când tensiunea atinge maximul său posibil suportat în acel sistem.

O altă aplicație relevantă a complexului nevoii de contradicție în cazul relațiilor interumane se referă la modul lor de terminare. Relația are, din această perspectivă, două finaluri: prin actualizare sau prin potențializare. O relație se va dezintegra dacă tensiunea nu este echilibrată, respectiv dacă este prea multă potențializare sau prea multă actualizare. Tot ce înseamnă prea mult dintr-un aliniament neavând corespondent în aliniamentul celălalt duce inevitabil la finalul relației, la fel ca într-un cuplu de forțe fizic simplu, care nu poate exista decât dacă cele două forțe sunt opuse, proporționale și în același timp se rotesc față de un al treilea punct de referință.

O relație între două sisteme, cu alte cuvinte un sistem format din mai multe sisteme, se poate răci și deveni din ce în ce mai solidă, ca orice sistem fizic, ceea ce corespunde finalului prin actualizare. Conform Principiului al Treilea al termodinamicii, atunci când temperatura tinde către zero absolut, entropia oricărui sistem tinde către zero. Aceasta înseamnă că pe măsură ce un sistem se răcește, în el crește gradul de ordine și scade gradul de dezordine. Scade de asemenea instabilitatea sistemului, ca expresie a potențialului de explozie (dezordine) care duce la sfârșitul prin căldură absolută, topire, haos, ceea ce ar corespunde finalului prin potențializare. Scăzând gradul de dezordine, respectiv căldura, posibilitățile, potențialitățile, dacă nu are loc o reîncălzire a acestuia, el va sfârși inevitabil în frig absolut, respectiv ordine absolută, respectiv moarte. Știința a postulat și pentru sfârșitul Universului aceleași două finaluri posibile, prin expasiune sau prin contracție. Nu este locul aici pentru a dezvolta aceasta, dar se impune concluzia că dacă universul va rămâne "în viață", aceasta este posibil doar datorită **existenței unui terț** la contradicția dintre expansiune și contracție, în mod analog ca și pentru o relație interumană.

Dacă ne raportăm la cuvintele lui Albert Einstein: "Am ajuns să cunosc caracterul schimbător al tuturor relațiilor umane și am învățat să mă protejez atât împotriva căldurii, cât și împotriva frigului, așa încât am un echilibru termic destul de bun.", atunci trebuie să concluzionăm prin faptul că dorința sau alegerea de a desfășura o relație între doi oameni este

direct dependentă de abilitatea lor de *a menține echilibrul (termic) al relației*. Cu toate acestea, nu este suficient doar efortul de a cultiva relația în mod reciproc. Datorită principiului terțului inclus, precum un trepied, și o relație trebuie să se sprijine pe trei piloni pentru a sta în picioare, iar scopul de a construi și avea o relație împreună este doar unul dintre ei.

În relațiile interumane, printr-o contextualizare de tip Thêmata, cele două aliniamente termice sunt reprezentate de siguranță vs nesiguranță, reguli vs libertate, timp petrecut împreună vs timp petrecut în singurătate, fidelitate vs infidelitate, obișnuință vs noutate, armonie vs discordanță, prezență vs absență.

În acest fel, o relație satisfăcătoare va depinde întotdeauna de abilitatea partenerilor de relație de a împăca prin terț aceste nevoi contradictorii pe care le are relația lor și care trebuie desigur contextualizate pentru fiecare relație în parte, în funcție de posibilitățile și cerințele particulare, de tensiunea maximă pe care o poate suporta. Dacă ne raportăm iarăși la logica enrgiei, este clar că o relație nu poate exista decât dacă punctul de tensiune maximă ce poate fi suportată calitativ și cantitativ de fiecare dintre parteneri în parte este aproximativ același pentru fiecare dintre partenerii de relație. Partenerul potrivit de relație, din perspectiva binelui dinamic, e cel care tinde să te schimbe și să se lase schimbat în direcția potrivită. Partenerul perfect e cel care va acorda această susținere în mod voluntar, cu alte cuvinte va și suferi pentru asta, suferință necesară pentru atingerea punctului de tensiune maxim al contradicției care să permită apariția terțului inclus.

Singura cale de îndreptare a lumii apare astfel ca fiind introducerea unei componente morale în satisfacerea nevoilor. Această componentă morală nu poate fi alta decât sacrificarea întregului sau a unei părți a binelui propriu pentru scopul obținerii binelui celorlalți, *pentru ca dezavantajul inevitabil cauzat de interacțiunea dintre nivelurile de Realitate să fie distribuit echitabil între participanții la relație.*

6.2 Poziționarea socială, echitatea și competiția

În cele ce urmează vom discuta, din punct de vedere transdisciplinar, **coordonatele sociale** și **poziționarea în cadrul sistemului social** prin intermediul **variabilelor sociale**, **nivelurile de Realitate ale competiției** corelate cu contradicția fundamentală a sistemelor vii, cu necesitatea subordonării și cu dinamica emoțională, precum și consecințele relevante în ce privește **echitatea** socială.

Orice individ se naște cu un anumite particularități (care sunt și generatoarele principale ale subiectivismului său), care determină înclinațiile sale, mai concret forma sub

care se va manifesta această potențialitate. Spiru Haret, în mecanica sa socială, a propus, făcând un transfer de metode interdisciplinar din fizică în sociologie, **un sistem de coordonate** pentru determinarea poziției sociale a unui individ în societate, și a identificat trei elemente care caracterizează starea socială a unui individ: elementele de natură intelectuală, elementele de natură morală și elementele de natură economică.[384] Pentru Shopenhauer, cele trei coordonate care fac diferența între destine se referă la ceea ce este cineva, ceea ce are cineva și ceea ce reprezintă cineva.[385]

Din punct de vedere al geneticii, se poate spune că poziționarea automată în lume a unui individ se determină prin rezultatul complexului de contradicție dintre genotip și fenotip.

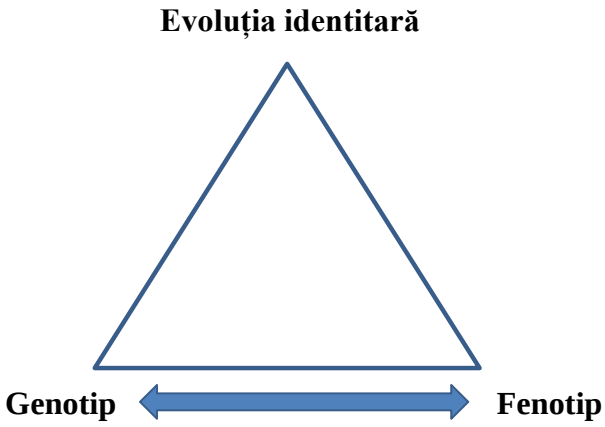

Fig. 88: Evoluția individualității ca produs al contradicției Genotip- Fenotip

"Fenotipul este un ansamblu de caractere (atribute), sau trăsături, ale unui organism: de exemplu morfologia, proprietățile biochimice sau fiziologice, dezvoltarea, comportarea. Fenotipurile rezultă din exprimarea genelor organismului, din influența factorilor ambientali, ca și din posibila interacție a acestor două elemente. Fenotipul e dependent de genotip; dar nu toate organismele cu același genotip arată sau se comportă la fel, fiindcă înfățișarea și comportarea sunt modificate de condiții ambientale și de dezvoltare. De asemenea, nu toate organismele care arată la fel au în mod necesar același genotip. Fenotipul este rezultatul interacțiunii dintre genotip și mediu. În ce privește dimensiunea emoțională, reacția, sentimentele și emoțiile sunt "colorate" de către gene, dar sunt de asemenea modelate și influențate de mediul înconjurător"[386].

[384]Spiru C. Haret, *Despre mecanica socială*, *loc. cit.*, p.5.
[385]A se vedea Arthur Shopenhauer, *op. cit.*, p. 63.
[386]A se vedea Daniela Oltea Joja, *op. cit.*, p. 168.

Poziționarea socială, sau altfel spus, locul în lume reprezintă însă un rezultat obținut prin terțul inclus care fecundează contradicția dintre lucrurile cu care omul s-a născut și modul în care este el modelat de mediu, contradicție altfel sterilă și generatoare de mari frustrări și insatisfacții. Din acest punct de vedere, poziționarea socială este *o funcție a evoluției individului*. Putem considera forma ca fiind terțul inclus care reconciliază în nivelul concret de Realitate al existenței cotidiene a individului, potențializarea reprezentată de energia sa vitală și actualizarea reprezentată de substanța din care este construit organismul său. Din acest punct de vedere, forma, în calitate de componentă a procesului transdisciplinar, determină locul fiecărui individ în cadrul sistemului social, împăcând contradicția fundamentală dintre **potențializare și actualizare**: „pentru o ființă care tocmai a fost concepută, putem vorbi, într-adevăr, despre proto-zoon, adică despre o ființă în potențialități. Potențialități cuprinse în germenele său: facultăți, aptitudini, talente. Acest spațiu de libertate de desfășurare amintește vidul și vacuitatea filosofiilor orientale sau vidul plin cuantic; un spațiu de potențialități de unde se pot actualiza categorii concrete.” [387]

Poziționarea[388] reprezintă un factor cheie în cadrul funcționării sistemului social. Din punct de vedere al procesului transdisciplinar, reprezintă un factor de formă, formal, informațional, cuprinzând un tip de energie codată. Ce este cu adevărat important legat de poziționare, este că ea poate opera pentru un individ într-un nivel de Realitate sau altul, ceea ce înseamnă că poate situa un individ sub anumite legi sau sub altele.

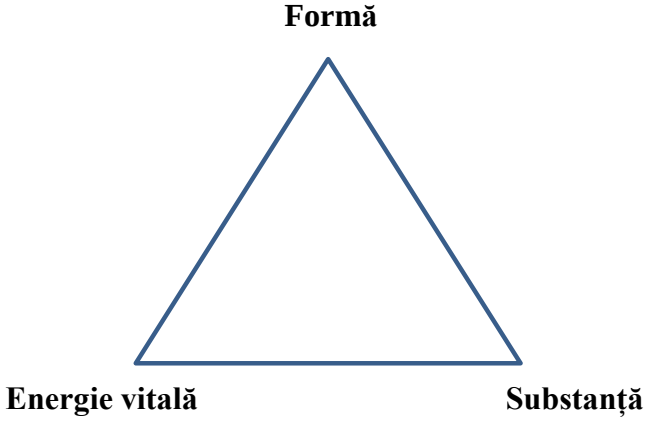

[387]A se vedea Jean-Louis Revardel, „Stéphane Lupasco și translogica afectivității”, în Basarab Nicolescu (coordonator), *La confluența a două culturi: Lupasco astăzi*, Editura Curtea Veche, București, 2010, p. 127.

[388]O atenție deosebită se cuvine a fi dată dinamicii emoționale a poziționării. Numind poziționarea ca **status**, Keith Johnstone a arătat diferența dintre poziționarea funcțională și cea structurală, din punct de vedere emoțional și ce dinamică urmează acestea în cadrul interacțiunilor sociale. A se vedea Keith Johnstone, *IMPRO: Improvisation and the Theatre,* Methuen Publishing, Londra, 1979.

Fig. 89: Forma ca element determinant al locului în lume

Locul fiecărui individ în cadrul sistemului este însă susceptibil de nuanțare. Dacă privim *satisfacția ca fiind consumarea corespunzătoare a energiei*, atunci satisfacerea corespunzătoare a nevoii individului de a-și găsi locul în cadrul sistemului potrivit formei sale particulare înseamnă consumarea corespunzătoare a energiei în acest sens. Folosind o logică simplă, situarea unui individ într-un loc nepotrivit este echivalentă cu *o energie de un anume tip neconsumată și care duce la consumul său necorespunzător*, susceptibil de a da naștere la anomalii diverse.

Normalitatea așadar, ca stare de lucruri la nivelul societății, corespunzător consumului de energie satisfăcător pentru fiecare individ în parte, ar putea fi definită ca o societate în care toți indivizii își au locul potrivit în cadrul sistemului, respectiv al societății, prin împăcarea contradicției dintre fenotip și genotip. Simpla contradicție dintre ereditate și mediu, în lipsa terțului inclus reprezentat de conștiență, care să obțină normalitatea, a fost identificată cu o formă de mecanicitate simbolică[389]. În lipsa acestei situații, normalitatea este definită prin *integrarea în cadrul eşalonului mediu al sistemului social*[390].

Spiru Haret a definit **echilibrul social** a unui individ prin „starea în care se găsește el atunci când forțele sociale care îi sunt aplicate sunt astfel încât, dacă le suprimăm, starea individului nu se schimbă.”[391] O chestiune care a fost ridicată legat de variabilele sociale este dacă ele sunt independente una de alta sau nu: “Un om inteligent poate să fie sărac? Un om bogat poate să fie moral? și așa mai departe. Este un adevăr al experienței de toate zilele că valoarea uneia din aceste calități nu influențează în mod necesar asupra valorilor celorlalte, ceea ce nu este decât un alt mod de a exprima independența variabilelor. „[392]

Numărul variabilelor sociale este infinit, însă plecând de la una dintre cele trei coordonate sociale propuse de Spiru Haret, ca fiind variabile centralizatoare care se desprind din studiul experimental al societății, inteligența, dar nuanțând din punct de vedere transdisciplinar prin proiectarea inteligenței în mod ternar în contradicția dintre inteligență ca abilitate de a forma legături, neglijență ca abilitate de a nu forma legături și înțelepciune ca terț inclus, în fapt inteligență în alt nivel de Realitate compusă din ea însăși și opusul ei,

[389]A se vedea Blanche Grant, Louis Morris, *op. cit.,* p.163.
[390]O interesantă abordare a mediocrității a fost făcută prin prisma previzibilității mediului studiat. Astfel, conceptul Mediocristan ca instrument analitic (opus lui Extremistan) poate folosi în siguranță distribuția lui Gauss. A se vedea Nassim Nicholas Taleb, *op. cit.*, capitolul 3 și urm.
[391]Spiru C. Haret, *op. cit.*, p.7.
[392]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 256.

putem studia în acest fel *influența nivelurilor de Realitate ale echilibrului social asupra independenței variabilelor sociale*. Aflat în această situație, individul se găsește automat într-un echilibru indiferent sau chiar stabil față de mediul său, spre deosebire de cineva mai înțelept sau mai puțin inteligent decât media, care trebuie să depună eforturi suplimentare pentru a gestiona energia de tip contradictoriu pe care o dă și o primește față de cei aflați în categoria opusă, și care trebuie din acest motiv să își mențină, prin efort, un echilibru instabil.

Având:

1. Energia suplimentară neconsumată prin efortul de a menține un echilibru instabil
2. Libertatea interioară de mișcare dată de confortul celei mai mici cantități de contradicție suportate din partea celorlalți
3. Libertatea exterioară de mișcare dată de numărul cel mai redus de acțiuni contradictorii împotriva sa,

putem concluziona că succesul social aparține cu precădere unui om aparținând eșalonului de *normalitate*. În observarea acestui fenomen, Nietzsche, de pildă, descrie cum "Specia inferioară ("turma", "masa", "societatea") uită ce este modestia umflându-şi nevoile la rangul unor valori cosmice şi metafizice. Astfel întreaga existenţă se vulgarizează: cu alte cuvinte, în măsura în care, domneşte masa, ea tiranizează oamenii excepţionali, până într-atât încât ei îşi pierd credinţa în sine şi devin nihilişti."[393]

Mai mult decât atât, fiindcă găsirea locului unui om în lume ar însemna ca el să obțină libertatea sa maximă și să își actualizeze maximul său de potențialități, este mai ușor pentru un om aparținând eșalonului de normalitate să își găsească locul său și, pe cale de consecință, să fie chiar fericit. Putem spune că un astfel de individ se confruntă cu cea mai redusă cantitate de contradicție și cu cea mai frecventă stare de liniște sau satisfacție. Excepțiile de la această regulă există desigur, în mod contextualizat.

Dacă Terțul inclus apare atunci când tensiunea suportată de sistem este maximă (conform lui Ștefan Lupașcu și Basarab Nicolescu) atunci posibilitatea apariției Terțului inclus **la nivelul societății** se leagă de o potențializare-actualizare maximă în cazul fiecărui individ în parte. Cu alte cuvinte, *evoluția sistemului social depinde de rezultanta compunerii evoluției tuturor componentelor sistemului social.*

Motorul competiției îl reprezintă o formă specializată de energie, energia destinată autoperfecționării organismului, manifestată prin nevoia de a fi valoros. **Nevoia de valoare** proprie este un complex care cuprinde cele trei componente ale procesului transdisciplinar,

[393]A se vedea Friedrich Nietzsche, *op. cit.*, p.27.

însă ordinea este de o importanţă capitală în satisfacerea nevoii în sine. Din punct de vedere al teoriei scop-cauză, o acțiune umană poate fi privită ca o succesiune de evenimente după cum urmează: un eveniment care obține o atitudine activă motivațională, un eveniment care implică un comportament corporal și un eveniment sau o stare publică.[394]

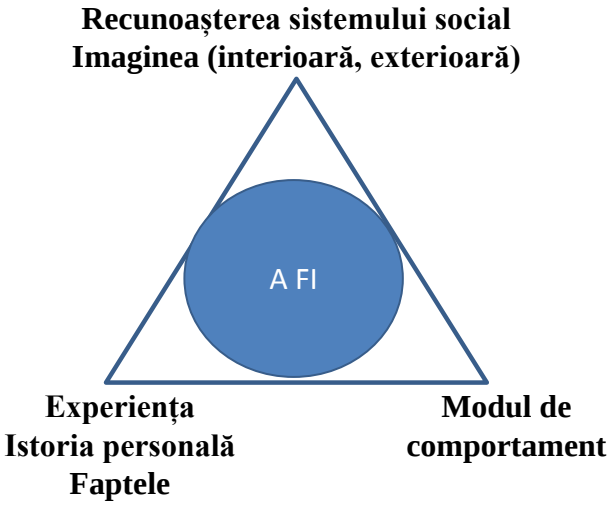

Fig. 90: Valoare proprie: experienţa, istoria personală, faptele (exterior), comportamentul, modul de acţiune- reacţiune (interior), recunoaşterea sistemului social, imaginea (forma) în faţa propriei persoane şi în faţa celorlalţi

Identitatea, individualitatea interioară şi exterioară, ca opusă simplei poziţionări circumstanţiale, factor al ordinii individuale, reprezintă găsirea locului de drept în lume de către om, *dar un loc încadrat corespunzător în ordinea generală.* Nu este o ordine individuală, formată prin izolare, care reprezintă dezordine pentru ordinea generală, o ordine subiectivă aflată doar sub imperiul Marelui Separator, cum a numit Basarab Nicolescu acest principiu. Dacă asociem nevoia spirituală cu o formă de vindecare, așa cum este ea asociată și în doctrina religioasă, descoperim *legătura dintre satisfacerea nevoii spirituale a omului și aflarea locului său în lume.* Ordinea izolată, individuală, este o formă de boală, de corupție, de degenerare, pentru ordinea generală, și de aceea găsirea identității se manifestă ca o formă de vindecare. Din acest punct de vedere, identitatea, și nu poziționarea, reprezintă adevărata individualitate. Identitatea, individualitatea, este o chestiune de **specializare a energiei**. O ființă, un organism va fi desigur mereu special în mod subiectiv dar nu va fi special în mod obiectiv, corespunzând contradicției contextualizate dintre calitate și cantitate. *Individualitatea este o funcție interioară unui nivel de Realitate*, sau, mai exact spus, face

[394]A se vedea Deep Narain Yadav, *op. cit.*, p.79.

parte din **contradicția** interioară unui nivel de Realitate.[395] Din alt nivel de Realitate, ea se egalizează, așa precum microorganismele nu au individualitate privite din lumea noastră; ele apar toate la fel. De aceea, vindecarea, și ca atare, identitatea, nu presupune neapărat recreere interioară, nu presupune obligatoriu evoluție spirituală în sens propriu, respectiv pe verticală. Nu presupune trecerea ființei umane în alt nivel de Realitate. În termeni de calitate și cantitate, identitatea este o formă de calitate, pe câtă vreme cantitatea presupune tocmai lipsa individualității reale.

Din punct de vedere al logicii simbolice a energiei, ceea ce definește specializarea, individualitatea, unui individ este:

- Unicitatea schimbului de substanțe
- Locul lui dat de această unicitate
- Rolul lui particular față de unicitatea creată de individualitatea celorlalți

Găsirea locului în lume este, pentru om, un proces dinamic, precum oricare altul, și presupune efortul permanent de a-și găsi locul în circumstanțele care mereu se schimbă, mai repede sau mai încet.

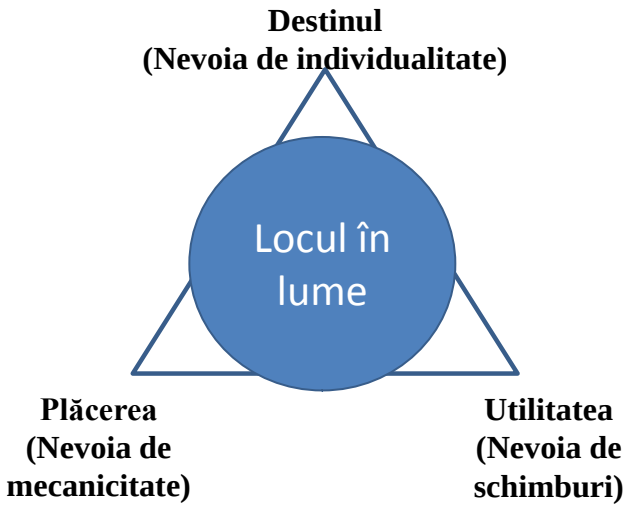

Fig. 91: Locul în lume compus de destin, utilitate și plăcere

De aceea, locul în lume este creionat de un ternar al nevoilor: nevoia de individualitate, nevoia de inerție care să susțină potențialitatea individualității și nevoia de utilitate față de

[395] În ultimii ani s-a constatat cum nivelul de Realitate individual are tendința de a pierde teren în fața nivelului de Realitate social, în cadrul contradicției dintre cele două. A se vedea Michel Maffesoli, *Le Temps des tribus* (1988), Le Livre de Poche, 1991.

ceilalți dată de logica cosmică a schimburilor. Astfel, proiectat în nivelurile epistemologice ale nevoilor, locul în lume devine o funcție de:

- Înclinația de a face (configurația, destinul, optimul schimburilor, nevoia de nemișcare)
- Plăcerea de a face (mecanicitate, nevoia de mișcare)
- Utilitatea de a face (logica schimburilor, nevoia de sens)

Locul omului în lume presupunere o compunere necesară de lucruri contradictorii: competiție exterioară-competiție interioară, corp-minte, cantitate-calitate, traiectorie interioară-traiectorie exterioară, generalitate-individualitate. Putem lega competiția interioară de evoluția acelor particularități individuale care au fost primite prin naștere (moștenire genetică, etc.), iar pe cea exterioară de evoluția acelor particularități individuale care au fost dobândite prin modelare pe parcursul vieții (mediu, educație, experiențe, traume, etc.). Dacă există un destin, acesta este cu siguranță aflarea și ocuparea locului unui om în lume, în detrimentul competiției exterioare care îi obligă pe oameni să urmeze niște șabloane.

Din perspectivă transdisciplinară, competiția cu sine și competiția cu ceilalți se desfășoară în niveluri de Realitate diferite: **nivelul de Realitate individual și nivelul de Realitate social,** implicând și contradicția ontologică dintre cele două. O interesantă inversare de polaritate în cadrul sistemului social s-ar putea face dacă în centrul sistemului educațional ar fi așezată competiția din cadrul nivelului de Realitate individual, în locul celei care servește în prezent drept centru de gravitație pentru sistemul educațional, și anume competiția exterioară.

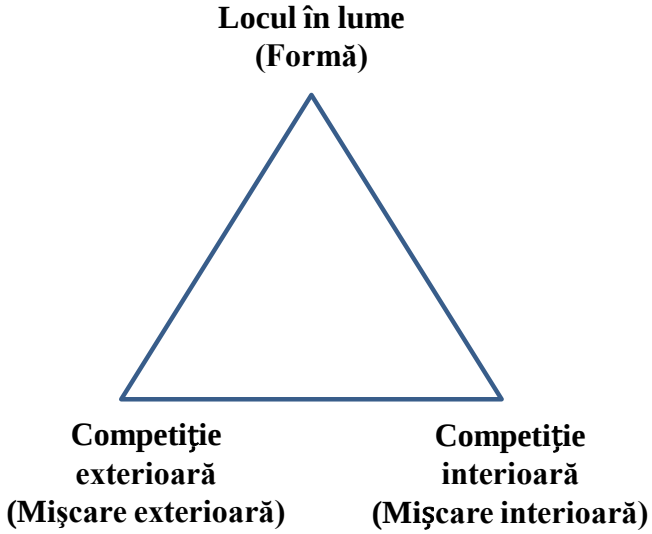

Fig. 92: Importanța secvenței în care acționează forțele: viața ca mișcare interioară, materia ca mișcare exterioară, forma ca poziționare

Întrucât poziționarea automată nu înseamnă mișcare, ea nu oferă satisfacție creatoare consumului acestui tip de energie, creând cauzalitate circulară. Având în vedere că locul în lume, respectiv destinul, nu poate fi schimbat, dar el nu se va îndeplini de la sine, singura alegere posibilă este aceea de a-l îndeplini sau nu. Actualizarea constantă a potențializării pe care am numit-o destin determină în mod constant o potențializare corelativă nouă. Aceasta este expresia reală a liberului arbitru al ființei umane cu privire la destinul său.

Cu siguranță emergența terțului inclus la nivelul societății ar crea o altfel de ierarhie în cadrul societății, chiar dacă ar urma firește, aceeași necesitate a subordonării[396] și logică a contradicției: o ierarhie bazată pe "cooperarea nivelurilor structurate în funcție de creativitatea personală."[397] De asemenea, situarea unui individ în sistem în concordanță cu o potențializare-actualizare maximă, respectiv cu un maxim al particularităților sale în raport cu posibilitățile sale ar duce la maxima sa posibilitate de manifestare, așadar la maxima sa **libertate socială**[398]. De asemenea, prin maximizarea posibilităților sale de manifestare, individul va oferi maxima sa posibilitate de a face, și pe cale de consecință, maximul de energie posibilă pe care îl poate oferi celorlalte sisteme, deci va primi maximul de energie la schimb din partea lor, ceea ce înseamnă că evoluția individului ca ființă se leagă de același lucru. Pe lângă toate acestea, "Găsirea locului în lume duce la dispariția invidiei între oameni, și ca atare, generează echitate și justiție socială".[399].

Ce demonstrează istoria și nu doar istoria, este că egalitarism nu poate exista- echitatea nu poate fi egalitarism. Egalitatea șanselor nu poate fi înțeleasă fără realizarea unei potențialități diferite de la o ființă la alta.[400] Spațiul inegalităților este multidimensional: s-au extins inegalitățile tradiționale (structurale), de exemplu cele care descriu ierarhia veniturilor dintre clasele sociale, inegalități noi prin recalificarea diferențelor în interiorul categoriilor considerate până acum omogene. Cum să justifici, de exemplu, soarta diferită a două persoane

[396]Au fost realizate experimente de ierarhii caracterizate de mobilitate permanentă corespunzătoare locului fiecăruia în cadrul unui sistem, cu rezultate uimitoare, așa numita ordine spontană. Ordinea spontană reprezintă, în studiile sociale, rezultatul acțiunilor umane, nu al organizării umane, un produs al comportamentului auto-organizator emergent, în acest fel făcându-se distincția clară între ordinea spontană și organizație.

[397]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 53.

[398]Din acest punct de vedere, aici pare să stea răspunsul la dilema asupra a ce ar putea crea o libertate mai mare a omului în societate decât drepturile omului, deja existente în lumea contemporană democratică. Carta Transdisciplinarității, prin trans-drepturile pe care le propune, ilustrează această posibilitate. A se vedea Carta Transdisciplinarității, *op. cit*., art. 1 și urm.

[399]A se vedea „Invidie, eficacitate și normă de justiție" în Tiberiu Brăilean, *Fundamente filosofice ale economiei, loc. cit.*, p. 163.

[400]A se vedea Basarab Nicolescu, *op. cit.*, p. 158.

cu aceeași competență, dintre care una se vede lipsită de locul de muncă și este constrânsă să schimbe mediul pentru a găsi, în cel mai fericit caz, un altul de o calitate inferioară și cu un venit mai mic?[401] De vreme ce oamenii se subordonează inevitabil unii altora atunci la fel de inevitabil resursele vor fi distribuite inegal, indiferent de numele, titlul și justificarea juridică date în cadrul fiecărei sistem de guvernare faptului concret că un individ are acces la resursele materiale. Această inegalitate inerentă coroborată cu diversitatea nevoilor sociale care se cer satisfăcute duce la un sistem în care toate rolurile sunt necesare, ba mai mult decât atât, la un sistem care nu ar putea funcționa decât dacă **toate rolurile sociale sunt manifestate**, amintind izbitor de principiul de autoconsistență al naturii căruia Geoffrey Chew i-a dat numele de bootstrap. Contradicțiile se individualizează tocmai prin integrarea unui sistem al potențialităților contradictorii.[402]

Nivelurile de Realitate interacționează între ele și fac schimburi. O componentă importantă a acestor schimburi este de natură informațională. De exemplu, prin îmbogățirea unor oameni săraci și prin sărăcirea unor oameni bogați, cele două niveluri de Realitate fac schimburi periodice, fiecare dintre indivizii care își schimbă poziția fiind purtători de informație din nivelul de Realitate din care provin.

Aplicarea principiului Pareto la contradicția cantitate-calitate, proiectată în niveluri de Realitate diferite duce la concluzia că dacă un individ își schimbă poziționarea socială, însemnând prin aceasta încadrarea într-un nivel de Realitate diferit, atunci deși în mod cantitativ va dispune de același procent de acces la resurse, calitatea resurselor va crește sau va descrește în funcție de poziția noului nivel de Realitate față de cel precedent, și aceasta cu aceeași cantitate de efort din partea individului respectiv. Aspirația la un tip de resurse de o anumită calitate fără a implica schimbarea de nivel poate fi de multe ori reducționistă.

Nietzsche a intuit[403] contradicția necesară a sistemului social, compusă prin opunerea instinctului "de turmă" sau instinctului „social" manifestat prin legiuitor, cu alte cuvinte a **instinctului majorității împotriva excepțiilor**, împotriva instinctului "suferinzilor". Construcția socială are nevoie însă de toate elementele sale, fiindcă ele se sprijină unele pe altele, iar contradicțiile dintr-un nivel de Realitate creează solidul simbolic necesar în alt nivel de Realitate. Pentru a supraviețui, societatea are nevoie de efectivitate cum are nevoie de afectivitate, are nevoie de calitate cum are nevoie și de calitate, are nevoie de inerție, de

[401]Jean Paul Fitoussi, Pierre Rosanvallon, *op. cit.*, p. 76.
[402]Gilbert Durand, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, Editura Nemira, București, 1999, p.68-69.
[403]A se vedea Friedrich Nietzsche, *op. cit.*, p.626.

mecanicitate, cum are nevoie și de voință, de conștiența unui scop, al unei direcții. Este o chestiune doar de Terț inclus.

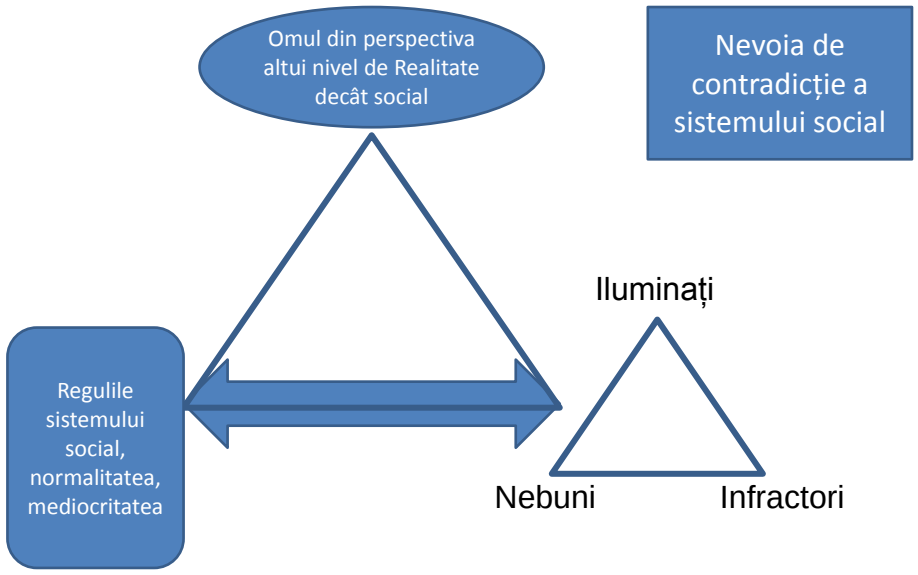

Fig. 93: Nevoia de contradicție a sistemului social ca sursă de energie a sistemului social

Aplicarea logicii complexului de contradicție la funcționarea societății duce la concluzia potrivit căreia sistemele sociale manifestă nevoia de contradicție. În acest sens, dacă evoluția este o funcție a permanentei contradicții dintre ordine și entropie, dintre homogeneizare și eterogeneizare, atunci de exemplu existența sistemelor juridice presupune un anumit grad de ordine și un anumit grad de ilegalitate (o încălcare blândă a legilor, cum ar spune Basarab Nicolescu)[404], ceea ce corespunde de asemenea principiului bootstrap, care statuează că în cadrul autoconsistenței, toată lumea trebuie să coexiste, toate nevoile trebuie să aibă o posibilitate de satisfacere și că toate posibilitățile există deodată sau nu există niciuna[405].

Logica contradicției creează deci necesitatea în cadrul societății de roluri sociale opuse ordinii sociale (opuse deci, ca regulă, legilor în vigoare) jucând rol de factor entropic. O anumită suferință socială este așadar inevitabilă, însă suferința este și ea susceptibilă de

[404]Basarab Nicolescu, op. cit., p 70.
[405]Din acest punct de vedere, rolul unor fenomene având rol de terț inclus, precum banii sau publicitatea, își arată cu claritate proprietățile lor creatoare, prin amplificarea și amplitudinea pe care le aduc prin manifestarea lor în cadrul sistemelor.

niveluri diferite de Realitate (cu legi și cu efecte diferite, firește), corespunzător cauzei ce o generează. Dacă privim această suferință din perspectiva acestei plăți, din nou putem facem apel la exemplul influențelor diferite la care este supus un individ: în armată individul suferă involuntar- așadar mecanic- și deci fără niciun câștig pentru sine, de vreme ce plata sa nu este voluntară, pe câtă vreme cel care urmărește să evolueze muncește conștient și suferă voluntar pentru atingerea scopurilor sale și este răsplătit în alt fel. Putem concluziona că în cadrul celor două niveluri de Realitate ale lui a face, suferința este și ea de alt tip.

Din punct de vedere a concepției sistemice asupra lumii, dacă privim cuplul dintre a da și a primi ca un schimb, și considerând, că, din punct de vedere al ființei umane, ceea ce ea face este o plată pentru ceea ce primește din punct de vedere energetic, atunci accesul unei ființe la resurse în cadrul societății trebuie în mod necesar să depindă de ceea ce ea dă sistemului social.

Putem astfel identifica calități ale lui a face susceptibile de a hrăni sisteme exterioare și ca atare susceptibile de a fi răs-plătite corespunzător[406] (adică proporțional, judecând după o logică simplă), cu hrană echivalentă în resurse:

- A face având posibilitatea de a alimenta existența unui sistem (prin a-i subordona pe ceilalți și a crea astfel condițiile ca ei să facă, prin a contribui la existența sistemului prin informație sau prin schimburi diverse de resurse), ceea ce presupune în același timp o anumită responsabilitate față de existența acelui sistem și a indivizilor care îl compun.
- A face având caracter de contradicție, conflict, alimentând astfel nevoia de contradicție a sistemelor. De regulă aceasta presupune un risc pentru siguranța și uneori chiar existența ființei umane, ceea ce se adaugă la ceea ce ea plătește, la valoarea lui a face.
- Întâmplarea.

Dacă ridicăm la scară această stare de lucruri ajungem la același raport dar de această dată între grupuri de oameni, între comunități. Aceasta înseamnă că dacă în cadrul oricărei comunități umane unii indivizi au fatalmente posibilități de manifestare și satisfacere a nevoilor mai mari decât alții, atunci și în cadrul raporturilor dintre comunitățile umane va avea loc aceeași situație. Este dificil de identificat o listă clară de criterii după care am putea stabili granițele unei comunități de alta la fel de clar cum sunt diferențiați indivizii între ei. Subordonarea statală, fie ea economică, politică sau militară, capătă însă astfel o logică derivând din natura lucrurilor iar harta geopolitică și economică a planetei cu actorii săi istorici la fel.

[406]Și din punct de vedere etimologic mecanismul se confirmă. Expresia proverbială "După faptă și răsplată" indică ideea că fapta, a face, este o plată care generează o răs-plată, o contraprestație.

Această situație nu are nimic nenatural, din punct de vedere a logicii de construcție a sistemului social, pe câtă vreme cei care dețin resursele înțeleg că nu au niciun merit pentru asta în afara poziționării și își asumă responsabilitatea față de cei care nu le dețin. Responsabilitatea- să răspunzi la chemarea absenței[407].

Altfel, în lipsa conștienței suferinței care însoțește orice formă de producție de resurse, orice formă de putere, are loc spirala infernală a injustiției sociale și ordinea subiectivă aferentă, care determină răul social.

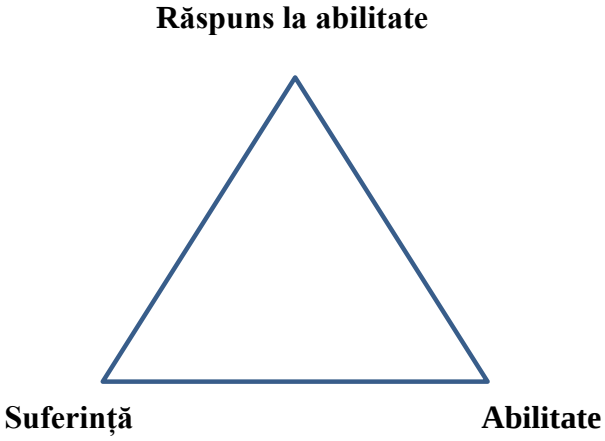

Fig. 94: Responsabilitatea ca instrument al ordinii cosmice

Unul dintre motivele esențiale pentru care lumea este injustă este fenomenul prin care un om poate să primească ceva fără să merite (respectiv fără să plătească în mod corect pentru ce a primit), fără să aibă nicio remușcare. Aceasta dă naștere la valori automate (valori care determină primirea de la sine) care substituie valorile reale, valori care aduc injustiția. În principal, acestea sunt valori de poziționare automată.

Datorită particularităților de natură mecanice pe care le implică genotipul și fenotipul, ele reprezintă adevărate legi de mișcare pentru un individ anume. Actualizarea lor implică însă o anumită potențializare, pe care am putea-o la fel de bine numi destin. Un om nu își poate schimba locul în lume, îl poate doar accepta. Este o chestiune de răspuns la abilitățile cu care s-a născut, de unde și etimologia cuvântului responsabilitate.

Responsabilitatea politică[408] ia astfel o nouă dimensiune: din moment ce nu poate exista responsabilitate decât pentru un individ capabil de alegere, atunci răspunderea trebuie

[407]Basarab Nicolescu, *op. cit.,* p.55.
[408]O analiză a răspunderii juridice în general ar merita făcută luând ca puncte de referință cele două tipuri de a face umane: acțiunile și reacțiunile și nivelurile de Realitate corespunzătoare.

privită contextualizat, ca o răspundere de ansamblu a întregii societăți. Din aceasta perspectivă, cuvintele lui Basarab Nicolescu isi arată pe deplin semnificația: singura voință politică eficace este voința poetică.[409]

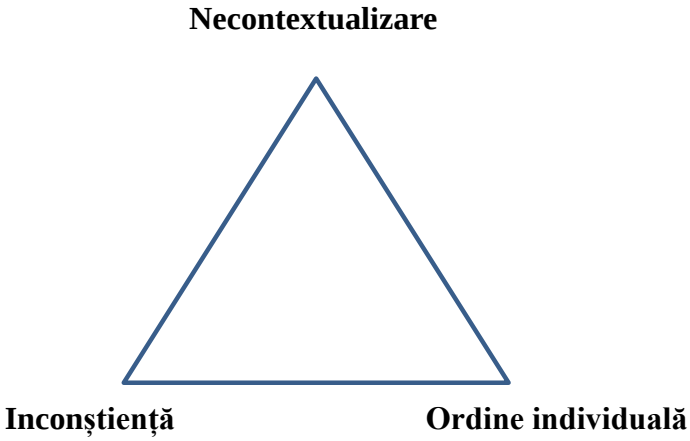

Fig. 95: Fenomenul simbolic al injustiției

Așadar, într-un sistem social în care ierarhia între oameni este strict necesară, vom avea mereu o poziție absolut inferioară și una absolut superioară (de la cerșetor la rege) și un eșalon de roluri sociale diverse între acestea, caracterizate de diverse grade de posibilități de manifestare, acces la resurse și particularități. Cum își poate însă găsi un individ locul său în sistem, undeva între afectivitate și efectivitate?

Echitatea ar fi așadar cea chemată să reconcilieze acest antagonism, precum și pe cel dintre libertate și egalitate, fiind terțul inclus care să elibereze o societate captivă în cauzalitatea circulară, în "roata anxietății"(după terminologia lui Jakob Böhme), în spirala infernală (după terminologia lui Lafargue), și să o îndrepte către un progres real.

Inegalitățile sunt multiple: geografice, între generații, de prestări sociale, fiscale, de acces la sistemul financiar, însă echitatea este „o proprietate a criteriului sau a criteriilor de egalitate pe care le alegem". Este deci fără efect să opunem egalitatea și echitatea[410]

Ce demonstrează istoria, este că echitatea este dinamică, mereu în mișcare și revenim la cuvintele lui Platon legate de neasemănările dintre oameni și acțiuni și la faptul că niciodată, nimic din cele omenești nu se bucură de tihnă. Echitatea trebuie așadar mereu contextualizată. Pentru a putea contextualiza permanent un lucru aceasta implică o anumită

[409]Privind trezirea ca pe un drept fundamental al ființei umane, o acțiune de primă importanță de responsabilitate politică devine astfel "studierea rădăcinilor somnului". A se vedea Basarab Nicolescu, *Rădăcinile libertății, loc. cit.*, p. 58.
[410]Jean Paul Fitoussi, Pierre Rosanvallon, *op. cit.*, p. 103.

postură: menținerea unui scop- cel al obținerii echității în speță, o permanentă atenție acordată situației prezente și depunerea efortului necesar, fie el exprimat în înțelegere, fie în acțiuni, fie în renunțări sau în toate la un loc. **Echitatea** este așadar o situație conciliantă, echitatea se obține prin suportarea unei tensiuni, prin concilierea unui conflict și acel conflict pare a fi, din punct de vedere abstract, conflictul dintre libertatea individuală și libertatea celorlalți, dintre binele propriu și binele celorlalți. Echitatea este așadar, din punct de vedere a dimensiunii afective a sistemului social, o expresie a afecțiunii, ca terț inclus între binele propriu și binele celuilalt, care împacă contradicția fundamentală a sistemelor vii.

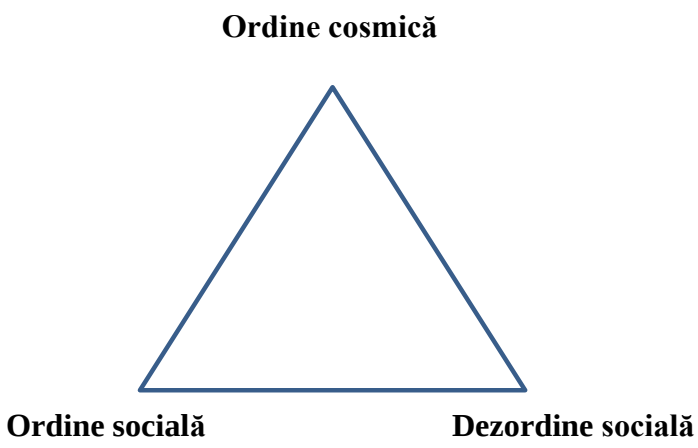

Fig. 96: Acțiunea reconciliantă a nivelului de Realitate cosmic asupra contradicțiilor din cadrul ordinii sociale

Prin rolul de terț inclus jucat de nivelul de Realitate cosmic față de contradicția dintre nivelul de Realitate individual și cel social, dreptatea, echitatea, capătă așadar sensul de ordine de funcționare legitimă a lucrurilor, a Universului, **ordinea cosmică** pe care dacă omul o respectă voluntar și la care dacă el contribuie voluntar, poate evolua. *Justiția din nivelul de Realitate cosmic este compusă din justiție și injustiție simultană în cadrul contradicției dintre nivelul de Realitate individual și nivelul de Realitate social*, iar contradicția că lumea este dreaptă din perspectiva unui nivel de Realitate dar, în același timp, nedreaptă din perspectiva altui nivel de Realitate trebuie suportată pentru a obține justiția cu rol de terț inclus sau ascuns.

6.3 Organizația ca structură transdisciplinară

Teoriile organizaționale pot fi categorisite ca fiind clasice (structurale), behavioriste (motivaționale) și orientate spre sisteme.[411] Deși există mai multe moduri de a defini o organizație, în funcție de aspectele organizației alese spre studiu, toate definițiile cad de acord asupra faptului că o organizație consistă dintr-o familie de unități capabile de a lua decizii, aranjate ierarhic și aflate în interacțiune.

Dezvoltarea organizațională este o disciplină de cercetare, teorie și practică orientată spre a susține schimbarea și performanța organizațiilor, apărută în cadrul studiilor despre relațiile umane în anii 1930, când a fost constatată legătura dintre procesele și structurile organizaționale și comportamentul și motivațiile lucrătorilor. Dezvoltarea organizațională lucrează cu concepte cheie precum climatul organizațional și cultura organizațională. Un punct de vedere interesant venind din zona economicului, împarte entităţile şi sistemele sociale în patru domenii complementare ale cercetării (disciplinelor) organizaţionale: analiza şi descrierea sistemelor sociale, utilizând modele; proiectarea sistemului, utilizând modele, metode şi instrumente de proiectare adecvate sistemelor sociale şi specificului sistemului investigat; implementarea proiectului prin dezvoltarea sistemului şi instituţionalizarea noului model; managementul sistemelor, managementul operaţiunilor sistemelor şi managementul schimbării.[412]

Dezvoltarea organizațională este considerată a fi o perspectivă a teoriei sistemelor în context social, fie că sistemul este o organizație completă, o diviziune sau un departament al ei.[413] Teoria sistemelor abordează organizația folosind analogia dintre o organizație, o întreprindere, și un organism cu părți interdependente, fiecare cu funcția sa specializată și responsabilități interrelaționate, urmând logica energetică a schimburilor. Dezvoltarea organizației trebuie să urmărească felul în care sistemul funcționează și relațiile stabilite între diferitele părți ale sistemului, cunoscând faptul că sistemele reale sunt deschise și că interacționează permanent cu mediul, și pot dobândi noi proprietăți prin emergență, fiind în continuă schimbare. Deoarece, conform vechiului principiu aristotelian, organizația nu poate fi redusă la proprietățile părților sale componente, dezvoltarea organizațională trebuie, prin prisma teoriei sistemelor, să se concentreze pe relațiile dintre părți care formează întregul. Toate părțile organizației fiind interconectate și interdependente, potrivit principiului de autoconsistență, toate părțile sistemului sunt afectate dacă o singură parte este afectată.

---

[411] M. D. Mesarovič, D. Macko, Y. Takahara, *op. cit.*, p. 17.
[412] A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 5.
[413] Daniel Katz, Robert Louis Kahn, *op. cit.*, p.22.

Paradigma fundamentală de tip sistem interactiv folosită de analiza organizațională include stadiile continui de introducere a datelor, de procesare a datelor și de ieșire a datelor, care demonstrează conceptul de închis/ deschis[414]. Un sistem închis nu va interacționa cu mediul înconjurător, nu va primi informație și de aceea se va atrofia și va dispărea, respectând și principiul al doilea al termodinamicii. Un sistem deschis primește informație, pe care o folosește ca să interacționeze dinamic cu mediul în care se află. Deschiderea sa crește probabilitatea de a supraviețui și a prospera, respectând principiul cosmic de interdependență și logica schimburilor.

Sistemul cunoscut sub numele de AGIL de astăzi s-a născut în 1956 și Parsons l-a extins și elaborat în mai multe niveluri de complexitate de-a lungul muncii lui de cercetător, ca descriere a anumitor **funcții sociale**, pe care orice societate trebuie să le îndeplinească pentru a fi capabilă să susțină o viață socială stabilă. Modelul AGIL face parte din **teoria acțiunii** lui Parsons, descrisă în cărțile sale *The Structure of Social Action* și *The Social System*, precum și în lucrări ulterioare. Paradigma respectivă aspiră să construiască o **hartă unificată** a tuturor sistemelor de acțiune, mai ales a sistemelor vii.

AGIL[415] este un acronim pentru inițialele fiecăreia dintre cele patru nevoi sistemice. **Adaptarea** reprezintă abilitatea sistemului social de a interacționa cu mediul. Adaptarea include, printre altele, și obținerea de resurse și producția de bunuri pentru distribuție în societate. **Atingerea scopurilor** reprezintă abilitatea de a fixa scopuri pentru viitor și de a lua hotărâri în mod corespunzător. Deciziile politice și obiectivele sociale se încadrează în această nevoie sistemică. **Integrarea**, sau armonizarea societății în ansamblul ei, este o necesitate pentru valorile și regulile sistemului social de a fi solide și îndeajuns de convergente. Aceasta cere, de pildă, ca sistemul religios să fie destul de consistent, și chiar să poată constitui un limbaj comun, într-un anumit nivel de Realitate. **Latența** provoacă sistemul social să mențină toate elementele sale.

Această paradigmă definește societatea ca fiind *categoria prototipală a sistemului social* care întrunește premisele funcționale esențiale, iar orice alt sistem social este *parțial* în raport cu societatea. Sistemul AGIL enunță patru funcții principale care au rolul premiselor de satisfăcut pentru orice societate pentru a putea rezista în timp. Parsons[416] consideră că *funcțiile sistemului nu sunt instituțiile sale*, din cauză că funcțiile sunt situate la un nivel mult

[414]A se vedea G. Midgley, (Ed.), *Systems thinking*. London, Sage, 2003.
[415]A se vedea Talcott Parsons, *op. cit.,* p. 18.
[416]Ibidem, p. 18.

mai înalt de sistematizare teoretică față de instituții, chiar dacă instituțiile există în orice sistem social iar sistemul modelează natura instituțiilor sale.

Teoria lui Parsons se încadrează în **paradigma teoriei acțiunii**. **Sistemul social** reprezintă o parte integrală din sistemul de acțiune și reprezintă doar un subsistem în cadrul unui întreg mai larg de sisteme. Dacă oamenii sunt componentele sistemului, în schimb principiul său structurant este, analog cu teoria cuantică, **organizarea sa informațională**. Putem deci considera un sistem social ca fiind întemeiat pe influențe și legături. Legăturile cu pricina au fost desigur studiate de către științe, din perspectiva fiecăreia, abstractizate, clasificate și numite ca atare (juridice, economice, politice, afective, psihologice, etc.), dar ce este cert este că ele există și că spontaneitatea și poate complexitatea lor transcende nivelul de percepție al unei singure abordări disciplinare. Abstractizarea acestor legături, având efecte, la rândul ei, cât se poate de reale (este suficient să ne gândim la raportul juridic de proprietate asupra unui bun[417]), este un exemplu potrivit care ilustrează cum abstractizarea face și ea parte integrantă din Realitate. Fizica cuantică ne-a determinat să acceptăm acest lucru. Prin ea a fost descoperit faptul că abstractizarea nu este un simplu intermediar între noi și Natură, doar o unealtă pentru a descrie Realitatea, ci mai degrabă unul dintre constituenții Naturii înseși. Este și aceasta o expresie a principiului de autoconsistență care guvernează întregul Univers: "În fizica cuantică, formalizarea matematică este inseparabilă de experiență. Ea rezistă în felul său propriu prin preocuparea simultană pentru consistență internă și nevoia de a integra datele experimentale fără a distruge această auto-consistență. […] Abstractul face așadar parte integrantă din Realitate."[418] Considerăm că acest aspect este pe deplin aplicabil și în cazul sistemelor sociale. Din punct de vedere al procesului transdisciplinar, abstractizarea ilustrează cum un principiu al formei poate juca rolul terțului inclus pentru a reconcilia contradicțiile create de conținutul vieții sociale.

Sistemele sociale au fost mereu supuse dezbaterii și încercările de a găsi sau impune un model abstract nu au fost puține. "Dificultatea mai mare în înțelegerea structurii societății antrenează multiple consecințe. Ea intensifică mai întâi o anumită entropie reformatoare. Pentru a acționa în favoarea reformei este nevoie de o înțelegere clară a lucrurilor, în lipsa căreia societatea apare neînchegată. Opacitatea socială devine astfel parte integrantă a crizei

[417]Din punct de vedere juridic, raportul de proprietate nu este o relație între persoană și bun, ci între diferite persoane, având ca obiect bunul respectiv. De aceea, banii, legile și alte asemenea forme de abstractizare sunt în fapt relații sociale între persoane, mijlocite de obiecte. Și la Parsons, partenerul de rol într-o relație socială este *obiectul social*. Ibidem, p. 38.

[418]Basarab Nicolescu, „Gödelian Aspects of Nature and Knowledge", în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, *loc. cit.*, p. 390.

politice. Una din marile funcții ale reprezentării politice constă în a produce lizibilitatea. Astăzi, această producție de lizibilitate, comună științelor sociale și politicii, este în impas."[419] Considerăm că stabilirea unui model ideal de sistem social pleacă de la următoarele premise principale:

- Un sistem social ar putea fi organizat și altfel decât se auto-organizează el însuși (societatea poate fi organizată și altfel).
- Un sistem poate fi schimbat și menținut în forma sa schimbată de către componentele sale, respectiv de către oameni (agenți) în cazul sistemului social.
- Pot fi stabilite valori ideale ale sistemului.

Datorită modului în care este construit Universul, societatea umană urmează și ea mecanica simbolică generată de legile simbolice. O organizație poate fi văzută, desigur, ca un sistem, chiar privind în mod simplist din perspectiva intrărilor ca stimuli exteriori și ieșirilor ca răspunsuri asociate. Această perspectivă necesită un model sistemic teoretic al organizației care să descrie o structură cu mai multe niveluri. Structura trebuie să arate principalele caracteristici ale unei organizații, care sunt faptul că organizația consistă din subsisteme interrelaționate cu putere de decizie și faptul că aceste subsisteme sunt aranjate conform unei ierargii. De aceea, un model al unei organizații după teoria sistemelor este în mod cert **un sistem cu mai multe niveluri**.[420] În societate există o ierarhie, dar fiecare din această ierarhie se află în poziția generală a ființei umane, subordonată față de nevoi. Dezvoltarea societății pe baze conștiente, raționale, solicită scopuri conștiente, raționale, și atingerea lor. Aceasta înseamnă că evoluția societății, pentru a nu fi automată și întâmplătoare, formulând în termeni de **niveluri de Realitate a activității umane**, depinde de acțiuni și nu de reacțiuni.Doar indivizii capabili de acțiuni pot deci schimba sau influența cursul societății, care se supune regulilor generale de subordonare și ca atare, mecanicii nevoilor plus legii întâmplării. Cu alte cuvinte, cursul societății depinde de interacțiunea dintre cele două niveluri de Realitate ale nevoilor umane.

Mecanica socială face din societate un aparat condus de anumite legi de mișcare automate, mecanice. Pe cât sunt acestea de necesare pentru posibilitatea existenței și funcționării societății, pe atât de necesară este existența unei guvernări conștiente a societății, o conștiență exprimată în scopuri, cunoaștere transmisă, și valori. Astfel, **contradicția** este principalul motor al funcționării societății umane, iar fiecare sistem conține înăuntrul său cel

[419]Jean Paul Fitoussi, Pierre Rosanvallon, *op. cit.*, p. 38
[420]M. D. Mesarovič, D. Macko, Y. Takahara, *op. cit.*, p. 16.

puțin o contradicție care degajează energie și în funcție de calitatea și nivelul său, diverse forme de terț inclus sau ascuns- unul, mai mulți sau uneori, niciunul. Exemple vizibile de contradicții sociale sunt precum cele dintre industria farmaceutică și medicina alternativă, corporațiile alimentare și producătorii mici de mâncare sănătoasă (fast- food vs. slow food), instituțiile financiare mari față de micii antreprenori și oamenii ce urmăresc independența financiară, etc. O anume suferință socială este așadar întotdeauna inevitabilă, însă putem vorbi, în lumina celor prezentate mai sus, despre niveluri de Realitate ale suferinței sociale.

Particularitatea ființei umane de a se mișca numai sub influența subordonării și constrângerilor face subordonarea o componentă indispensabilă a funcționării oricărei comunități. Aceasta înseamnă că autoritatea într-o formă sau alta este indispensabilă în orice sistem uman, în orice unitate politică. Nu poate exista unitate politică fără autoritate. De asemenea, de vreme ce oamenii se subordonează inevitabil unii altora atunci la fel de inevitabil resursele vor fi distribuite inegal, indiferent de numele, titlul și justificarea juridică date în cadrul fiecărei unități politice faptului concret că un individ are acces la resursele materiale. Această inegalitate inerentă coroborată cu diversitatea nevoilor sociale care se cer satisfăcute duce la un sistem în care toate rolurile sunt necesare, ba mai mult decât atât, la un sistem care nu ar putea funcționa decât dacă toate rolurile sociale sunt manifestate, amintind izbitor de principiul de autoconsistență al naturii căruia Geoffrey Chew i-a dat numele de *bootstrap*.

Dacă ridicăm la scară această stare de lucruri ajungem la același raport dar de această dată între grupuri de oameni, între comunități. Aceasta înseamnă că dacă în cadrul oricărei comunități umane unii indivizi au fatalmente posibilități de manifestare și satisfacere a nevoilor mai mari decât alții, atunci și în cadrul raporturilor dintre comunitățile umane va avea loc aceeași situație. Este dificil de identificat o listă clară de criterii după care am putea stabili granițele unei comunități[421] de alta la fel de clar cum sunt diferențiați indivizii între ei. Subordonarea statală, fie ea economică, politică sau militară, capătă însă astfel o logică derivând din natura lucrurilor iar harta geopolitică și economică a planetei cu actorii săi istorici la fel. Plecând de la analogie și izomorfism, s-a încercat aplicarea elementelor teoriei controlului în materia sistemelor economice și sociale.[422]

[421]Pentru un model de concepere a identității unei comunități a se vedea conceptul de „abordare generativă a națiunii", în Andrei Marga, *op. cit.*, p.332.

[422]Pentru o astfel de abordare privind problema direcționării sistemelor sociale prin prisma teoriei clasice a controlului automat (cuprinzând trei tipuri, proporțional, integral și derivativ), cu considerarea nivelurilor de Realitate, a se vedea Adrian Iosif, Marius Oltean, *Sociopolitical stability and changing. A transdisciplinary and cibernetic approach,* în *Transdisciplinary Studies,* Editura Curtea Veche, București, nr. 3/2012, p. 111.

Sistemele juridice sunt desigur legi particulare în raport cu alte legi- cum sunt cele naturale, de pildă- și acționează doar în lumea oamenilor, compunându-se și adăugându-se pentru a funcționa altor colecții de legi. Sistemele de organizare sunt practic o idiosincrasie din acest punct de vedere. De exemplu, democrația este interacțiune de legi din mai multe niveluri de Realitate: ale oamenilor cu cele naturale, ale societății, dinamicii sociale, etc. Însă pretutindeni este evidenţiat un partaj între sociologia analitică şi sociologia empirică, filosofia socială şi sociografia, puncte de vedere speculative şi lucrări descriptive.[423]

Din **punct de vedere transdisciplinar**, pentru fiecare organizație, pentru fiecare instituție, pentru fiecare sistem, trebuie căutat și identificat unde se află contradicția care îi satisface nevoia de contradicție, între cine și cine, și care este terțul inclus care îi oferă stabilitate în interacțiunea cu alte organizații, sisteme, instituții. Trebuie de asemenea spus că acest terț inclus poate fi mereu altul, diferit pentru fiecare interacțiune în parte.

Analiza sistemelor, dezvoltată independent de teoria generală a sistemelor, aplică principiile sistemice la procesul asistării decidenţilor în probleme legate de identificarea, reconstruirea, optimizarea şi controlul unui sistem (de obicei, organizaţie socio-tehnică), luând în considerare multiple obiective, restricţii şi resurse.[424] Revenind la concepția sistemică asupra lumii, care presupune că societatea are nevoie ca oamenii să facă tot felul de lucruri, și de aceea este necesar ca ei să se constrângă unii pe alții, deci să se subordoneze unii pe alții, ceea ce duce la ierarhizarea societății și repartizarea inegală a resurselor, putem afirma necesitatea absolută a piramidei sociale în aceste condiții. Dacă rolurile sociale sunt însă toate necesare, potrivit principiului de autoconsistență, și piramida socială este obligatorie, modul său de funcționare, așa cum o demonstrează istoria, nu este. În funcție de gradul libertății individuale, adică după cât de liber este fiecare, ea poate fi mai democratică sau mai totalitară- în sensul folosit pe scară largă.

Dacă guvernare fără autoritate nu se poate, în schimb acțiunile autorității fiecăreia fac diferența dintre un tip și altul. Dacă am face o scurtă comparație între o guvernare cu caracter totalitar şi una cu caracter democratic vom găsi fără doar şi poate o diferență esențială în scopurile fiecăreia. Istoria ilustrează că regimurile totalitare cad și așa cum deseori s-a afirmat, democrația este o alternativă rea dar nu există alta mai bună. Care ar putea fi cauzele fundamentale ale acestor realități?

Un răspuns ar putea fi găsit prin prisma postulatului fundamental al logicii dinamice a contradicției formulat de Ștefan Lupașcu, împreună cu principiul terțului inclus. Să analizăm

[423]Larousse, *op. cit.*, p. 278
[424]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 3.

un posibil model de funcționare al regimului totalitar față de cel democratic, în care vom nota cu A, B și C cei trei factori jucând rol de A, non-A și Terț inclus.

Regim totalitar:

Scop: organizarea socială prin îndeplinirea aspirațiilor unui grup din interiorul comunității care sacrifică libertatea individuală pentru atingerea acelor aspirații (transpuse într-o ideologie).

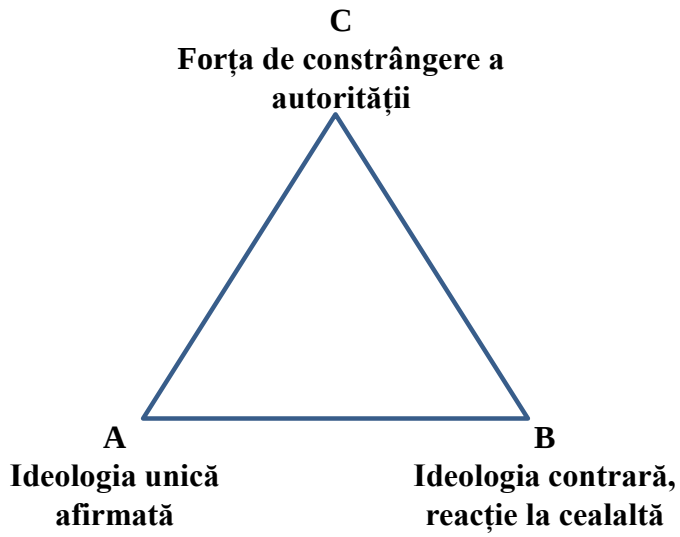

Ideologia unică se erodează în timp, dispare fricțiunea dintre afirmație și negație, dispare așadar echilibrul și rămâne doar fricțiunea dintre B și C care nu mai poate crea un rezultat ci doar un câștigător. Inevitabil, câștigătorul final va fi B, pentru că e de ajuns să câștige o singură dată ca C să dispară. Inevitabil, autoritatea cade.

Regim democratic:

Scop: organizarea socială cu posibilitatea îndeplinirii oricăror aspirații ale oricăror grupuri din interiorul comunității (multiple ideologii).

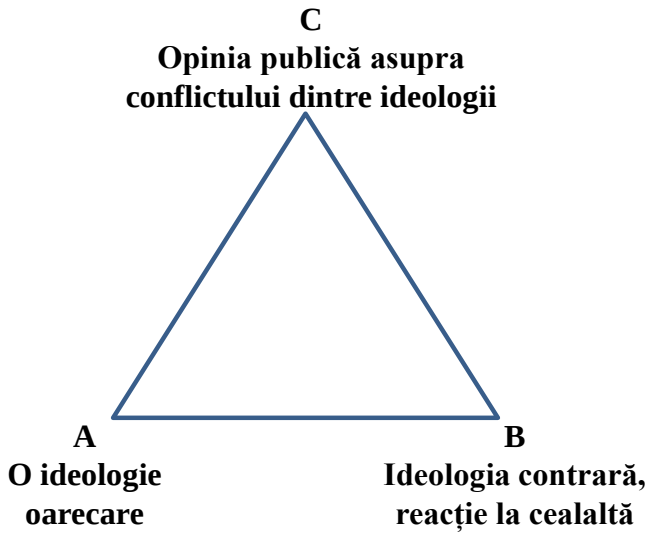

Opinia publică își pierde forța prin scăderea influenței concrete a societății (ziare, televiziune, internet, părerea generală) asupra partidelor politice. Echilibrul dispare, rămâne doar fricțiunea dintre partidele politice, câștigă unul dintre ele și începe ciclul totalitar descris mai sus.

Putem concluziona că regimul democratic este mai solid decât cel totalitar, fiind totodată și mai puțin subiectiv.

Definind bazele funcționării unei societăți democratice, Thomas Jefferson a statuat în Scrisorile sale[425]: "În orice societate liberă și deliberatoare, trebuie să existe, datorită naturii ființei umane, partide opuse, și disensiuni violente și discordie; și unul dintre acestea, pentru partea majoritară, trebuie să predomine asupra celuilalt pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp. Poate că diviziunea în partide este necesară pentru a determina pe fiecare să supravegheze și să raporteze poporului ceea ce face celălalt. Dar dacă în cazul unei superiorități temporare a unui partid, celălalt recurge la divizarea Statului, niciun guvern nu poate exista vreodată."

Revenind la diferența de scop dintre dictatură și democrație, această guvernare descrisă de Jefferson pare să aibă ca scop crearea unui mediu în care indivizii să se poate manifesta liber în conformitate cu particularitățile fiecăruia, în esență, un mediu în care indivizii să își poată îndeplini liberi nevoile, fără a avea pretenția că a identificat nevoile

[425]"In every free and deliberating society, there must, from the nature of man, be opposite parties, and violent dissensions and discords; and one of these, for the most part, must prevail over the other for a longer or shorter time, Perhaps the party division is necessary to induce each to watch and relate to the people the proceedings of the other. But if on a temporary superiority of the one party, the other is to resort to a scission of the Union, no federal government can ever exist". Vezi Thomas Jefferson apud Andrei Marga, în *Cotitura culturală- Consecințe filosofice ale tranziției*, Cluj University Press, 2004, p. 603.

indivizilor din acea colectivitate. Nu se bazează pe o ideologie, ci pe un mecanism de funcționare perpetuă care să permită menținerea acestui mediu. Este un sistem cu autoreglare în esența sa. Ceea ce trebuie apărată nu este ideologia partidului conducător, ci însăși structura lucrurilor, structură care de altfel, permite ideologiilor să existe. Nu se caută satisfacerea nevoilor indivizilor, ci li se creează posibilitatea ca ei să își satisfacă nevoile singuri[426]. În capitalism de pildă, nevoile se reglează singure.

Jefferson însă nu lasă antagonismul luptei partidelor și al ideologiilor să se constituie într-un cerc vicios, într-o altă "roată a anxietății". El înțelege că siguranța sistemului este dată de cel de-al treilea termen al ecuației: "În fiecare guvern de pe Pământ este cel puțin o urmă de slăbiciune umană, măcar germenii corupției și degenerării, pe care cei vicleni îi vor descoperi și slăbiciunea va fi declanșată, cultivată și amplificată. Fiecare guvernare va degenera când este lăsată doar pe mâna guvernatorilor. Națiunea însăși este singurul depozitar sigur al guvernării sale. și pentru a o putea păstra în siguranță chiar și poporul are nevoie să aibă gândirea la un anumit nivel. Un amendament al Constituției noastre trebuie să vină în ajutorul educației populare. Influența asupra guvernării trebuie să fie distribuită în națiune. Dacă fiecare individ participă la autoritatea ultimă, guvernarea va fi sigură"[427].

Nu știm în ce măsură Jefferson a calculat matematic funcționarea sistemului descris de el sau doar a intuit necesitatea logicii terțului inclus, dar el a precizat cu claritate că antagonismul, deși absolut necesar, nu este suficient: „Nicio guvernare nu trebuie să existe fără cenzori: și acolo unde presa este liberă, nici nu va exista fără cenzori vreodată. Dacă este un guvern virtuos, nu are de ce să se teamă de operațiunile cinstite ale atacului și apărării. Natura nu a dat omului alte mijloace de a afla adevărul, nici în religie, nici în sistemul juridic, nici în politică, decât atacul și apărarea"[428]

Este mai mult decât evident că Jefferson a înțeles că funcționarea sistemului merge dincolo de orice ideologie sau moralitate subiectivă. Din acest punct de vedere, gândirea sa era transdisciplinară: "Dar este dificil să se traseze o linie clară de separație între abuzul și

[426]Pentru aceeași concepție asupra rolului autorității, George Soroș, *Noua paradigmă a piețelor financiare,* Editura Litera Internațional, 2008.

[427]"In every government on earth is some trace of human weakness, some germ of corruption and degeneracy, which cunning will discover and wickedness insensibly open, cultivate and improve. Every government degenerates when trusted to the rulers of the people alone. The people themselves are its only safe depositories. And to render even them safe, their minds must be improved to a certain degree... An amendment of our constitution must here come in aid of the public education. The influence over government must be shared among all the people. If every individual... participates of the ultimate authority, the government will be safe." Vezi Thomas Jefferson apud Andrei Marga, op. cit., p. 603.

[428]"No government ought to be without censors: and where the press is free, no one ever will. If virtuous, it need not fear the fair operation of attack and defense. Nature has given to man no other means of sifting out the truth, either in religion, law or politics." Ibidem, p. 603.

activitatea holistică a presei, de vreme ce am aflat deja că e mai bine să te încrezi în judecata publică decât în magistrați, cu privire la discriminarea dintre adevăr și minciună".[429]

Presa rămâne așadar indispensabilă și putem merge mai departe și să afirmăm că nici nu este necesar ca presa să facă discriminarea dintre adevăr și minciună, pe câtă vreme rolul ei în sistem este de supraveghere, ca terț inclus, și nu de judecată.

Geniul sistemului descris de Jefferson este că apare a fi un sistem care își autoreglează nevoile și nu le lasă la latitudinea unui grup singular din comunitate. Pe cale de consecință, își autoreglează binele, indiferent cum ar fi acesta definit în funcție de timpul său istoric.

Funcționarea sa implică antagonismul dintre afirmație și negație, exprimate de lupta dintre grupurile din interiorul comunității (constituite în modernitate ca partide politice), indiferent de ideologiile pe care le folosesc, antagonism având ca terț tainic inclus supravegherea, sancțiunea, acceptarea majorității, a întregii comunități. Presa joacă în modernitate un rol important ca factor ce aparține acestei componente terțiare, de aici importanța crucială a existenței ei, indiferent cât de mult ar deraia, întrucât rolul ei nu este de a disemina opinii corecte ci de contribui la neutralizarea fricțiunii dintre ideologii prin supravegherea lor. Această funcționare nu ține seama de ideologii, de concepte, nu identifică nevoile particulare ale indivizilor, ci permite doar funcționarea perpetuă a sistemului, permite existența pe termen nedeterminat a colectivității prin echilibrul unui mediu care permite manifestarea nevoilor oricărui individ, permite existența posibilităților de satisfacere a nevoilor fiecărui individ, independent de particularitățile sale, având ca limită doar ceea ce este necesar pentru prezervarea sistemului însuși. În lipsa fricțiunii, în lipsa antagonismului, sistemul e în pericol să se prăbușească, așa cum ar fi cazul despotismului electiv, a tiraniei majorității, a despotismului obiceiului. Desigur că același raționament se aplică și oricărui monopol, economic, bancar, etc. Concluzionând, din perspectivă transdisciplinară, doar fricțiunea permanentă dintre antagonisme, reconciliate de un terț inclus poate crea un sistem care să ducă la progres. Din punct de vedere al interacțiunii dintre nivelul de Realitate individual, nivelul de Realitate social și nivelul de Realitate cosmic, democrația este strâns legată de ideea de sens, deținerea sensului urmând adagiul latin *res communis, res nullius* (bun comun, bun al tuturor): "primul drept al omului este dreptul la sens".[430]

[429]"But is difficult to draw a clear line of separation between the abuse and the wholesome use of the press, that as yet we have found is better to trust the public judgment, rather than magistrate, with the discrimination between truth and falsehood". Ibidem, p. 603.
[430]A se vedea Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, *loc. cit.*, p. 60.

Subiectivismul[431] însoțește inevitabil și obligatoriu orice acțiune sau reacțiune umană, din moment ce ea, conform logicii contradicției, are întotdeauna o anumită parțialitate și din moment ce oamenii sunt obligați să facă această afirmație, pentru a permite energiei să se consume. Făcând o analogie cu scara de obiectivitate a nevoilor, folosind același raționament, că o nevoie este mai obiectivă dacă alimentează existența unui număr mai mare de sisteme și mai subiectivă dacă alimentează existența unui număr mai mic de sisteme, atunci putem afirma că există însă grade de obiectivism sau subiectivism pentru a face: un a face este mai obiectiv dacă alimentează existența unui număr mai mare de sisteme și mai subiectiv dacă alimentează un număr mai mic de sisteme.

Regimul democratic este deci mai puțin subiectiv, mai puțin parțial, pentru că nu are pretenția că un grup și o ideologie satisface nevoile tuturor ci lasă tuturor șansa și libertatea să încerce să își satisfacă nevoile singuri . De aceea rolul mass-media este extrem de important- ea trebuie să rămână o forță reală în cadrul societății pentru ca această formă de organizare să funcționeze.

Făcând analogie și cu principiul fizic care statuează că un sistem închis va cunoaște inevitabil entropie pozitivă, deci moarte, ajungem la concluzia că doar o societate deschisă, în sensul propriu al cuvântului[432] poate supraviețui și crește, prin schimburi permanente, conform principiului de interdependență universală dintre sisteme. Ca energia sa nu se conserve, trebuie ca sistemul sa comunice cu exteriorul.

Democrația pare a fi așadar situată în zona de echilibru dintre ordine absolută și anarhie, dintre ordine și entropie în sens general. Într-un singur nivel de Realitate, nu poate exista decât o singură zonă de echilibru între două forțe antagonice. Democrația se face mai puțin vinovată de păcatul reducționismului, iar răspunsul la întrebarea dacă există alternativă mai bună la democrație ca formă de organizare socială nu poate fi așadar decât unul transdisciplinar, legat de traversarea mai multor niveluri de Realitate, de punțile care se pot naște între ele și de atitudinea care să permită aceasta.

[431]George Soroș a constatat și el acest aspect analizând piețele financiare și funcționarea lor, ridicându-și în același timp dileme legate de relația Subiect- Obiect. În acest sens, el a elaborat concepte precum reflexivitate și failabilitate, afirmând că omul nu poate înțelege Realitatea complet și emite adevăruri absolute despre ea, de vreme ce face parte integrantă din realitate. A se vedea George Soros, *op. cit.,* p. 35.

[432]Termenul a fost de asemenea folosit de Karl Popper legat de gradul de responsabilitate și libertate a indivizilor, însă acesta nu face diferența între acțiuni și reacțiuni ca forme de a face ale indivizilor și ca atare nu face diferența între nivelurile diferite de Realitate.

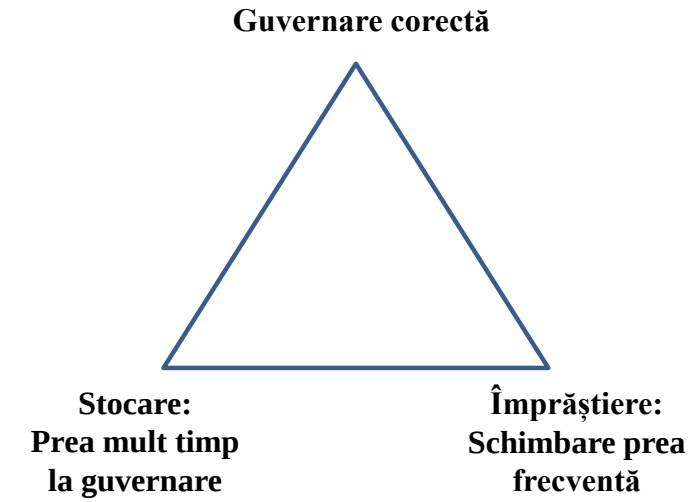

Fig. 97: Guvernarea ca expresie a polarizării dintre monarhie și democrație

Dacă analizăm fenomenul evoluției, în sensul său social și nu spiritual, atunci trebuie să concluzionăm că guvernarea este un fenomen complex, care depinde de punctul evolutiv, de situarea pe scara evoluției, cu alte cuvinte, de raportul dintre calitate și cantitate.

Astfel, o guvernare corectă va avea mai mult timp la dispoziție dacă indivizii sau individul care efectuează această operațiune este de o anumită calitate sau mai puțin timp la dispoziție dacă discutăm de indivizi situați în zona cantitativă a societății.

Dacă raportăm și la principiul Pareto, atunci putem presupune că există un anumit timp, ce poate fi calculat după un anumit coeficient, eventual chiar cel de 80-20, după care, chiar dacă guvernarea este de calitate maximă posibilă pentru sistem și a exploatat timpul avut cu maximă eficiență pentru a crește această calitate (știut fiind că este nevoie de timp și practică pentru a deprinde un lucru), după care este absolut necesar a fi schimbată.

Moartea intervine în această privință ca un factor natural care reglează fenomenul în mod perfect- cu condiția pentru cunoașterea guvernării a fi transmisă celui sau celor care reprezintă schimbarea. În caz contrar, **cauzalitatea circulară** este reluată.

O aplicație interesantă a principiului transdisciplinar, derivând din logica energiei enunțată de Ștefan Lupașcu, conform căruia starea T, terțul inclus, apare atunci când energia suportată de sistem atinge limita maximă, se referă la momentele de schimbare a sistemului social cu altul sau de **reconfigurare** a sistemului social.

Fără a avea pretenția de a fi o explicație exhaustivă asupra cauzelor, motivelor sau ocaziilor în care astfel de schimbări se petrec, trebuie totuși să considerăm aplicația principiului mai sus menționat ca fiind o explicație posibilă și probabil și frecventă care

susține, din perspectiva nivelului de Realitate cosmic, schimbările care au loc în nivelul de Realitate social.

Astfel, dacă luăm în considerație contradicția din nivelul distribuirii resurselor materiale, cea dintre bogați și săraci, vom avea situația ciclică, recurentă, în care săracii devin din ce în ce mai săraci iar bogații din ce în ce mai bogați. Această situație a fost de altfel observată și de cultura populară și exprimată în cadrul unor proverbe și zicători. Din punct de vedere al logicii energiei, această situație se traduce prin faptul că polii contradicției se îndepărtează unul de celălalt, sau se amplifică și unul și celălalt, în ambele cazuri tensiunea dintre ei fiind în creștere.

Conform mecanicii simbolice, o contradicție aflată într-un asemenea proces este o contradicție instabilă. Cu alte cuvinte, este o contradicție lipsită de terț. Dacă terțul inclus ar fi fost prezent, atunci raportul contradicției ar fi fost păstrat (conform ipotezei Pareto, 80% din avere este distribuită la 20% din populație iar 20% din avere la 80% din populație).

Putem concluziona că în acest caz, fie terțul inclus reapare și contradicția se restabilizează la raportul inițial- ceea ce se traduce prin dezechilibrarea și reechilibrarea repetată a sistemului, fapt care se poate întâmpla periodic, de vreme ce terțul inclus nu este în mod necesar un factor permanent de acțiune, fie tensiunea suportată de sistem atinge maximul și atunci apare posibilitatea apariției unui terț inclus diferit.

Cu siguranță o variantă a acestui terț diferit (este plauzibil ca uneori el să fie reprezentat de o formă de informație, cum ar fi informația despre un nou tip de orânduire socială) este cea care catalizează acțiunea revoluționară. Din nou trebuie să constatăm rolul crucial, literalmente vorbind, pe care îl joacă organizarea informațională a sistemului și asemănările cu lumea cuantică în această privință. Un concept cheie al sistemului social pare a fi așadar configurația sa, structura sa.

Acțiunea revoluționară tinde, în esența ei, să redistribuie resursele în cadrul sistemului social. Din punct de vedere al logicii energiei, ea este forma în care se eliberează tensiunea creată de contradicția instabilă. Succesul său este de asemenea legat de forța reprezentată de terțul inclus. Dacă acesta nu este prezent, cum ar fi în cazul când acțiunea revoluționară descarcă energia fără ca tensiunea să fi ajuns la maximul suportat de sistem, atunci acțiunea revoluționară este reprimată fără a avea loc o redistribuire de resurse.

Modelul transdisciplinar valabil în acest context se referă la "configurația de tip masă rotundă, sens giratoriu de regularizare a circulației în intersecțiile conflictuale".[433]

[433]A se vedea Ioan G. Pop, Otniel L. Vereș, *op. cit.*, p. 33.

7. Sinteza funcțională a sistemului social

7.1 Dimensiunea afectivă a sistemelor sociale

În această secțiune urmează a fi studiată **dinamica energiei emoționale** ca sursă și lege de mișcare pentru sistemele sociale.

Talcott Parsons a identificat contradicția dintre afectivitate și neutralitatea afectivă, considerând-o ca o pereche de alternative pentru acțiunea socială[434]. Din perspectiva transdisciplinară, diferența dintre afectivitate și neutralitatea afectivă reprezintă însă **o diferență de niveluri de Realitate**. Conform lui Ștefan Lupașcu, afectivitatea nu este logică și nici ilogică, este alogică[435]. Aceasta înseamnă că nivelul de Realitate al afectivității reprezintă o formă de autonomie, de libertate a acțiunii față de funcționarea mentală. Dacă raportat la procesul logic mental, există doar posibilitatea de a urma această logică prin acțiuni justificate sau de a o opune, prin acțiuni absurde, ilogice, atunci acțiunile alogice sunt acele acțiuni care nu depind de logica mentală, ci au o logică proprie, creată de dinamica energiei care le animă. Această logică proprie reprezintă și legea de mișcare pentru dinamica energiei emoționale și este fondată pe logica generală a energiei pe care am studiat-o în toate capitolele care preced prezenta secțiune.

Întemeindu-se pe ideea că lumea afectivității este o altă lume, guvernată de legi cu totul altele decât cele care guvernează lumea raționalității[436], Frans Veldman a pus bazele **haptonomiei**, care este o abordare fenomenologică a trăirilor afective.[437]

Mișcarea emoțională reprezintă un nivel de Realitate distinct în cadrul complexității existenței umane, începând de la nașterea și până la moartea sa, conform dinamismului ternar al Realității: "centrul intelectual reprezintă dinamismul eterogenizării, centrul motor dinamismul omogenizării și centrul emoțional dinamismul stării T"[438]. Dimensiunea afectivă este configurată în principal în cadrul contextului relațiilor interpersonale, și în special prin prin *contradicția dintre nivelul individual și nivelul social*: relațiile care lipsesc, neglijența duc la pierderea de neuroni și deconstrucția de sinapse, producând perturbări emoționale.[439] La naștere, ființa umană părăsește "lumea fuzională cu cea a mamei sale, o lume în care copilul

[434]A se vedea Talcott Parsons, *op. cit.*, p.22.

[435] O interesantă similitudine unește distincția dintre afectivitate și raționalitate și distincția dintre terțul ascuns și terțul inclus. Dacă terțul ascuns este alogic, pentru că este situat în întregime în zona de non-rezistență, terțul inclus este logic, pentru că se referă la contradictoriile A și non-A, situate în zona de rezistență. Vezi Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 90.

[436]În același sens vezi și Nicolai Hartmann, apud Basarab Nicolescu, "Transdisciplinarity: The Hidden Third, *loc. cit.*, p.16.

[437]A se vedea Jean-Louis Revardel, *op. cit.*, p. 124.

[438]Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?, loc. cit.*, p.55.

[439]A se vedea Daniela Oltea Joja, *op. cit.*, p. 168.

este protejat în totalitate și se află în dragostea ființei care îl poartă. Și primirea în noua lume este departe, câteodată, de a fi plăcută: frig, violență fizică, șoc emoțional legat de despărțire etc."[440]

Un foarte important aspect legat de substratul interacțiunilor dintre oameni este mișcarea emoțională ca regulator al relațiilor. În acest sens, trebuie să subliniem identificarea unei contradicții specifice în cadrul energiei emoționale care se constituie ca sursă primară de energie pentru sistemele sociale: este vorba de **contradicția dintre apartenență și reguli.** Din perspectiva psihologiei, a te conforma se referă la tendința unui individ de a se supune regulilor scrise sau nescrise de comportament ale grupului social de care aparține[441]. Sistemele de reguli au origini diferite (juridică, socială, estetică) și aparțin unor niveluri de Realitate diferite. Talcott Parsons a enunțat calitatea normativă inclusiv a sistemului simbolic, el devenind un agent de ordine în cadrul sistemului social. [442] Ceea ce este important însă, este tipul de energie care le alimentează.

"Nu numai că aceste tipuri de conduită sau de gândire sunt exterioare individului, ci ele sunt înzestrate cu o putere imperativă şi coercitivă în virtutea căreia ele i se impun, cu voia ori fără voia lui. Fără îndoială, când eu mă conformez ei în toată bunăvoia, această constrângere nu este sau se face puțin simțită, fiind de prisos. Dar ea nu este mai puțin un caracter intrinsec al acestor fapte și dovada e că ea se afirmă de îndată ce eu încerc să mă împotrivesc ei. […] Dacă nu mă supun convențiilor lumii, dacă în îmbrăcăminte nu țin nicio socoteală de obiceiurile urmate în țara mea și în clasa mea, râsul pe care îl provoc, depărtarea la care sunt ținut produc, deși într-un chip mai ușor, același efect ca o pedeapsă propriu-zisă."[443] Subordonarea voluntară este o componentă importantă a „idealului comunitar": jugul grupului, pe care îl căutăm şi pe care îl acceptăm ca mijloc de a accede la împlinire, în care se găsește sclavie și libertate deopotrivă[444]. Așa cum a observat și Nieztsche, "imperiul ereditar al dorințelor din care a crescut logica[445]: în fundal instinctul de turmă. Acceptarea cazurilor identice presupune un "suflet identic sieşi". În scopul acordului şi al dominării." [446]

---

[440]Richard Welter, *Conștiința atentă*, în Basarab Nicolescu (editor), *Moartea astăzi,* Editura Curtea veche, București, 2008, p. 99.

[441]În opinia noastră, contradicția de natură emoțională dintre apartenență și regulile grupului este pe deplin ilustrată prin experimentele de conformitate Asch. A se vedea S.E. Asch, "Studies of independence and conformity: A minority of one against a unanimous majority" în *Psychological Monographs*, p. 70, 1956 și W. Morris & R. Miller, „The effects of consensus-breaking and consensus-pre-empting partners of reduction in conformity" în *Journal of Experimental Social Psychology, 11*, 1975, pp. 215-223.

[442]A se vedea Talcott Parsons, *op. cit.*, p. 6.

[443] A se vedea Emile Durkheim, *Sociologia. Regulile metodei sociologice*, Editura Antet, Ploiești, 2012, p. 44.

[444]A se vedea Michel Maffesoli, *Revrăjirea lumii*, *loc. cit.*, p. 92.

[445]Este vorba, în lumina celor arătate, despre logica emoțională.

[446]A se vedea Friedrich Nietzsche, *op. cit.*, p.329.

De vreme ce până la urmă rațiunea de a exista a unui sistem social este intim legată de *a fi împreună*, acesta trebuie să fie conceptul care guvernează din punct de vedere logic structura funcțională și instituțională a sistemelor sociale.

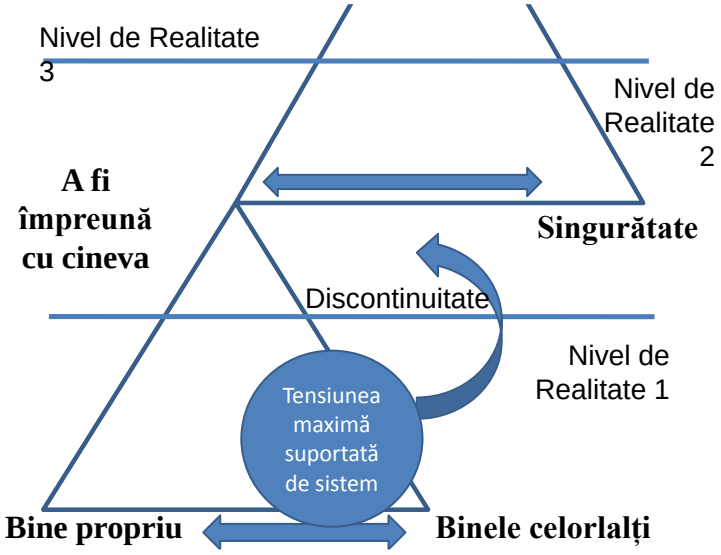

Fig. 98: A fi împreună cu cineva este terțul care poate împăca, la nivelul tensiunii maxime suportate de sistemul social, contradicția dintre binele propriu și binele celorlalți

Legătura dintre trăirea emoțională și posibilitatea de a avea o relație cu altă ființă umană este exprimată și de expresia „a suferi pe cineva", sau „cineva a fi nesuferit". Arată clar esența relației cu altă ființă umană: să suferi (voluntar) ca să îi suporți manifestările. Plăcerea și atracția oferă de obicei mecanicitatea necesară pentru a putea avea o relație cu altă ființă umană. "Apartenența la o structură familială clasică oferea în fapt un punct de echilibru individului, incluzându-l în același timp într-un spațiu de susținere socială și de redistribuire economică, era inclus într-o genealogie, adică într-o istorie, oferindu-i un punct de sprijin și de referință. Reducerea crescândă a familiei la un spațiu contractual și evicțiunea discretă a acestei legături liniștitoare cu ceilalți, elemente care reprezentau legătura filiației și manifestarea lanțului generațiilor, contribuie la fel de puternic la manifestarea insecurității."[447]

Pentru ca ființele umane să se ajute unele pe celelalte să evolueze și să își găsească fiecare locul potrivit în cadrul sistemului, ceea ce ar duce la o viață mai fericită sau cel puțin mai satisfăcătoare împreună, asta înseamnă un efort general în cadrul societății umane, în sensul ca indivizii să își satisfacă nevoia de acțiuni, de percepție și de informație. A ajuta pe cineva să evolueze și să își găsească locul în lume presupune înțelegerea acelei ființe umane, a

[447]Jean Paul Fitoussi, Pierre Rosanvallon, *op. cit.*, p. 52.

nevoilor sale și capacitatea de acțiune necesară pentru a acorda ajutor, capacitate de acțiune cu atât mai necesară cu cât uneori a da ajutor presupune a suporta tensiunea renunțării la propriile nevoi, confort, înclinații[448]. Un astfel de efort poate fi atins la nivelul societății doar dacă există acest scop rațional păstrat, cultivat și transmis la nivel de comunitate, prin intermediul cunoașterii care să permită indivizilor să dețină înțelegerea situației de fapt și a nevoii pentru acest efort.[449] Se relevă astfel o nouă situație contradictorie: iubindu-te doar pe tine, nu poți iubi pe altul, nu poți face schimburi pentru utilitatea generală, corespunzând, firește, principiului de stocare. Iubind pe altul, nu te poți iubi pe tine, dar ești expus și nu poți face schimburi pentru interesul propriu, corespunzând firește, principiului de împrăștiere. Această contradicție trebuie, desigur, suportată de o ființă umană în adevăratul sens al cuvântului, și din ea se relevă utilitatea fundamentală a iubirii ca liant esențial al lucrurilor, creatoare fundamentală de punți, terț inclus și ascuns deopotrivă. Astfel, iubirea înseamnă trăire emoțională voluntară. "Ce poate să se întâmple pentru această ființă în această lume nouă? Se încarcă cu trei poveri: frica (de această lume necunoscută), tristețea (că a părăsit lumea dinainte) și, în cele din urmă, furia (căci dorește să găsească fericirea pierdută). Trecerea din universul matern la lumea noastră este însoțită de un traumatism, pe care, desigur, îl putem minimaliza cu ajutorul tehnicilor de naștere adecvate, însă nu se cunoaște ființă umană care să nu fie invadată de cele trei poveri pe care le-am amintit mai sus."[450]

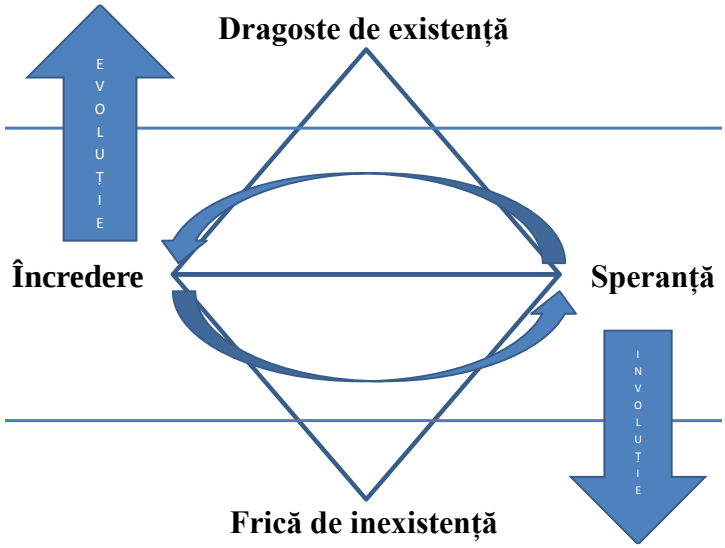

[448]Manifestarea acestei susțineri corespunde cu definiția generală oferită pentru manifestarea iubirii obiective, necondiționate.
[449]Nivelul social este caracterizat de contrarii și în ce privește standardele. A se vedea Ioan G. Pop, Otniel L. Vereș, *op. cit.*, p. 32.
[450]Richard Welter, *op. cit.*, p. 100.

Fig. 99: Mișcarea emoțională proiectată pe axele verticale și orizontale, după modelul dublei contradicții încrucișate al lui Abellio[451]

A forma o legătură afectivă înseamnă a forma practic un sistem, a crea o lume. Diferența dintre o relație afectivă și o relație non-afectivă între doi oameni constă în nivelurile diferite de Realitate în care se situează ele: "lumea inteligenței afective –thymos-ului- pare să aparțină într-adevăr altui nivel de Realitate (și să răspundă altor legi) decât lumea inteligenței psihice, a lui psyche."[452] Din acest punct de vedere, iubirea este transcedentală (așa cum se afirmă des) față de relațiile obișnuite dintre oameni. Este o relație supusă altor legi față de o altă relație oarecare de schimb. Substanțele care fac obiectul acestui schimb particular sunt mai fine și mai inteligente, nevoile satisfăcute sunt mai înalte, atitudinea este transcedentală, fiind aplicarea în doi a altruismului sau măcar a unui început de altruism: "în centrul crucii ne aflăm noi, în căutarea noastră de Iubire absolută".[453]

Apartenența se referă la starea emoțională creată de nevoia de a aparține unui grup, comunități, societăți. Originea regulilor[454] trebuie să fie așadar în mod necesar legată de necesitatea de a împăca exercitarea comună a libertății individuale, plecând de la contradicția metafizică fundamentală dintre viață și moarte și până la cele mai îndepărtate consecințe ale sale. După părerea noastră, originea sistemului juridic este, pe cale de consecință, tot de natură emoțională, având finalitatea de a face posibilă coexistența[455].

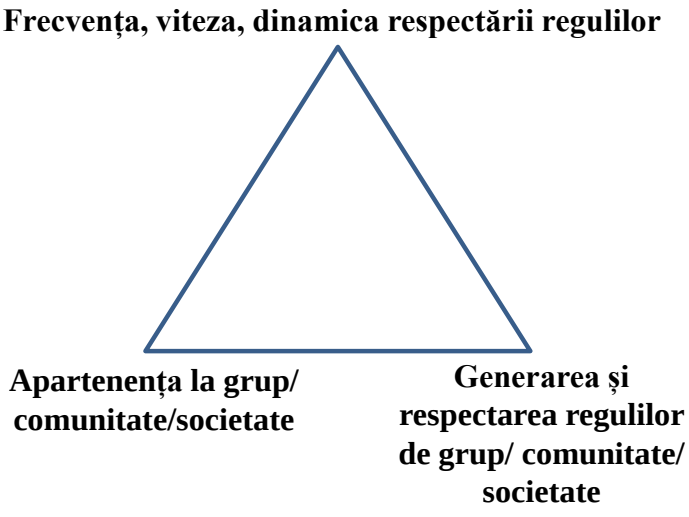

[451]A se vedea Abellio apud Basarab Nicolescu, *Rădăcinile libertății, loc. cit.*, p. 44.
[452]A se vedea Jean-Louis Revardel, *op. cit.*, p. 129.
[453]A se vedea Abellio apud Basarab Nicolescu, *op. cit..*, p. 44.
[454]A se vedea Adrian Mirel Petrariu, *Câteva considerații asupra ontologiei dreptului*, în Acta Universitatis Lucian Blaga, Sibiu, nr. 1-2/2002.
[455] Vezi și Timothy Murphy, *The Oldest Social Science? Configurations of Law and Modernity*, Clarendon Press, 1997.

Fig. 100: Contradicția dintre apartenență și reguli ca mișcare emoțională fundamentală în cadrul sistemelor sociale

O atenție aparte trebuie să dăm, în acest context, Cartei transdisciplinarității[456]**:** "Demnitatea ființei umane este atât de ordin planetar cât și cosmic. Apariția ființei umane pe pământ este una din etapele istoriei Universului. Recunoașterea Terrei ca patrie a tuturor ființelor umane este unul din imperativele transdisciplinarității. Fiecare ființă umană are dreptul la o naționalitate, dar locuind pe Pământ este și o ființă transnațională. Recunoașterea de către dreptul internațional a acestei duble apartenențe – la o națiune și la Terra – este una dintre finalitățile cercetării transdisciplinare." Este limpede, în lumina celor amintite, că *trans-apartenența,* cu tot ce înseamnă ea, (viteza ei fiind adesea terțul inclus pentru contradicția dintre apartenența la un mediu social și regulile mediului social) *nu poate exista decât odată cu trans-regulile*.

Dacă plecăm de la principiul controlului distribuit din cadrul sistemelor cu auto-organizare, trebuie să amintim faptul că studii recente asupra creierului uman au arătat că nici aceasta nu funcționează că un controler în sensul centralizat dat acestuia. Antonio Damasio, un neurolog american celebru, formulează "ipoteza markerului somatic".[457] Conform acestei ipoteze, markerii somatici sunt un exemplu particular de sentimente generate de emoții secundare. Aceste emoții și sentimente au fost legate, prin învățare, de rezultatele viitoare previzibile ale anumitor scenarii. În momentul suprapunerii unui "marker somatic negativ pe un anumit rezultat viitor, combinația funcționează ca un semnal de alarmă. În schimb, când un marker somatic pozitiv e suprapus, ea devine un stimulant."

Existența în cadrul sistemelor sociale se află, *din punct de vedere al mecanicii simbolice*, între finalul reprezentat de idealism- ceva ce nu poate începe niciodată și cel reprezentat de realism- ceva ce nu are motive să înceapă. Sursa de energie a mișcării emoționale este reprezentată de contradicția idealism-realism: "Apatia, cum am mai arătat adesea, este forma principală de deviație în societate. Ea începe să semene cu o mașină care nu mai funcționează din lipsa energiei necesare." [458]

Din punct de vedere al unei acțiuni concrete, această contradicție particulară se referă la suportarea contradicției dintre ideea că orice se poate face și cea că nu se poate face nimic: "Atâta timp cât va exista viața va exista și speranța. Atâta timp cât va exista viața, va exista

[456]Carta Transdisciplinarității, *op. cit.*, art. 8.
[457]A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.,* p.103.
[458]Serge Moscovici, *op. cit.*, p. 3.

iluzia, va exista suferința."[459] În sistemele sociale, respectiv cele în care omul este implicat, plecând chiar de la experiența propriei existențe a ființei umane, și continuând cu existența obiectelor sau fenomenelor care se nasc în subsidiar existenței sale, respectiv, ca produse ale existenței ființei umane, luată individual sau ca grupuri, cele două finaluri simbolice ale existenței se proiectează sub formă de *idealism* și de *realism*.

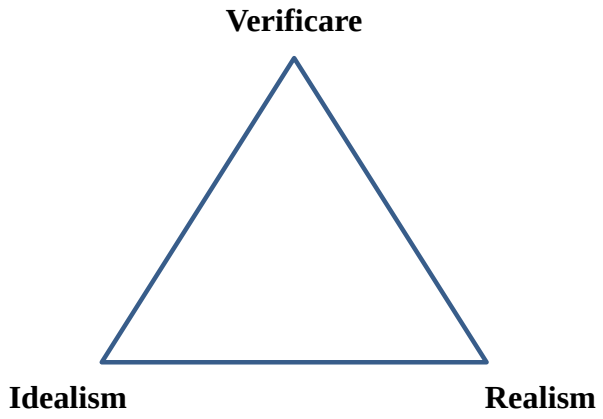

Fig. 101: Existența între cele două finaluri create de timp: neînceperea și terminarea

Contradicția fundamentală rămâne așadar cea dintre faptul că orice se poate face dar totuși nu se poate face nimic. Între cele două, din coliziunea dintre cele două, se naște existența- ceva totuși se face. Existența este așadar o verificare permanentă, prin simplul fapt al curgerii sale, și al finalului său în inexistență, și nu poate exista fără aspirația confruntată cu lipsa de sens.

"Fenomenul esențial al psihologiei sociale este credința. Pentru că ea este un fenomen nemijlocit social. Omul nu crede niciodată singur. Și, în același timp, pentru că acest fenomen determină orice acțiune comună a oamenilor. Homo credens poate fi zărit în filigran dincolo de homo economicus și de homo sociologicus, așa cum au arătat Weber și Durkheim."[460] De altfel, credința (sinonimă, *dar ca proiecție în niveluri de Realitate diferite*, cu convingerea, prejudecata și cu încrederea) este absolut necesară pentru supraviețuirea ființei umane, atât ca formă de ordine necesară obținerii unui tip de libertate, apoi ca element component al realismului necesar contradicției primare dintre realism și idealism ce generează mișcarea

[459]Jean-Yves Leloup, „Arta de a trăi și muri în pace", în Basarab Nicolescu (editor), *Moartea astăzi*, Curtea veche, București, 2008, p.22.
[460]Serge Moscovici, *op. cit.*, p. 3.

ființei umane, și în al treilea rând, așa cum a fost constatat de către Gadamer prin studiul său asupra fuziunii orizonturilor, un om moare dacă nu are prejudecăți[461].

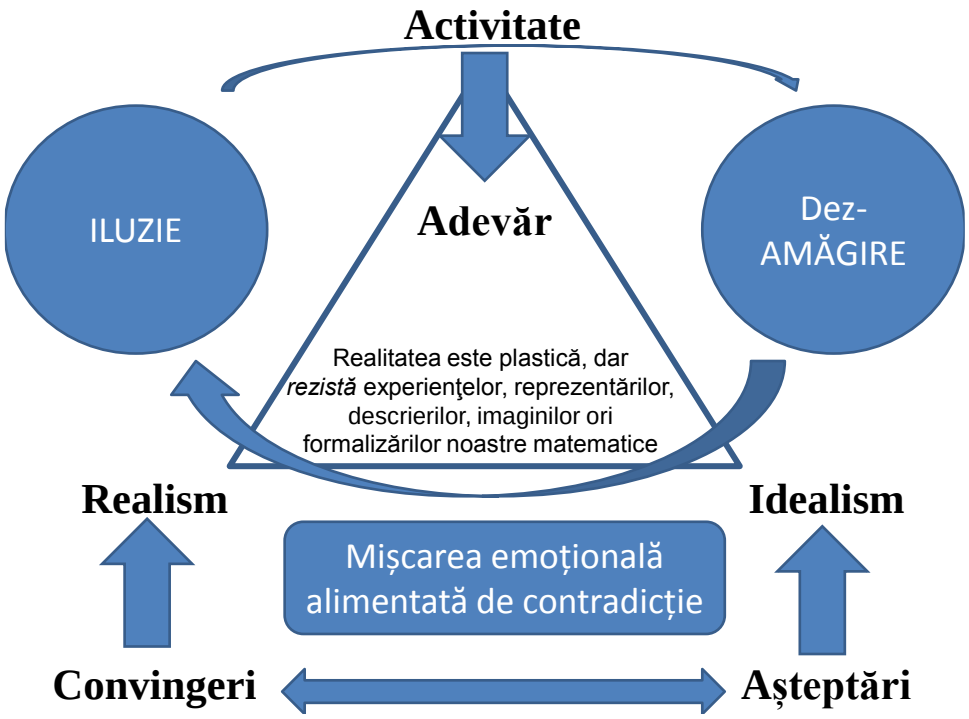

Fig. 102: Contradicția dintre iluzie și dezamăgire ca elemente normale ale verificării în cadrul dinamicii emoționale

Aceasta demonstrează cum mișcarea emoțională este un element necesar pentru orice activitate, pentru orice acțiune din cadrul sistemelor sociale. Dezvoltarea cognitivă a ființei umane pare să depindă enorm de stabilitatea mișcării emoționale, care alimentează capacitatea de a învăța prin mecanisme precum interogația sau experimentarea.[462] Speranța aflată în contradicție cu Încrederea creează contradicția Idealism-Realism și ciclul permanent al verificării: idealismul formează așteptări, care prin contactul cu Realitatea formează convingeri, respectiv Realism. Adevărul din interiorul convingerii este relevat și separat de iluzie prin dezamăgire, care devine astfel o stare normală și necesară pentru procesul existențial al ființei umane: "Există un moment în viață când toate referințele se prăbușesc. Ele sunt, bineînțeles, integrate în noi, dar ceea ce contează în filosofia operativă este percepția directă." [463]

[461]Hans Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 483.
[462]A se vedea Daniela Oltea Joja, *op. cit.*, p. 168.
[463]Basarab Nicolescu, Michel Camus, Rădăcinile libertății, *loc. cit.,* p.87.

Idealul este realitatea idealistului, realul este idealul realistului. Aspirația poate fi definită ca un ansamblu de tendințe care îl propulsează pe om către un ideal[464]. Se vorbește de aspirație atunci când efectuarea acesteia înseamnă pentru individ realizarea capacităților sale. Aspirația este așadar un agent al idealismului.

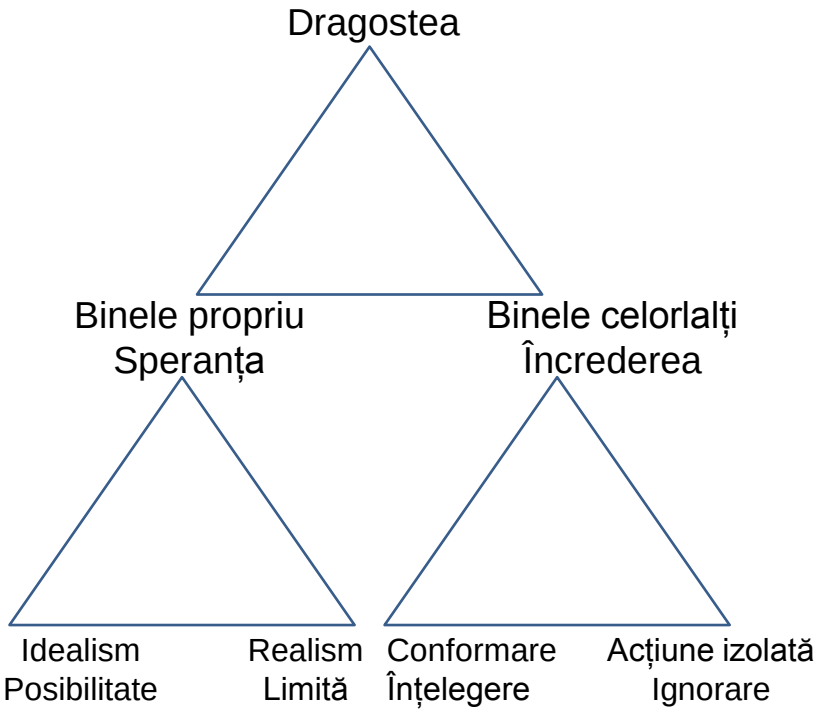

Fig. 103: Proiecţia simbolică a dinamicii emoţionale în diverse niveluri de Realitate

Fără îndoială, deși reglată de principii simple, prin multiplicare și prin multitudinea legilor de mișcare, respectiv a nevoilor omului, mișcarea de ansamblu a ființei umane[465] este compusă din foarte multe legi de mișcare compuse exprimate în traiectorii, rotații, intersecții, devieri, înfășurări, amintind pe alocuri de mișcarea planetelor, poate de structura unui helix molecular, pe de altă parte de traiectoriile particulelor cuantice. Ea este o expresie potrivită a Teoriei haosului, care descrie cum mișcarea funcționează după anumite tipare care sunt suma unor impulsuri mai mărunte, afectată și de efectul fluturelui, care descrie cum mici modificări ale condițiilor inițiale au ca efect rezultate haotice, facând ca anticiparea efectelor pe termen lung sa fie imposibilă. Și la fel precum mișcarea planetelor, este simplă privită dintr-un nivel de Realitate, dar foarte complicată privită din altul. Ce *sens* putem găsi în această mișcare simplă, dar complicată, a ființei umane?

[464]Norbert Sillamy, *op. cit.*, p. 35.
[465]Potrivit lui Spiru Haret, întreaga mișcare socială poate fi privită ca fiind formată dintr-o succesiune continuă de translații și de rotații foarte foarte mici. A se vedea Spiru Haret, *op. cit.*., p. 407.

Considerăm că răspunsul la această întrebare nu poate fi străin de nevoia spirituală ca dimensiune socială de sine stătătoare.

7.2 Răul social sau ordinea subiectivă a procesului transdisciplinar

Dacă pentru Platon[466] toți oamenii sunt răi fără voia lor, răul având drept cauze (trei): patima (durerea, mânia, teama), plăcerea (pofta) și neștiința (confuzia referitoare la bine), în cele ce urmează se va studia dacă putem privi răul ca fiind o consecință de natură **structurală** sau **funcțională** a procesului transdisciplinar.

Pe lângă faptul că determină în care nivel de Realitate se încadrează o activitate, o acțiune, ordinea secvențială de acțiune din interiorul procesului transdisciplinar poate fi un agent al răului atunci când este inversată, dacă prin asta se creează ordine subiectivă, așa cum vom vedea mai jos.

Datorită gradației Universului însă, forma dintr-un nivel de Realitate este conținut în alt nivel de Realitate. Datorită gradelor de interioritate, ceea ce este exterior într-un nivel de Realitate este interior pentru alt nivel de Realitate și de aceea principiul devine nu a pune conținutul înaintea formei, ci a nu pune forma dintr-un nivel inferior de Realitate în fața conținutului dintr-un nivel superior de Realitate. Aceasta creează ordine subiectivă, separare, masturbare.

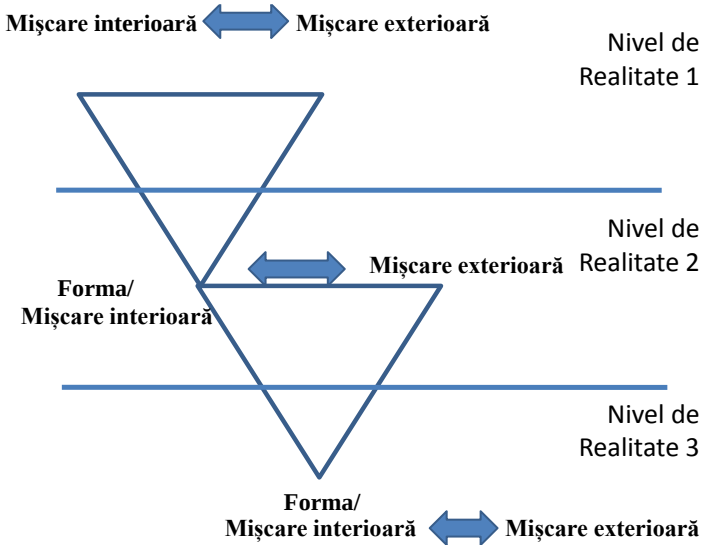

Fig. 104: Forma dintr-un nivel superior este mișcare (Conținut) într-un nivel inferior

[466] Platon, *Legile*, Editura Iri, București, 1995.

Este posibil ca cea mai interioară formă de energie structurată în ființa umană să fie energia destinată îmbunătățirii sale. Atunci când ea este consumată în mod primordial pentru poziționare, pentru un șablon, pentru competiția exterioară, care este o chestiune de formă, atât competiția interioară, care este mișcarea interioară, deci viața, cât și destinul, locul în lume, care reprezintă mișcarea exterioară, deci calitatea materiei, sunt neglijate și ratate.

Poziţionarea socială nu este o chestiune de contextualizare, de individualitate, ci doar de ce este de dorit social, în mod automat. Acest șablon, acest ideal social, este creat și inoculat de mediul social dintr-un anumit timp și spațiu și nu încape îndoială că el se modifică în timp. Un om poate să încerce să corespundă și să obțină acest șablon, intrând în competiție cu alții pentru el, dar în mod inevitabil cei care corespund șablonului sunt în număr restrâns. Ca aplicație a logicii energiei, oricum ceva aflat din abundență nu va fi considerat valoros în mod general. Puterea șablonului vine din competiția desfășurată pentru el[467], care devine o competiție de dragul competiției, o competiție care slujește o formă în loc să slujească un conținut, cum ar fi destinul sau locul în lume. Competiția care creează individualitate, care creează locul în lume și vindecarea, devine așadar competiția cu sine. Competiția exterioară devine în acest fel "armonia activităților creative din una și aceeași colectivitate."[468]

Răul social reprezentat de competiție a fost constatat pe cale directă de către societatea contemporană. Ernest Hemingway a surprins și el acest fenomen afirmând că nu e nimic nobil în a fi superior unui alt om, și că adevărata noblețe constă în a deveni superior ție.

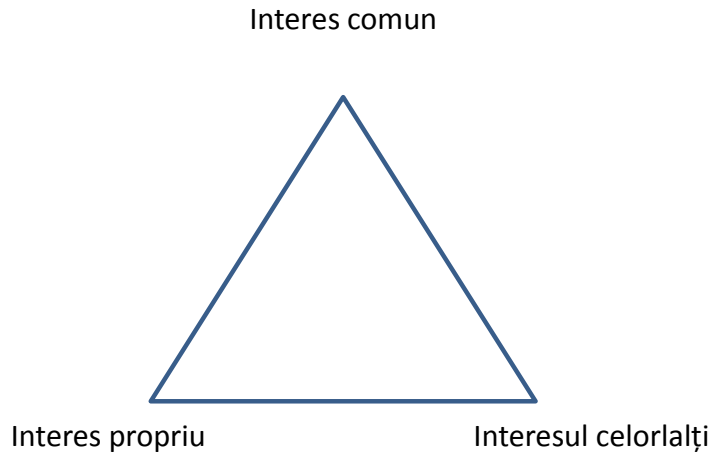

Fig. 105: Interesul comun ca terț inclus pentru interesul propriu și interesul celorlalți

[467]Din punct de vedere al logicii antagonice a energiei, „Puterea de la un anumit nivel este neputința de la un alt nivel." Basarab Nicolescu, Michel Camus, Rădăcinile libertății, *loc. cit.,* p.87.
[468]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, loc. cit., p. 53.

Răul social are aşadar ca factor important, primordial de origine, competiţia exterioară. Lăcomia, de pildă, este o formă de competiţie economică exterioară. Motivul pentru care competiţia exterioară devine un agent al răului social este faptul că această formă de competiţie este caracteristic, ca nivel de legi, unui alt nivel de Realitate decât cel al societăţii formate de fiinţele umane, şi mai exact, unui nivel de Realitate inferior din punct de vedere al gradaţiei proprietăţilor sistemelor vii: conştienţă, individualitate, voinţă. Nivelul de Realitate al animalelor este caracterizat de ordine determinată de competiţie exterioară, fiindcă trebuie să existe o ordine şi ea se instaurează aşa cum este posibil. Însă dacă în cazul animalelor competiţia exterioară este perfect legitimă, din moment ce este maximul posibil în acel nivel, corespunzând aşadar cu ordinea generală, chiar cosmică, în cazul oamenilor este vorba despre o degenerare, care este sensul descendent al axei create de direcţia perfecţionării.

Trebuie să menţionăm aici că banii, din moment ce sunt un instrument care amplifică drastic posibilitatea schimburilor, sunt *ad initio* un instrument al binelui absolut.Banii pot deveni un agent al răului atunci când împiedică optimizarea şi schimburile, respectiv când sunt stocaţi sau împrăştiaţi pentru ordinea individuală subiectivă.

De exemplu, atunci când nu se mai produce pentru a se consuma, ci se consumă pentru a se produce, fiinţa umană este redusă la „o creatură cu reflexe condiţionate, lipsită de creativitate, a cărui fericire constă în a repeta cotidian o serie de acte banale, fără o viziune, fără o perspectivă mai vastă."[469] De asemenea, locul pe care îl ocupă în secvenţa schimburilor moneda, care este o chestiune de formă, determină un tip de acţiune sau altul. În poziţionarea formei faţă de conţinut rezidă diferenţa dintre rău şi legitimitate, dintre ordine subiectivă şi ordine cosmică: Din simplu intermediar al schimbului, moneda a devenit un scop al acestuia. Valoarea însă nu poate fi redusă la profitul monetar. În relaţia de schimb se exprimă dorinţe mai rafinate şi o valoare ce depăşeşte banul. Mai mult decât preţul contează de multe ori calitatea şi alte caracteristici ale bunului. Schimbul determină deci calitatea vieţii. […] Moneda este un intermediar al schimbului (aşa cum forma este prin excelenţă un intermediar-n.a.), ea nu ar trebui decât să reprezinte valoarea de schimb. A face din ea un scop al schimbului înseamnă a o transforma într-un idol." [470] Faptul că schimbul determină calitatea vieţii reprezintă, desigur, motivul pentru care este posibilă schimbarea calităţii vieţii unui om dacă acesta îşi gestionează schimburile pe care le face cu mediul înconjurător, respectiv, dacă aplică propria ştiinţă de satisfacere a nevoilor, cu observarea nivelurilor de Realitate de pe care se manifestă fiecare.

[469]Tiberiu Brăilean, *Sisteme economice, loc. cit.*, p. 152.
[470]Ibidem, p.86.

„O expresie formală a coordonatei informaționale în cadrul sistemului social este dată de diplome: diplomele școlare sunt caracterizate printr-o medie care nu e decât un număr, iar totalitatea lor pentru un individ este, față de societate, cota lui de intelectualitate, exprimată într-un sistem de numerație foarte precis și acceptat de toată lumea."[471] Atunci când forma reprezentată de recunoașterea prin diplomă prevalează în fața învățării în sine are loc din nou un proces în care forma subordonează conținutul, generator de rău social.

Plecând și de la proverbul „Nimic nu este nou sub soare", este o deducție lesne de făcut că originalitatea nu poate viza o premieră absolută ci doar una contextualizată la un anume timp și spațiu. Iar dacă luăm în considerare fenomenul, constatat experimental în știință, potrivit căruia informația de un anume tip apare simultan sau aproape simultan la mai multe persoane aflate în locuri diferite, fără legătură unele cu altele, atunci conceptul de originalitate, așa cum este el înțeles astăzi, trebuie pus sub semnul întrebării.

Drepturile de autor, de pildă, sunt o instituție menită să protejeze meritul. Într-o lume în care meritul unui om nu este protejat de către ceilalți în mod conștient și voluntar, asta trebuie să se facă automat și legea instituie în timp o anumită inerție, un anumit automatism. Însă atunci când forma intervine înainte fondului, când originalitatea devine mai importantă decât cunoașterea, când meritul personal devine mai important decât binele general, avem de-a face cu un exemplu de ordine subiectivă, ceea ce, așa cum vom vedea mai jos, este prin excelență cauza răului social. Adesea aplicarea drepturilor de autor și a formatelor proprietare împiedică evoluția ulterioară, curgerea informației, fiindcă se opune logicii cosmice a schimburilor. Singurul mod de a gestiona corect această contradicție și de a nu genera rău social, fie prin injustiție la adresa meritocrației, fie prin limitare egoistă, este împăcarea ei, împăcarea meritului personal cu binele general. Împăcarea aceasta se poate face, desigur, numai prin terț inclus.

Însă cu siguranță cea mai sugestivă expresie a răului social este războiul, care este rezultatul unui ternar infernal, format din ordine subiectivă, lipsă de responsabilitate şi competiţie exterioară. „Surprinzătoare nu este magnitudinea erorilor de prognoză, ci lipsa noastră de conștiență în această privință. Acest lucru este cu atât mai îngrijorător atunci când ne angajăm în conflicte mortale: războaiele sunt în mod fundamental impredictibile, iar noi știm acest lucru." [472]

"Să presupunem că un etolog obiectiv s-ar afla pe altă planetă, de pildă pe Marte și ar cerceta comportamentul social al omului cu un telescop prea slab pentru a recunoaște și

[471]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 256.
[472]A se vedea Nassim Nicholas Taleb, *op. cit.*, p.16.

urmări indivizii, însă capabil să observe fenomene de amploare, migrații de popoare, lupte, etc. Acestui cercetător nu i-ar trece niciodată prin minte că comportamentul uman ar fi dirijat de rațiune sau chiar de o morală responsabilă. […] – ar trebui să ajungă inevitabil la concluzia că societatea umană este foarte asemănătoare cu a șobolanilor, care și ei sunt pașnici înăuntrul tribului închis, transformându-se însă în adevărați diavoli în lupta împotriva oricărui coleg de specie care nu face parte din propriul partid. Iar dacă observatorul nostru de pe Marte ar avea cunoștință și de creșterea explozivă a populație, de puterea de distrugere tot mai perfecționată a armelor și de împărțirea omenirii în câteva tabere politice, probabil că nu ne-ar prezice un viitor mult mai luminos decât cel câtorva societăți de șobolani învrăjbite aflate pe un vapor lipsit de hrană."[473]

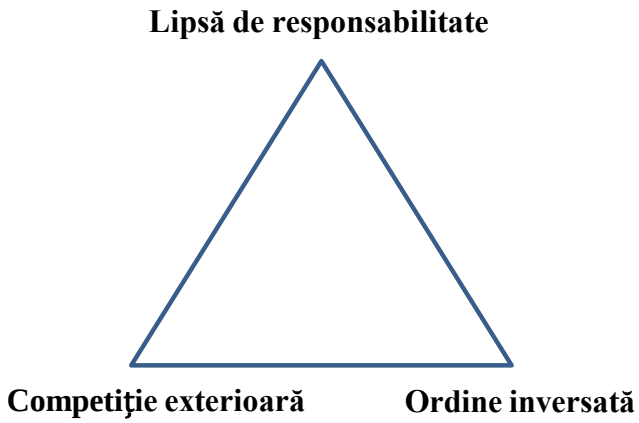

Fig. 106: Războiul ca rezultantă simbolică a factorilor care determină răul social

Războiul ca violență organizată la scară largă între state sau alte unități politice este un fenomen recurent în politica internațională[474]. Se pare că deși teoretizările asupra cauzelor care declanșează războaiele se fac de când lumea, nu s-a putut ajunge la un consens în această privință. De fiecare dată cauzele par a fi altele, din punct de vedere al circumstanțelor și detaliilor, și pot fi cauze ideologice, economice, politice, sociale. Lucrarea de față va încerca să ilustreze legătura dintre **răul social**, **ordinea subiectivă** și **cauzalitatea circulară** pe care o reprezintă războiul. După părerea noastră, accentul nu trebuie pus pe cauzele care declanșează războiul, ci mai degrabă pe situația potrivit căreia *războiul este singurul rezultat posibil în circumstanțele date.*

[473]Konrad Lorenz, *op. cit.*, p. 256.
[474]Jack S. Levy, „Theories and Causes of War" în Christofer J. Coyne, Rachel L. Mathers (editori), *The Handbook on the Political Economy of War,* Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2011, p. 13.

Pe câtă vreme războiul va reprezenta continuarea politicii prin alte mijloace (Carl von Clausewitz), el va fi un mijloc de a se atinge un scop oarecare și comunitățile vor recurge la el de fiecare dată când nu vor găsi altă variantă pentru gratificarea intereselor lor, mai mult sau mai puțin justificate. Aceasta înseamnă că în urmărirea unui scop circumstanțial, omenirea plătește acest preț, al războiului, de fiecare dată când nu se poate altfel, respectiv când părțile nu fac destule compromisuri, acceptabile sau inacceptabile.

Deși se consideră că războiul este un factor important în evoluția socială și politică a organizării societății umane, dacă ne raportăm la situația de fapt potrivit căreia de la existența umanității au existat permanent războaie, de la existența umanității au existat permanent încercări de a le preveni și că până acum nu a fost găsită o cale de a le opri permanent sau o astfel de cale nu a putut fi aplicată, însuși termenul de evoluție poate fi pus sub semnul întrebării. Cu alte cuvinte, termenul de evoluţie trebuie contextualizat la nivelul de Realitate potrivit.

„Națiuni concurează și se luptă una cu alta chiar dacă nu există niciun motiv de ordin economic care să le oblige să facă așa ceva, determină două partide politice sau două religii să se arunce în luptă una împotriva celeilalte în ciuda similarității uimitoare a programelor lor salvatoare, îi împinge pe un Alexandru sau Napoleon să sacrifice milioane de supuși în încercarea de a uni întreaga lume sub sceptrul lor. În mod ciudat la școală suntem învățați să-i privim cu respect pe oamenii care au comis asemenea absurdități, ba chiar să-i venerăm ca pe niște oameni măreți. Suntem educați să ne supunem așa- numitei înțelepciuni politice a celor responsabili cu conducerea statului și ne-am obișnuit în asemenea măsură cu fenomenele discutate încât majoritatea dintre noi nu înțelege cât de nespus de stupid și de nociv este pentru umanitate comportamentul istoric al popoarelor”[475]

[475]Konrad Lorenz, *op. cit.*, p. 255.

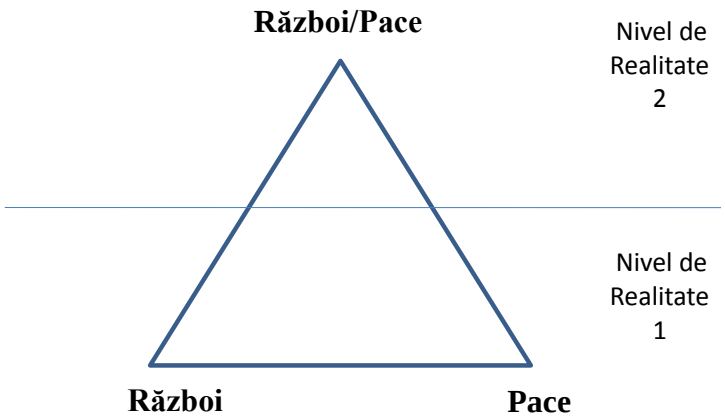

Fig. 107: Un rezultat de război sau de pace într-un nivel de Realitate este un fenomen compus din el însuşi şi opusul său în nivelul de Realitate subsecvent

Privind la neasemănările dintre oameni şi acţiuni şi la faptul că niciodată, nimic din cele omeneşti nu se bucură de tihnă, ca să folosim cuvintele lui Platon[476] şi fără a avea pretenţia de a elabora un principiu valabil pentru o situaţie şi pentru totdeauna, putem însă concluziona că doar o atitudine generală faţă de război, indiferent de starea şi circumstanţele de moment, ar putea preveni existenţa acestui fenomen atroce. Cu alte cuvinte, scopul ar trebui să fie evitarea războiului în sine, plătind firește un preţ pentru asta, în loc de a plăti preţul războiului pentru a atinge un anumit scop sau altul.

Analizând situaţia potrivit căreia războiul ar putea fi evitat întotdeauna dacă o parte ar face suficiente compromisuri[477], asta înseamnă că războiul este în esenţă un conflict între o afirmaţie şi o negaţie, între un da şi un nu. Conflictul dă naştere unei tensiuni, tensiunea nu găseşte altă cale de rezolvare decât violenţa, firește având consecinţe şi rezultate adesea neprevăzute de niciuna dintre părţi, cu alte cuvinte, aleatorii. Se poate spune că tensiunea respectivă reprezintă o influenţă cu valoare de constrângere pentru cei care o experimentează şi urmând firul logic, pentru a atinge scopul de a evita violenţa, războiul, tensiunea trebuie suportată pentru a nu lăsa constrângerea să îşi urmeze cursul.

[476]Philippe Malaurie, *Antologia gândirii juridice*, Editura Humanitas, 1997, p. 29.
[477]A se vedea J. S. Levy, *op. cit*., p 21.

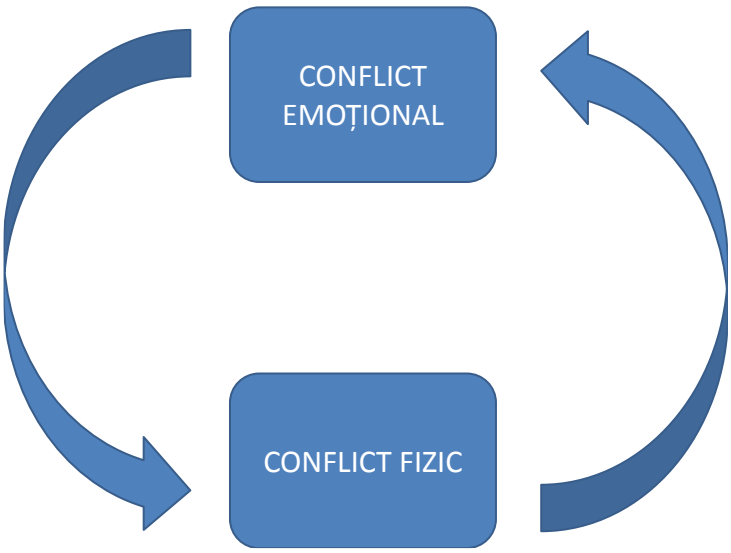

Fig. 108: Cauzalitatea circulară dintre războiul emoţional şi războiul fizic, cauzată de contradicţia lipsită de terţ inclus (putere raţională) dintre puterea fizică, masculină şi puterea emoţională, feminină

Din punct de vedere transdisciplinar, a suporta o tensiune implică găsirea unei a treia stări, starea T, care să le includă în același timp pe primele două, aparent ireconciliabile. Considerăm că această stare nu va apărea ca urmare a circumstanțelor exterioare, de vreme ce ea implică un efort conștient angajat în vederea unui scop. Sigur că pentru a se evita un război, care este o violență organizată la scară largă între state sau alte unități politice, este necesar ca această stare să existe la nivelul statelor sau al unităților politice, însă de vreme ce statele și unitățile politice sunt compuse din indivizi, aflați mai mult sau mai puțin în poziții importante din punct de vedere organizatoric, în final tot la starea interioară a individului se ajunge.

În interiorul statului modern s-a ajuns la situația prin care violența este prevenită și minimalizată în cea mai mare parte. Atunci când există un conflict între doi indivizi, când are loc o tensiune determinată de contactul dintre un da și un nu, aceasta este suportată prin faptul că există legi. Indivizii recurg la un terț pentru a-și rezolva situația, anume la sistemul juridic, iar cazurile în care nu o fac sunt minoritare. Transdisciplinar vorbind, pare că legile aparțin unui alt nivel de realitate decât celui al nevoii A aflată în conflict cu nevoia B. Ceea ce face efectiv acest sistem este forța de constrângere statală, gata să intervină atunci când indivizii nu acceptă raportarea la sistemul juridic.

Să facem o paralelă între nivelul individului care aparține unei comunități politice (în ziua de azi, unui stat) și cel al statului aparținând unei comunități internaționale de state-planetei din punct de vedere politic.

La nivelul interstatal, lucrurile sunt puțin diferite. Echivalentul sistemului juridic aplicabil indivizilor reprezintă, la nivel interstatal, dreptul internațional. Originea și istoria sa (s-a constituit mai întâi ca un drept al războiului și ulterior ca un drept al păcii și cooperării între state[478]) lasă să se întrevadă aceeași nevoie ca aceea care a conturat apariția legilor intre indivizi, aceea de a supune puterea și violența unui scop rațional, mai înalt decât simpla descărcare a tensiunii și esențialmente etic, nevoie care constituie însăși esența existenței etice a dreptului și dreptății. În definitiv, rațiunea de a exista a legilor este de a realiza cel mai mare cuantum de bine social posibil pentru membrii societății unde ea intervine.[479] Însă datorită permaentei interacțiuni dintre nivelul de Realitate individual, nivelul de Realitate social și nivelul de Realitate cosmic, înainte să încerce să schimbe legile sociale sub care se află, oamenii ar trebui să știe care sunt legile cosmice sub care se află. Pentru că altfel, vor încerca să schimbe ce nu poate fi schimbat și o vor lua de la capăt în aceeași circularitate în care se învârt de milenii.

O analogie interesantă poate fi făcută în acest punct între apariția banilor ca element cu energie *codificată* (element de formă din punct de vedere al ordinii interioare a procesului transdisciplinar) care a permis amplificarea și diversificarea raporturilor dintre oameni și produsele lor, bazate anterior doar pe schimb direct, barter și apariția legilor, tot element de energie codificată care a permis amplificarea și diversificarea raporturilor dintre oameni prin asigurarea unui cadru pașnic și a unor puncte de referință clare pe care să se poată construi. O altă asemănare între legi și bani se referă la existența lor în sine: pentru ca banii și legile să existe trebuie ca un număr suficient de oameni să convină asupra existenței lor, iar ceilalți nu le vor mai putea ignora puterea. Fenomenul devine real pentru toți subiecții, deși doar o parte din ei percep realitatea astfel.

Însă constrângerea la nivel interstatal nu are aceeași eficiență precum cea intrastatală. Obligativitatea dreptului internațional, al aplicării și respectării normelor sale rezidă în caracterul coordonator al voinței statelor, exprimate în condiții de deplină egalitate în drepturi și pe baza liberului lor consimțământ, în cadrul unui proces de coordonare, de punere de acord

[478]Antichitatea consemnează încă de timpuriu la diferite popoare existența unor reguli privind pornirea războiului și ducerea acestuia, inclusiv limitarea unor mijloace de luptă și protecția anumitor categorii de persoane si bunuri, neutralitatea. În această perioadă au aparut și primele reguli privind alte instituții de drept internațional, și anume tratatele de alianță și de pace, tratativele și alte mijloace de rezolvare pașnică a diferendelor, cum sunt mediațiunea și arbitrajul internațional, protecția străinilor, misiunile diplomatice (soliile). A se vedea Vasile Creţu, *Drept internaţional public*, ediţia a V-a, definitivă, Bucureşti; Editura Fundaţiei România de Mâine, 2008, p. 30.

[479]A se vedea Spiru Haret, op. cit., p. 419.

a voinței lor[480]. Există, firește, sancțiuni (cum sunt cele economice, de exemplu) pentru statele care refuză să se conformeze normelor dreptului internațional, dar ele sunt mai puțin eficiente decât sancțiunile care se aplică în cazul indivizilor și de multe ori nu reușesc să împiedice apariția violenței. Cu alte cuvinte, nu există o forță de constrângere, coercitivă, de anvergura celei care se aplică la nivelul indivizilor și ca atare, ea trebuie suplinită cu altceva.

Având în vedere că antagonismul, lupta dintre da și nu e, în principiu, la nivel social, politic, ideologic, economic, revine sarcina unui element de altă natură pentru a concilia aceste antagonisme. Este poate, din nou, o chestiune de scop: având cu totul alt scop decât disciplinele sociale, politice, economice, **cultura** poate constitui o punte, un numitor comun prin care să circule informația necesară între niveluri, indiferent de antagonismele dintre ele. Nu întâmplător ea se consideră a fi situată, din punct de vedere al structurii realității transdisciplinare, în zona de non-rezistență a terțului ascuns, alături de religie și spiritualitate. Contradicția formată de știință și societate necesită și intervenția terțului ascuns, manifestat prin cultură, religie, sau spiritualitate.

Din tot ce s-a afirmat mai sus, putem identifica așadar, ca elemente definitorii ale răului social:

- Aplicarea legilor dintr-un nivel de Realitate inferior într-un nivel de Realitate superior creează ordine subiectivă prin inversarea sensului axei simbolice cosmice perfecționare-degenerare.
- Acțiuni care creează direct ordine subiectivă, inversată, prin modul în care sunt compuse de forțele lor componente, ordine secvențială de un anume tip a procesului transdisciplinar, caracterizată de prevalența energiei codate asupra energiei libere și a energiei materializate, mai precis, forma se potențializează întâi și apoi se actualizează.
- Din punct de vedere a dimensiunii afective a sistemului social, lipsa de responsabilitate care creează spirala infernală, stocarea sau irosirea energiei alocate ființei umane pentru perfecționarea sa și urmarea sensului degenerării prin nepăsarea față de ceilalți, motor fundamental al ordinii subiective

Ordinea subiectivă presupune în mod practic, o structurare-destructurare, respectiv un consum al energiei care să se opună ordinii generale a lucrurilor- logicii schimburilor și direcțiilor generale din Univers. Are loc astfel o prioritizare a unei forme dintr-un nivel de

[480]A se vedea Vasile Creţu, *op. cit.*, p. 31.

Realitate inferior într-unul superior. Aceasta dă naștere unei forme de rău, crimă, corupție, putreziciune[481]. Tot ce înseamnă rău social, de la corupție, furt, până la crimă și război se încadrează astfel prin definiție ca ordine subiectivă, cu alte cuvinte, *având ca punct de referință o parte și nu întregul.* Răul se metamorfozează în catastrofă ontologică atunci când își schimbă funcția: rezistența se transformă în opoziție absolută în raport cu dezvoltarea și cu interacțiunea: ordinea lumii este tulburată[482].

7.3 Nevoia spirituală: dimensiune socială transdisciplinară

În cele ce urmează vom analiza nevoia spirituală din punct de vedere transdisciplinar[483], ca sociologie a acțiunii prin **participarea la mișcare**, ca proces evolutiv spre **valoare umană**, ca **transmitere a informației** în cadrul sistemului social, și ca **stare emoțională** creată de echilibru, ilustrând astfel complet ternarul structural uman: corp-rațiune-emoții/sentimente.

În condițiile în care omul nu poate exista fără relațiile de schimb și mereu se supune unei relații sau alteia, atunci și calitatea lui *a face* depinde de relațiile cărora el se supune, de vreme ce procesele de transformare aferente mișcării sale conduse de curentul interior și cel exterior de energie depind de modul în care omul face și de hrana pe care o primește din exterior, în termeni de energie, firește. Dacă analizăm ternarul epistemologic contextualizat ființă-înțelegere-cunoaștere, atunci a înțelege este componenta de energie care iese, cunoașterea este componenta de energie care intră și ființa reprezintă parametrii între care se realizează transformarea.

Transformarea cui folosește? Cât de subiectivă sau obiectivă e? Ce sisteme hrănește? Ce fel de energie generează, cât de folositoare este, cât de calitativă, cât de cantitativă? Toate acestea sunt întrebări legate de existența ființei umane și care ar putea să o situeze în relație fie cu ceva mai înalt, fie cu ceva mai jos. Neantul fiind o imposibilitate dat fiind antagonismul energetic, în această "devenire irezistibilă", destinul omului ar putea fi legat de armonizarea acestei transformări perpetue.[484]

Nevoia spirituală ar putea fi răspunsul la aceste întrebări, de vreme ce ea este prin excelență expresia principiului simbolic de utilitate, creat de logica construcției Universului, cu alte cuvinte **expresia sensului și a terțului inclus**.

---

[481]Pentru un punct de vedere estetic, care asociază chiar și urâtul cu o formă de ordine subiectivă, ca opus frumosului ca formă de ordine obiectivă, a se vedea Umberto Eco, *O istorie a urâtului*, Editura RAO, București, 2008.

[482]Basarab Nicolescu, *Știința, sensul și evoluția, Eseu asupra lui Jakob Böhme,* loc. cit., p. 145.

[483]Nevoia spirituală nu poate fi redusă la nevoia psihică. Idem, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 125.

[484]A se vedea Michel Random, *op. cit*., p. 7.

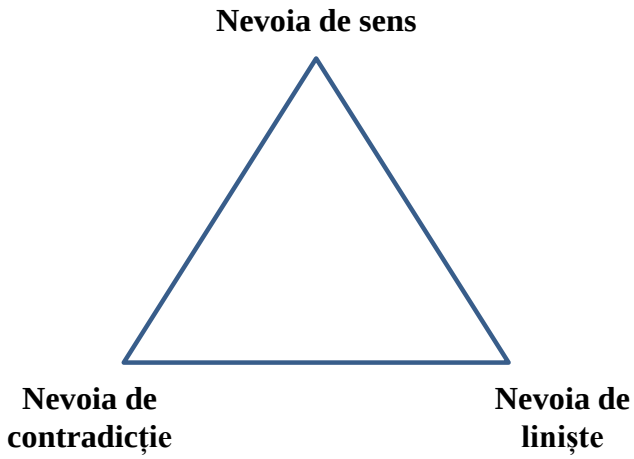

Fig. 109: Sensul ca terț inclus pentru contradicția Contradicție- Liniște

La fel ca în cazul celorlalte nevoi însă, și această nevoie depinde de schimburile pe care ființa le face cu celelalte sisteme. Nevoia de a primi din punct de vedere spiritual este așadar **corelativă** nevoii de a da din punct de vedere spiritual. Cu alte cuvinte, pentru a-și satisface această nevoie, omul depinde de ajutorul spiritual al altor oameni.

Pentru ca ființele umane să se ajute unele pe celelalte să evolueze și să își găsească fiecare locul potrivit în cadrul sistemului, ceea ce ar duce la o viață mai fericită sau cel puțin mai satisfăcătoare împreună, asta înseamnă un efort general în cadrul societății umane, în sensul ca indivizii să își satisfacă nevoia de acțiuni, de percepție și de informație. Un astfel de efort poate fi atins la nivelul societății doar dacă există acest scop rațional păstrat, cultivat și transmis la nivel de comunitate, prin intermediul cunoașterii care să permită indivizilor să dețină înțelegerea situației de fapt și a nevoii pentru acest efort. Din punct de vedere al teoriei sistemelor, și mai exact al paradigmei AGIL, acest fenomen este denumit **latența** sistemului. Nevoia spirituală a ființei umane este fără doar și poate, în lumina celor spuse mai sus, o nevoie de acțiuni și în egală măsură, o nevoie de percepție, și o nevoie de informație. La fel ca în cazul celorlalte nevoi însă, și această nevoie depinde de schimburile pe care ființa le face cu celelalte sisteme. Nevoia de a primi din punct de vedere spiritual este așadar corelativă nevoii de a da din punct de vedere spiritual. Cu alte cuvinte, pentru a-și satisface această nevoie, omul depinde de **ajutorul spiritual** al altor oameni. Nevoia spirituală poate fi satisfăcută doar prin interacțiunea dintre nivelul de Realitate individual, nivelul de Realitate social și nivelul de Realitate special: "Dimensiunea spirituală implică trei sfere conspecifice: sfera personală, a cunoașterii directe, sfera colectivă a trăirilor socio-culturale de tip comunitarian și

dimensiunea superioară în procesul cunoașterii, cea a absoluturilor (aici se află relația cu divinitatea)”[485]

O atenție aparte merită fenomenul prin care omul ia contact cu informația. În lumina celor expuse în această lucrare, dacă informația nu este consumată printr-un optim al schimburilor, respectiv printr-o proporționalitate corectă între întrebare și răspuns, se va produce fie stocarea informației prin memorare, fie împrăștierea ei prin curiozitate fără sens. În ambele cazuri, informația este irosită, iar organismul fie stochează materii supuse inevitabil descompunerii, fie este subnutrit.

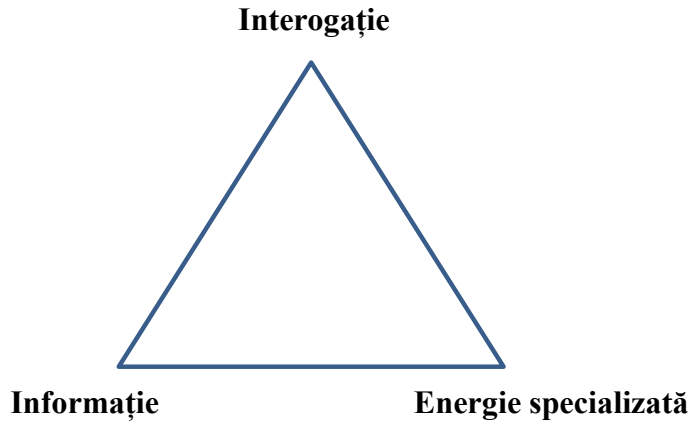

Fig. 110: Consumul corect al energiei specializate fără stocare sau împrăștiere: interogația[486] ca terț inclus

Același mecanism se aplică și cu privire cunoașterea reală deja deținută. Cunoașterea reprezintă informație care a fost asimilată corect prin interogație și prin consumul corespunzător al energiei interioare specializate pentru aceasta cu energia exterioară reprezentată de informație. Produsul acestui consum îl reprezintă înțelegerea[487], dar în urma procesului de consum rezultă tot informație, în interiorul organismului, eventual transformată în urma procesului. Cunoașterea este o traiectorie de mișcare sub anumite legi (procesul epigenetic, prin predispozițiile moștenite de a integra informație, fiind una dintre ele[488]), și, ca orice altceva, trebuie să fie contextualizată în timp, deși rămâne aceeași.

[485]A se vedea Ioan G. Pop, Otniel L. Vereș, *op. cit.*, p. 34.
[486]Conform lui Basarab Nicolescu, “Sacrul este interogația însăși”. Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 151.
[487]Înțelegerea reprezintă, din punct de vedere transdisciplinar, o fuziune între cunoaștere și știință. Idem, *Ce este realitatea?*, *loc. cit.*, p. 126.
[488]A se vedea Daniela Oltea Joja, *op. cit.*, p. 167.

Ea trebuie oferită altora, într-un fel sau altul, altfel nu va putea fi primită alta nouă, conform principiului de interdependență universal. Calitatea **dogmei** de a fi terț față de cunoașterea paradisiacă și cea luciferică o poziționează ca fiind și una și alta, dar la un alt nivel, conform principiului complexului de contradicție: dogma este parte din cunoașterea luciferică, din moment ce ea conține intuiția antinomiilor din cadrul misterului, iar înțelegerea este problematică, datorită crizei obiectului și conștienței contradicțiilor, analoge unei cunoașteri prin salturi sau revoluții.[489]

Dacă și în matematică avem așadar de-a face cu **lucruri adevărate dar nedemonstrabile**, conform teoriei lui Kurt Gödel, atunci cu atât mai mult vom fi nevoiți să ne confruntăm cu această situație în cadrul celorlalte științe și în special în cazul științelor așa numite umaniste: "Implicațiile teoremei lui Gödel prezintă o importanță considerabilă pentru toate teoriile moderne ale cunoașterii. În primul rând nu doar că privește domeniul aritmeticii dar de asemenea al tuturor matematicilor care includ aritmetica. În mod evident, matematiciile care stau la baza fizicii teoretice includ aritmetica. Aceasta înseamnă că orice căutare a unei teorii fizice complete este iluzorie. Dacă această afirmație este adevărată pentru cel mai riguros domeniu de cercetare care se ocupă cu studiul sistemelor naturale, atunci cum se poate visa la o teorie completă într-o sferă mult mai complexă- cea a științelor umaniste?"[490]. Sistemul social este un sistem complex în care interacționează multiple niveluri de Realitate, din care doar unul este cel al mecanicii clasice, acționează după multiple colecții de legități, din care doar unele pot fi demonstrate, doar unele pot fi cunoscute și chiar și mai puține pot fi și demonstrate și cunoscute în același timp.

În mod inevitabil se ajunge astfel la coexistența șarlataniei, impostorii spirituale împreună cu purtătorii veritabili de informație obiectivă. Din punct de vedere transdisciplinar, aceasta este o contradicție interesantă, bineînțeles necesară, și care își dezvăluie pe deplin mecanismul dacă folosim ca terț inclus pentru ea nevoia de schimb a sistemelor, și mai particular, contextualizat, nevoia de hrană.

Mai concret, dacă aplicăm principiile mecanicii simbolice la nivelurile ontologice ale informației, trebuie să concluzionăm că o anume informație, o anume cantitate de informație,

---

[489]A se vedea Ana Bazac, "Lucian Blaga and Thomas Kuhn: The Dogmatic Aeon and the Essential Tension", *loc. cit.*, p. 33.

[490]"The implications of Gödel's theorem have considerable importance for all modern theories of knowledge. First of all it does not only concern the field of arithmetic but also all mathematics which includes arithmetic. Now, obviously the mathematics which underlies theoretical physics include arithmetic. This means that all research for a complete physical theory is illusory. If this affirmation is true for the most rigorous fields of the study of natural systems how can one dream of a complete theory in an infinitely more complex sphere -- that of the human sciences?" Basarab Nicolescu, „Gödelian Aspects of Nature and Knowledge", în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, *loc. cit.*, pp. 385-403.

prezentă într-o formă oarecare într-un nivel oarecare, trebuie să conțină într-o anumită proporție adevăr și falsitate. În caz contrar, existența sa în acel nivel nu ar fi stabilă, ar fi fie explozivă, fie neinteresantă pentru sistem.

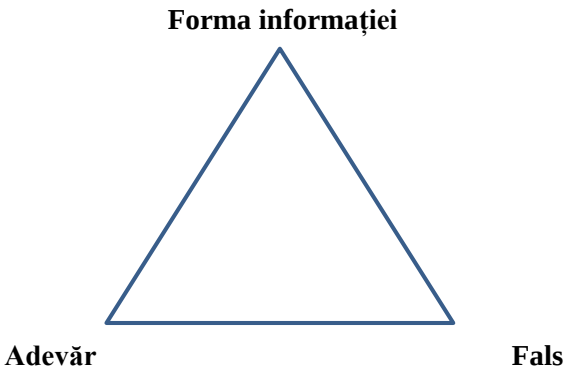

Fig. 111: Forma informaţiei ca terţ inclus care face posibilă existenţa stabilă a unei cantităţi de adevăr într-un nivel de Realitate anume

Principiul la care facem referire este *principiul gradației*, conform căruia în Univers totul este desfășurat pe grade[491], inclusiv disciplinaritatea și transdisciplinaritatea[492], iar absoluturile din cadrul unui nivel de Realitate reprezintă valori de tip indermediar în cadrul altor niveluri de Realitate. Astfel ceea ce este adevăr absolut într-un nivel de Realitate, în altul va fi un adevăr relativ, sau având o anumită cantitate de fals.

Urmând logica dinamică a contradictoriului, adesea are loc un fenomen care face ca fiinţele umane puse în faţa adevărului să reacţioneze cu agresiune şi cu frică, deşi natura umană aspiră la adevăr, prin care îşi poate afla libertatea şi fericirea. Maeştrii spirituali ai umanităţii au folosit cel puţin un instrument de transmitere a informației pentru a ocoli opoziţia auditoriului: povestirea, metafora, legenda sau parabola. Aplicarea unor legi de mișcare în alt ordin de legi de mișcare decât cel propriu nu poate însemna decât destructurare, respectiv distrugere. Un exemplu potrivit este explozia atomică pe planeta Pământ: legi de mișcare din nivelul de Realitate al Soarelui sau al stelelor se aplică în ordinul legilor de mișcare al unei planete. Din această perspectivă, și contactul dintre iluzie și realitate reprezintă aplicarea legilor de mișcare ale unei lumi în altă lume. Destructurarea traiectoriei

[491]În literatura teologică, ideea a fost exprimată prin conceptul de scară a ființei, care corespunde, din punct de vedere transdisciplinar, cu scara Realității. Idem, "Transdisciplinarity: The Hidden Third", în *Human and Social Studies, loc. cit.*, p.16.
[492]Idem, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, loc. cit., pp. 54, 147.

pe care sunt structurate iluziile duce la distrugerea iluziilor însele, iar distrugerea este adesea un proces perceput ca dureros de către organismul uman, ceea ce explică senzația de durere resimțită la contactul cu o formă de adevăr, ca reprezentare a Realității. Violența reacției la contactul cu adevărul este desigur proporțională cu gradul de liniște pe care îl aduce iluzia. Falsul, aparența, ca agent al stabilității, al liniștii sociale, al autotranchilizării energetice în general și psihogene în particular, își joacă rolul său indispensabil în cadrul interacțiunii contradictorii dintre nivelurile de relație individual și social, general, situație exprimată cu precizie prin adagiul juridic "eroarea comună creează dreptul"[493].

Forma este cea care stabilizează, având rol de terț inclus, dozajul corect al cantității de adevăr în cadrul unui calup de informație. Trebuie însă menționat că doza de fals nu este în mod necesar informație falsă, cât mai degrabă informație care nu exercită o acțiune nouă, eliberatoare, contradictorie. Poate fi vorba despre afirmații perfect valabile însă intrate în ordinea generală a nivelului unde există calupul de informație, informații intrate în firea lucrurilor, credințe generale, normalitate. Acest efect a fost constatat deja, chiar dacă nu a fost clarificat prin prisma *thêmata*, cu alte cuvinte a contradicției contextualizate dintre actualizare și potențializare: "Efectul surpriză al mesajelor, noutatea informaţiei va fi cu atât mai mare cu cât mai puţin probabile sunt, cu cât ne aşteptăm mai puţin la ele, cu cât sunt rodul şansei, întâmplării…. Informaţia este cu atât mai mare cu cât este mai puţin probabilă. În acest sens, informaţia este "improbabilitate"."[494]

Ca să ilustrăm cu un exemplu istoric, ne putem referi la cantitatea de adevăr conținută de heliocentrismul lui Galileo Galilei față de geocentrismul epocii sale. Și geocentrismul conține informația adevărată despre rotația corpurilor cerești unele față de celelalte însă aceasta, fiind acceptată de sistemul social ca atare, fiind parte din legitatea sa, nu poate da naștere la contradicție. Nu putem decât considera că Galileo Galilei, efectiv nu a găsit forma potrivită care să reprezinte terțul inclus care să permită integrarea adevărului heliocentrismului în cadrul sistemului, sau poate că acesta nici nu putea exista în momentul respectiv, posibil din cauză că energia degajată de contradicția dintre heliocentrism și egocentrism suportată de sistem nu atinsese maximul său: "Cardinalul Bellarmine, prieten cu

[493]În latină: "Error communis facit ius". Numită în dreptul modern drept **teoria aparenței**, starea juridică valabilă creată de o eroare generală ilustrează prin excelență atât contradicția dintre nivelul de relație individual și cel social, dar și cea aparținând dimensiunii emoționale a sistemului social, dintre apartenența la comunitate și regulile comunității. A se vedea Vladimir Hanga, *Adagii juridice latinești*, Editura Lumina Lex, București, 1998, p.38.

[494]W. R. Fuchs, "Cybernetics for the Modern Mind" [online], MacMillan, New York, 1971. în *[Un]Conventional Knowledge: The Gold Mine of Knowledge*, [citat în august 2013]. Disponibil pe Internet la adresa http://www.brint.com/Peterold.htm

el. Primul lucru care reiese din documente este că Galileo Galilei avea o teorie atomică, care spunea că materia îşi pierde proprietăţile la nivelul atomului, ceea ce azi e clar. Biserica a văzut în asta o atingere a dogmei euharistiei: înseamnă că nu poţi comunica la nivel atomic cu Divinitatea. Iar despre sistemul lui Copernic, Bellarmine îi spune lui Galilei: Foarte bine, dar spune că e un model, nu spune că e Adevărul. Şi Galilei răspunde: Nu! Este Adevărul! Deci, curios, rolurile se inversează: reprezentantul Bisericii este un relativist şi cel al ştiinţei - un absolutist."[495]

Putem face încă un pas pe calea inducției și să observăm rolul important pe care îl joacă povestea, parabola, legenda, și alte asemenea forme specifice de transmitere a informației. Din punct de vedere al logicii energiei, ele au valoare de terț inclus, reprezentând forma prin care adevărul poate coexista cu falsitatea în cadrul unui nivel de Realitate anume, fără a genera explozii sau contradicții instabile. „E nevoie de o poveste pentru a înlocui o poveste. Metaforele şi poveştile sunt mult mai puternice decât ideile."[496] Cunoașterea umană are caracter metaforic, paradigmatic, sintagmele fiind construcții de trecere de la o paradigmă la alta.[497]

În lumina tuturor celor arătate, se impune concluzia că **adevărurile ultime, simbolice, nu sunt demonstrabile, ci doar accesibile prin experiența propriei cunoașteri.** Însăși ideea că adevărul este mereu demonstrabil, sursă a nesfârșitei fricțiuni dintre credința în știință (sic) și credința în religie reprezintă o aplicație a ternarului analizat mai sus: într-un anumit nivel de Realitate, având corespondent un anumit nivel de percepție umană, afirmația că adevărul poate fi demonstrat sau nu este adevăr reprezintă o formă stabilă de informație cu o anumită cantitate de adevăr și o anumită cantitate de falsitate.

Individualitatea cunoașterii duce la situația constatată de Hegel: experiența istoriei ne învață că oamenii și guvernele nu au învățat niciodată nimic din istorie și nu au tras nicio concluzie. O altă consecință a individualității cunoașterii este și relația dintre originalitate și individualitate. Respectând logica schimburilor, așa cum vom vedea mai jos, este absolut necesar ca energia destinată cunoașterii lumii să fie consumată în acest scop. De aceea, consumul este mai important decât rezultatele. Consumul acestui tip de energie devine pentru ființa umană o chestiune de sănătate, de aflare a locului în lume, și nu are ca scop primordial obținerea de rezultate originale, care țin de poziționare, de competiția exterioară. Învățarea este un proces inepuizabil care durează pe tot parcursul vieții, și a fost stabilită legătura dintre

[495]A se vedea Basarab Nicolescu, „Esenţial este să-ţi găseşti locul pe acest Pământ" în *România literară* nr. 12/ 9 aprilie 2010, interviu de Tudor Călin Zarojanu.
[496]Nassim Nicholas Taleb, *op. cit.*, p.24.
[497]A se vedea Ioan G. Pop, Otniel L. Vereș, *op. cit.*, p. 30.

acest proces și dezvoltarea identitară a sinelui.[498] Originalitatea devine așadar apanajul unei identități reale. Valoarea originalității per se, separată de ființa umană, devine o chestiune de formă în fața conținutului, de ordine subiectivă, de rău social.

Mai trebuie precizat că una dintre acțiunile fundamentale ale epistemologiei este distincția operată între cunoașterea de tip științific și celelalte tipuri de cunoaștere, cum ar fi cunoașterea general-umană, așa numită "de bun simț". „Problemele vieții care ne afectează intervin și-și iau locul una alteia în mod absolut haotic, fragmentar, fără a avea legătură una cu alta, într-un contrast din cele mai violente, fără a avea altceva în comun decât că sunt treaba noastră"[499]. Cunoașterii general-umane, fondată pe experiența haotică a vieții de fiecare zi, i se opune tipul special de experimentare al experienței științifice, caracterizate de protocol și în permanență urmărind postulatele lui Galilei: existența de legi generale, cu caracter matematic, cunoașterea acestor legi cu caracter universal, reproducerea perfectă a datelor experimentale, oriunde s-ar produce și în orice loc s-ar face. Cu precizarea că singura știință care respectă aceste postulate rămâne fizica, fapt care îi și conferă numele de știință fundamentală, și fără a intenționa a aprofunda clasificările de tip gnoseologic și epistemologic, studiu care ar excede atât limitele prezentului capitol cât și cele ale întregii lucrări, este totuși necesar pentru economia acesteia din urmă să adoptăm o clasificare transdisciplinară a tipurilor de cunoaștere, care să ne permită o perspectivă de observație a interacțiunilor dintre cunoașterea științifică și celelalte tipuri de cunoaștere. Această clasificare are drept criteriu *tipul de energie umană* care alimentează funcția cunoașterii.

Astfel, plecând de la structura ternară a Realității proiectată în ființa umană astfel: "centrul intelectual reprezintă dinamismul eterogenizării, centrul motor dinamismul omogenizării și centrul emoțional dinamismul stării T"[500], putem merge mai departe și putem afirma că, respectând aceeași logică, și cunoașterea ființei umane are de asemenea o structură ternară. În funcție de tipul de energie antamat procesului de cunoaștere, sau, mai concret spus, în funcție de interesul manifestat față de procesul de cunoaștere, cunoașterea va fi de tip intelectual, emoțional sau fizic.

Cunoașterea de tip intelectual este cunoașterea de tip abstract. Interesul său, se poate spune, este legat de adevărul cel mai abstract, de asemenea. Satisfacția nevoii de cunoaștere de tip intelectual stă în lucrul cu idei, cu concepte. Funcția sa de eterogenizare devine evidentă dacă ne gândim la separarea implicată de metode precum clasificarea sau diviziunea

[498]A se vedea Daniela Oltea Joja, *op. cit.*, p. 168.
[499] Vezi Arthur Shopenhauer, *op. cit.*, p.37.
[500]Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea?, loc. cit.*, p.55.

conceptuală. Cercetarea ştiinţifică sau reflecţia filosofică sunt astfel, cu precădere, cunoaştere de tip intelectual. „De pildă, gândirea noastră poate afirma şi nega orice, atunci când este separată de sentimente şi de corp. Pentru ea, adevărul nu există. Totul este un raport de forţă pentru a impune un punct de vedere sau altul.” [501]

Cunoaşterea de tip fizic este cunoaşterea cea mai pragmatică. Interesul său se îndreaptă spre modalitatea practică de a satisface o nevoie, de a obţine ceva anume din interacţiunea cu sistemele naturale sau sociale. Funcţia sa de omogenizare este subliniată dacă observăm cum necesitatea unei acţiuni comprimă eclectic toate informaţiile relevante disponibile, având ca principal sistem de referinţă eficienţa aplicării lor, indiferent de proveniența, gradul lor de adevăr sau verificare. Literatura motivaţională, curentele de dezvoltare personală, inclusiv cele de tip *coaching*, cunoaşterea populară, toate sunt exemple ale acestui tip de cunoaştere.

În fine, cunoaşterea de tip emoţional este o cunoaştere interesată de stări. Dacă pentru cunoaşterea de tip intelectual este necesară aflarea adevărului *obiectiv* indiferent de rezultat, iar pentru cunoaşterea de tip fizic este importantă obţinerea rezultatului indiferent de metoda sau informaţia folosită pe câtă vreme ele funcţionează, cunoaşterea emoţională este orientată spre sens, spre împlinire, spre însemnătate. Experienţa religioasă, experienţa artistică, poezia, chiar experienţa mistică, pot fi exemple care să ateste dinamismul stării T în cadrul cunoaşterii umane. Nu putem să nu adăugăm şi faptul că implicaţiile emoţionale ale cunoaşterii se manifestă prin credinţă sau convingeri, indiferent de sursa originară a informaţiei cunoscute.

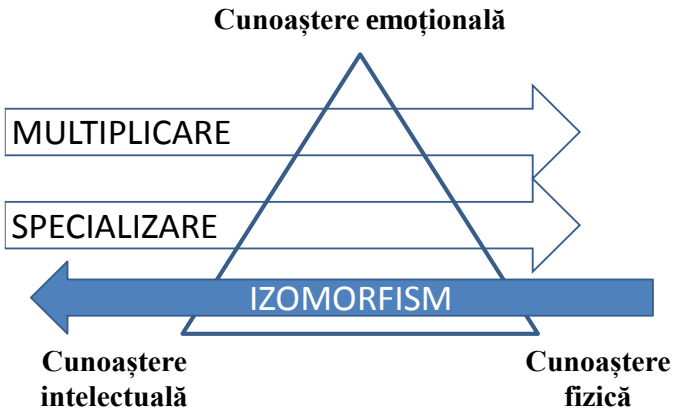

Fig. 112 : Unitatea cunoaşterii ca rezultat al ternarului format de cunoaşterea intelectuală, cea emoţională şi cea fizică

[501]Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertăţii, loc. cit.*, p. 12.

Se poate observa că, în mod paradoxal, cel mai contextualizat tip de cunoaștere este cel de tip fizic, iar cel mai puțin contextualizat pare a fi cel de tip emoțional, și nu cel intelectual cum ar părea la prima vedere, tocmai din cauza faptului că starea T este o stare care este caracterizată, prin esența ei, de posibilitatea perceperii mai multor niveluri de Realitate. Ambiţia finală a lui Auguste Comte era aceea de a reuşi fuziunea dintre cunoaştere şi sentiment[502]: dacă ar fi cunoscut noţiunea de niveluri de Realitate poate că lucrurile ar fi stat altfel pentru el. Dacă ne raportăm la ternarele nevoilor proiectate în diversele niveluri de Realitate, mai exact la nivelurile de contextualizare ale procesului transdisciplinar, aflăm că **sentimentul și cunoașterea sunt proiecții izomorfice ale nevoii de sens în niveluri diferite:** sentimentul în cel biologic, organic, iar cunoașterea în cel funcțional.

Clasificarea tipurilor de cunoaștere în funcție de tipul de energie umană care alimentează funcția cunoașterii este importantă întrucât permite *înțelegerea fenomenelor create de subordonarea unui tip de cunoaștere de către altul*. "Noi funcţionăm în mod natural prin gânduri, sentimente si instincte. Trei căi de cunoaştere care, din nefericire pentru noi, se confundă şi se separă fără încetare." [503] De pildă, tehnoştiinţa apare ca subordonarea cunoaşterii intelectuale de către cunoaşterea fizică. Pe un alt plan, se poate spune că "cercetarea sistemică înglobează două tipuri de investigaţii structurate: o orientare axată pe elaborarea unor concluzii, care *produce* cunoaşterea sistemică şi o altă orientare decizională care *aplică* cunoştinţele sistemicii în vederea formulării şi selectării metodelor sistemice care vizează situaţiile lumii reale."[504]

Aplicând ternarul individual adevăr-fals-formă la sistemul social, cu alte cuvinte ridicând la scara societății mecanismul individual, se relevă situația inevitabilă a purtătorilor de informație obiectivă, constrânși de principiul schimburilor de a transmite informația lor în cadrul sistemului social din care fac parte, dar pe de altă parte, aflați în imposibilitatea de a o demonstra pentru a obține recunoașterea sistemului social și acompaniați de și adesea confundați cu impostori, a căror existență este corelativă propriei lor existențe. În acest caz, forma care permite existența stabilă a contradicției trebuie să fie o organizație de tip informațional, specializată, având funcția de a păstra, gestiona și transmite informații în cadrul

[502]Larousse, *op. cit.*, p. 59
[503]Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertății, loc. cit.*, p. 12.
[504]A se vedea Marin Fotache, *op. cit.*, p. 4.

sistemului social. O astfel de organizație va apăra purtătorul de informație obiectivă de ”reacțiunea societății față de noile forțe intelectuale aplicate”.[505]

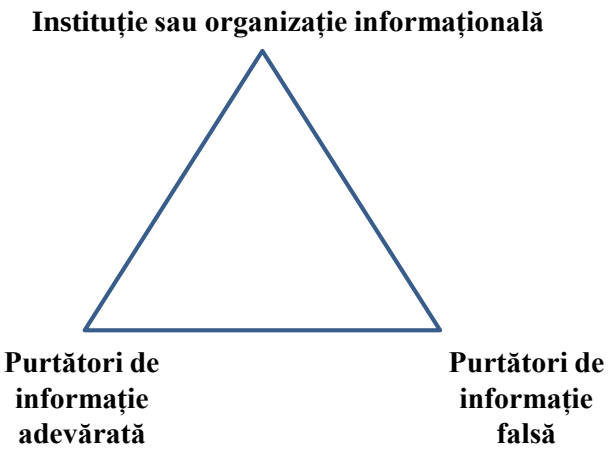

Fig. 113: Organizația de tip informațional ca formă cu rol de terț inclus care permite satisfacerea nevoii de adevăr a sistemului social

Dacă aplicăm ipoteza Pareto la această stare de lucruri ajungem la situația deloc plăcută de a concluziona că în mod necesar, purtătorii de informație obiectivă nu pot depăși 20% din cadrul unui sistem informațional anume. Conform logicii energiei corelată cu ipoteza Pareto, dacă purtătorii de informație veritabilă sunt în număr mai mare de 20%, atunci organizația nu se va integra în sistemul social, și ei vor fi persecutați, cu alte cuvinte organizația informațională se va dezintegra prin explozie socială, iar dacă sunt în număr mai mic de 20%, atunci organizația informațională va deveni neinteresantă din punct de vedere social, ceea ce corespunde “răcirii” sale metaforice.

Raportându-ne și la un al treilea principiu al mecanicii simbolice, cel de *utilitate*, trebuie să concluzionăm că doar o organizație informațională stabilă, sau altfel spus cuprinzând 20% purtători de informație adevărată și 80% de informație falsă, desigur înțelegând prin adevărat și fals caracteristicile informației descrise anterior, poate fi utilă în cadrul sistemului social, întrucât doar o astfel de organizație poate asigura hrănirea nevoii de adevăr a sistemului social. Întrucât nevoia de adevăr a sistemului social, fiind desigur o rezultantă a nevoii de adevăr individuale a tuturor componentelor sistemului, este o nevoie contextualizată la nivele de Realitate și de percepție definite, ea va purta caracteristicile de gradație ale nivelurilor în care există. Mai simplu spus, *într-un nivel de Realitate non-absolut,*

[505]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 259.

nevoia de adevăr a sistemului va putea fi hrănită cu informație conținând doar adevăr și fals împreună.

O precizare gnoseologică la fel de importantă se referă la evitarea unei confuzii. Trebuie făcută distincția clară dintre sursa cunoașterii și forma în care cunoașterea se manifestă. Ambele fac parte din circuitul transmiterii cunoașterii, însă ar fi reducționist a le suprapune, cu atât mai mult cu cât în cazul unui Subiect anumit, ele pot diferi substanțial.

Existența nivelurilor de percepție corespunzătoare nivelurilor diferite de Realitate nu poate fi obținută decât printr-o atitudine non-reducționistă, transdisciplinară, constantă, care să permită realizarea punților între diversele niveluri de Realitate și așadar perceperea lor.

O nevoie generală de informație este manifestată în toate ființele umane, dar ca această nevoie să nu fie modificată de imaginație și autoliniștire, manifestându-se ca o simplă curiozitate cu rol de hrănire doar a componentei mentale a omului, ea trebuie să fie **legată strâns de nevoia de evoluție**. În planul cunoașterii, transmiterea informației de la un nivel de Realitate la altul este asociată cu descoperirea unor legi generale din ce în ce mai unificatoare.[506]

Ce este caracteristic evoluției spirituale este că ea este un scop mai conștient prin ea însăși (cu un grad de mecanicitate mai scăzut în raport cu restul scopurilor umane, scop izvorând dintr-o nevoie umană care corespunde unui nivel cu mai puține legi de mișcare și deci mai puțin mecanic), și care solicită acțiuni corespunzătoare pentru a putea fi dus la îndeplinire. Corespunzător acestei nevoi superioare în raport cu celelalte nevoi trebuie să fie o parte a ființei, și ea superioară în raport cu celelalte părți, dacă ne raportăm la același criteriu. Să fie aceasta acea parte pe care Basarab Nicolescu o numea "martor"[507] ?

Nevoia spirituală apare ca o formă particulară a nevoii de auto-perfecționare, care se referă la o perfecționare a ființei în întregul ei, la desăvârșirea ființei[508]. O atare desăvârșire reprezintă cu siguranță mai mult decât suma perfecționării componentelor ființei. Tradițiile spirituale vorbesc toate de o anumită naștere, ceea ce presupune apariția (cel puțin) unei componente noi a ființei, însoțind perfecționarea funcționării celor deja existente.

Revenind la ideea energiei primită de ființa umană de la sistemele cu care interacționează (sub forma de alimente, aer sau un tip de impresionare), atunci este rațional a

[506]Mirela Mureșan (coord.), *op. cit.*, p. 25.
[507]Basarab Nicolescu, Michel Camus, Rădăcinile libertății, *loc. cit.*., p. 60.
[508]De altfel, s-a constatat o legătură din punct de vedere behaviorist între probabilitatea apariției unei stări de conștiență și procesul schimbării, învățării, înțelegerii. A se vedea Edward Chace Tolman, *op. cit.*, p. 206.

considera că desăvârșirea ființei umane se leagă de folosirea acestui tip de energie specializată în sensul unei anumite creșteri și nu doar în sensul menținerii existenței obișnuite.

Dacă vorbim despre desăvârșirea ființei umane, aceasta se va referi, firește, la desăvârșirea sa ca întreg, așadar creșterea mai sus menționată trebuie cumva să afecteze toate părțile sale- fizică *stricto sensu*, mentală, emoțională. Pare așadar evident că desăvârșirea, așadar evoluția ființei umane, depinde de hrana pe care o primesc părțile sale, de participarea tuturor părților sale la acest proces și de anumite acțiuni speciale, cu rol de exercițiu, care ar duce în această direcție. Dar la ce s-ar putea referi această evoluție, la urma urmei?

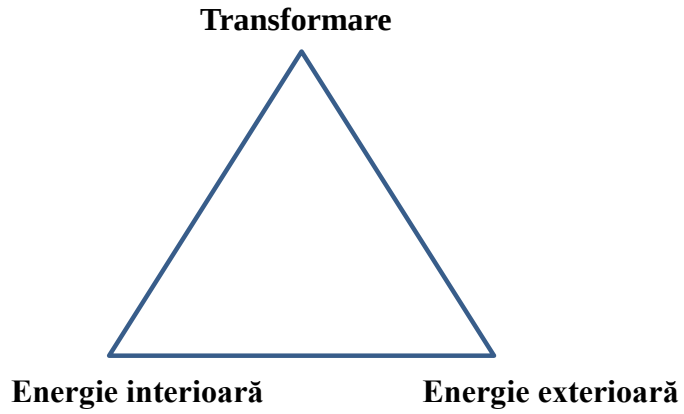

Fig. 114: Transformarea ca mișcare produsă de contradicția dintre nevoia de a da ca a face și nevoia de a primi ca hrană

"Evoluția noastră este o autotranscendență. Nimeni și nimic nu ne poate obliga să evoluăm. Constrângerile naturale[509] care l-au obligat pe om să evolueze din punct de vedere biologic, nu se mai exercită. Evoluția biologică s-a încheiat. Iese la lumină un nou tip de evoluție, legată de cultură, știință, conștiență, relația cu celălalt"[510]. Dacă privim omul ca pe un fenomen definit de nevoile sale, atunci felul în care se realizează transformarea, parametrii între care se realizează transformarea, mișcarea dintre cele două fluxuri de energie, dintre hrană și a face îl face pe om ceea ce este și ca atare diferențele dintre diversele tipuri de transformare creează diferențe între diverse tipuri de oameni.

[509]O întrebare interesantă se poate ridica aici, din punct de vedere evoluționist: prin prisma cauzalității circulare, este foarte posibil ca paralelismul dintre constrângerile de natură biologică și creațiile de natură artificială ale ființei umane, ilustrând contradicția fundamentală umană dintre natural și artificial, să semnifice că nu doar evoluția biologică a cauzat artificialitatea, dar în egală măsură nevoia de artificialitate, care corespunde, din punct de vedere transdisciplinar, unui anume tip de proces, să fi cauzat evoluția biologică.
[510]Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, *loc. cit.*, p. 87.

Un aspect interesant legat de nevoi este situația pe care satisfacerea sau nesatisfacerea lor o creează, în termeni de stare a ființei umane. Astfel dacă vom considera un exemplu precum:

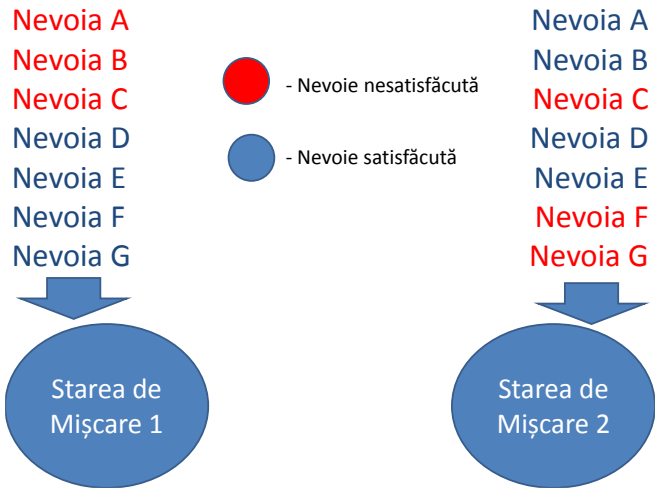

Fig. 115: Starea sistemului- organism ca rezultantă a nevoilor

, putem afirma că starea 1 va diferi substanțial de starea 2, și că în fiecare dintre ele ființa are alt tip de reacțiune și este capabilă de alt tip de acțiune, fiindcă legile de mișcare care se aplică asupra sa sunt altele. În aceste condiții putem defini nevoia spirituală ca acea formă particulară a nevoii de perfecționare care imprimă o direcție anumită transformării (mișcării) dintre cele două fluxuri de energie ale nevoilor interioare și exterioare, și anume o direcție care să corespundă **unui anumit tip de evoluție.**

Revenind la ideea că nu poți satisface nevoile superioare dacă nu au fost satisfăcute corespunzător cele inferioare, un om trebuie să își poată satisface nevoile corespunzător pentru a hrăni toate părțile sale și a ajunge să hrănească nevoia de autoperfecționare și forma ei particulară, de a se desăvârși ca ființă.

Aceasta pleacă firește de la ipoteza că există pentru ființa umană posibilitatea desăvârșirii sale în ansamblul său și nu doar a funcțiilor sau abilităților sale particulare, ipoteză pe care o vom considera un postulat în cele ce urmează.

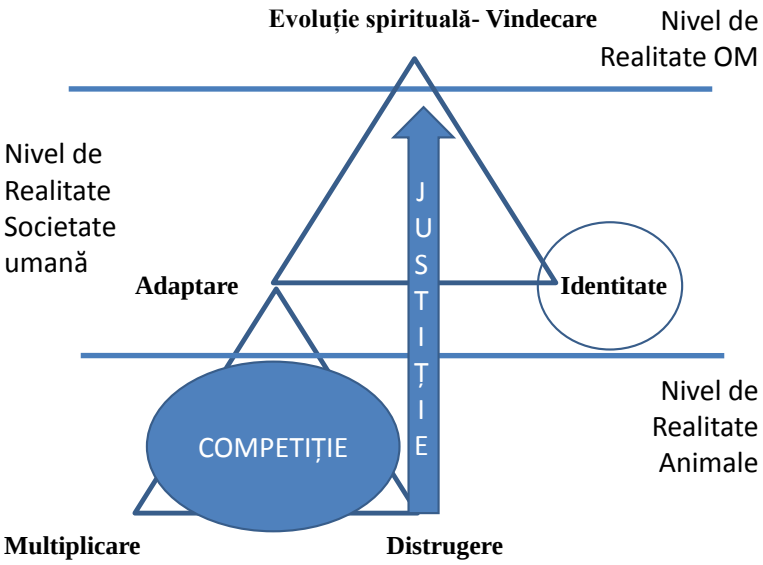

Fig. 116: Diferența dintre diverse tipuri de evoluție: multiplicare, adaptare și recreere în termeni de nivele de Realitate

Omul face mereu ce este mai convenabil pentru el, iar pe plan social acest aspect este corespondent inerției nevoilor[511]. Funcționarea bazată pe nevoi a sistemelor și în particular a ființei umane duce la o tiranie a funcțiilor sale. Decurgând din funcționarea ființei umane în raport cu nevoile sale, alimentând în același timp tirania funcțiilor, duce la situația că o dată satisfăcută o nevoie, apare sau inervine altă nevoie și cea veche este uitată până la epuizarea satisfacției obținute pentru aceasta din urmă. Proverbul "nu renunța la ce vrei cel mai mult pentru ce vrei acum" își dezvăluie astfel întreaga sa semnificație. Întrebarea care se ridică este: se poate realiza această transformare în sensul evoluției, de la sine?

Permanenta interacțiune dintre cele două fluxuri de energie, interior și exterior, consumul permanent de energie la care este supus și satisfacțiile periodice experimentate creează însă senzația omului că permanent el face ceva conform voinței sale. Cu alte cuvinte, pentru ca omul să poată diferenția între cele două niveluri de Realitate ale lui a face, între acțiuni și reacțiuni, trebuie ca el să pună permanent sub semnul întrebării ceea ce el face, să devină el însuși întrebare, simțindu-se astfel reunit cu sine și cu ceilalți, cum ar spune Basarab Nicolescu, ilustrând în același timp legătura dintre interogație ca stare și unitatea sistemică a lumii. Pentru aceasta este nevoie de existența unui efort suplimentar care să însoțească efortul deja depus, conform inerției nevoilor, pentru ceea ce omul face. Un efort suplimentar solicită

[511]Spiru Haret a postulat și el enunțarea principiului fizic al acțiunii celei mai mici în sistemele sociale. A se vedea Spiru Haret, *op. cit.*, p. 401.

însă concursul unei nevoi suplimentare care să îl facă posibil și în acest fel întrebarea devine dacă nevoia spirituală există de la sine sau apare de la sine.

Aplicând principiile mecanicii simbolice acestea la nevoia spirituală, putem afirma că ea poate apărea în cadrul transformării constituite de existența unui om, fie datorită alegerii sale, fie datorită unei anumite inerții, fie din întâmplare, fie într-o combinație de acești trei factori.

Referitor la prima variantă, cea în care omul ar crea această nevoie prin decizia sa conștientă, aceasta însă presupune că omul este deja capabil să creeze, așadar este capabil ab initio de acțiune, or în lumina celor de mai sus, un om poate ajunge capabil de acțiune doar dacă, urmându-și nevoia spirituală, devine capabil. Cu alte cuvinte, decizia omului legată de această nevoie a sa nu poate exista a priori, lăsând doar la latitudinea mecanicii sau întâmplării apariția sa.

Lăsând întâmplarea la o parte, căci prin definiție ea nu poate fi formalizată logic, rămâne a analiza mecanica prin care poate apărea nevoia spirituală, mai exact, ce fel de influențe (interioare sau exterioare) sunt necesare pentru apariția acesteia. Apariția ei devine așadar, o funcție al unui concurs de alte nevoi. Din punct de vedere al societății, se ridică întrebarea ce nevoi trebuie să intre în concurs pentru a apărea și a fi manifestată nevoia spirituală a indivizilor.

O altă întrebare care se naște este dacă, o dată apărută, nevoia spirituală poate fi satisfăcută în continuare în lipsa deciziei conștiente a ființei. Din moment ce nevoia spirituală presupune o formă de conștiență[512], și existența conștienței în același timp cu inconștiența nu este posibilă în același nivel de Realitate, putem afirma fără teama să greșim că nevoia spirituală este o nevoie aflată pe alt nivel de Realitate decât celelalte. Cu alte cuvinte, apariția unui alt nivel de Realitate în cadrul nevoilor umane este posibilă, dar discontinuitatea dintre acesta și cel al celorlalte nevoi ale sale nu se poate umple din inerție. Altfel, nu ar mai fi fost o discontinuitate reală, ar fi fost o formă de cauzalitate ca oricare alta. Saltul cuantic în acest caz, depinde de efortul conștient și voit al omului.

Apare deci ideea posibilității alegerii felului în care ființa umană satisface nevoia, sau felului în care urmează constrângerea. Iar dacă ne gândim că există nevoi contradictorii în ființa umană apare ideea chiar a alegerii ce nevoie să satisfacă dintre mai multe și ca atare ce sub ce constrângere să se situeze. Din acest punct de vedere, uneori chiar supraviețuirea ființei

[512]Pentru Antonio Damasio, rezolvarea problemei conștienței depășește limitele inteligenței mentale umane. În același fel nevoia spirituală depășește limitele nivelului de Realitate al oricărei dintre celelalte nevoi implicate în satisfacerea ei. A se vedea Antonio Damasio, *op. cit.,* p. 106.

umane presupune urmarea unei nevoi în detrimentul alteia, ceea ce duce la întrebarea pertinentă: care sunt însă criteriile după care un om urmează o nevoie în detrimentul alteia?

Dintr-un anumit punct de vedere, s-ar putea spune că satisfacția corespunde unei anumite normalități. Un organism cu nevoi nesatisfăcute este cu greu capabil de acțiune, energia sa tinde permanent doar spre satisfacere. Dilema așadar, în cadrul unei științe a satisfacerii nevoilor, s-ar centra în jurul ideii: cum fac să îmi satisfac nevoile și pe care nevoi să le satisfac astfel încât să fiu capabil să funcționez corespunzător pentru a-mi atinge scopurile? Un anume tip de împărțeală, de justiție interioară devine necesar. Căci este evident, în lumina celor descrise anterior, că în lipsa unei componente volitive, raționale, a satisfacerii nevoilor, așadar a hrănirii organismului, lucrurile sunt la voia întâmplării.

Să vorbim despre situația în care nevoile aflate în concurs nu sunt neapărat contradictorii, ele nu se contrazic una pe alta în niciun fel și pot fi satisfăcute teoretic ambele în același timp, însă omul nu poate face asta, din lipsa resurselor.

1. Dacă există un scop pe care omul și l-a propus și față de care face eforturi să îl atingă, atunci el va alege nevoia care să îl ajute să își îndeplinească acel scop sau care să îl ajute mai bine să își atingă acel scop.
2. Dacă omul nu are niciun scop, cel mai probabil va fi urmată constrângerea mai puternică, un tip de inerție, de greutate, așadar, un tip de mecanică dată de o lege.
3. Dacă nu există niciun scop și nevoile sunt la fel de puternice sau la fel de slabe, omul își va satisface una dintre ele, la întâmplare.

Observăm deci că a face este un concurs de nevoi care are o componentă care implică o nevoie, o constrângere, o inerție, deci o componentă necesară, ar putea avea o altă componentă care implică o alegere, o decizie, deci o componentă voliționalã, conștientă și ar putea avea o altă componentă care să depindă de hazard.

Cele trei componente se pot combina firește în diverse feluri, dar un tip de necesitate pare a exista întotdeauna. Componenta mecanică, inertă, trasată de legi, pare a exista întotdeauna.

Ce se întâmplă însă atunci când intervine un scop?

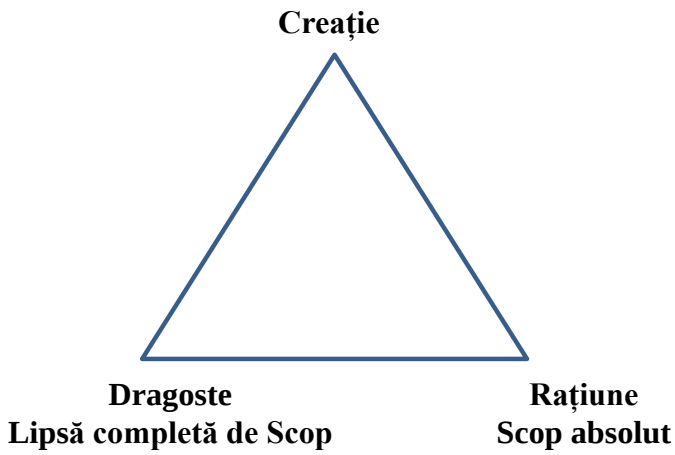

Fig. 117: Creația ca terț inclus pentru Minte și Sentimente

Un scop este prin excelență ceva rațional, ceva ce omul își propune, în urma unei activități de natură intelectuală, să înfăptuiască. Rolul centrului mental, intelectual al omului în a-și propune scopuri, a găsi căi de a le atinge și a și le reaminti, este, în concluzie, esențial. Scopurile sale nu se pot naște decât în legătură cu nevoile sale anterioare, urmând raționamentul că totul are o nevoie în spate, dar ce este interesant este că, o dată cu fixarea unui obiectiv, scopul și căile găsite de om pentru a-l atinge creează ele însele nevoi, care vin în concurs cu celelalte, deja preexistente. În acest context, din punct de vedere transdisciplinar un înțeles aparte îl poate avea efectul Zeigarnik. Acesta descrie cum ființa umană experimentează o stare inconfortabilă dacă nu își atinge scopurile propuse.[513] Similitudinea cu disconfortul resimțit de ființa umană față în față cu ideea de a nu fi valoroasă este frapantă, energetic vorbind. Dacă raportăm acest efect la nevoia spirituală ca tip specializat de energie prezent în organismul uman, atunci putem concluziona că o particularitate a sa se referă la constrângerea asupra ființei umane de a deveni mai bună, de a evolua, constrângere prin care, de altfel, poate fi și identificată ca fiind o nevoie. Așadar, totul are la origine o nevoie, însă ceea ce diferă este nivelul de Realitate pe care ea se situează și felul în care este satisfăcută sau nesatisfăcută.

În lumina aceasta, este limpede că omul nu poate avea o libertate reală decât în cadrul acțiunilor prin care omul are o posibilitate de a alege[514]. Aceasta înseamnă că liberul arbitru

[513]A se vedea R.F Baumeister, B.J. Bushman, *Social Psychology and Human Nature*, United States: Thompson Wadsworth, 2008, p. 122.

[514]Poate că Einstein, care nu credea în libertatea omului în sens filosofic, considerând, pe bună dreptate, că fiecare acționează nu numai sub constrângeri exterioare, ci și potrivit necesității lăuntrice, ar fi găsit interesantă nuanțarea libertății omului pe grade, *conform principiului simbolic al gradației* aplicată la diferitele niveluri de

nu poate fi legat decât de scopurile pe care un om şi le propune şi le duce la îndeplinire. Poate că nu întâmplător, la Nietzsche, sensul este sinonim cu "voinţa de putere", numai bună pentru a acumula mai multă forţă în obţinerea "supraomului"[515]

O acțiune reală pare așadar ceva ce urmează un anumit scop (cu cât apariția scopului este mai conștientă, pe atât este acțiunea mai conștientă), pe când o reacțiune este ceva ce urmează un anumit automatism, dat de inerția nevoilor și atât, o inerție isotropă pentru omul social, spre deosebire de inerția caracteristică materiei[516]. Dacă scopul se naște ca urmare a unei reacțiuni, a unei nevoi, și acțiunea la rândul ei se naște ca urmare a unui automatism și este caracterizată de un anumit automatism.

Dacă am stabilit că omul nu poate avea o libertate reală decât în cadrul acțiunilor și nu al reacțiunilor, întrucât doar în acest fel omul are o posibilitate de a alege, și cum liberul arbitru nu poate fi legat decât de scopurile pe care un om și le propune și le duce la îndeplinire, în același timp corespunzând pe deplin ideii de evoluție ca augmentare a informației în traversarea nivelurilor de Realitate, aceasta înseamnă că evoluția ființei și așadar nevoia sa spirituală este în mod necesar legată de un **grad de libertate crescut** (măsurat în constrângeri mai puține, în legi de mișcare mai puține), de o **capacitate mai mare de a acționa în locul celei de a reacționa** și de **un grad de informație crescut**.

Nevoia spirituală apare așadar ca o formă particulară a nevoii de auto-perfecționare, care se referă la o perfecționare a ființei în întregul ei, la desăvârșirea ființei. O atare desăvârșire reprezintă cu siguranță mai mult decât suma perfecționării componentelor ființei. Tradițiile spirituale vorbesc toate de o anumită (re)naștere, ceea ce presupune apariția (cel puțin) unei componente noi a ființei, însoțind perfecționarea funcționării celor deja existente.

Nevoia de liniște se opune așadar nevoii de contradicție, alimentând-o în același timp. Terțul inclus pentru acest antagonism ar putea fi scopul urmărit de om.

Robert Cloninger, un psihiatru care a dezvoltat teste[517] pentru a măsura tendinţa de a căuta noutatea (denumită şi neofilie şi asociată adesea cu anumite probleme de personalitate, dependenţă de alcool şi droguri), susţine că "dorinţa de a căuta mereu noutatea este una dintre trăsăturile care ne menţin sănătoşi şi fericiţi şi care, odată cu vârsta, favorizează dezvoltarea

---

Realitate, în funcție de *calitatea* acțiunilor sale. A se vedea Albert Einstein, *Cum văd eu lumea. Teoria relativității pe înțelesul tuturor*, Humanitas, 2000.

[515]A se vedea Friedrich Nietzsche, *op. cit.*, p.199.
[516]A se vedea Traian Lalescu, *op. cit.*, p. 258.
[517]A se vedea Nathan A. Gillespie, C. Robert Cloninger, Andrew C. Heath, Nicholas G. Martin, *The genetic and environmental relationship between Cloninger's dimensions of temperament and character* [online], [citat în octombrie 2013]. Disponibil pe Internet la adresa
http://psych.colorado.edu/~carey/Courses/PSYC5112/Readings/TCI_Gillepsie.pdf

personalităţii. Ea poate duce la formarea unui comportament antisocial, dar dacă combinăm această dorinţă de aventură cu perseverenţa şi curiozitatea şi dacă conştientizăm că lumea nu se rezumă doar la noi ca indivizi singulari, atunci această tendinţă poate dezvolta latura noastră creativă, ducând la un progres al societăţii".

Dincolo de explicațiile antropologice care asociază această tendință spre neofilie cu o genă a migrării sau cu contextul social, constatăm cum elementele cheie în această ecuație sunt trei trăsături definitorii:

- dorinţa de schimbare (un tip de eterogenizare)
- perseverenţa (un tip de omogenizare)
- *auto-transcenderea*, un concept din psihologia transpersonală, care se referă la depăşirea limitării la propria persoană, la dobândirea unei viziuni mai largi asupra legăturii omului cu ceilalţi şi cu tot ceea ce îl înconjoară (optimizare).

Un alt studiu din sfera sociologiei și psihologiei, condus de către Dan Pink[518], identifică trei componente esențiale ale *motivației*:

- mastery (corespunzând tendinței de îmbunătățire, autoperfecționare)
- purpose (corespunzând tendinței de scop, rost, utilitate)
- self-directing (corespunzând tendinței de libertate)

Dan Pink a grupat acest ternar sub numele generic de *motivație intrinsecă* sau *motivație 3.0*[519]. Avem așadar un ternar format din nevoia de evoluție, de perfecționare, de optimizare, cu scopul de a fi util, deci nevoia de a respecta logica schimburilor și aspirația spre libertatea de mișcare pe care o solicită individualitatea, nevoia de identitate și de libertate. Constatăm cum în această ecuație operează contradicția fundamentală din Univers, Thêmata, reconciliată de binele absolut dinamic, autoperfecționarea.

[518]A se vedea Dan Pink, *Drive: ce ne motivează cu adevărat*, Editura Publica, București, 2011.
[519]Idem, *Drive: The surprising truth about what motivates us,* [online], [citat în septembrie 2012] Disponibil pe Internet la adresa http://www.thersa.org/data/assets/pdf_file/0010/558919/RSA-Lecture-Dan-Pink-transcript.pdf

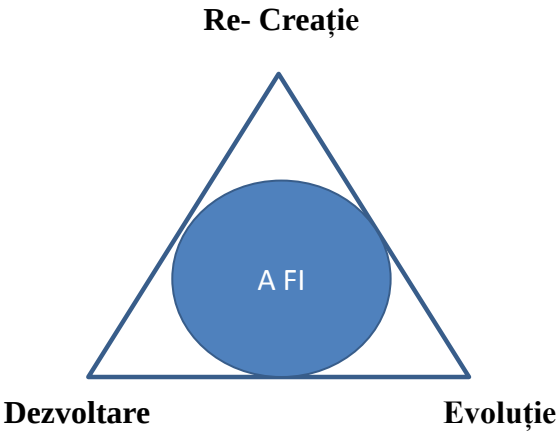

Fig. 118: Fiinţa interioară ca rezultat simbolic al Dezvoltării, Evoluţiei şi Re-creerii

De vreme ce aceste trei nevoi corespund direcţiilor dezvoltării, evoluției și recreerii, putem concluziona că *motivația ultimă este aspirația spre ființă*. „Aici începe procesul alchimic: cum să echilibrezi gîndurile, sentimentele şi instinctele ca să poţi funcţiona, în sfîrsit, ca o fiinţă unificată? Să creezi astfel un receptacul pentru receptarea realului ca atare.”[520]

Satisfacerea nevoii spirituale este strâns legată de satisfacerea nevoii de valoare. Identificând trei curenți de mecanică socială, cel al formei, cel al comportamentului exterior și cel al comportamentului interior, și raportându-ne la principiul gradației, atunci valoarea cu realitatea cea mai mare este dată de valoarea ternară, rezultată din compunerea celor trei curenți simbolici. Astfel, valoarea ternară este compusă din comportament solidificat (din punct de vedere simbolic), din libertatea, posibilitatea corespondentă acestuia, și din imaginea recunoscută din punct de vedere interior și exterior. Considerăm astfel că satisfacerea nevoii spirituale reprezintă, din punct de vedere transdisciplinar, valoarea de tip ternar a ființei umane.

Făcând legătura cu ierarhia satisfacerii nevoilor, atunci nevoia care aduce posibilitatea unei **potențializări-actualizări maxime în cazul individului și societății** este nevoia spirituală. Nevoia spirituală a individului, prin satisfacerea ei, poate avea ca efect realizarea de acțiuni, manifestarea liberului arbitru, **manifestarea unui alt nivel de Realitate în cadrul societății umane**. Prin contradicția fundamentală dintre nivelul de Realitate individual și cel general, social, putem afirma existența corelativă a unei nevoi spirituale la nivelul societății în

[520]A se vedea Basarab Nicolescu, *Rădăcinile libertății, loc. cit.*, p. 13.

ansamblul ei, dependentă de existența nevoilor spirituale individuale. Ea poate fi numită ca fiind **nevoia spirituală colectivă**.

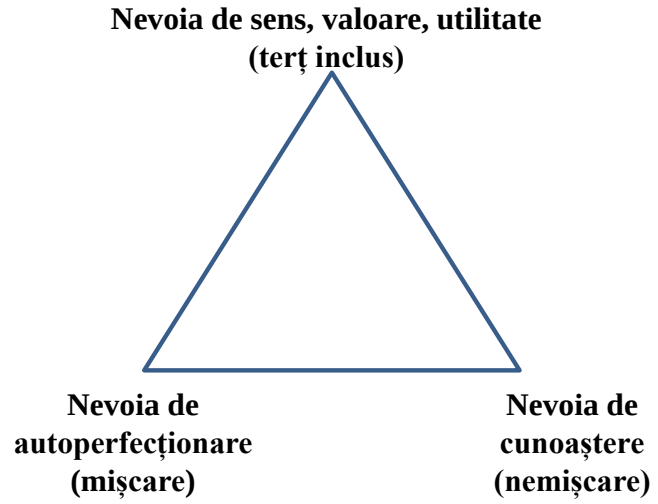

Fig. 119: Nevoia spirituală ca proiecție simbolică a ternarului fundamental al nevoilor

Din punct de vedere al satisfacerii nevoilor spirituale, această satisfacere poate crea diferențe între oameni, așa numita ierarhie spirituală: „prin ierarhii spirituale nu putem înțelege propriu zis decât ansamblul stărilor ființei superioare individualității umane, în special stările informale sau supra-individuale, care trebuie de altfel privite ca realizabile pentru ființă pornind de la starea umană, chiar în cursul existenței sale corporale și terestre."[521] În lumina celor enunțate, atât nevoia spirituală individuală cât și cea colectivă sunt strâns legate de ideea de Sens, care trebuie să fie proiecția nevoii spirituale în nivelul de Realitate al relațiilor speciale, ca o nevoie de Terț inclus sau ascuns.

Dacă există părți ale ființei umane aflate pe niveluri de Realitate diferite, atunci e limpede de concluzionat că, potrivit logicii Terțului inclus, o parte a ființei poate servi ca Terț inclus sau ascuns pentru contradicțiile de pe alt nivel de Realitate a ființei. Nevoile contradictorii sunt așadar reconciliate de o nevoie aflată pe alt nivel de Realitate al ființei și care se supune altei colecții de legi. În final, locul omului în Univers și destinul omului ca ființă și-ar putea găsi răspunsuri în exact această reconciliere, asumată însă de voința conștientă a ființei, urmând o *metodologie a ființei*[522].

[521]Rene Guénon, *Stările multiple ale ființei*, Aion, Oradea, 2006, p. 75.
[522]A se vedea Basarab Nicolescu, *Rădăcinile libertății, loc. cit.*, p. 58.

8. Concluzii

Prezenta teză își propune a fi un studiu *transdisciplinar* asupra societății umane *interpretată ca sistem social*. Din punct de vedere al contextului epistemologic, se poate spune că vremurile contemporane au fost generoase pentru redactarea acestei lucrări. Perioada actuală cunoaște o efervescență științifică, având ca suport și globalizarea, cu rădăcinile în revoluția științifică produsă de fizica cuantică, în gândirea sistemică[523] ce a avut un puternic impact asupra științelor sociale și în explozia informațională. Ce a rămas însă cu adevărat invariant în pofida schimbărilor numeroase și haotice din lumea contemporană? Cum poate un cercetător să întreprindă o abordare coerentă a societății fără a avea posibilitatea obiectivă de a stăpâni științele sociale, matematica, fizica, religia, filosofia, etc. și fără a cădea nici în capcana eclectismului și diletantismului?

Pentru ca acest demers să fie posibil, a trebuit întâi realizată fundamentarea solidă a unui model al Realității și a unei metodologii științifice care să elimine pericolul iminent al confuziei, și în special a confuziei între niveluri de Realitate diferite, diletantismului și al sincretismului greșit înțeles. Metodologia transdisciplinară[524] este răspunsul pe care l-am găsit pentru a ne feri de aceste pericole, ea fiind compatibilă cu orice tip de metodă, din moment ce metodologia este o știință a metodelor. Din punctul de vedere al metodologiei transdisciplinare, în analiză accentul nu este pus pe dialectica subiectiv-obiectiv, ci pe gândirea ternară, fundamentată pe ternarul subiect-obiect-terț-inclus. Astfel, prezenta lucrare tratează în mod transdisciplinar regula obiectivității, nu prin ignorarea subiectului în favoarea obiectului, ci prin studierea interacțiunii permanente dintre subiect și obiect, și dintre nivelurile diferite de Realitate, interacțiuni reconciliate prin terț inclus sau ascuns. Regulile trasate de alte metodologii[525] rămân însă funcționale în cadrul disciplinar corespunzător.

Autorul consideră că *izomorfismul* este fenomenul care reprezintă cheia fundamentală spre înțelegerea lumii în care trăim, ceea ce reprezintă scopul transdisciplinarității însăși. *Identificarea izomorfismelor* este răspunsul la marea întrebare a transdisciplinarității: ce este cu adevărat universal astăzi? De aceea, lucrarea de față propune, în spirit transdisciplinar, o

[523]Pentru raportul dintre gândirea sistemică și fizica cuantică, a se vedea Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, *loc. cit.*, pp. 135- 140.
[524]Idem, "Methodology Of Transdisciplinarity – Levels Of Reality, Logic Of The Included Middle And Complexity", *loc. cit.,* p. 24.
[525]De exemplu, regulile investigației sociologice includ ignoranța conștientă, cercetarea cauzelor cu prioritate față de cercetarea funcțiilor, respingerea sociologiei spontane, șamd. A se vedea Vasile Miftode, *op. cit.* pp. 38 și urm.

fuziune între tradiție și noutate, fuziune pentru care am considerat necesară uzitarea unei gândiri de tip *simbolic*.

Toate acestea circumscriu necesitatea abordării transdisciplinare. Considerând legile simbolice ca fiind *legi unificatoare între adevărurile demonstrabile și cele nedemonstrabile* și considerând societatea ca fiind un sistem social deosebit de complex, care implică multiple niveluri de Realitate, lucrarea de față a încercat să abordeze *studiul sistemelor sociale prin prisma unei mecanici simbolice create de legile simbolice*.

Referințele folosite în teză au corespuns, din această cauză, pentru două nevoi, fiind astfel divizate în două categorii. Prima este cea uzuală, în calitate de resurse informaționale pro și contra, iar a doua a fost aceea de *a urmări proiecția fenomenelor izomorfe și a mecanicii simbolice în gândirea și experiența celor citați*, studiind astfel ilustrarea relației dintre izomorfism, tipurile de raționament și trăirea poetică.

Teza de faţă reprezintă un demers teoretic şi practic ce încearcă să răspundă unor *întrebări fundamentale* legate de analiza sistemelor sociale. Urmând și modelul lui Talcott Parsons[526] în acest sens, cuprinsul său urmărește rezolvarea întrebărilor fundamentale ale sistemicii aplicate la analiza societății în ansamblul ei: reperele majore de referință și componentele structurale, originea structurii sistemului social, caracterizarea și studiul proprietăților sale, analiza comportării sale în regim dinamic, sinteza sa structurală și funcțională. Fundamentul gnoseologic al prezentei teze de doctorat este reprezentat de *interacțiunea permanentă dintre nivelul de Realitate individual, nivelul de Realitate social și nivelul de Realitate cosmic* și *structura de tip ternar* a ființei umane. Instrumentarul transdisciplinar logic folosit la creația substanței acestei lucrări se referă la aplicarea principiului terțului inclus, proiecției fenomenului în cel puțin trei niveluri de Realitate pentru înțelegerea lui, permanenta triangulație cauzală, formarea de legături noi între lucruri deja cunoscute. Din punct de vedere epistemologic, *a face legături noi între lucruri deja cunoscute este un terț inclus deosebit de interesant care reconciliază contradicția dintre informațiile deja deținute și informațiile noi, invențiile, descoperirile*.

Principiul fundamental care a slujit la structurarea prezentei teze se referă la faptul că nu se poate cunoaște Realitatea din perspectiva unui singur nivel de Realitate, ci sunt necesare cel puțin încă două. Un nivel de Realitate este așadar cunoscut și înțeles în mod obiectiv prin raportare la două niveluri de Realitate învecinate. *Din acest motiv, pentru studierea sistemelor sociale, cu alte cuvinte, a nivelului de Realitate social, teza de față propune ca absolut*

[526]A se vedea Talcott Parsons*, op. cit.*, p. 1.

necesară înțelegerea corelată a nivelului de Realitate individual și nivelului de Realitate cosmic. Mai exact, lucrarea de față urmărește permanenta interacțiune ternară dintre ternarul realității interioare și ternarul realității exterioare. Din acest punct de vedere, titlul ales pentru această lucrare, care vizează relațiile dintre fenomenul nivelurilor de Realitate și cel al sistemelor sociale și interacțiunea dintre variabilele celor două noțiuni, este pe deplin justificat.[527]

Astfel, logica argumentației folosite pentru redactarea prezentei lucrări urmărește permanent dinamismul energetic oferit de faptul că *orice reprezentare a realității presupune coexistența a trei principii,* "independente dar neseparabile, virtuale luate separat dar dezvăluindu-și adevărata natură în interacțiunile reciproce: fiecare principiu interacționează cu el însuși separat sau cu celelalte două"[528]. Cele trei principii sunt actualizarea, potențializarea și concentrarea maximă a energiei: starea T. Trebuie de asemenea precizat că prin la trecerea de la un nivel de Realitate la altul, complexitatea manifestă un efect dizolvant, și de aceea rezultatele prezentei lucrări se pot înscrie doar ca fixare de repere transdisciplinare pentru studiul sistemelor și nu ca rezultate exhaustive.

Logica dinamicii contradictorii a energiei formulată de Ștefan Lupașcu și continuată de Basarab Nicolescu, prin introducerea noțiunii de niveluri de Realitate, este abordată ca principiu structurant simbolic al sistemelor. Energia, primind valența de *concept simbolic*, este valorificată pentru a observa specializarea sa prin proiecție în diverse niveluri de Realitate din care se desprinde *principiul simbolic al gradației* și relativității dintre nivelurile de Realitate și *importanța dialecticii interior-exterior* cu privire la sisteme în general și la sisteme sociale în particular.

În cadrul acestei lucrări, contradicția primește importanța sa cuvenită în cadrul sistemelor în general și al sistemelor sociale în particular, ca sursă de energie necesară pentru alimentarea existenței sistemelor. Ea răspunde astfel *nevoii sistemelor de energie* și este sistematizată în lucrare prin intermediul unui *complex simbolic al nevoii de contradicție*, care include manifestarea sa interioară și exterioară, principiul transdisciplinar al maximului suportat de sistem necesar pentru emergența stării T și analiza finalurilor posibile ale contradicției. Un alt aspect deosebit de important pentru studierea relativității dintre nivelurile de Realitate care interacționează în sistemele sociale îl reprezintă *traiectoria simbolică a energiei*, concept prin care se poate determina ce este solidul simbolic care permite nivelurilor

[527]A se vedea Septimiu Chelcea, *Cum să redactăm o lucrare de licență, o teză de doctorat, un articol științific, în domeniul științelor socioumane*, Editura Comunicare.ro, București, 2010, p. 71.
[528]Basarab Nicolescu, *op. cit.,* p. 279.

de Realitate să se sprijine unele pe celelalte în aplicarea principiului universal de autoconsistență și a relativității. Prin acesta, circuitul simbolic perpetuu structurare-destructurare se poate proiecta în cadrul diverselor niveluri de Realitate și în acest fel se poate observa izomorfismul de legi dintre nivelurile de Realitate naturale și cele sociale sau abstracte.

Lucrarea continuă prin a studia *primul nivel de contextualizare* al complexului simbolic al nevoii de contradicție. Prin permanenta contradicție dintre o formă de energie de tip imobil și o formă de energie de tip liber se conturează astfel o lege simbolică a dualității antagonice, sub formă de aliniamente, perechi contradictorii fundamentale, Thêmata. Identificarea acestui dualism de primă contextualizare în cadrul legilor fundamentale ale termodinamicii întărește izomorfismul dintre nivelurile de Realitate macrofizic și social, iar în ce privește acesta din urmă se evidențiază prin importanță contextualizările contradictorii dintre stocare și împrăștiere, realism și idealism, calitate și cantitate.

Un ternar de motive a impus de asemenea discuția transdisciplinară din jurul unui principiu aflat în ultimii ani în atenția sociologilor și economiștilor: legea Pareto. În primul rând acesta reprezintă un exercițiu clasic de studiu asupra unei legi sociale, în al doilea rând el deschide posibilitatea *cuantificării energiei contradicției* în cadrul sistemelor structurate prin terț inclus sau fără terț inclus (cu consecințe asupra distincției dintre sistemele cu terț inclus evolutiv și cele cu terț inclus involutiv) și, în final, permite observarea discontinuității dintre nivelul de Realitate microfizic, macrofizic și cibernetic, iar contradicția epistemologică dintre aplicarea și neaplicarea principiului în cauză este o contradicție fecundă din punct de vedere transdisciplinar.

Trecerea de la dualismul contextualizat la ternarul contextualizat se face prin starea T. Din această perspectivă, pentru studiul *simplității care creează complexitatea* în cadrul sistemelor, lucrarea formulează în continuare un model transdisciplinar de proces, definit ca fiind o interacțiune de tip ternar ce are ca rezultat o transformare, transformare în funcție de care diferă tipul de proces, și care manifestată în spațiu-timp creează un eveniment. Fundamentarea științifică a acestui model stă în ultimele descoperiri asupra relației dintre energie, substanță, informație și spațiu-timp, și care enunță cum materia este rezultatul unei forme de energie codate în calitate de informație, unei forme de energie condensate sub formă de substanță, unei forme de energie libere sub formă de energie. Lucrarea subliniază cum în cadrul procesului transdisciplinar, ordinea secvențială de interacțiune între rolurile amintite devine un factor ontologic, care creează *tipul de proces* transdisciplinar. Din această perspectivă, se poate contura rolul special al *formei* în cadrul ternarelor, în particular în cele

care structurează sistemele sociale, căci împreună cu dialectica interior-exterior și cu principiul relativității între nivelurile de Realitate se poate acum formula, în cadrul mecanicii simbolice, o definiție riguroasă a *mecanicității simbolice*.

Paradigma condiției umane intră în atenția prezentei lucrări ca expresie a necesității raportării nivelului de Realitate social la cel individual pentru înțelegerea lor. Plecând de la conceptul fundamental de nevoie ca lege universală simbolic gravitațională și de la structura gödeliană a lumii, se desprinde efectul de mișcare perpetuă în cadrul sistemelor prin incompletitudine sau contradicție, ceea ce, din prisma complexului simbolic al nevoii de contradicție, corespunde cu nevoia de liniște sau de contradicție. Coroborând cu terțul inclus care structurează contradicția, teza formulează un ternar fundamental simbolic al nevoii, corespondent cu modelul transdisciplinar al procesului, compus din nevoia simbolică de mișcare, nevoia simbolică de nemișcare și nevoia de sens. Prin proiectarea acestui ternar în diverse niveluri de Realitate și epistemologice, se obțin felurite contextualizări cunoscute, de natură să explice diversele fenomene individuale și sociale prin interacțiunea dintre proiecții izomorfice în niveluri diferite și ilustrând astfel unitatea sistemică a lumii. O atenție particulară a fost de asemenea acordată unor modificatori importanți care alterează satisfacerea nevoilor, și anume nevoia de *plăcere*, ca nevoie generală de mecanicitate simbolică și *imaginația*, ca surogat obținut prin prevalența formală a nivelului individual de Realitate asupra celui social.

Un loc crucial în cadrul tezei este deținut de diferențierea dintre acțiunea umană voluntară și cea involuntară, *în termeni de niveluri de Realitate*, adică drept fenomene diferite, supuse unor colecții de legi diferite și cu efecte și consecințe diferite. Diferind de definiția curentă lingvistică folosită pentru acțiune și reacțiune, lucrarea propune, sub numele de *actio* și *reactio,* o definire a acestor termeni care să permită o diferențiere riguroasă în cadrul sistemelor sociale. Implicând descrierea unor fenomene simbolice precum voința umană, liberul arbitru, mișcarea voluntară prin intermediul postulatelor transdisciplinarității și principiilor mecanicii simbolice, teza identifică, coroborând și cu ordinea interioară stabilită ca factor ontologic în legătură cu tipul de proces transdisciplinar, o ordine secvențială diferită interioară umană pentru fiecare dintre cele două niveluri de Realitate distincte: cel al acțiunii și cel al reacțiunii.

Diferența în termeni de niveluri de Realitate are o consecință directă de primă importanță: prezența *discontinuității* în parcursul unei activități umane, compusă conform principiului universal simbolic al gradației, din acțiune și reacțiune în diferite proporții în cadrul diverselor niveluri de Realitate. Folosind aici postulatul transdisciplinar formulat de Ștefan Lupașcu,

care enunță că pentru apariția stării T este necesar ca energia, tensiunea contradicției să atingă maximul suportat de sistem, rămâne de identificat ce formă concretă îmbracă această energie în cadrul sistemelor sociale. Având în vedere că sistemele sociale sunt alimentate cu energie umană, ajungem la efort, suferință, strădanie, consum, ca formă de energie care face legătura dintre nivelurile de Realitate și traversează discontinuitatea. Coroborând cu direcțiile fundamentale din Univers ale evoluției și involuției, ce traversează toate nivelurile de Realitate, atunci putem observa cum involuția curge prin diverse forme de energie implicate involuntar în proces, pe câtă vreme evoluția se realizează prin implicarea voluntară a energiei umane.

Conceptul de involuție și evoluție în ce privește nivelurile de Realitate, definite riguros din punct de vedere transdisciplinar, ca pierdere sau câștig de informație în traversarea nivelurilor de Realitate, determină din punct de vedere logic postularea unei verticale și a unei orizontale simbolice, diferențiate în funcție dacă mișcarea se face în interiorul unui singur nivel de Realitate sau traversează mai multe niveluri de Realitate, și, pe cale de consecință, a unor contradicții interioare nivelurilor de Realitate (deci orizontale) sau exterioare mai multor niveluri de Realitate (deci verticale). Aceste contradicții dau naștere unor polarizări simbolice în sistemele sociale, ce trasează niște axe simbolice. Alături de logica energiei (utilitatea ca expresie a schimburilor, mișcarea perpetuă, autoconsistența), axele simbolice sunt o altă premisă a mecanicii simbolice, ele permițând elaborarea unei *axiologii simbolice*, sau studiul valorilor născute direct sau indirect din logica universală a energiei. Astfel, plecând de la conceptul simbolic de energie, mai exact de la trei trăsături esențiale ale sale (conservare, potențialitate absolută de specializare, și informație infinită) observăm cum prin specializare, ele se contextualizează gradat în diferitele niveluri de Realitate, în sistemele sociale, de exemplu, fiind întâlnite ca nemurire, libertate și omniscientă.

Tot conceptele de evoluție și involuție permit descrierea conceptului de bine, cu diferitele sale proiecții. În acest sens trebuie diferențiat binele absolut simbolic, de pildă, care implică în mod obligatoriu tensiunea unei contradicții împăcate prin terț de diversele polarizări care reprezintă diferite forme relative de bine, relative la contradicțiile ai căror poli îl determină. De asemenea, prin coroborarea cu orizontala și verticala simbolică, evoluția devine diferită de dezvoltare, iar prin interacțiunea dintre trei niveluri de Realitate distincte, descoperim cum dezvoltarea, evoluția și recreația sunt proiecții izomorfe ale aceluiași principiu simbolic, dar diferite între ele în termeni de niveluri de Realitate și colecții de legi aplicabile în interiorul și în exteriorul proceselor respective. Crucea formată de orizontala și verticala simbolică se suprapune cu dubla contradicție încrucișată a lui Abellio și astfel diferența dintre reconciliere

și compromis devine inteligibilă și riguroasă. Din toate acestea se desprinde importanța capitală a *dimensiunii spirituale a ființei umane* pentru studiul evoluției și involuției sistemelor sociale, și în special, ale diferitelor niveluri de Realitate ale subiectului.

O contextualizare deosebit de importantă în cadrul nivelurilor de Realitate o reprezintă contradicția dintre viață-moarte, ca secțiune în momentul prezent a axei simbolice generale nemurire-efemer. Aceasta dă naștere unui ternar simbolic de interacțiuni, care prin proiecție în diferite niveluri creează o multitudine de roluri sociale predefinite. Dintre aceste proiecții se evidențiază din punct de vedere gnoseologic nivelurile de Realitate ale egoismului, cu antagonismul relevant dintre binele propriu și binele general și cu reducționismul prin eliminarea polului opus al contradicției (crimă sau pedeapsa cu moartea), și interacțiunea dintre nivelurile de Realitate caracteristice animalului, omului social și omului afectiv. Se desprinde de asemenea o instituție metafizică de primă importanță, *subordonarea*, a cărei existență este cerută de nevoia de energie creată de discontinuitate și de structurarea sistemelor sociale. Proiectată prin prisma structurii ternare a ființei umane, subordonarea devine subordonare mentală, emoțională sau fizică, iar prin coroborarea cu nivelurile de Realitate ale acțiunii umane, ea se diferențiază în efecte generate și legi cărora se supune.

O altă contextualizare deosebit de importană a complexului nevoii de contradicție în cadrul dinamicii sistemelor este reprezentată de contradicția dintre interacțiune și echilibrare. Conform sistemicii, echilibrarea este un principiu de autoorganizare a sistemelor. Din punct de vedere al complexului nevoii de contradicție, echilibrarea reprezintă o rezolvare a tensiunii contradicției, care se poate realiza în cadrul aceluiași nivel de Realitate sau prin interacțiunea mai multor niveluri de Realitate. În funcție de această diferențiere, în cadrul sistemelor sociale, se face distincția între *alegere*, ca expresie a acțiunii și echilibrare creatoare a contradicției, prin creație și terț inclus, și *autoliniștire*, ca expresie a reacțiunii, fiind o echilibrare pe orizontală a contradicției, prin terț exclus, și stând la originea unor fenomene negative în cadrul sistemelor sociale (prin manifestarea sa în raționament, emoție, senzație), din care enumerăm reducționismul, intoleranța, necontextualizarea.

În contextul celor descrise, devine posibilă determinarea structurii ternare a mecanicii simbolice, aplicabile sistemelor sociale, corespondentă izomorf cu structura ternară a Realității transdisciplinare. Structura ternară a mecanicii simbolice cuprinde astfel o componentă voliționalã, una mecanică și una aleatoare, corespunzând definirii realizate anterior pentru voință și mecanicitate în cadrul sistemelor.

Dinamica creată de complexul nevoii de contradicție devine așadar o proiecție a unei mișcări polarizate atât pe orizontală cât și pe verticală. Energia contradicțiilor din cadrul

sistemelor creează o circularitate de tip cauză-efect, manifestată ca *autopoiesis* în cadrul sistemelor. Caracterul circular al mișcării orizontale compus cu săgeata timpului creează însă o permanentă schimbare, care poate fi manifestată pe verticală fie prin terț inclus evolutiv, fie prin terț inclus involutiv. Fenomene sociale precum criza de sens, criza identitară, criza de dialog, reprezintă lipsa totală a terțului inclus sau lipsa terțului inclus evolutiv și prezența celui devolutiv, ceea ce corespunde cu o degenerare, cu efecte economice, personale, sociale grave, negative, în cadrul sistemelor sociale. Datorită faptului că în ternarul nivelurilor de Realitate ale relației, relația personală este izomorfă proiecția nevoii de sens, criza de sens din nivelul de Realitate social devine, în cadrul cauzalității circulare, criza nivelului de Realitate al relațiilor personale.

Știința recentă a arătat fără dubiu că evenimentul important în Univers este interacțiunea si nu obiectul. Abordarea transdisciplinară trebuie deci în mod necesar să se ocupe de *nivelurile de Realitate ale relației.* În acest sens putem identifica ca fiind relevante nivelurile de Realitate individual, al *relației cu sine*, cel social, al *relației generale* și cel al *relației speciale,* corespunzând izomorf cu ternarul nivelului de Realitate individual, social și cosmic. Principiul de autoconsistență, principiul *bootstrap* al lui Geoffrrey Chew, capătă astfel o semnificație aparte, dacă îl asociem cu ideea de *a fi împreună*. Relația specială este cea care satisface prin excelență nevoia fundamentală de sens, de utilitate, de valoare. Fără emoționalitate, scopurile încep să scuze mijloacele iar fără rațional, reacțiile devin absurde, corespunzând, în nivelul de Realitate social, contradicției dintre *efectivitate și afectivitate*. Însă echilibrul la nivelul interacțiunii depinde de echilibrul din interiorul participanților la ea. "A fi împreună" devine astfel o valoare cosmică, derivată din logica de construcție a Universului, generând un sens universal prin el însuși.

Efectul contradicției în relații se referă în principal la faptul că *nevoia de energie a sistemului corespunde cu nevoia de contradicție a sistemului*. O abordare transdisciplinară asupra fenomenului infracțional și al neadaptaților social devine astfel posibilă și dezirabilă. Nevoia de energie a sistemelor creează de asemenea *nevoia de roluri contradictorii în cadrul relațiilor*. O primă consecință reprezintă faptul că, în acest fel, pentru fiecare câștig sau avantaj în cadrul unei relații, putem identifica o pierdere sau un dezavantaj în cadrul aceleiași relații sau în exteriorul ei. Gestionarea dezavantajelor corelative avantajelor este o chestiune de responsabilitate pentru participanții la interacțiune. O relație stabilă (status quo) poate fi rezultantă din ea însăși și opusul său, în alt nivel de Realitate, prin acțiunea terțului inclus. Suprapunerea dintre nivelurile de Realitate ale relațiilor și compunerea unui sistem cu opusul său duce la postularea situației potrivit căreia, atunci când cele trei niveluri de Realitate

interacționează simultan, se va manifesta simultan cel puțin un avantaj și cel puțin un dezavantaj. Legat de acest aspect, componenta morală a sistemului social nu poate fi alta decât sacrificarea întregului sau a unei părți a binelui propriu pentru scopul obținerii binelui celorlalți, pentru ca dezavantajul inevitabil cauzat de interacțiunea dintre nivelurile de Realitate să fie distribuit echitabil între participanții la relație.

Finalurile relației ca element fundamental al sistemelor sociale, aflat la intersecția dintre nivelul de Realitate social, unde invididul nu mai formează un subsistem din punct de vedere social, dar fiind un sistem de sisteme în cadrul nivelului de Realitate individual, reprezintă aplicația transdisciplinară a complexului nevoii de contradicție, corespunzând unei răciri sau explozii metaforice. O contextualizare importantă a acestei consecințe și a principiului simbolic de contradicție în cadrul mecanicii relațiilor interumane se referă la *contradicția dintre mișcarea interioară relației și mișcarea exterioară relației*, care, dacă este echilibrată prin terț, menține relația în viață pe termen indefinit.

Din punct de vedere al dezvoltării organizaționale, plecând de la societatea întreagă ca prototip al sistemului social și distingând între diversele sale instituții, lucrarea aplică principiile mecanicii simbolice și postulatele transdisciplinare la ternarul monarhie-democrație-totalitarism, la raportul special cu mass-media și la ternarul puterilor din stat. Diferitele rezultate de natură organizațional-socială apar diferite în funcție de diferitele forme de terț inclus care acționează în cadrul sistemelor sociale, iar reconfigurarea sistemului social este corelată cu principiul de energie maximă suportată de sistem pentru obținerea stării T.

Dinamica emoțională urmărită de prezenta lucrare în sistemele sociale și în diversele niveluri, pleacă de la deosebirea științifică făcută de Antonio Damasio între emoții și sentimente și de la structura ternară a sentimentelor din tradiția spirituală creștină (iubire, nădejde, credință), folosind mecanica simbolică și axele simbolice pentru a proiecta mișcarea energiei emoționale interioare atât în circularitatea orizontală (alimentată de contradicția dintre credință și speranță), cât și în fluxul evolutiv/ involutiv, vertical din punct de vedere simbolic, (alimentat de contradicția dintre frică și iubire), conform modelului dublei contradicții încrucișate al lui Abellio. În exterior, dinamica emoțională structurează sistemele sociale în mod organizațional prin contradicția dintre apartenență și reguli, iar faptul că acest subiect și-a găsit un capitol distinct în cuprinsul prezentei lucrări ilustrează că dinamica emoțională ocupă un nivel logic, sau mai degrabă zis, alogic, distinct în cadrul sistemelor sociale, fără înțelegerea căruia fenomenele sociale devin inexplicabile și ilogice pentru raționamentul de tip intelectual. Analiza tranzacțională, de pildă, este o disciplină în care dinamica emoțională se evidențiază pe deplin.

Raportat la cele de mai sus, devine posibilă analiza riguroasă a fenomenului răului social, prin raportare la binele absolut simbolic, la cauzalitatea circulară, la terțul involutiv și la ordinea interioară a procesului transdisciplinar. Sinteza cauzelor sale se referă la aplicarea legilor dintr-un nivel de Realitate inferior într-un nivel de Realitate superior care creează ordine subiectivă prin inversarea sensului axei simbolice cosmice perfecționare-degenerare și la acțiuni care creează direct ordine subiectivă, inversată, prin modul în care sunt compuse de forțele lor componente, ordine secvențială de un anume tip a procesului transdisciplinar, caracterizată de prevalența energiei codate asupra energiei libere și a energiei materializate, mai precis, forma care se potențializează întâi și apoi se actualizează. Din punct de vedere al dimensiunii afective a sistemului social, este de amintit lipsa de responsabilitate care creează spirala infernală, stocarea sau irosirea energiei alocate ființei umane pentru perfecționarea sa și urmarea sensului degenerării prin nepăsarea față de ceilalți, motor fundamental al ordinii subiective. Din punct de vedere al războiului, ca expresie definitorie a răului social, o atenție deosebită trebuie acordată *contradicției dintre conflictul emoțional și cel fizic*, care naște o cauzalitate circulară pe termen istoric.

În final, *nevoia de spiritualitate* este privită ca o nevoie aparte ce poate fi satisfăcută doar prin interacțiunea dintre nivelul de Relație individual, general și special deopotrivă. Pentru analiza acesteia lucrarea folosește logica dinamică a contradictoriului, urmărind ce se întâmplă cu energia corpului alocată în mod natural actului cunoașterii, creând nevoi subsecvente pentru ființa umană: contactul cu informația, transmiterea informației, asimilarea informației cu sau fără terț inclus, înțelegerea, evoluția înțeleasă în sens transdisciplinar.

Conform teoriei lui Gödel, înțelegerea trebuie să rămână deschisă și cu un anumit grad de incompletitudine și incertitudine. Aceasta alimentează și permite în cadrul sistemului social o importantă contradicție între adevărat și fals, între cunoaștere obiectivă și șarlatanie. De aceea, forma informației devine un terț inclus important care susține coexistența multiplelor niveluri de Realitate ale căutării, cunoașterii și înțelegerii.

În lumina tuturor celor redate mai sus, putem concluziona că teza de față s-a născut din necesitatea de a introduce sau întări metodologia transdisciplinară în cadrul unei abordări asupra sistemelor sociale și își găsește astfel locul formal în cadrul domeniului filosofie, opțiunea transdisciplinaritate.

9. Bibliografie

9.1 Bibliografie principală

Publicații

- Asch, S.E., "Studies of independence and conformity: A minority of one against a unanimous majority" în *Psychological Monographs,* 1956.
- Ashby, William Ross, "The behavioural properties of systems in equilibrium", în *American Journal of Psychology*, nr. 59, 1946.
- Asimov, Isaac, *In the Game of Energy and Thermodynamics You Can't Even Break Even*, Smithsonian Institute Journal, June, 1970.
- Barbier, René, *Cercetarea, educația și sentimentul morții: cugetări în spiritul lui Krishnamurti*, în Nicolescu, Basarab (editor), *Moartea astăzi*, Editura Curtea Veche, București, 2008.
- Baumeister, R. F., *Ego depletion and self-control failure: an energy model of the self's executive function*, Psychology Press, 2002.
- Baumeister, R.F; Bushman, B.J., *Social Psychology and Human Nature*, United States, Thompson Wadsworth, 2008.
- Bazac, Ana, "Lucian Blaga and Thomas Kuhn: The Dogmatic Aeon and the Essential Tension", în *Noesis*, XXXVII, 2012.
- Bataille, Georges, *Erotismul*, Editura Nemira, București, 1998.
- Bennett, J. G., *The Dramatic Universe*, vol. 1, Claymont Communications, Ediție revizuită, 1987.
- Berne, Eric, *Analiza tranzacțională în psihoterapie*, Editura Trei, București, 2011.
- Berne, Eric, *Ce spui după Bună ziua?*, Editura Trei, 2011.
- Blaga, Lucian, *Zări și etape*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- Brăilean, Tiberiu, *Fundamente filosofice ale economiei*, Junimea, Iași, 2008.
- Brăilean, Tiberiu, *Sisteme economice*, Editura Junimea, Iași, 2009.
- Buckley, Walter "Society as a Complex Adaptive System.", în Buckley Walter (editor), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist: A Sourcebook*, Chicago,1968.
- Buckley, Walter, *Sociology and Modern System Theory*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967.

- Cannon, Walter, *The Wisdom of the Body*, New York, W.W. Norton, 1963.
- Cantemir, Dimitrie, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, Editura Minerva, București, 1990.
- Cardon, Alain, *Jocurile manipulării*, Editura Codecs, București, 2002.
- Celibidache, Sergiu, *Despre fenomenologia muzicală*, Spandugino, 2012.
- Chabris, Christofer; Simons, Daniel, *The invisible Gorilla: And other ways our intuitions deceive us*, Harper- Collins, 2010.
- Checkland, Peter, „System thinking", în Currie, W. L.; Galiers, B., *Rethinking management information systems*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Chelcea, Septimiu, *Cum să redactăm o lucrare de licență, o teză de doctorat, un articol științific, în domeniul științelor socioumane*, Editura Comunicare.ro, București, 2010.
- Coandă, Lisette; Curta, Florin, *Mic dicţionar de sociologie*, Editura All, Bucureşti, 1993.
- Coyne, Christofer J.; Mathers, Rachel L. (editori), *The Handbook on the Political Economy of War*, Cheltenham, UK, Edward Elgar, 2011.
- Cramer, Friedrich, *Haos și ordine. Structura complexă a* viului, BIC ALL, București, 2001.
- Creţu, Vasile, *Drept internaţional public*, ediţia a V-a, definitivă, Bucureşti; Editura Fundației România de Mâine, 2008.
- Damasio, Antonio, *În căutarea lui Spinoza. Cum explică știința sentimentele*, Editura Humanitas, București, 2010.
- Derry, Paula S., "The Place of Biology in Cosmology", în *Transdisciplinarity in Science and Religion*, Editura Curtea veche, București, 2009.
- Desbois, Luc, "Deal with Complexity and Risk in Proffesional Relationship: The Transdisciplinary Logic", în *Transdisciplinary Journal of Engineering and Science,* Vol.3, Decembrie, 2012.
- *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
- Dumitrașcu, Vadim; Dumitrașcu, Roxana Arabela, *Sfidarea complexității. Ordine și organizare în sistemele economice*, Sedcom Libris, Iași, 2004.
- Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, Editura Nemira, București, 1999.

- Durkheim, Emile, *Sociologia. Regulile metodei sociologice*, Editura Antet, Ploiești, 2012.
- Eckartshausen, Karl von, *The Cloud upon the Sanctuary*, Translated by Isabel de Steiger. Introduction by Arthur E. Waite, London, Philip Wellby, 1903.
- Eco, Umberto, *O istorie a urâtului*, Editura RAO, București, 2008.
- Einstein, Albert, *Cum văd eu lumea. Teoria relativității pe înțelesul tuturor*, Humanitas, 2000.
- Emmett, Rita*, Ghid practic pentru învingerea amânării*, BusinessTech International Press, București, 2007.
- Fitoussi, Jean Paul; Rosanvallon, Pierre, *Noua epocă a inegalităților*, Institutul european, 1999.
- Ford, James L., „Budism și mitologie în Matrix", în Yeffeth, Glenn (coordonator), *Matrix: știință, filosofie și religie*, Editura Amaltea, 2003.
- Fotache, Marin, *Despre sistemică și cibernetică* în Oprea, D.; Airinei, Dinu; Fotache, MARIN, *Sisteme informaționale pentru afaceri,* Editura Polirom, Iași, 2002.
- Freud, Sigmund, *Dincolo de principiul plăcerii*, Editura Trei, București, 1996.
- Gadamer, Hans Georg, *Adevăr și metodă*, Editura Teora, București, 2001.
- Gasset, Jose Ortega y, *Tema vremii noastre*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Gharajedaghi, Jamshid, *Systems Thinking: Managing Chaos and Complexity: a Platform for Designing Business Architecture*, Elsevier, 1999.
- Granger, Gilles– Gaston, *La mathématique sociale du marquis de Condorcet*, Paris, PUF, 1956.
- Grant, Blanche; Morris, Louis, *A.R. Orage's group talks as recollected by B.B. Grant and L.S. Morris*, Editura Magisteria, București, 2013.
- Guénon, Rene, *Simbolismul crucii*, Editura Herald, București, 2012.
- Guénon, Rene, *Stările multiple ale ființei*, Aion, Oradea, 2006.
- Gusti, Dimitrie, "Paralelismul Sociologic" în Revista *Sociologie Românească*, Anul 2, Nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1937.
- Hanga, Vladimir, *Adagii juridice latinești*, Editura Lumina Lex, București, 1998.
- Haret, Spiru C., *Despre mecanica socială*, Extras din analele Academiei Române, Seria II., Tom. XXXIII., Memoriile secțiunii științifice.

- Haret, Spiru, “Mécanique sociale”, în *Operele lui Spiru Haret*, vol. X, Editura Comunicare.ro, București, 2010.
- Heisenberg, Werner, *Philosophie*, Éditions du Seuil, Paris, 1942.
- Huxley, Thomas, "On the Hypothesis that Animals are Automata, and its History" în *The Fortnightly Review*, 1874.
- Iosif, Adrian; Oltean, Marius, *Sociopolitical stability and changing. A transdisciplinary and cibernetic approach*, în *Transdisciplinary Studies*, Editura Curtea Veche, București, nr. 3/2012.
- Jacquard, Albert; Lacarriere, Jacques, *Știința și credințele*, Editura Agni, București, 1997.
- Johnstone, Keith, *IMPRO: Improvisation and the Theatre*, Methuen Publishing, Londra, 1979.
- Joja, Daniela Oltea, “Learning experience and neuroplasticity- a shifting paradigm”, în *Noema*, Vol. XII, 2013.
- Katz, Daniel; Kahn, Robert Louis, *The Social Psychology of Organizing*, Wiley, New York, 1966.
- Koch, Richard, *The 80/20 Principle*, Nicholas Brealey Pubilshing Ltd., 2007.
- Kolb, A. David; Fry, Ron, “Toward an applied theory of experiential learning”, în Cooper, C. (editor), *Theories of Group Process*, Londra, 1975.
- Lafargue, Paul, “Le droit à la paresse: réfutation du droit au travail de 1848” în *L'Égalité*, seria a doua, 1880.
- Lalescu, Traian, Mecanica socială a d-lui Sp. Haret, în *Convorbiri literare*, nr. 1, an. XLV, Ianuarie, 1911, în *Operele lui Spiru Haret*, vol. X, Editura Comunicare.ro, București, 2010.
- Larousse, *Dicţionar de sociologie*, Editura Univers enciclopedic, Bucureşti, 1996.
- Leloup, Jean-Yves, „Arta de a trăi și muri în pace”, în Nicolescu, Basarab (editor), *Moartea astăzi*, Curtea veche, București, 2008.
- Littlejohn, S.W., *Theories of Human Communication*. Belmont, 2001.
- Lorenz, Konrad *Așa zisul rău- despre istoria naturală a agresiunii*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Lupasco, Stéphane, *Les Trois Matières*, 10/18 Julliard, 1970.
- Lupasco, Stéphane; Mailly Nesle, Solange; Nicolescu, Basarab, *L'Homme et ses trois éthiques*, Editions du Rocher, 1986.

- Lupasco, Stéphane, *Le principe d'antagonisme et la logique de l'energie*, Paris, Éditions du Rocher, 1987.
- Maffesoli, Michel, *Le Temps des tribus*, Le Livre de Poche, Paris, 1991.
- Maffesoli, Michel, *Revrăjirea lumii*, Editura Institutul European, București, 2008.
- Maiorescu, Titu, "În contra direcției de astăzi în cultura română", în *Opere*, Editura Minerva, București, 1978.
- Malaurie, Philippe, *Antologia gândirii juridice*, Editura Humanitas, 1997.
- Marcus, Solomon, „Nouă chipuri ale ordinii şi haosului", în revista *Secolul 20*, 1-2-3/1999.
- Marga, Andrei, *Cotitura culturală- Consecințe filosofice ale tranziției*, Cluj University Press, 2004.
- Marga, Andrei, *Filosofia unificării europene*, EFES, Cluj, 2003.
- McCrone, John, *Going Inside*, Faber and Faber, UK, 1999.
- Mesarovič, M. D.; Macko, D.; Takahara, Y., *Theory of Hierarchical, Multilevel, Systems*, Academic Press, New York and London, 1970.
- Midgley, G. (Ed.), *Systems thinking*. London, Sage, 2003.
- Miftode, Vasile, *Tratat de metodologie sociologică*, Editura Lumen, Iași, 2003.
- Morin, Edgar, *Introduction à la pensée complexe*, ESF Éditeur, Paris, 1990.
- Morris, W.; Miller, R., „The effects of consensus-breaking and consensus-pre-empting partners of reduction in conformity" în *Journal of Experimental Social Psychology, 11*, 1975.
- Moscovici, Serge, *Psihologia socială sau Maşina de fabricat zei*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Mureşan, Mirela (coord.), *Transdisciplinaritatea – de la un experiment spre un model didactic*, Editura Junimea, Iaşi, 2010.
- Murphy, Timothy, *The Oldest Social Science? Configurations of Law and Modernity***,** Clarendon Press, 1997.
- Mustea, Anca, "The transdisciplinary model of the sacred", în *Transdisciplinary Studies*, Editura Curtea Veche, nr. 3/2012.
- Nicolau, Edmond, *Analogie, modelare, stimulare cibernetică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Nicolescu, Basarab, *Ce este realitatea?*, Editura Junimea, Iași, 2009.

- Nicolescu, Basarab, *De la Isarlîk la Valea Uimirii*, Vol. I, Curtea Veche, București, 2011.
- Nicolescu, Basarab, "Gödelian Aspects of Nature and Knowledge", în *Systems: New Paradigms for the Human Sciences*, Gruyter Verlag, Berlin - New York, 1998.
- Nicolescu, Basarab, "In Vitro and in Vivo. Knowledge Methodology of Transdisciplinarity", în Nicolescu Basarab (ed.), *Transdisciplinarity. Theory and Practice*, Hampton Press, 2008.
- Nicolescu, Basarab, *Les Voies de la Création Théâtrale*, Vol. XIII, CNRS Editions, Paris, 1985.
- Nicolescu, Basarab, "Methodology Of Transdisciplinarity – Levels Of Reality, Logic Of The Included Middle And Complexity", în *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science* Vol. 1, Nr. 1, decembrie, 2010.
- Nicolescu, Basarab, *Noi, particula și lumea,* Junimea, Iași, 2007.
- Nicolescu, Basarab, *Nous, la particule et la monde*, Paris, Éditions du Rocher, 2002.
- Nicolescu, Basarab; Camus, Michel, *Rădăcinile libertății,* Curtea veche, București, 2004.
- Nicolescu, Basarab, *Știința, sensul și evoluția, Eseu asupra lui Jakob Böhme,* Editura Cartea Românească, 2007.
- Nicolescu, Basarab, *Teoreme poetice*, Junimea, Iași, 2007.
- Nicolescu, Basarab, *Transdisciplinaritatea: Manifest*, Editura Junimea, Iași, 2007.
- Nicolescu, Basarab "Transdisciplinarity: The Hidden Third", în *Human and Social Studies,* Vol.I, No.I, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2012.
- Nietzsche, Friedrich, *Voința de putere*, Editura Aion, Oradea, 1999.
- Núñez, María Cristina, "Spirituality in Transdisciplinary Experience for Sustainability", în *Transdisciplinary Studies*, Editura Curtea Veche, nr. 1/2011.
- *Panciatantra (cele cinci cărți ale înțelepciunii*), Editura pentru literatură, 1969.
- Parsons, Talcott, *The Social System*, Routledge & Kegan Paul Ltd., Londra, 1951.
- Pârvan, Alexandra, "Platon față în față cu descoperirile neuroștiinței și etologiei" în *Revista de filosofie,* nr. 2/2008, București.
- Perry, John, *The art of procrastination*, Workman Publishing Company, New York, 2012.

- Petrariu, Adrian Mirel, *Câteva considerații asupra ontologiei dreptului*, în Acta Universitatis Lucian Blaga, Sibiu, nr. 1-2/2002.
- Piaget, Jean, *Înţelepciunea şi iluziile filosofiei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.
- Pink, Dan, *Drive: ce ne motivează cu adevărat*, Editura Publica, București, 2011.
- Platon, *Legile*, Editura Iri, București, 1995.
- Pop, Ioan G., Vereș, Otniel L.. *Elemente de semiofizică aplicată*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2010.
- Rădulescu, Emil, *Întrebări, controverse și obiecții referitoare la stilul de viață*, Editura Viață și sănătate, 2007.
- Restian, Adrian, *Unitatea lumii și integrarea științelor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- Revardel, Jean-Louis, „Stéphane Lupasco și translogica afectivității", în Nicolescu, Basarab (coordonator), *La confluența a două culturi: Lupasco astăzi*, Editura Curtea Veche, București, 2010.
- Rumi, Jalalu'l-Din, *Selected poems of Rumi*, Vol. 2, Dover publications, New York, 2011.
- Scarlat, Emil; Chiriță, Nora, *Cibernetica sistemelor economice*, Editura ASE, București, 2003.
- Shopenhauer, Arthur, *Arta de a fi fericit*, Editura Antet, Ploiești, 2012.
- Sillamy, Norbert, *Dicționar de psihologie*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
- Sorescu, Marin, *Singur printre poeţi*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964.
- Soroș, George, *Noua paradigmă a piețelor financiare,* Editura Litera Internațional, 2008.
- Stoica, Cristi, "The contribution of the initial singularity to the life processess", în *Noema*, Vol. XII, 2013.
- Șilețchi, Mircea; Lascu, Alice, *Informația, entropia și procesele sociale*, Editura Academiei, București, 1978.
- Taleb, Nassim Nicholas, *Lebăda neagră, Impactul foarte puțin probabilului*, Editura Curtea Veche, București, 2009.
- Tolman, Edward Chace, *Purposive Behavior in Animals and Men*, University of California Press, Berkeley, 1932.

- Thom, René, *Stabilité structurelle et morphogénèse. Essai d'une théorie générale des modèles*, Benjamin-Cummings, 1972.
- Wegner, Daniel M., *Iluzia voinței conștiente*, Humanitas, București, 2013.
- Welter, Richard, *Conștiința atentă*, în Nicolescu, Basarab (editor), *Moartea astăzi,* Editura Curtea veche, București, 2008.
- Wunenburger, Jean- Jacques, *Filosofia imaginilor*, Editura Polirom, Iași, 2004.
- Yadav, Deep Narain, „Purposive-Causal Theory of Human Action", în *Noema*, Vol. XII, 2013.
- Zamfir, Cătălin; Vlăsceanu, Lazăr, *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1998.
- Zi, Lao, *Cartea despre Dao și putere- cu ilustrări din Zhuang Zi*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Zucker, Morris, *The Philosophy of American History: The Historical Field Theory,* Arnold-Howard Publishing Company Incorporated, 1945.

Resurse internet

- Bazac, Ana, *Spiru Haret, Mecanica Socială: Semnificaţii Epistemologice*, conținut disponibil online la http://www.studii.crifst.ro/doc/2012/2012_4_02.pdf [citat în octombrie 2013]
- Brynjolfsson, Erik; Hu, Yu (Jeffrey); Simester, Duncan ,"Goodbye Pareto Principle, Hello Long Tail: The Effect of Search Costs on the Concentration of Product Sales", în *Social Science Research Network* [online] [citat în ianuarie 2011] http://ssrn.com/abstract=953587
- *Carta Transdisciplinarității* [online], Convento da Arrabida, 6 noiembrie 1994. Comitetul de redactare: Lima de Freitas, Edgar Morin și Basarab Nicolescu, traducere de Horia Vasilescu [citat în octombrie 2013]. http://ciret-transdisciplinarity.org/chart.php#ro
- Fuchs, W. R., "Cybernetics for the Modern Mind" [online], MacMillan, New York, 1971. în *[Un]Conventional Knowledge: The Gold Mine of Knowledge*, [citat în august 2013]. http://www.brint.com/Peterold.htm

- Gillespie, Nathan A.; Cloninger, C. Robert; Heath, Andrew C.; Martin, Nicholas G., *The genetic and environmental relationship between Cloninger's dimensions of temperament and character* [online], [citat în octombrie 2013] http://psych.colorado.edu/~carey/Courses/PSYC5112/Readings/TCI_Gillepsie.pdf
- Keylighen, Francis; Joslyn, Cliff, „What is Systems theory*"* [online] În *Principia Cybernetica Web* [citat în septembrie 2012], http://pespmc1.vub.ac.be/SYSTHEOR.html
- Maslow, Abraham,"A theory of human motivation" în *Psychological Review*, [online] *50*(4), 370–96, 1943. [citat în iulie 2013] http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm
- Nicolescu, Basarab, *Imaginație, imaginar, imaginal,* Steaua, nr. 6/2006 [online], [citat în octombrie 2013] http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7196
- Nicolescu, Basarab, *L'homme peut-il vivre heureux sans spiritualité?* [online], [citat în septembrie 2012] http://www.caravancafe-des-arts.com/SaintMalo_2008.htm
- Nicolescu, Basarab, *Transdisciplinarity and Complexity: Levels of Reality as Source of Indeterminacy*, [online], [citat în octombrie 2013] http://ciret-transdisciplinarity.org/bulletin/b15c4.php
- Pareto, Vilfredo, "On the Equilibrium of the Social Systems", în Talcott Parsons, *Theories of Society; Foundations of Modern Sociological Theory* [online], Vol. 2, The Free Press of Glencoe, Inc., 1961. [citat în octombrie 2013]. http://www.archive.org/stream/theoriesofsociet02pars#page/1288/mode/2up/search/pareto
- Parsons, Talcott, *The Social System* [online], Routledge & Kegan Paul Ltd., Londra, 1951, [citat în octombrie 2013]. http://home.ku.edu.tr/~mbaker/CSHS503/TalcottParsonsSocialSystem.pdf
- Peat, David, *De la certitudine la incertitudine* [online], [citat în septembrie 2013] http://www.scientia.ro/fizica/99-de-la-certitudine-la-incertitudine-de-david-peat.html
- Petrovitch, Mihailov, *La mécanique des phénomènes fondée sur les analogies* [online], Gauthier- Villars, Paris, 1906. [citat în octombrie 2013] https://archive.org/details/macaniquedesp00petr

- Pink, Dan, *Drive: The surprising truth about what motivates us,* [online], [citat în septembrie 2012]

http://www.thersa.org/data/assets/pdf_file/0010/558919/RSA-Lecture-Dan-Pink-transcript.pdf

- Random, Michel, "L'énergie et la troisième matière" [online], în *Bulletin Interactif du Centre International de Recherches et Études Transdisciplinaires*, nr. 13, mai 1998. [citat în octombrie 2013] http://ciret-transdisciplinarity.org/bulletin/b13c15.php
- Repciuc, Ioana, „Edgar Morin", în *Sisif* [online], numărul 30/ 1 octombrie 2011, [citat în septembrie 2012] http://www.sisif.ro/rx/462/Edgar-Morin.html
- Scarlat, Emil; Chiriță, Nora, *Bazele ciberneticii economice,* [online] Editura Economica, București, 2012, [citat în octombrie 2013]. http://www.asecib.ase.ro/BCIB/CAPITOLUL-5.pdf
- *System theory* [online] [citat în octombrie 2013].

http://www.utwente.nl/cw/theorieenoverzicht/Theory%20clusters/Communication%20Processes/System_Theory.doc/

- Site-ul *Centrului Internațional de Cercetări Transdisciplinare* [citat în octombrie 2013]. http://ciret-transdisciplinarity.org/index_en.php
- Site-ul *Institutului Juran* [citat în septembrie 2013] http://www.juran.com/
- Site-ul *International society for the systems sciences*. [citat în octombrie 2013]. http://isss.org/world/en/about-the-isss
- Site-ul Metodei educaționale Feldenkrais [citat în august 2013] http://www.feldenkrais.com/

Interviuri

- Nicolescu, Basarab, "De la fizica cuantică la transdisciplinaritate", TVR Cultural, București, în emisiunea *Înapoi la argument,* 1 martie 2006, interviu de Horia-Roman Patapievici.
- Nicolescu, Basarab, „Esenţial este să-ţi găseşti locul pe acest Pământ" în *România literară* nr. 12/ 9 aprilie 2010, interviu de Tudor Călin Zarojanu.

Conferințe

- Fotache, Marian, "Cybernetics, Systemic Thinking and Change, Economics and Management of Change", simpozion internațional, Universitatea de Vest, Timişoara, România, 01 ianuarie 2002.
- Grigorean, Mihaela, "Herméneutique transdisciplinaire du concept de contradiction chez Simone Weil", comunicare susţinută în cadrul Atelierului internaţional "Ateliers sur la contradiction", École nationale supérieure des mines de Saint-Étienne, Saint-Étienne, 6 aprilie 2013
- Marcus, Solomon, "O culme a culturii românești: Traian Lalescu", conferință la Teatrul Național din București, 16 decembrie 2007.

9.2 Bibliografie secundară

- Barbour, Ian G., *Când știința întâlnește religia- adversare, străine sau partenere?*, Curtea Veche, București, 2006.
- Bădescu, Horia, *Memoria ființei- Poezia și sacrul*, Junimea, Iași, 2008.
- Boudon, Raymond (editor), *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, București, 2005.
- Braga, Corin, *De la arhetip la anarhetip*, Polirom, Iași, 2006.
- Capra, Fritjof, *Conexiuni ascunse*, Ed. Tehnic, Bucureşti, 2004
- Ciolan, Lucian, *Învățarea integrală- Fundamente pentru un curriculum transdisciplinar*, Polirom, Iași, 2008.
- Coulanges, Fustel de, *Cetatea antică*, Editura Meridiane, București, 1984.
- Crăciunescu, Pompiliu, *Strategiile fractale*, Junimea, Iași, 2003.
- Cushing, James T., *Concepte filosofice în fizică- Relația istorică dintre filosofie și teoriile științifice*, Editura Tehnică, București, 2000.
- Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura Științifică, București, 1999.
- Granger, Gilles Gaston, *L'irrationnel*, Odile Jacob, Paris, 1998.
- Infante, D.A., Rancer, A.S.; Womack, D.F., *Building communication theory*, Prospect Heights, Illinois: Waveland Press, 1997.
- Jung, Carl Gustav, *Psihologie și alchimie*, Editura Teora, București, 1996.
- Kelsen, Hans, *Doctrina pură a dreptului*, Editura Humanitas, București, 2000.
- Laudan, L. , *Progress and its Problems. Towards a Theory of Scientific Growth*, Berkeley, University of California Press, 1977.
- Luhmann, N., *Soziale Systeme. Grund einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.
- Magnin, Thierry, *Între știință și religie*, Junimea, Iași, 2007.
- Memelis, Gabriel; Iosif, Adrian; Răileanu, Dan, *Realitatea transdisciplinară- o fuziune de orizonturi ale teologiei, științei și filosofiei*, Editura Curtea Veche, București, 2010.
- Nachimias David; Frankfort-Nachmias, Chava, *Research Methods in the Social Sciences*, Worth Publishers, 2008.

- Nicolescu, Basarab (Ed.), *Transdisciplinarity- Theory and Practice*, Hampton Press, USA, 2008.
- Pitagora, *Legile morale și politice*, Editura Antet, București, 1996.
- Platon, *Opere complete*, Editura Humanitas, București, 2001.
- Rădulescu- Motru, Constantin, *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998.
- Ritzer, George; Barry, Smart, *Handbook of Social Theory*, Sage Publications Ltd., Londra, 2001.
- Rousseau, Jean Jacques, *Contractul social*, Editura Antet, București, 2001.
- Spiridon, Cassian Maria, *Aventurile terțului*, Curtea veche, București, 2009.
- Stan, Liviu, *Ontologia juris*, în Anuarul XIX (1) al Academiei teologice "Andreiane", Sibiu, 1943.
- Von Bertalanffy, Ludwig, *General Systems Theory*, George Brazilier, New York, 1968.
- Wright, Georg, *Explicație și înțelegere*, Editura Humanitas, București, 1995.

10. Publicații și conferințe

10.1 Publicații

- „Câteva considerații asupra ontologiei dreptului" în Revista *Acta Universitatis* nr. 1-2/2002, Facultatea de Științe Juridice și Administrative "Simion Bărnuțiu", Sibiu.
- "Discuții privind încetarea de drept a contractului individual de muncă" în Revista *Dreptul* nr. 1/2004.
- „Culture, transculture and education", în Revista *Crossing boundaries in Culture and Comunication*, Vol. 2, Nr. 1, Editura Universitară, 2011.
- „Equity and Individuality – Justice as Transdisciplinary Element of Peace", în Revista *Transdisciplinary Studies: Science, Spirituality, Society*, Nr. 3, Editura Curtea Veche, București, 2012.
- „The Charter of Human Rights and the Charter of Transdiciplinarity", în Revista *Crossing boundaries in Culture and Comunication*, Vol. 3, Nr. 2, Editura Universitară, 2012.
- "On the dynamic of information in different levels of Reality", în Revista *Crossing boundaries in Culture and Comunication*, Editura Universitară, în curs de publicare.
- "On the dynamic of information in different levels of Reality", în *International Journal of Humanities and Social Science***,** , Vol. 3 Nr. 19, Los Angeles, în curs de publicare.

10.2 Conferințe

- "Drepturile omului interior şi drepturile omului exterior", comunicare susţinută în cadrul Şcolii de vară *Interacţiunea între ştiinţă, spiritualitate, artă şi societate – Aspecte transdisciplinare*, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 17 aprilie 2010.
- „Culture, transculture and education", comunicare susținută în cadrul Conferinței internaționale *Crossing boundaries in Culture and Comunication*, Universitatea Româno- Americană, București, 27 noiembrie 2010.
- „Equity and Individuality – Justice as Transdisciplinary Element of Peace", comunicare susținută în cadrul Workshop-ului internațional *Dialogue between Science, Religion, Spirituality and Society as Background of a Stable Peace in the Contemporary World*, Institutul Cultural Român, București, 6 decembrie 2010.
- „The Charter of Human Rights and the Charter of Transdiciplinarity", comunicare susținută în cadrul Conferinței internaționale *Crossing boundaries in Culture and Comunication*, Ediția a 2-a, Universitatea Româno- Americană, București, 11 mai 2012.
- "La mécanique des relations humaines et la contradiction", comunicare susţinută în cadrul Atelierului internaţional *Ateliers sur la contradiction*, École nationale supérieure des mines de Saint-Étienne, Saint-Étienne, 6 aprilie 2013.
- "On the dynamic of information in different levels of Reality", comunicare susținută în cadrul Conferinței internaționale *Crossing boundaries in Culture and Comunication*, Universitatea Româno- Americană, București, 01 noiembrie 2013.